

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ ประจำปีงบประมาณ 2559

ภูมิปัญญาการกำหนดพื้นที่ภายในสิมอีสาน

The Local Wisdom in Area Requirement of the I-san
Local Buddhist Temple

สมบัติ ประจวบศานต์
มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์

พ.ศ. 2559

เลขที่สัญญารับทุน 117/2559

2559A13962001

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ ประจำปีงบประมาณ 2559

ภูมิปัญญาการกำหนดพื้นที่ภายในสิมอีสาน

The Local Wisdom in Area Requirement of the I-san
Local Buddhist Temple

สมบัติ ประจัญสานต์
มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์

สนับสนุนโดย สำนักบริหารโครงการส่งเสริมการวิจัย
ในอุดมศึกษาและพัฒนามหาวิทยาลัยวิจัยแห่งชาติ
สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา

กิตติกรรมประกาศ

โครงการวิจัยภูมิปัญญาการกำหนดพื้นที่ภายในสมิอีสานสำเร็จลุล่วงได้ด้วยดี ผู้วิจัยขอขอบพระคุณ ศาสตราจารย์ ดร.เกตุ กรุดพันธ์, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วัชรวิ จำปามูล, ดร.ศันสนีย์ คำบุญชู และคณะ บริหารกลุ่มวิจัยโครงการการบูรณาการวิจัยจากฐานภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่นวัตกรรมด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี (Cheinno) สำนักบริหารโครงการส่งเสริมการวิจัยในอุดมศึกษาและพัฒนามหาวิทยาลัยวิจัย แห่งชาติ (HERP) สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา และขอขอบคุณรองศาสตราจารย์มาลินี จุฑาปะมา อธิการบดีมหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์วีระ เนตราทิพย์ คณบดีคณะเทคโนโลยีอุตสาหกรรม อาจารย์พิสมัย ประชานันท์ ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยและพัฒนา ที่ให้การส่งเสริมการทำวิจัย

ขอขอบพระคุณเจ้าอาวาสวัดโคกพระ อำเภอจักราช จังหวัดนครราชสีมา วัดสระแก อำเภอพุทไธสง และวัดหลักศิลา อำเภอบ้านใหม่ไชยพจน์ จังหวัดบุรีรัมย์ รวมถึงผู้นำและประชาชนในพื้นที่ดังกล่าวที่ให้ความอนุเคราะห์ร่วมมือในการรวบรวมข้อมูล และขอบคุณผู้ช่วยวิจัยนักศึกษาสาขาวิชาเทคโนโลยี สถาปัตยกรรมชั้นปีที่ 3-4 ในการรวบรวมข้อมูลภาคสนามเรียนรู้บูรณาการกับการเรียนการสอน ดังนี้

นาย พงษ์ภุชงค์ แก้วซ้อนนอก	นาย ทวีศักดิ์ เกียรติรัมย์	นางสาว วิภาดา เหล็กหลิม
นาย ปิยะเชษฐ์ กัญจนพรพงษ์	นาย กฤษณะ ประวรรณรัมย์	นางสาว สุกัญญา ชมพูจันทร์
นาย อรรถพล วงษ์จันทร์	นาย สุทิน ภูบาลชื่น	นางสาว นุจรินทร์ แผลมไธสง
นาย อรรถพล จินเภา	นาย ธนโชติ อินทร์วงศ์	นางสาว เสาวภา โภยกนอก
นาย วุฒิชัย ฉิมมาลี	นาย ธวัชชัย คำมี	นางสาว จินดารัตน์ การไธสง
นาย พิพัฒน์ เกรรัมย์	นาย วันชัย ยิ้มมะเรียง	นางสาว เบญญาภา สุละพล
นาย คมสันต์ หาญเหี่ยม	นาย ธีระพงษ์ เจริรัมย์	นางสาว วิภาดา เหล็กหลิม

กราบขอบพระคุณพระศรีปริยัติธาดา ผู้อำนวยการ ผู้บริหาร พระอาจารย์ และขอขอบคุณคณาจารย์ วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยที่ให้ความเมตตาอำนวยความสะดวก และกราบขอบพระคุณพระภิกษุทุกรูปที่ให้ความเมตตาในการสำรวจข้อมูลวัดระยะการนั่งของภิกษุ

ท้ายนี้ ขอขอบคุณสำนักบริหารโครงการส่งเสริมการวิจัยในอุดมศึกษาและพัฒนามหาวิทยาลัยวิจัย แห่งชาติ สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษาในการให้ทุนอุดหนุนการวิจัยประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2559

สมบัติ ประจัญตานต์

สิงหาคม พ.ศ. 2559

หัวข้อวิจัย	โครงการวิจัยภูมิปัญญาการกำหนดพื้นที่ภายในสิมอีสาน
ผู้ดำเนินการวิจัย	สมบัติ ประจัญสานต์
หน่วยงาน	คณะเทคโนโลยีอุตสาหกรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์
ปีวิจัยสมบูรณ์	2559
เลขที่สัญญาฯรับทุน	117/2559

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติของอาคาร และคุณค่าของสิม (อุโบสถ) ที่มีต่อชุมชนโดยสำรวจรูปแบบทางสถาปัตยกรรมและวิเคราะห์พื้นที่ในการออกแบบพื้นที่ใช้สอยภายในตามลักษณะการประกอบสังฆกรรม จาก 3 กรณีศึกษา คือ สิมวัดโคกพระ อำเภอจักราช จังหวัดนครราชสีมา สิมวัดสระแก อำเภอพุทไธสง และสิมวัดหลักศิลา อำเภอบ้านใหม่ไชยพจน์ จังหวัดบุรีรัมย์ ที่สรรค์สร้างโดยภูมิปัญญาช่างพื้นถิ่นซึ่งมีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ บริบททางสังคม วัฒนธรรมและเศรษฐกิจ เมื่อวิเคราะห์กับข้อมูลสัดส่วนของภิกษุสงฆ์ที่ค่าเปอร์เซ็นต์ไทล์ที่ 95 พบว่าพื้นที่นั่งของพระสงฆ์รวมพื้นที่กราบแบบเบญจางคประดิษฐ์ มีขนาดกว้าง 800 มิลลิเมตร ความยาว 1,067.5 มิลลิเมตร ระยะหัดถบาส 500 มิลลิเมตร จึงได้พื้นที่นั่งของพระสงฆ์ 1 รูป เท่ากับ กว้าง 1,300 มิลลิเมตร ความยาว 1,067.5 มิลลิเมตร คิดเป็น 1.38 ตารางเมตร ต่อรูป หรือ 1.794 ตารางเมตร ต่อรูป (รวมทางสัญจร ร้อยละ 30) เมื่อพิจารณาจากพุทธบัญญัติเกี่ยวกับสิมาที่พระสงฆ์จะพึงกระทำสังฆกรรมนั้นจะต้องกำหนดเขตสิมาห้ามไม่ให้สมมุติสิมาเล็กเกินไป จนไม่สามารถบรรจุภิกษุ 21 รูป นั่งหัดถบาสได้ แสดงถึงพื้นที่สังฆกรรมภายในสิม ต้องมีพื้นที่รวมระยะสัญจรไม่น้อยกว่า 38 ตารางเมตร จึงพบว่าสิมวัดสระแกมีพื้นที่ภายในเพียงพอต่อการประกอบสังฆกรรมโดยอนุโลม

คำสำคัญ : สถาปัตยกรรม สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น สิม อุโบสถ ภูมิปัญญาท้องถิ่น

Research Title	The Local Wisdom in Area Requirement of the I-san Local Buddhist Temple
Researcher	Sombat Prajonsant
Organization	Faculty of Industrial Technology
Academic Year	2016
No.	117/2559

Abstract

The objectives of this research were to study history of buildings and value of Sim (Buddhist holy temple) to community by exploring architectural styles of Sim, and to analyze the area for designing Sim's interior utility space in terms of types of religious rites performed by Buddhist monks. This research studied 3 places; Sim of Khok Phra Temple, Chakkarat District, Nakhon Ratchasima Province, Sim of Sakae Temple, Phuttasong District and Sim of Lak Sila Temple, Ban Mai Chaiyaphot District, Buriram Province. Those were created by local artisans' wisdom which was associated with natural environment, social context, culture and economy. Having been analyzed with data of Thai monk's figure at percentiles 95, it was found that monk's seat space of Benjangkapradit prostration (prostration in which the head, hands and feet touch the ground) with the width of 800 mm., the length of 1,067.5 mm., Hattabas space (limited space between each monk) of 500 mm. made a seat for one monk which was approximately 1.38 m^2 with the width of 1,300 mm. and the length of 1,067.5 mm. for one monk or 1.794 m^2 for one monk (+ circulation 30%). When considering the Buddhist canon in terms of Sima (boundary marker) for Buddhist monks performing religious rites, Sima must be marked. The simulation of Sima was not allowed to be too small to fit 21 monks. This represented that the interior area of Sim must be bigger with 38 m^2 of utility space for 21 monks. The research found that the interior area of the Sim of Sakae Temple was sufficient for relative performing religious rites.

Keywords: Architecture, Vernacular architecture, Sim, Buddhist Holy Temples,
local wisdom

สารบัญ

หน้า

กิตติกรรมประกาศ	ก
บทคัดย่อ	ข
ABSTRACT	ค
สารบัญ	จ
สารบัญภาพ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ฉ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
1.2 วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย	3
1.3 ขอบเขตของโครงการวิจัย.....	3
1.4 วิธีดำเนินการวิจัย	4
1.5 ระยะเวลาทำการวิจัย	4
1.6 นิยามศัพท์.....	5
บทที่ 2 ทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	6
2.1 สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น : สิมอีสาน.....	6
2.2 สิม จุดกำเนิดสงฆ์.....	18
2.3 สีม่า ขอบเขตของสิม	20
2.4 คติความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับสิม.....	22
2.5 สังขกรรม กิจกรรมภายในสิม	28
2.6 ขนาดพื้นที่ภายในสิมอีสาน	32
2.7 สัดส่วนร่างกายประชากรไทย	35
2.8 กรอบแนวคิดในการวิจัย	35
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย.....	37
3.1 ขั้นตอนในการวิจัย.....	37

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
3.2 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	38
3.3 การรวบรวมข้อมูล	38
3.4 การวิเคราะห์ข้อมูล.....	40
บทที่ 4 ผลการวิจัย	42
4.1 สิมวัตโคกพระ	42
4.2 สิมวัตสระแก	65
4.3 สิมวัตหลักศิลา.....	80
4.4 พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการใช้พื้นที่ภายในสิมอีสาน	98
4.5 วิเคราะห์พื้นที่ใช้สอยภายในสิม	114
บทที่ 5 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	136
5.1 สรุป.....	136
5.2 อภิปรายผล	140
5.3 ข้อเสนอแนะ.....	143
5.4 ผลผลิต	143
รายงานสรุปการเงิน.....	152
บรรณานุกรม	153
บุคลากร.....	160
ประวัติผู้วิจัย.....	161

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
2.1	7
2.2	22
2.3	23
2.4	36
3.1	39
3.2	39
3.3	40
3.4	41
4.1	42
4.2	43
4.3	45
4.4	46
4.5	48
	48
4.6	49
4.7	50
4.8	52
4.9	52
4.10	53
4.11	53
4.12	54
4.13	54
4.14	55
4.15	56
4.16	57
4.17	58
4.18	59

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่	หน้า
4.19 รูปด้านของสิมวัดโคกพระ.....	60
4.20 รูปตัดของสิมวัดโคกพระ.....	62
4.21 ทักษณียภาพของสิมวัดโคกพระ.....	63
4.22 หุ่นจำลองของสิมวัดโคกพระ.....	64
4.23 สิมวัดสระแก.....	65
4.24 ผังบริเวณวัดสระแก.....	66
4.25 ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของสิมวัดสระแก.....	68
4.26 โครงสร้างเสาและโครงหลังคาของสิมวัดสระแก.....	69
4.27 บันไดและฐานเอวชั้นของสิมวัดสระแก.....	68
4.28 ประตู หน้าต่างของสิมวัดสระแก.....	70
4.29 หน้าต่างของสิมวัดสระแก.....	70
4.30 ฝาผนังภายนอกและภายในของสิมวัดสระแก.....	71
4.31 โครงสร้างใต้หลังคา และหน้าบันของสิมวัดสระแก.....	71
4.32 ผังบริเวณของสิมวัดสระแก.....	72
4.33 ผังพื้นของสิมวัดสระแก.....	73
4.34 ผังหลังคาของสิมวัดสระแก.....	74
4.35 รูปด้านของสิมวัดสระแก.....	75
4.36 รูปตัดของสิมวัดสระแก.....	77
4.37 ทักษณียภาพของสิมวัดสระแก.....	78
4.38 หุ่นจำลองของสิมวัดสระแก.....	79
4.39 สิมวัดสระแก.....	80
4.40 ภาพกิจกรรมในชุมชน แสดงสิมวัดหลักศิลา ก่อนการบูรณะจากกรมศิลปากร.....	81
4.41 ทักษณียภาพด้านหน้าและด้านหลังของสิมวัดหลักศิลา.....	84
4.42 โครงสร้างเสาและโครงหลังคาของสิมวัดหลักศิลา.....	84
4.43 ประตูของสิมวัดหลักศิลา.....	85
4.44 หน้าต่างของสิมวัดหลักศิลา.....	85
4.45 โครงสร้างหลังคาของสิมวัดหลักศิลา.....	86

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่	หน้า
4.46 ช่องประทีปที่ผนังด้านนอกและด้านในของสิมวัดหลักศิลา.....	87
4.47 เสิงชายไม้แกะสลัก และส่วนประดับสันหลังคาของสิมวัดหลักศิลา.....	87
4.48 ด้านทิศตะวันออกเขียนภาพสัตว์ และซุ้มโค้งประตูเป็นรูปดอกไม้.....	88
4.49 ด้านทิศตะวันตกเป็นภาพช้าง เป็นภาพเขียนสี.....	88
4.50 ผนังด้านทิศเหนือ - ทิศใต้ซุ้มโค้งหน้าต่างเขียนลวดลายคล้ายดอกไม้.....	88
4.51 บรรยากาศวันมาฆบูชา 22 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2559 ณ วัดหลักศิลา.....	89
4.52 ผนังของสิมวัดวัดสระแก.....	91
4.53 ผนังหลังคาของสิมวัดสระแก.....	92
4.54 รูปด้านของสิมวัดสระแก.....	93
4.55 รูปตัดของสิมวัดสระแก.....	95
4.56 ทักษิณภาพของสิมวัดสระแก.....	95
4.57 หุ่นจำลองของสิมวัดสระแก.....	95
4.58 พิธีสังฆกรรมอุโบสถ การสวดพระปาติโมกข์.....	100
4.59 การปวารณา.....	101
4.60 พิธีกรานกฐิน.....	106
4.61 พิธีอุปสมบทหน้าสิมหลักศิลา.....	109
4.62 พิธีอุปสมบท ณ วัดหลักศิลา.....	110
4.63 พิธีอุปสมบท ณ วัดหลักศิลา.....	111
4.64 ระยะเวลาที่นั่งพับเพียบของผู้ชายและชายสูงอายุ.....	114
4.65 ระยะเวลาที่นั่งขัดสมาธิของผู้ชายและชายสูงอายุ.....	115
4.66 ระยะเวลาที่นั่งพับเพียบกราบของผู้ชายและชายสูงอายุ.....	115
4.67 ระยะเวลาที่นั่งท่าเทพนมของผู้ชายและชายสูงอายุ.....	116
4.68 ระยะเวลาที่นั่งขัดสมาธิเรียงแถวของผู้ชายและชายสูงอายุ.....	116
4.69 ระยะเวลาที่นั่งของภิกษุในท่านั่งพับเพียบ.....	120
4.70 ระยะเวลาที่นั่งของภิกษุในท่านั่งกระโหย่ง.....	121
4.71 ระยะเวลาที่นั่งของภิกษุในท่านั่งกระโหย่งกราบ.....	122
4.72 ระยะเวลาที่นั่งของภิกษุในท่านั่งขัดสมาธิ.....	123

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่	หน้า
4.73 ระยะเวลาที่ตบาสของพระสงฆ์.....	124
4.74 ขนาดพื้นที่นั่งของพระสงฆ์ 1 รูปรวมระยะเวลาที่ตบาส และระยะเวลากราบ.....	125
4.75 ผังการนั่งในพิธีให้อุปสมบท กรณีภิกษุ 5 รูปนั่งเรียงแถวเดียว.....	127
4.76 ผังการนั่งในพิธีให้อุปสมบท กรณีภิกษุ 10 รูปนั่งเรียงแถวเดียว.....	128
4.77 ผังการนั่งในพิธีให้อุปสมบทกรณี ภิกษุ 10 รูปนั่งเรียงสองแถว.....	129
4.78 ผังการนั่งในพิธีให้อุปสมบท กรณีภิกษุ 21 รูปนั่งเรียงแถวเดียว.....	130
4.79 ผังการนั่งในพิธีให้อุปสมบท กรณีภิกษุ 21 รูปนั่งเรียงสองแถว.....	132
4.80 ผังการนั่งในพิธีสวดปาติโมกข์ กรณีภิกษุ 4 รูป.....	133
4.81 ผังการนั่งในพิธีสวดปาติโมกข์ กรณีภิกษุ 21 รูป.....	134
5.1 บรรยายภาคการนำเสนอผลการวิจัยต่อชุมชน.....	144
5.2 นิทรรศการอาคารอนุรักษ์ศิลปะสถาปัตยกรรมดีเด่นประจำปี พ.ศ. 2559.....	146
5.3 สิมวัดหลักศิลารางวัลอนุรักษ์ศิลปะสถาปัตยกรรมดีเด่นประจำปี พ.ศ. 2559.....	147
5.4 บรรยายภาคการอบรมเชิงปฏิบัติการ.....	148
5.5 หนังสือแจ้งผลกรณีศึกษาพันธกิจสัมพันธ์มหาวิทยาลัยกับสังคม	150
5.6 หนังสือนำเสนอผลการวิจัยเพื่อให้หน่วยงานใช้ประโยชน์	151

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
2.1 รายละเอียดของสังฆกรรม 4 อย่าง.....	30
4.1 พื้นที่นั่งของชายจำแนกตามท่านั่ง	117
4.2 พื้นที่นั่งของชายสูงอายุจำแนกตามท่านั่ง.....	117
4.3 ช่วงอายุของภิกษุ.....	118
4.4 อายุ ส่วนสูง น้ำหนักของภิกษุ.....	119
4.5 ระยะเวลาที่นั่งของภิกษุจำแนกตามท่านั่ง.....	119
5.1 การกำหนดจำนวนสงฆ์ในการสังฆกรรมตามพระวินัย.....	138
5.2 รายละเอียดของสังฆกรรม 5 ประเภทตามพระวินัย	139

บทที่ 1

บทนำ

โครงการวิจัยภูมิปัญญาการกำหนดพื้นที่ภายในสมิ้อีสาน มีความเป็นมาและความสำคัญของ ปัญหาจากแนวคิดการตระหนักถึงคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่นในการออกแบบอุโบสถพื้นถิ่นในภูมิภาค ตะวันออกเฉียงเหนือ ประเทศไทย และต้องการถ่ายทอดคุณค่าของภูมิปัญญาด้วยการอธิบายความด้วย หลักการออกแบบสถาปัตยกรรม เพื่อให้เกิดความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ของชุมชนส่งผลให้เกิดการ อนุรักษ์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นซึ่งมีรายละเอียดของวัตถุประสงคของการวิจัย ขอบเขตของการวิจัย ระยะเวลาดำเนินการ วิธีดำเนินการวิจัย แผนการวิจัย และนิยามศัพท์ ดังนี้

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ตั้งแต่อดีตกาลในแต่ละถิ่นฐาน มนุษย์สรรค์สร้างงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น เพื่อสนองต่อความ ต้องการด้านประโยชน์ใช้สอยทางกาย ทางสังคม และสนองต่อความเชื่อความศรัทธา หรือความ พึ่งพอใจ สถาปัตยกรรมเหล่านั้นเต็มไปด้วยเรื่องราวสะท้อนประวัติความเป็นมาและภูมิปัญญาของ บรรพชนที่สามารถสร้างสรรค์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่มีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและ บริบททางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ ด้วยเหตุที่สถาปัตยกรรมมีความมั่นคงถาวรจึงผ่านช่วงเวลาของ ผู้สร้างหรือหลายช่วงอายุคนของผู้ใช้สอย จนถึงปัจจุบันสถาปัตยกรรมเหล่านั้นล้วนเป็นมรดกที่มีคุณค่า ทางประวัติศาสตร์ คุณค่าทางศิลปะสถาปัตยกรรม และคุณค่าทางจิตใจต่อชนรุ่นหลังซึ่งอาจเป็นเพียง ผู้พบเห็น สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี มีพระราชดำรัสว่า “ความเจริญก้าวหน้า ที่เป็นไปอย่างรวดเร็วในทุก ๆ ด้าน มีผลกระทบให้วิถีชีวิตดั้งเดิมของคนและสิ่งแวดล้อมของชุมชน เปลี่ยนแปลงไป ชุมชนที่ยังคงรักษาวิถีชีวิตตามแบบอย่างที่มีมาแต่เดิมในปัจจุบันให้ชนรุ่นหลังได้ซึมซับ ความงามของวัฒนธรรมที่ตกทอดมาแต่อดีตเป็นตัวอย่งที่ดีของคำว่าเพียงพอ คนในชุมชนพึ่งพาอาศัย กันได้และอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขมีชนบประเพณีอันดีงาม ภูมิปัญญาชาญฉลาด ชุมชนลักษณะดังกล่าว มีคุณค่าทางวัฒนธรรมและจิตใจ ทั้งยังเป็นประโยชน์ด้านการศึกษาในแง่มุมต่าง ๆ หากไม่ช่วยกัน อนุรักษ์ไว้ก็จะสูญสลายไปอย่างน่าเสียดาย” (เรื่องพื้นสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม. 2548 : 15) พระราชดำรัส ดังกล่าวสะท้อนสถานการณ์การอนุรักษ์วัฒนธรรม ซึ่งหมายรวมถึงสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ในสภาพ ปัจจุบันที่ขึ้นอยู่กับความร่วมมือของชุมชนดังมาตรา 46 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ได้กำหนดให้บุคคลซึ่งรวมตัวเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมมีสิทธิอนุรักษ์ฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญา ท้องถิ่น ศิลปะอันดีของท้องถิ่นหรือของชาติ และมีส่วนร่วมในการทำนุบำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์ จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน จึงเห็นได้ว่าประชาชนในชุมชนเป็นผู้มี

บทบาทโดยตรง ในการที่จะอนุรักษ์และพัฒนาหรือทำลายมรดกนั้น ๆ ดังนั้น ในการจะพิทักษ์สถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าในท้องถิ่นจึงควรคำนึงถึงแนวทางที่จะพัฒนาประชาชนในชุมชนให้มีส่วนร่วมในการวางแผน ดำเนินกิจกรรมและได้รับประโยชน์จากงานอนุรักษ์พัฒนาอย่างเหมาะสม และเป็นธรรมซึ่งกระบวนการดังกล่าวจะมีอาจเกิดขึ้นได้หากชุมชนไม่ได้ตระหนักถึงคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่นในการออกแบบก่อสร้างสถาปัตยกรรมหรือคุณค่าเชิงสุนทรียภาพแห่งสถาปัตยกรรม

“ ลิม ” เป็นอุโบสถขนาดเล็กแต่มีเอกลักษณ์ของศิลปะท้องถิ่นอีสานที่เรียบง่าย ในช่วงสร้างบ้านแปงเมืองของชนชาวอีสานที่มีความหลากหลาย เมื่อตั้งชุมชนใดเป็นปึกแผ่นก็มีการกำหนดตำแหน่งของวัดและสร้างลิมเพื่อเป็นอาคารสำหรับกิจกรรมของชุมชนสงฆ์ โดยมีพระพุทธรูปประดิษฐานเป็นองค์ประธาน แต่สถานการณ์ปัจจุบันพบการรื้อถอน ทำลายลิมดังที่วิโรฒ ศรีสุโร (2547 : 9) ที่กล่าวถึงมูลเหตุการทำลายลิมอีสานอย่างรวดเร็ว เกิดจากเหตุผู้ดูแลรักษาไม่เข้าใจในคุณค่าและเอกลักษณ์ของสถาปัตยกรรมอีสาน เกิดลัทธิเอาอย่าง ต้องการแสดงความศิวิไลซ์ มีปมด้อยเพราะลิมอีสานมีขนาดเล็กและไม่สดสวยทันสมัยเหมือนอุโบสถที่สร้างจากแบบก่อสร้างมาตรฐานของกรมศาสนา และมีศรัทธาแต่ขาดปัญญา จึงมองเห็นการลอกเลียนดีกว่าการรักษาเอกลักษณ์ ซึ่งเป็นภูมิปัญญาแต่ดั้งเดิมจากบรรพบุรุษ ซึ่งถือว่าเป็นการทำลายลักษณะเฉพาะของท้องถิ่นที่เป็นมรดกตกทอดมา ทำลายความรู้สึกถึงความเฉพาะเจาะจงของแต่ละภูมิภาค ด้วยการทำให้ความแตกต่างระหว่างวัฒนธรรมถูกผสมให้กลายเป็นหนึ่งเดียวจนกลายเป็นวิกฤติของลิมอีสาน

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นการศึกษาขยายผลจากปี พ.ศ. 2556-2558 ทำให้สามารถส่งประวัติและข้อมูลของอาคารได้รับรางวัลอาคารอนุรักษ์ศิลปสถาปัตยกรรมดีเด่นประจำปี พ.ศ. 2556-2558 จากสมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์ ซึ่งเป็นรางวัลพระราชทานจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทำให้แต่ละชุมชนเกิดความตระหนักและมีแรงจูงใจในการอนุรักษ์ลิม และยังพบภูมิปัญญาท้องถิ่นในการออกแบบลิมซึ่งเป็นอาคารที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์อย่างเร่งด่วนอีกหลายอาคาร ตามกรอบวิจัยของกลุ่มการวิจัยจากฐานภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่นวัตกรรมด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ในโครงการส่งเสริมการวิจัยในอุดมศึกษา (Higher Education Research Promotion : HERP) สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา ผู้วิจัยได้ยกประเด็นความเชื่อจากภูมิปัญญาที่ว่า

“พุทธบัญญัติเกี่ยวกับสถานที่ที่พระสงฆ์ จะพึงกระทำสังฆกรรมนั้นจะต้องกำหนดด้วยเขตที่เรียกกันว่า ลีมา ในการกำหนดเขตลีมาห้ามไม่ให้สมมุติลีมาเล็กเกินไป จนไม่สามารถบรรจุภิกษุ 21 รูปนั่งหัตถบาสนได้และห้ามไม่ให้สมมุติลีมาใหญ่เกินไปกว่า 3 โยชน์ ถือว่าเป็นลีมาวิบัติ ” พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2558).

พระพุทธองค์ทรงกำหนดจำนวนพระสงฆ์ในการทำสังฆกรรมแต่ละชนิดที่ต่างกัน ดังนี้

พระสงฆ์ 4 รูป สามารถทำกรรมทั้งปวงได้ ยกเว้นการทำอุปสมบทกรรม การบวราณาและการสวดถอนการอาบัติสังฆาทิเสส

พระสงฆ์ 5 รูป (เรียกว่า สงฆ์ปัญจวรรค) สามารถทำกรรมทั้งปวงได้ ยกเว้นการทำอุปสมบทกรรมในกลุ่มมัธยมประเทศ และการสวดถอนการอาบัติสังฆาทิเสส

พระสงฆ์ 10 รูป (เรียกว่า สงฆ์ทศวรรค) สามารถทำกรรมทั้งปวงได้ ยกเว้นการสวดถอนการอาบัติสังฆาทิเสส

พระสงฆ์ 20 รูปขึ้นไป สามารถทำกรรมทั้งปวงได้ (สมคิต จีระทัศนกุล. 2543 : 65) (สมใจ นิมเล็ก. 2547 : 12)

ผู้วิจัยสนใจอธิบายความด้วยหลักการออกแบบสถาปัตยกรรมเรื่องการกำหนดพื้นที่ใช้สอยภายในลิมตามลักษณะการประกอบสังฆกรรมในต่างวาระ อาศัยเครื่องมือทางวิทยาการคอมพิวเตอร์ในการจำลองภาพสามมิติ เพื่อเป็นฐานข้อมูลที่สร้างความตระหนักถึงความสำคัญของลิมอีสานที่สรรค์สร้างจากภูมิปัญญาของบรรพชน สร้างภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ของชุมชนยังผลให้เกิดแรงจูงใจในการอนุรักษ์ ทำให้สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่มีคุณค่าของชุมชนมีสูญสลายยังคงอยู่เป็นรากเหง้ามรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญของท้องถิ่น ส่งผลให้เกิดการสืบสานต่อยอดวัฒนธรรมสร้างนวัตกรรมการออกแบบสถาปัตยกรรมสีเขียวที่คงอัตลักษณ์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นสืบไป

1.2 วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

- 1.2.1 ศึกษาประวัติของอาคาร และคุณค่าของลิมที่มีต่อชุมชน
- 1.2.2 สำนักรูปร่างแบบทางสถาปัตยกรรมของลิม
- 1.2.3 วิเคราะห์พื้นที่ในการออกแบบพื้นที่ใช้สอยภายในลิม

1.3 ขอบเขตของโครงการวิจัย

ศึกษารูปแบบสถาปัตยกรรมของลิม 3 กรณีศึกษา ได้แก่ วัดโคกพระ อำเภอจักราช จังหวัดนครราชสีมา วัดสระแก อำเภอพุทไธสง และวัดหลักศิลา อำเภอบ้านใหม่ไชยพจน์ จังหวัดบุรีรัมย์ โดยมีขอบเขตของการศึกษา ดังนี้

13.1 ศึกษาตามกรอบการสำรวสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ประกอบด้วย ประวัติความเป็นมาของวัด ประกอบด้วย การตั้งวัด การสร้าง ความสำคัญของวัดต่อชุมชนในอดีตจนถึงปัจจุบัน ข้อมูลของอาคาร ประกอบด้วย ประวัติการสร้าง ประวัติการบูรณะ การใช้สอยในอดีต การใช้สอยในปัจจุบัน และระบุคุณค่าของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

13.2 สำนักรูปร่างวัดขนาดอาคาร ศึกษาสภาพของอาคาร ความชำรุดเสียหาย โครงสร้างของอาคาร รูปทรงอาคาร การใช้วัสดุก่อสร้าง และจัดทำแบบทางสถาปัตยกรรมด้วยโปรแกรมคอมพิวเตอร์ 2 มิติ ประกอบด้วย ผนัง ผนังหลังคา รูปด้าน 4 ด้าน รูปตัด 2 ด้านและ 3 มิติ

13.3 ศึกษาการประกอบพิธีกรรมในอุโบสถ ได้แก่ การสวดปาติโมกข์ การบวระณา การกราน กฐิน การอุปสมบท การระงับอธิกรณ์ (สังฆกรรมที่ต้องการสงฆ์จำนวนมากกว่า 20 รูป คือ อัพทาน คือ การสวดการระงับอาบัติสังฆาทิเสสของภิกษุต้องการสงฆ์จำนวน 21 รูป) ที่มีผลต่อการใช้พื้นที่ภายในสิม ได้แก่ จำนวนสงฆ์ ผังการนั่ง พื้นที่การนั่งทำนั้ง 4 ท่า ได้แก่ ท่าพับเพียบ ท่ากระโหย่ง ท่ากระโหย่ง กราบ และท่าขัดสมาธิ แล้วหาค่าเปอร์เซ็นต์ไทล์ที่ 5 และ 95 เป็นมาตรฐานขั้นต่ำของพื้นที่ใช้สอย

13.4 ตรวจสอบมาตรฐานพื้นที่ใช้สอยขั้นต่ำของขนาดภายในของสิมอีสานกรณีศึกษา จำลอง ภาพสามมิติการใช้สอย โดยอาศัยเครื่องมือการสร้างภาพจำลองด้วยโปรแกรมทางคอมพิวเตอร์

1.4 วิธีดำเนินการวิจัย

วิจัยครั้งนี้เป็นงานวิจัยเชิงพรรณนา โดยมีวิธีดำเนินการวิจัย เป็น 10 ขั้นตอน ดังนี้

1.4.1 ประชุมสร้างความเข้าใจกับผู้นำชุมชน ผู้ดูแลอาคาร และคนในชุมชน

1.4.2 รวบรวมข้อมูลบริบทชุมชน ประวัติของชุมชนจากผู้นำชุมชน ผู้ดูแลอาคาร อบต. และคนในชุมชนโดยการสัมภาษณ์เจาะลึก

1.4.3 รวบรวมข้อมูลประวัติอาคารจากเจ้าของอาคารและผู้ให้ข้อมูลสำคัญในชุมชน (Key preferment)

1.4.4 สสำรวจลักษณะทางกายภาพและวัดขนาดอาคารจำนวน 3 หลังด้วยเครื่องมือวัด ตลับเมตร เทปวัด

1.4.5 เขียนแปลน รูปด้าน รูปตัด ภาพรูปสามมิติ ด้วยโปรแกรมคอมพิวเตอร์

1.4.6 ศึกษาระยะเวลาการนั่งของภิกษุ ในอริยาบถการนั่ง 4 ท่า จากภิกษุจำนวน 124 รูปเพื่อหาค่าเปอร์เซ็นต์ไทล์ที่ 5 และ 95

1.4.7 ศึกษาการใช้สอยสิมในพิธีกรรมต่างวาระ ของแต่ละชุมชนและวิเคราะห์สร้างภาพสามมิติ จำลองภายในแสดงมาตรฐานพื้นที่ขั้นต่ำ แล้วเปรียบเทียบกับกรณีศึกษา

1.4.8 ออกแบบและจัดทำนิทรรศการกลางแจ้ง

1.4.9 นำเสนอผลงานในพื้นที่ในรูปนิทรรศการกลางแจ้งเพื่อสร้างแรงจูงใจ ใน 3 พื้นที่

1.4.10 จัดทำและจัดส่งข้อมูลอาคารประกวดรางวัลอาคารอนุรักษ์ดีเด่นของสมาคม สถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์

จากนั้นทำการเขียนร่างรายงานวิจัยแล้วตรวจสอบความถูกต้องของเนื้อหา และพิสูจน์อักษร จัดทำรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ เขียนบทความงานวิจัย จัดทำโปสเตอร์เผยแพร่งานวิจัย และส่ง รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ จำนวน 10 เล่มแก่แหล่งทุน มหาวิทยาลัย ชุมชนและนักวิจัย

1.5 ระยะเวลาทำการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้ระยะเวลาทำการวิจัยรวม 7 เดือน นับจากการลงนามทำสัญญา

1.6 นิยามศัพท์

สิม (Vernacular Buddhist Holy Temples : Sim) หมายถึง อุโบสถพื้นถิ่นที่ถูกสร้างขึ้นในภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย เป็นภาษาไทยอีสาน

วัดโคกพระ (Khak pha Temple) หมายถึง วัดโคกพระ ตำบลหนองพลวง อำเภอจักราช จังหวัดนครราชสีมา

วัดสระแก (Sraka Temple) หมายถึง วัดสระแก บ้านสระแก ตำบลบ้านเป่า อำเภอพุทไธสง จังหวัดบุรีรัมย์

วัดหลักศิลา (Haksira Temple) หมายถึง วัดหลักศิลา บ้านหลักศิลา (หินตั้ง) ตำบลหนองแวง อำเภอบ้านใหม่ไชยพจน์ จังหวัดบุรีรัมย์

ซ่อฟ้า หมายถึง ส่วนประดับหลังคาบริเวณกลางสันหลังคา

หางหงส์ หมายถึง ส่วนประดับหลังคา บริเวณปลายสุดด้านล่างของปั้นลม

โหง่ หมายถึง ส่วนประดับหลังคาบริเวณปลายสุดด้านบนของปั้นลมมีลักษณะเป็นยอดแหลม โดยสถาปัตยกรรมไทยตกแต่งเป็นหัวนก มีอก มีปากเรียกว่า ซ่อฟ้า แต่สิมอีสาน เรียกว่า โหง่

ฐานชุกชี หมายถึง ฐานส่วนล่างของรัตนบัลลังก์ที่รองรับพระพุทธรูป

เอวขัน หมายถึง ฐานที่รองรับด้านล่างของอาคาร มีหลายลักษณะ เช่น ฐานเขียง ฐานบัว

ชูปแต้ม หมายถึง ภาพจิตรกรรมฝาผนังที่เขียนโดยช่างชาวบ้านที่ผนังสิมอีสาน

นั่งกระโหย่ง หมายถึง อาคารที่นั่งเอาปลายเท้าตั้งลงที่พื้น สันเท้าทั้งสองรับกัน

นั่งกระโหย่งกราบ หมายถึง อาคารที่นั่งเอาปลายเท้าตั้งลงที่พื้น สันเท้าทั้งสองรับกัน ประนมมือ และก้มตัวกราบแบบเบญจางคประดิษฐ์

บทที่ 2

ทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

โครงการวิจัยภูมิปัญญาการกำหนดพื้นที่ภายในสิมอีสาน ผู้วิจัยได้มีการทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อใช้ในการสร้างกรอบแนวคิดในการวิจัย โดยกำหนดคำค้น ดังนี้

สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอีสาน : สิมนิสถาน

สิม จุดกำเนิดสงฆ์

สิมา : ขอบเขตของสิม

คติความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับสิม

สังฆกรรม : กิจกรรมภายในสิม

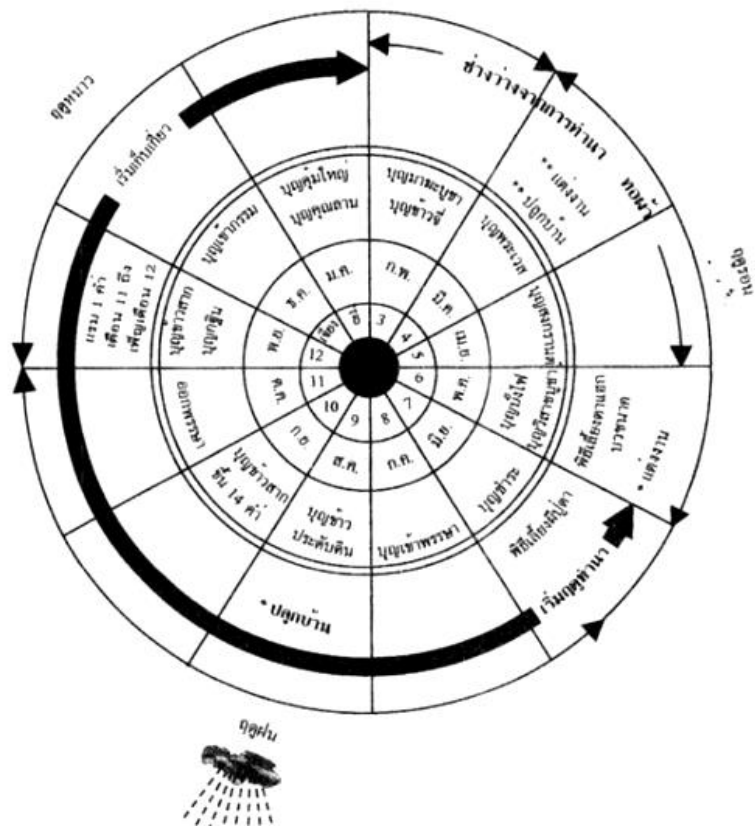
ขนาดพื้นที่ภายในสิมนิสถาน

สัดส่วนร่างกายประชากรไทย

2.1 สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอีสาน : สิมนิสถาน

จากการศึกษาหลักฐานต่าง ๆ พบว่า ก่อนการพัฒนาเขาสุยคุประวัตินิศาตฤมิภาคอีสานนี้ ได้มีการกระจายตัวของชุมชนอย่างกว้างขวาง ตั้งแต่ 2,500-2,000 ปมาแล้ว ซึ่งเกิดการขยายตัวของชุมชน การตั้งถิ่นฐานเกิดการติดต่อแลกเปลี่ยนทำให้พัฒนาการเพนบานเมืองในระยะต่อมา โดยมีอิทธิพลทางแนวคิดความเชื่อจากพื้นที่ใกล้เคียงที่ใดหลังไหลเข้ามาสูดินแดนแถบนี้ วัฒนธรรมที่มีอิทธิพลทางดาน การเมืองการปกครอง รูปแบบวิธีของคนในภูมิภาคนี้ไดสร่างสรรคผลงาน และผลงานรูปแบบ สถาปัตยกรรมเข้ากับรูปแบบศิลปะท้องถิ่นตนของเรื่อยมา ศิลปะสถาปัตยกรรมแบบลานชางในอีสาน วัฒนธรรมลานชาง หรือวัฒนธรรมกลุ่มไทยลาวไคแพรเขาสูอีสานจากอิทธิพลทางการเมือง เมื่อ วัฒนธรรมของขอมไคเสื่อมลงในราวพุทธศตวรรษที่ 19 กลุ่มไทยลาวนับถือพุทธศาสนาแบบเถรวาท จึงเกิดรูปแบบศิลปะสถาปัตยกรรมใหม่แทนที่ของเกา สวนใหญ่ไคแกศิลปะสถาปัตยกรรมทางศาสนา เช่น สตุป เจตีย์ สิม องค์พระพุทธรูป และลวดลายสัญลักษณ์โครงสร้างวัฒนธรรมอีสานในบริเวณ ตอนกลางและตอนเหนือสวนใหญ่มีลักษณะคล้ายคลึงกับอาณาจักรลานชางที่มีศูนย์กลางอยู่บริเวณลุ่ม แม่น้ำโขง การสร้างศิลปะวัฒนธรรมเพนเอกลักษณ์ของท้องถิ่น ปรากฏพบเห็นอยู่ทั่วไปซึ่งเห็นไคจาก ผลงานทางศิลปะสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ไคแก อาคารปลูกสร้างแบบประเพณีนิยมที่สอดคลองกับจิต วิญญาณในการดำรงชีวิตของสังคมเกษตรกรรม วัฒนธรรมลานชางส่งผลเพนอย่างมากในการสืบสาน และพัฒนารูปแบบศิลปกรรมต่าง ๆ ในอีสานระหว่างสองฝั่งแม่น้ำโขง ชาวไทยลาวยึดมั่นในจารีต ประเพณี ดวยประเพณี และความเชื่ออย่างหนึ่งที่มีมาตั้งแต่อดีตที่มีอิทธิพลตอรูปแบบของดำเนินวิถี

ชีวิตของคนอีสานอย่างมาก นั่นคือความเชื่อเรื่องการดำเนินชีวิตตามกิจกรรมประเพณีในรอบ 12 เดือน (ดังภาพที่ 2.1) เรียกว่า “ฮีตสิบสอง” เป็นการดำเนินรอยตามกาลเทศะอันสอดคล้องกับวิถีชีวิตแบบเกษตรกรรม เป็นรูปแบบหนึ่งของพุทธศาสนาตามแบบชาวบ้าน (Popular Buddhism) ด้วยการนำหลักคำสอนทางพุทธศาสนามาปรับให้สอดคล้องเข้ากับจารีตของชาวบ้านที่มุ่งหวังให้เป็นพลเมืองดีมากกว่าที่จะมุ่งให้ละโลกภัยไปสู่นิพพานตามปรัชญาพุทธศาสนา นอกจากนี้ ยังนับถือผีบรรพบุรุษ ผีฟ้า ผีแถน ผีอารักษ์ ผีไรนา ฯลฯ ดำเนินการอุทิศธาตุ ความเชื่อเรื่องพญานาค (ขวลิต อธิปัตยกุล. 2558 : 12) โดยเฉพาะผีบรรพบุรุษยังมีอิทธิพลต่อสังคมปัจจุบันมาก นั่นคือ ผีปูดตา ทุกชุมชนในชนบทจะมีศาลบูชาประจำหมู่บ้าน ความเชื่อเรื่องฮีตสิบสองคองสิบสี่ เป็นโครงสร้างทางความคิด ความเชื่อ และเป็นพลังในการหล่อหลอมและผูกพันให้คนอีสานมีสำนึกแนบแน่นอยู่กับสังคมเครือญาติดำเนินรอยตามวิถีชีวิตชาวนาที่มีฤดูกาลตามธรรมชาติในรอบปี เป็นตัวกำหนดการประกอบพิธีกรรม ฤดูกาลผลิต และการบริโภคที่ได้รับการวางให้สอดคล้องกันกับวันสำคัญทางศาสนาและวันสำคัญของสังคมอย่างแนบเนียน

ภาพที่ 2.1 แผนภูมิแสดงฮีตสิบสองของคนอีสาน
ที่มา : สุวิทย์ จิระมณี. (2545 : 15)

แม้ว่าปัจจุบันนี้วัฒนธรรมชุมชนจะลดพลังลงไปบ้าง เนื่องจากการครอบงำของกระแสทุนนิยม แต่วิถีชีวิตของคนอีสานส่วนใหญ่ ก็ยังคงผูกพันอยู่กับฮีตคองที่มีการปรับตัวและผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม เพื่อให้สอดคล้องกับบริบทของสังคมที่เปลี่ยนไปจากวัฒนธรรมในการดำเนินชีวิตของชาวไทยอีสาน บนพื้นฐานของพุทธศาสนาดั้งที่กลาวมาแล้วนั้นก่อให้เกิดการปรับตัว ซึ่งแสดงออกมาในรูปแบบของศิลปะ และสิ่งปลูกสร้างกลาวไดวาศิลปะสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในภาคอีสานอาจแบ่งได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ 1) สถาปัตยกรรมที่เกี่ยวข้องกับที่พักอาศัย และ 2) สถาปัตยกรรมตามความเชื่อทางศาสนา ซึ่งส่วนใหญ่ หมายถึง อาคารภายในวัดโดยเฉพาะอย่างยิ่งอุโบสถ หรือที่ชาวอีสานเรียกกันว่า “สิม” นับวาเป็นอาคารที่สำคัญที่สุดภายในวัด รองลงมาจากพระธาตุซึ่งจะเห็นไดวาชาวบ้านในแต่ละชุมชนได้รวมแรงรวมใจรวบรวมกำลังศรัทธาและทุนทรัพย์ ร่วมกันสร้างสรรค์ไว้อย่างงดงาม มีลักษณะทางสถาปัตยกรรมและแบบอย่างที่มีอัตลักษณ์และมีความสอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมรวมถึงประโยชน์ใช้สอยที่ให้คุณค่าในมิติทางจิตวิญญาณไปพร้อมกัน ตลอดจนความเชื่อมโยงสอดคล้องประสานระหว่างชุมชน ชุมชนและวัด แสดงออกถึงการคงอยู่ในสภาพแวดล้อม ความเหมาะสมกลมกลืนด้วยธรรมชาติที่สวยงามสงบและสันโดษตามลักษณะทางพระพุทธศาสนา (ดวงนภา ศิลปสาย. 2550 : 45-46)

รูปแบบของสิมอีสาน

วิโรฒ ศรีสุโร (2536 : 69,71) ระบุว่า สิมมี 3 ชนิด สิมที่ทำในบ้านเรียกว่า “คามสิมา” สิมที่ทำในป่าเรียกว่า “อพัถสิมา” สิมที่ทำในน้ำเรียกว่า “อุทกเขปสิมา” หากสิมทั้งสามชนิดสงฆ์ยังไม่ได้ผูกเรียกว่า “อพัถสิมา” ถ้าผูกแล้วเรียกว่า “พัถสิมา” ส่วน “วิสุคามสิมา” คือคามสิมาที่พระเจ้าแผ่นดินทรงยกที่ดินที่จะสร้างสิมให้ สิมจะเป็นชนิดใดก็ตามหากยังมีได้ผูกก็ยังไม่มั่นคงถาวรเพราะผู้ให้อาจจะเพิกถอนเมื่อใดก็ได้ ท่านว่าถ้าได้ผูกแล้วรากสิมจะหยั่งลงไปถึงน้ำหนุ่นแผ่นดิน ดังนั้นเมื่อมีการสร้างสิมแล้วจึงนิยมผูกสิมทุกคราวไป

สิมน้ำ ในอีสานมีน้อยมาก ในระยะแรกนี้มักใช้เรือหรือแพผูกมัดเข้าหากันแล้วปูพื้นกระดานทำเป็นเรือนโรงแบบง่าย ๆ มิได้คำนึงถึงรูปแบบทางสถาปัตยกรรมเพื่อความสวยงามแต่ประการใด

สิมบก เกิดจากภูมิปัญญาของชุมชนอีสาน แม้ว่าจะมีอิทธิพลจากศิลปวัฒนธรรมสกุลช่างไต-ลาว จากฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงมาแต่อดีตและได้อพยพเข้าสู่ดินแดนอีสานย่อมถูกสภาพแวดล้อมใหม่หล่อหลอมวิถีชีวิตและจิตใจให้สร้างสรรค์ผลงานศิลปกรรมที่เป็นตัวของตัวเองขึ้นมาใหม่จนกลายเป็นเอกลักษณ์ประจำถิ่นอันมีคุณค่ายิ่งด้วยพื้นฐานอันเหนียวแน่นเกี่ยวกับความเชื่อและศรัทธาในพระพุทธศาสนาจึงเป็นแรงผลักดันให้เกิดศาสนาคารขึ้นอย่างตั้งใจและทุ่มเทสติปัญญาทั้งปวงตามเงื่อนไขแวดล้อมที่มีในขณะนั้น กอปรด้วยความไม่รู้ไม่เห็นมากจึงก่อให้เกิดสิมอีสานที่บริสุทธิ์ปราศจากการลอกเลียนที่มีองค์ประกอบเรียบง่าย มีพลัง สมถะและมีสัจจะในทางการออกแบบ (วิโรฒ ศรีสุโร ม.ป.ป.: 89,97) สามารถจำแนกรูปแบบเป็น 4 ลักษณะ ดังนี้

- 1) สิมอีสานพื้นบ้านบริสุทธิ์ แบ่งเป็น
 - 1.1) สิมโปร่ง คือ สิมซึ่งไม่ทำผนังปิดมิดชิด นิยมปิดทึบเฉพาะด้านหลังพระประธาน
 - 1.1.1) แบบไม่มีเสารับปีกนก
 - 1.1.2) แบบมีเสารับปีกนก
 - 1.2) สิมทึบ
 - 1.2.1) สร้างด้วยไม้
 - 1.2.2) สร้างด้วยอิฐถือปูน
 - 1.2.2.1) แบบไม่มีเสารับปีกนก
 - 1.2.2.2) แบบมีเสารับปีกนก

- 2) สิมอีสานพื้นบ้านประยุกต์โดยช่างพื้นบ้าน (รุ่นหลัง)
 - 2.1) ใช้ช่างพื้นบ้านไท-อีสาน
 - 2.2) ใช้ช่างญวน หรือได้รับอิทธิพลช่างญวน
 - 2.2.1) แบบไม่มีมุขหน้า
 - 2.2.2) แบบมีมุขหน้า
 - 2.2.3) แบบมีมุขหน้าและมุขหลัง
 - 2.2.4) แบบมีระเบียงรอบ

3) สิมอีสานพื้นบ้านผสมเมืองหลวง

4) สิมอีสานที่ลอกเลียนเมืองหลวง

สมใจ นิมเล็ก (2549 : 17-33) แบ่งประเภทของสิมพื้นถิ่นในภาคอีสานตามลำดับก่อนหลัง เป็น 4 กลุ่ม ได้แก่

1) สิมก่อผนังแบบดั้งเดิม เป็นสิมที่ก่ออิฐฉาบปูนในส่วนที่ใช้ทำสังขกรรม ด้านหน้านิยมทำเป็น โถงหรือมุข หลังคาทรงจั่ว โครงสร้างไม้ เสาไม้รับโครงหลังคา จุดเด่นตกแต่งอาคารด้วยการแกะสลักไม้

2) สิมโถง เป็นสิมร่วมสมัยกับสิมก่อผนัง มีลักษณะพิเศษที่ด้านข้างก่อผนังเป็นชั้นบันไดจนถึงผนังด้านหลังที่เป็นผนังทึบถึงซื่อ รอบนอกมีระเบียงรอบและมีหลังคากระเบียงชนิดหลังคากันสาดคลุม ป้องกันฝนสาดแต่ดสอง โครงสร้างไม้ไม่มีการตกแต่งมากนัก

3) สิมก่อผนังรุ่นหลัง เป็นสิมที่มีอายุประมาณ 70-140 ปี ก่อผนังด้วยดินดิบ ไม่มีเอกลักษณ์ชัดเจน หลังคาทรงจั่ว โครงสร้างไม้ หลังคามุงด้วยแฝกหรือคา และมีบางสิมที่หลังคามุงด้วยกระเบื้องไม้

4) สิมแบบผสม เป็นสิมรุ่นใหม่ฝีมือช่างญวน มีอายุประมาณ 65-100 ปี ลักษณะรูปแบบเกิดจากการผสมผสานจากรูปแบบประเพณีดั้งเดิมกับแบบแผนอาคารจากยุโรปที่แพร่หลายเข้ามา ลักษณะเป็นสิมก่อผนังด้วยอิฐฉาบปูน ด้านข้างโดยรอบทำเป็นระเบียง หลังคากระเบียงเป็นหลังคากันสาด หลังคาทรงจั่ว โครงสร้างไม้ บางหลังทำหลังคาสองชั้นมุงด้วยสังกะสีอยู่ในระบบโครงสร้างรับน้ำหนัก

ตกแต่งอาคารด้วยซุ้มประตู ซุ้มหน้าต่างแบบซุ้มโค้ง มีบัวที่หัวเสาและตีนเสา ตกแต่งหน้าบันด้วยวิธีปั้นปูน ตกแต่งหลังคาด้วยเครื่องปิดเครื่องมุงชนิดเครื่องลำยอง ที่เรียกว่า แผงนาค และยังมีไม้แกะสลักตกแต่งตามประเพณีดั้งเดิม ลวดลายไม่สวยงามเท่ากับฝีมือช่างพื้นถิ่น

ลิมอีสานที่มีรูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่มีพัฒนาการตามเงื่อนไขของสภาพแวดล้อม มีองค์ประกอบที่เรียบง่าย มีพลัง สมถะ และมีสัจจะในการออกแบบ (วิโรฒ ศรีสุโร. 2536 : 89) ทั้งลิมโปรง ลิมทึบมีการใช้พื้นที่ใช้สอยที่กะทัดรัดเหมาะสม ใช้รูปทรงที่เรียบง่ายแต่ได้สัดส่วน ใช้วัสดุอย่างเข้าใจคุณค่าและมีสัจจะ และการตกแต่งที่พอดีและรู้พอ (วิโรฒ ศรีสุโร. 2536 : 427) สะท้อนปรัชญาของชาวอีสานที่รู้จักรู้อยู่ รู้มี รู้ดี รู้พอสมตามครรลองในวิถีชีวิตของผู้คนในชนบทอีสานและถูกต้องตามพุทธปรัชญาที่มุ่งเน้นให้สมณะทั้งหลายรู้จักใช้ชีวิตอย่างสมถะและละวาง (วิโรฒ ศรีสุโร. 2536 : 99)

ชวลิต อธิปัตยกุล (2559 : 109-136) สรุปรูปแบบพัฒนาการงานช่างสถาปัตยกรรมในลิมอีสานโดยสังเขปจากหลักฐานที่ปรากฏ ดังนี้

1) **กลุ่มทรงโรงรูปแบบอยุธยา** อุโบสถทรงโรงแบบมีเสาร่วมใน ส่วนฐานทรงแอ่นท้องเรือสำเภา กรอบหน้าจั่วประดับลวดลายนารายณ์ทรงครุฑแวดล้อมด้วยลายก้านขด กระจังปฏิญาณตามแบบอย่างงานช่างอยุธยา อุโบสถกลุ่มนี้พบที่จังหวัดนครราชสีมา เช่น วัดบึง วัดบูรณ วัดพระนารายณ์ วัดหมื่นไวย

2) **กลุ่มทรงโรงรับสืบทอดรูปแบบอยุธยา** อุโบสถทรงโรงรับส่งจากแบบของสมัยอยุธยาจากลักษณะโดยรวมและอายุจัดเป็นรุ่นหลังทรงโรงแบบอยุธยาแล้ว ลวดลายประดับที่กรอบจั่วหายไปโดยนิยมปล่อยพื้นที่โล่ง โครงสร้างยังคงรูปแบบเดิม ไม่ประดับเครื่องลำยอง เช่น วัดयोगแยง วัดโคกศรีสะเกษ วัดบ้านนกออก วัดโคกตลาด วัดโคกพระ วัดหงษาราม จังหวัดนครราชสีมา และยังมีรูปแบบกลุ่มนี้กระจายไปสู่จังหวัดใกล้เคียง

3) **กลุ่มรับรูปแบบจากวัฒนธรรมลาว** พื้นที่ริมฝั่งแม่น้ำโขงส่วนใหญ่มักปรากฏลิมที่ถูกสร้างโดยเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมลาวเป็นส่วนใหญ่ เป็นอาคารขนาดใหญ่กว่าเมื่อเทียบกับลิมอีสานทั่วไป โดยมีทรงหลังคาลาดคลุมเกือบถึงพื้น มีคันทวย เช่น วัดมโนภิรมย์ อำเภอห้วยใหญ่ วัดศรีมงคลใต้ อำเภอเมือง จังหวัดมุกดาหาร

4) **กลุ่มลิมโปรงแบบฐานสูง** ส่วนใหญ่พบในพื้นที่จังหวัดศรีสะเกษ โดยยึดส่วนของบริเวณบัวคว่ำเหนือหน้ากระดานล่างให้กว้างขึ้นแล้วจึงต่อกด้วยเส้นลวดบัวแล้วจึงค่อยเป็นซุดบัวคว่ำบัวหงาย เช่น วัดโนนผึ้ง วัดหนองม้า วัดบ้านคูน โดยไม่นิยมประดับคันทวย ถือเป็นระยะปรากฏของศิลปกรรมที่มีรูปแบบเป็นเอกลักษณ์ของลิมโปรงก่อนที่จะมีพัฒนาการเป็นลิมทึบและลิมแบบมีมุขหน้าต่อไป

5) **กลุ่มลิมโปรงแบบฐานเตี้ย** กลุ่มนี้มีรูปแบบโครงสร้างเหมือนกับกลุ่มที่ทำฐานสูง แต่สัดส่วนของฐานสมส่วนตามปกติโดยเฉพาะทางด้านข้างทั้งสองฝั่งจะมาเป็นชั้นบันโดยกระดกไปจนสุดกับผนังด้านหลังของพระประธาน กลุ่มรูปแบบนี้กระจายตัวอย่างมากในภาคอีสาน เช่น วัดบ้านสัมปอ วัดบ้าน

สะเดา วัดคูซอด จังหวัดศรีสะเกษ วัดใต้รัตนบุรี จังหวัดสุรินทร์ วัดห้วยสนุก จังหวัดร้อยเอ็ด และวัดบ้านไต้ วัดบ้านนามูล จังหวัดขอนแก่น รวมถึงที่ฝั่งประเทศลาวก็พบรูปแบบดังกล่าวเช่นกัน เช่น วัดไชยบุรี เมืองไชยบุรี เป็นต้น รูปแบบฐานสูงและฐานเตี้ยอยู่ในช่วงเวลาไม่แตกต่างกันมีการรับสืบทอดลัทธิเป็นพื้นที่ที่มีประวัติศาสตร์ชุมชนในอีสานเกิดขึ้นภายหลังจากรัชกาลที่ 1 เป็นต้นมาจึงถือได้ว่าเป็นลัทธิพื้นถิ่นยุคแรก ๆ ที่ส่งผลให้กลายเป็นรูปแบบเฉพาะของภาคอีสานได้อย่างชัดเจน

6) **กลุ่มลัทธิโปร่งแบบฐานสูงประดับรวงผึ้ง** เป็นรูปแบบที่พัฒนามาจากลัทธิโปร่งแบบฐานสูงและมีการประดับเสาพร้อมบริเวณด้านหน้าโดยระหว่างช่วงเสาประดับลวดลายแกะสลักสาหร่ายหรือรวงผึ้ง และทางด้านข้างลัทธิประดับคันทวยรองรับโครงสร้างหลังคาเพิ่มขึ้น ภายในยังคงปล่อยโล่ง อาจส่งทอดรูปแบบต่อลัทธิแบบมีมุขหน้าในลำดับถัดไป กลุ่มลัทธิโปร่งแบบฐานสูงประดับรวงผึ้ง เช่น วัดไตรภูมิบ้านผือฮี วัดป่าบ้านชาติ อำเภोजตุรพักตรพิมาน วัดศรีสุขบ้านข่อย อำเภอเมืองสรวง จังหวัดร้อยเอ็ด

7) **กลุ่มลัทธิแบบมีมุขหน้าประดับรวงผึ้ง** มักปรากฏในบริเวณพื้นที่ของความเป็นเมืองสำคัญที่ตั้งก่อนในสมัยรัชกาลที่ 4 เป็นส่วนใหญ่ มีขนาดของความสูงของฐานที่รองรับตัวอาคารแบบฐานเตี้ย เช่น วัดไตรภูมิคณาจารย์ วัดบ้านขอนแก่นเหนือ อำเภอเมือง วัดจักรวาล วัดสระเกตุ วัดจักรวาลพินิจ วัดเสมาท่าค้อ และวัดท่าม่วง จังหวัดร้อยเอ็ด วัดบ้านหมากมี วัดยางซึก วัดบ้านยางซ้า วัดแจ้ง วัดบ้านนาควาย วัดบ้านตำแย วัดบ้านคำไฮ จังหวัดอุบลราชธานี วัดบ้านแคนน้อย วัดบ้านเรือปาก จังหวัดยโสธร และแบบฐานสูง เช่น วัดพระธาตุขามแก่น จังหวัดขอนแก่น วัดศรีโสภณ อำเภออุซันต์ จังหวัดศรีสะเกษ ในประเทศลาวพบที่วัดศรีมงคล เมืองหงสา แสดงถึงความสัมพันธ์หรือสืบทอดทางวัฒนธรรมได้เป็นอย่างดี

8) **กลุ่มลัทธิแบบหลังคาพม่า** เทคนิคการก่อสร้างหลังคาแบบซ้อนชั้นมีคอสอง คือรูปแบบที่ได้มาจากเมืองมะละแหม่ง ทางตอนใต้ของประเทศพม่า พบปะปนกับลัทธิในอีสานอาจมีก่อนหรือหลัง พ.ศ. 2453 เมื่อรูปแบบลัทธิฝีมือช่างญวนเริ่มปรากฏขึ้นแต่ไม่เกิน พ.ศ. 2483 ในอีสานพบด้วยกัน 6 หลัง ได้แก่ วัดสว่างอารมณ์ อำเภอหนองเรือ จังหวัดขอนแก่น วัดเจริญราษฎร์ อำเภอพนมไพร วัดพัทธสีมามงคลาราม อำเภอสุวรรณภูมิ วัดเหล่าฮก อำเภอเมืองสรวง จังหวัดร้อยเอ็ด วัดพุทธสีมา อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม เป็นหลังคาทรงยวน หลังสุดทำจากภาพถ่ายเก่าทึบสร้างใหม่ คือ วัดหนองอีตุ้ม อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร เป็นหลังคาพม่าแบบทวาย ด้วยเหตุที่โครงสร้างหลังคาของลัทธิอีสานมักจะใช้แบบเทปผืนเดียว หรือหลังคาผืนเดียวเป็นหลัก ไม่นิยมทำคอสอง และส่วนที่ยึดเป็นโครงสร้างหลังคาแบบซ้อนชั้นตามอย่างพม่า

อนึ่ง การก่อสร้างรูปแบบลัทธิถือปูนเป็นช่วงเวลาเดียวกับความนิยมว่าจ้างช่างฝีมือจากประเทศเวียดนามเป็นที่นิยมอย่างมาก ดังนั้นการทำหลังคาแบบพม่าจึงจัดอยู่ในกลุ่มงานร่วมสมัยวัฒนธรรมในช่วงเวลาเดียวกันของภาคอีสาน

9) **กลุ่มรูปแบบก่อผนังทึบ** ในช่วง พ.ศ. 2483 เป็นช่วงของการปรากฏรูปแบบการก่อสร้างสิมในภาคอีสานอย่างหลากหลายทั้งแบบจากฝั่งประเทศลาวและแบบจากช่างฝีมือชาวเวียดนาม ตลอดจนร่วมสมัยกับอยุธยา ขอแบ่งรูปแบบ ดังนี้

9.1) **แบบก่อผนังทึบไม่มีพาไล** เป็นสิมผนังทึบมีส่วนปิดล้อมทั้งสี่ด้าน ทำประตูทางเข้าเฉพาะด้านหน้า และเจาะช่องหน้าต่างระหว่างช่องว่างของผนังเสมอ แต่ไม่มีเสาร่วมในแบบอุโบสถทรงโรง และส่วนใหญ่มักนิยมทำชุดฐานบัวปลายงอนรองรับตัวอาคาร ไม่นิยมประดับคันทวยรองรับโครงสร้างหลังคา เช่น วัดด่านม่วงคำ อำเภอด่านม่วงคำ จังหวัดสกลนคร วัดโพธิ์ศรีแก้ว อำเภอดงหลวง จังหวัดมุกดาหาร วัดบ้านพันลำ อำเภอกันทรารมณณ์ จังหวัดศรีสะเกษ วัดบ้านนาหาด อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม วัดศรีชมชื่น วัดสระบัวทอง วัดบึงแก้ว จังหวัดขอนแก่น วัดอุทุมมนางเรียง จังหวัดกาฬสินธุ์ วัดศิริพุทธาราม อำเภอกอเมือ จังหวัดนครพนม และวัดไตรภูมิ อำเภอลือชัย จังหวัดหนองคาย เป็นต้น นอกจากนี้สิมก่อผนังทึบยังได้ส่งการสืบทอดให้กับแบบสิมที่มีมือช่างญวนเช่นกัน เช่น วัดศรีบุญเรือง จังหวัดนครพนม และวัดโพธิ์ชัย บ้านหนองห้าง จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นต้น

9.2) **แบบก่อผนังทึบมีพาไล** เป็นสิมผนังทึบที่มีพาไลทำหลังคาคลุมโดยรอบตัวอาคาร มักมีการเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังไว้ผนังด้านนอกเสมอ เช่น วัดท่าเรือ อำเภอนาโพธิ์ วัดบรมคงคา อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดบุรีรัมย์ วัดบ้านดงบัง จังหวัดมหาสารคาม วัดสระบัวแก้ว จังหวัดขอนแก่น

10) **กลุ่มรูปแบบพิเศษ** เทคนิคการก่อสร้างพบน้อยมากในพื้นที่ภาคอีสาน ได้แก่ แบบทรงโรงมีเสาร่วมในทำทางเข้าทางด้านหน้าและด้านข้างที่วัดบ้านโค อำเภอมือ จังหวัดหนองคาย หรือแบบมีมุขหน้าแต่ทำกรอบประตูทางเข้าเป็นซุ้มแบบสามเหลี่ยมยอดแหลมที่วัดเวฬุวัน อำเภอม่วงสามสิบ วัดชัยภูมิการาม อำเภอลือราช หรือที่วัดหลักศิลา อำเภอบ้านใหม่ชัยพนธ์ จังหวัดบุรีรัมย์ เบื้องต้นเชื่อว่ามีควมโยงใยกับวัฒนธรรมการทำหลังคาแบบซ้อนชั้นตามอย่างพม่า

11) **กลุ่มสิมฝีมือช่างญวน ตั้งแต่ พ.ศ. 2453 เป็นต้นมา** ภายหลังจากการเกิดเหตุการณ์ปราบปรามคนเวียดนามเข้ารีตอย่างหนัก ตรงกับรัชกาลที่ 5 ทำให้คนเวียดนามหนีข้ามฝั่งมายังประเทศไทยโดยเฉพาะบริเวณบ้านหนองแสง จังหวัดนครพนม จากนั้นการรับจ้างสร้างสิมรูปแบบสถาปัตยกรรมยุคอาณานิคม โดยช่างฝีมือชาวญวนและมีชาวบ้านพื้นถิ่นเป็นลูกมือจึงเริ่มต้นขึ้นนับจากปี พ.ศ. 2453 เช่น วัดยอดลำธาร อำเภอนาโพธิ์ จังหวัดสกลนคร เป็นต้นไป จนถึงปี พ.ศ. 2483 รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ออกแบบอุโบสถมาตรฐานโดยมีพระพรหมวิจิตรเป็นผู้ออกแบบ เพื่อใช้ให้เป็นรูปแบบเดียวกันทั่วประเทศ แต่ความนิยมการก่อสร้างสิมแบบฝีมือช่างญวนยังคงได้รับความนิยมอย่างต่อเนื่องในเขตชนบทที่ห่างจากตัวเมืองใหญ่ หรือไม่ยังคงมีรูปแบบปะปนระหว่างแบบจากทางการกับแบบฝีมือช่างญวนให้เห็นเช่นกัน จนถึงปี พ.ศ. 2521 ที่วัดแพงศรี จังหวัดร้อยเอ็ด ยังคงเหลือร่องรอยซุ้มวงโค้งที่เป็นรูปแบบเอกลักษณ์ช่างญวนอย่างชัดเจน จากระยะเวลาร่วม 68 ปีของการก่อสร้างสิมจากฝีมือช่างญวนได้ปรากฏอย่างต่ำร่วม 170 หลัง สามารถแบ่งรูปแบบได้เป็น 6 แบบ ดังนี้

11.1) **แบบมีมุขหน้า** สิมฝีมือช่างญวนแบบมีมุขหน้าที่มีอายุเก่าสุดในช่วง พ.ศ. 2453 ส่วนฐานอาคารเป็นแบบบัวลูกแก้วอกไก่ตามแบบสิมอีสานที่นิยมมาแล้วก่อนหน้านั้น มีจุดเด่นคือการทำซุ้มวงโค้งประดับทางด้านหน้าและด้านข้างของมุขเสมอ หรืออาจรวมถึงกรอบประตูหน้าต่างในสิมบางหลังก็มี ส่วนบนกรอบหน้าจั่วมีทั้งแบบลวดลายปูนปั้นจากฝีมือช่างญวน หรือไม่ก็ปล่อยเป็นพื้นที่โล่ง ส่วนโครงสร้างหลังคายังคงรับรูปแบบจากสิมที่สร้างมาก่อนหน้า คือ มีตัวโง่ ตัวรอยและหัวนาค ไม่นิยมทำนาคสะดุ้งในโครงสร้างหลังคา แต่มักทำหลังคาแบบผืนเดียว มีบ้างที่ซ้อนด้วยเทิบอีก 1 ชั้น เช่น วัดยอดลำธาร อำเภอโพธารามแก้ว จังหวัดสุพรรณบุรี วัดหอไตรเหล่าใหญ่ อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นต้น

11.2) **แบบทรงโรง** สิมที่ก่อผนังทึบทั้งสี่ด้าน ไม่นิยมทำเสาร่วมใน มีประตูทางเข้าทางด้านหน้าเป็นส่วนใหญ่ และทำช่องหน้าต่างทางด้านข้างเสมอ เช่น วัดโพธิ์ชัย อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ วัดพัฒนาสีลา อำเภอกระนวน จังหวัดขอนแก่น และวัดโกศลมีชัยนิมาวาส อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม เป็นต้น

11.3) **แบบมีมุขหน้า ตั้งแต่ช่วงหลัง พ.ศ. 2483-2510** ปี พ.ศ. 2483 รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ออกแบบอุโบสถมาตรฐานก่อสร้างด้วยคอนกรีตเสริมเหล็กเป็นส่วนใหญ่ออกแบบโดยพระพรหมวิจิตร เพื่อใช้ก่อสร้างอุโบสถให้เป็นมาตรฐานแบบเดียวกันทั่วประเทศจนถึงปี พ.ศ. 2510 กรมศาสนาได้เข้ามารับช่วงต่อ ในอำเภอใหญ่ ๆ เท่านั้นที่มีการก่อสร้างตามแบบอุโบสถมาตรฐาน เช่น วัดสว่างภูวดล อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสุพรรณบุรี วัดทุ่งสว่าง อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี แต่ยังคงพบกลุ่มที่ยังสร้างตามแบบฝีมือช่างญวนส่วนมากพบที่จังหวัดมุกดาหาร เช่น วัดโพธิ์ศรีแก้ว วัดศรีจอมพล อำเภอคำชะอี

11.4) **แบบทรงโรงหลัง พ.ศ. 2483 เป็นต้นมา** พบที่วัดสว่างบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม วัดท่าอุเทน อำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม และวัดสุคันธารา อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดบุรีรัมย์

จากปี พ.ศ. 2483 จนถึงปี พ.ศ. 2521 ระยะเวลาเริ่มต้นและสิ้นสุดงานฝีมือช่างญวนสิมทรงโรงในอีสานหลังสุดท้ายที่วัดแพงศรี อำเภอโพธาราม จังหวัดร้อยเอ็ด ก่อนหมดความนิยมต่อไป

11.5) **กลุ่มมีระเบียงรอบอาคาร** โครงสร้างส่วนการประดับตกแต่งยังคงเป็นแบบอาณานิคมสร้างก่อนการเข้ามาของแบบอุโบสถมาตรฐานของไทย พ.ศ. 2483 เช่น วัดสุปัฏ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี วัดมณีนิมาวาส อำเภอดอนตาล จังหวัดมุกดาหาร วัดโพธิ์ศรี อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม วัดศรีโพธิ์ อำเภอเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ วัดอุดมประหารราษฎร์รังสรรค์ อำเภอเมือง วัดสว่างโพธิ์ศรี อำเภอทรายทอง จังหวัดกาฬสินธุ์ และวัดมงคลนิมิต อำเภอบ้านฝาง จังหวัดอุดรธานี เป็นต้น

11.6) **กลุ่มสิมโปรง** พบที่วัดทิพยาาราม อำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู ทำผนังทางด้านข้างแบบชั้นบันได เอกลักษณะรูปแบบสิมโปรงอย่างชัดเจนแต่ส่วนประดับเป็นรสนิยมของช่างญวนทั้งหมด

12) **กลุ่มแบบมาตรฐาน พ.ศ. 2483** ในปี พ.ศ. 2483 รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ออกแบบอุโบสถมาตรฐานโดยมีพระพรหมวิจิตรเป็นผู้ออกแบบ กำหนดให้เป็นแบบ ก. แบบ ข. และแบบ ค. เพื่อให้เป็นรูปแบบเดียวกันทั่วประเทศ ได้รับความนิยมอย่างต่อเนื่องในเขตชนบทที่ห่างจากตัวเมืองใหญ่ และนำสิ่งเกิดม้มีการก่อสร้างผสมมากกว่า 2 แบบในหลังหนึ่ง เช่น สร้างผนังตามแบบ ก. แต่ส่วนประดับด้วยแบบ ข. เช่น วัดคุ้มวาราม อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด หรือสร้างตามแบบ ค. แต่ส่วนประดับด้วยแบบ ข. เป็นต้น

เอกลักษณ์ของอุโบสถแบบมาตรฐาน คือ เครื่องบนการประดับด้วยช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ นาคสะดุ้ง แฉงเร ช่ออุตุปีกนก ภาพอรุณเทพบุตร ภาพเทพพนม สหรัยรวงผึ้ง ชุ่มบันแถลง และพลสิงห์ เหล่านี้ไม่เคยปรากฏในสิมอีสาน หรือทั้งผนังแบบมีมุขหน้าและมุขหลังก็ไม่ใช้รสนิยมของช่างอีสานมาก่อน

13) **กลุ่มฝีมือช่างญวนผสมแบบราชการไทยหลัง พ.ศ. 2483** แม้ว่า ปี พ.ศ. 2483 รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ออกแบบอุโบสถมาตรฐานโดยมีพระพรหมวิจิตรเป็นผู้ออกแบบ กำหนดให้เป็นแบบ ก. แบบ ข. และแบบ ค. เพื่อให้เป็นรูปแบบเดียวกันทั่วประเทศ แต่ความนิยมการก่อสร้างสิมแบบฝีมือช่างญวนยังคง หรือไม่ยังคงมีรูปแบบปะปนระหว่างแบบจากทางการกับแบบฝีมือช่างญวนให้เห็นเช่นกัน เช่นการทำช่มวงโค้ง ผนังกระเบื้องเจาะช่องวงรีทางตั้ง และการปั้นประดับลวดลาย เช่น วัดศรีคุณเมือง วัดแก้วรังสี อำเภอศรีเมืองใหม่ วัดศรีนวล อำเภอสำโรง จังหวัดอุบลราชธานี วัดวันทนิยวิหาร วัดโพธิ์ชัยศรี อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี

14) **กลุ่มสร้างตามแบบกรมการศาสนา พ.ศ. 2510** ช่วงเวลาหลังจากปี พ.ศ. 2510 วัดในภาคอีสานได้ปรับเปลี่ยนสร้างตามแบบงานเสนาสนะของกรมการศาสนา สงวนอาชีพก่อสร้างให้ช่างในพื้นที่ตามจังหวัดต่าง ๆ จุดสังเกตของอุโบสถที่สร้างตามแบบกรมการศาสนามักทำเสาดานคู่หน้าเป็นเสากลม ส่วนประดับอื่น ๆ เหมือนแบบมาตรฐาน พ.ศ. 2483 อย่างไรก็ตามในลวดลายการประดับตกแต่งได้สะท้อนถึงรสนิยมทางเชิงช่างในแต่ละพื้นที่ได้อย่างอิสระ อาทิ คันทวยรูปบุคคลจากเดิมเป็นรูปหงส์ ชุ่มประตุน้ำต่างทรงบันแถลงเป็นช่มทรงยอดปราสาท เมื่อช่างได้ไปนำเอาแบบอย่างมาจากกรุงเทพฯ เช่น วัดพุทธนิมพลี อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ วัดไชยวาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

15) **กลุ่มสร้างตามแบบของกรมศิลปากร พ.ศ. 2549** แบบของกรมศิลปากรในปัจจุบันเป็นการย้อนกลับไปทำรูปแบบพื้นถิ่นคล้ายสิมทรงเตี้ยแฉงแบบมีการประดับตกแต่งลวดลายตามอย่างวัดเชียงทอง เมืองหลวงพระบาง ประเทศลาว เช่น วัดโพธิ์ชัย อำเภอดงหลวง จังหวัดมุกดาหาร วัดวังคำ อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์ วัดท่าแขก อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย

ศักดิ์ชาย สายสิงห์ (2555 : 147-157) ได้ระบุว่าจากหลักฐานทางเอกสารกล่าวว่ามีในภาคอีสานมีมาแล้วอย่างน้อยตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนกลางและในสมัยล้านช้าง พบอยู่ตามหัวเมืองที่เคยเป็นเมืองสำคัญในสมัยอยุธยา เช่น นครราชสีมา อุบลราชธานี หรือเมืองที่เคยอยู่ภายใต้อาณาจักรล้านช้าง เช่น หนองคาย เลย นครพนม เป็นต้น แต่ด้วยเหตุที่ลุ่มแรก ๆ มักสร้างเป็นอาคารไม้ จึงไม่คงทนถาวร หลักฐานที่เหลืออยู่ในปัจจุบันจึงเป็นสิมที่สร้างขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์เท่านั้น โดยสิมที่มีอายุเก่าแก่ที่สุดสร้างขึ้นในราวสมัยรัชกาลที่ 3 ถึงรัชกาลที่ 4 เท่านั้น ทั้งยังเหลือหลักฐานอยู่ไม่มากนัก ส่วนลุ่มแรกทรงลงมาที่พบมากที่สุดอยู่ระหว่างสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงรัชกาลที่ 7 นอกนั้นแล้วเป็นลุ่มรุ่นใหม่สร้างขึ้นในรัชกาลปัจจุบัน

1) **กลุ่มอิทธิพลศิลปะรัตนโกสินทร์** เป็นสิมที่ได้รับอิทธิพลจากกรุงเทพฯ พบตามหัวเมืองสำคัญ โดยมีรูปแบบที่สำคัญ คือ เป็นอาคารที่มีผนังสูง หลังคาทรงคฤห์ (หลังคาเป็นหน้าจั่วแต่ไม่มีหลังคาปีกนกที่สร้างยื่นออกไปทางด้านหน้าและด้านหลังของอาคาร) มีการประดับช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์แบบศิลปะรัตนโกสินทร์ ส่วนลักษณะที่แสดงให้เห็นว่าเป็นงานพื้นบ้าน คือ การสร้างเป็นอาคารขนาดเล็กมาก รวมทั้งงานประดับตกแต่งอื่น ๆ ก็ทำขึ้นอย่างเรียบง่าย เช่น วัดแจ้ง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี วัดโพธิ์คำ อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม

2) **กลุ่มแบบศิลปะลาว** สามารถแบ่งตามลักษณะที่ปรากฏในศิลปะลาว ดังนี้

2.1) **ลุ่มแบบหลวงพระบาง** มีรูปทรงเตี้ย ๆ หลังคาซ้อนหลายชั้น มีการทำหลังคาลาดชัน (เทิบ) ในแต่ละชั้นหลังคามีการซ้อนพื้นหลังคา (ตับ หรือ หล่น) และมีปีกนกที่แผ่กว้างลงมาคลุมเกือบถึงพื้น เช่น วัดโพธิ์ชัย อำเภอนาแห้ว จังหวัดเลย แต่แตกต่างตรงที่มีการยกคอสองของหลังคาขึ้นมาอีกชั้นหนึ่ง

2.2) **ลุ่มแบบเชียงขวาง** ลักษณะของสิมแบบนี้ใกล้เคียงกับลุ่มแบบหลวงพระบาง คือ มีความเรียบง่าย มีการทำหลังคาซ้อนชั้นด้วยการทำหลังคาลาดชันหนึ่งก่อนแล้วจึงทำหลังคาขนาดเล็กซ้อนตรงกลางบนหลังคาอีกชั้นหนึ่ง เรียกว่า “เทิบซ้อน” โดยไม่มีการลดชั้นของมุขด้านหน้า ไม่ประดับตกแต่งมากนัก หลังคาไม่อ่อนโค้งมาก ไม่มีช่อฟ้า(สัตตะบุรีพัน) แต่มีโหง่อ่อนโค้งคล้ายคลึงกับสิมวัดสุวรรณคีรี (วัดคิลี) อย่างไรก็ตามสิมแบบนี้ได้นำรูปแบบศิลปะรัตนโกสินทร์เข้ามาผสมผสานอยู่บ้าง เช่นประดับใบระกา หางหงส์ ซึ่งตามปกติสิมในกลุ่มนี้ที่เมืองหลวงพระบางไม่นิยมประดับเช่นนี้ ลุ่มแบบนี้แพร่หลายในบริเวณอีสานเหนือ เช่น ลุ่มวัดมหาธาตุ อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย ลุ่มวัดอุดมสมบูรณ์ อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี

2.3) **ลุ่มแบบพื้นบ้าน กะทัดรัด** เป็นสิมที่เน้นความเรียบง่าย มีขนาดเล็กกะทัดรัดพบอยู่จำนวนมากในภาคอีสาน สร้างโดยคำนึงถึงหน้าที่การใช้งานเป็นหลัก และสามารถหาวัสดุได้ง่ายในท้องถิ่น ไม่ได้คำนึงถึงแนวคิดหรือคติการสร้างอย่างเคร่งครัดตามแบบอย่างช่างหลวง เช่น คติการสร้างที่นิยมมีหลังคาซ้อนชั้นเพื่อแสดงฐานันดรสูงของพระพุทธรูปเจ้า หรืออาจมีการทำมุขยื่นออกมาด้านหน้าบ้าง

แต่ก็ทำไปเพื่อตอบสนองต่อหน้าที่การใช้งานเท่านั้น รูปแบบของอาคารโดยทั่วไป เป็นอาคารทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้าที่มีส่วนของการใช้งานแยกออกเป็น 2 ส่วน คือส่วนที่เป็นเรือนหรือห้องภายใน และส่วนที่เป็นมุขโถงด้านหน้า โดยมีหลังคาชั้นเดียวที่คลุมทั้งสองส่วน ไม่มีหลังคาซ้อนชั้น หลังคาเป็นทรงจั่ว มีช่อฟ้า (โหง) ใบระกา และหางหงส์ ส่วนการประดับตกแต่งอื่น ๆ จะแตกต่างกันไปบ้างตามฝีมือช่างของแต่ละท้องถิ่น เช่น สิมวัดไตรภูมิฉะเชิงเทรา อำเภอสวรรคภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด สิมวัดศรีมหาโพธิ์ สิมวัดมโนภิรมย์ จังหวัดมุกดาหาร

2.4) **ลิมที่สร้างโดยช่างญวน** ช่างชาวเวียดนามได้อพยพเข้ามาอยู่ในภาคอีสานในช่วงระยะเวลา 100 ปีที่ผ่านมา โดยเฉพาะตามจังหวัดที่อยู่ริมแม่น้ำโขงและบริเวณใกล้เคียง ถือกันว่าช่างญวนเป็นกลุ่มที่มีความสามารถในการก่อสร้างและค่าแรงงานถูก จึงได้รับงานก่อสร้างอาคารในภาคอีสานและได้นำวิธีการสร้างรวมทั้งการประดับตกแต่งแบบญวนมาใช้ทำให้เกิดลิมรูปแบบใหม่ขึ้น ลักษณะเด่นที่ช่างญวนนำมาใช้ คืออิทธิพลในการสร้างและประดับอาคารแบบศิลปะตะวันตกซึ่งช่างญวนคุ้นเคยและพบเห็นอย่างแพร่หลายตามอาคารต่าง ๆ ในเวียดนามที่สร้างขึ้นในช่วงที่เวียดนามตกอยู่ใต้อาณานิคมของฝรั่งเศส (ยุคโคโลเนียล) ขณะเดียวกันก็ยังมีศิลปะพื้นถิ่นของเวียดนามผสมผสานอยู่ด้วย เช่น การก่อวงโค้งไว้ตามประตูหน้าต่าง การประดับลวดลายแบบตะวันตกไว้ในส่วนต่าง ๆ ของอาคาร การทำบันไดและราวบันไดทางขึ้นอาคารลักษณะผายกว้างออกทางด้านหน้า สำหรับส่วนที่เป็นอิทธิพลศิลปะเวียดนาม คือมักประดับสิงโตแบบเวียดนามไว้ที่เชิงบันได บางแห่งมีการประดับสันหลังคาด้วยมังกรแบบเวียดนามหรือแบบจีน

ในการอธิบายรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของลิมอีสานอาจเทียบเคียงกับ สมใจ นิมเล็ก (2547 :13-50) ที่ได้จำแนกรูปแบบทางสถาปัตยกรรมไทยของอุโบสถตามลักษณะของผังพื้นได้ดังนี้

1) **แบบทรงโรง** มีลักษณะผังพื้นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีผนังล้อมรอบทั้งสี่ด้านโดยไม่มีมุขหน้า มุขหลังหรือระเปียง ด้านหน้าและด้านหลังมีประตูเข้าออก ด้านข้างมีหน้าต่างต่างๆ ห้องหากฝาผนังทั้งสี่ด้านที่ติดกันมีเพียงประตูที่ด้านหน้า มีทั้งแบบมีมุขที่มีเสาด้านรับหลังคาเพิงหรือเพิงพะและแบบไม่มีมุขเรียกว่า **แบบมหาอุด**

2) **แบบมีมุขหน้า** มีลักษณะผังพื้นลักษณะเดียวกับแบบทรงโรง แต่ที่ด้านหน้ามีพื้นที่เป็นมุขและมีเสาด้านรองรับหลังคา ด้านหน้าและด้านหลังมีประตูเข้าออก ด้านข้างมีหน้าต่างต่างๆ ห้อง และมีเสาด้านรับหรือเสาดอก

3) **แบบมีมุขหน้าและมุขหลัง** มีลักษณะผังพื้นวิวัฒนาการจากแบบมีมุขหน้า ผังพื้นจะมีมุขหน้าและมุขหลัง มีเสาด้านรองรับหลังคามุข ด้านหน้าและด้านหลังมีประตูเข้าออก ด้านข้างมีหน้าต่างทุกห้อง หากเป็นอุโบสถขนาดใหญ่ภายในจะมีเสาร่วมใน เพื่อรับหลังคาด้วย

4) **แบบมีระเบียบรอบ** ระเบียบคือพื้นที่ว่างที่มีหลังคาคลุม เพื่อทำหน้าที่ป้องกันฝนแดดส่องถึงประตูหน้าต่าง พื้นที่ของระเบียบมีความกว้างพอสมควรและจะต้องมีเสาระเบียงตั้งเรียงรายโดยรอบเพื่อรับหลังคากันสาด

5) **แบบมีระเบียบรอบและมุขหน้า มุขหลัง** มีผังพื้นแตกต่างจากแบบมีระเบียบรอบเพียงเพิ่มมุขหน้าและมุขหลังก่อนที่จะเข้าไปภายในอุโบสถจึงมีความยาวมากกว่าอุโบสถทั่วไป

6) **แบบมีมุขหน้า มุขหลัง ระเบียบรอบและลานประทักษิณ** มีผังพื้นเหมือนแบบมีระเบียบรอบและมุขหน้า มุขหลังแต่จะมีซุ้มเสมาตั้งอยู่กับพื้นลานโดยรอบทั้งแปดทิศ และมีกำแพงแก้วตั้งประชิดกับซุ้มเสมาหรือจะเรียกว่าซุ้มเสมาตั้งอยู่บนกำแพงแก้วก็ได้ กำแพงแก้วจะเจาะช่องเป็นทางเข้าอย่างน้อยสี่ช่องแต่ละช่องจะตรงกับบันไดทางขึ้นตรงระเบียบของอุโบสถ ลานประทักษิณจะใช้ในพิธีต่างๆ เช่น การเวียนเทียนในวาระต่างๆ เป็นต้น

7) **แบบมีมุขเด็จด้านหน้าและด้านหลัง** ผังพื้นเหมือนอุโบสถทั่วไป มีประตูทางเข้าทั้งด้านหน้าและด้านหลังด้านละสองประตู ส่วนตรงศูนย์กลางจะมีพื้นยื่นออกมาเป็นมุขเล็กๆ เรียกว่า “มุขเด็จ” มีเสารองรับหลังคา จะมีพระบญชรเป็นทางเข้าออก พื้นของมุขเด็จจะสูงกว่าพื้นอุโบสถ เช่นอุโบสถวัดศาลาปูน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

8) **แบบมีมุขเด็จด้านหน้า ด้านหลังและมุขลดด้านหลัง ชนิดมีเสาหน้า-หลัง** ผังพื้นมีลักษณะเดียวกับแบบมีมุขเด็จด้านหน้า ด้านหลังจะแตกต่างตรงที่มีมุขลดต่อจากมุขเด็จด้านหลัง และมีเสาหน้าทั้งด้านหน้าและด้านหลังเช่นอุโบสถวัดกษัตราธิราช จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

9) **แบบมีมุขเด็จด้านหน้า ด้านหลังและพาไลด้านข้าง** มีลักษณะผังพื้นทั้งด้านหน้าและด้านหลังเป็นพื้นของฐานไพที มีทางขึ้นด้านละสองทาง ลักษณะของฐานพาที่เป็นฐานย่อเก็จ พื้นพาไลหรือพะไลจะเชื่อมพื้นฐานไพทีทั้งหน้าและหลัง ตรงศูนย์กลางของอุโบสถทั้งด้านหน้าและด้านหลังจะมีมุขเด็จยื่นออกมา ภายในอุโบสถจะมีเสาร่วมในเพราะเป็นอุโบสถขนาดใหญ่เช่นอุโบสถวัดหน้าพระเมรุราชิการาม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

10) **แบบมีระเบียบรอบ เฉลียงด้านหน้า ด้านหลังและลานประทักษิณ** มีลักษณะผังพื้นเหมือนแบบมีระเบียบรอบ มุขหน้า มุขหลังและลานประทักษิณ โดยมีเฉลียงซึ่งมีระดับพื้นเดียวกับระดับพื้นของระเบียบ และมีความกว้างมากกว่ามุข มีระยะยาวถึงสองห้อง ภายในไม่มีเสาร่วมใน เช่นอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

จากการศึกษารูปแบบทางสถาปัตยกรรมสิมอีสานที่นักวิชาการไทยได้จำแนกไว้ตามลักษณะทางสถาปัตยกรรม ผังพื้น รูปทรงอาคาร รูปทรงหลังคา รวมถึงส่วนประดับตกแต่ง เทคนิคการก่อสร้าง โครงสร้าง หรืออิทธิพลของรูปแบบจากศิลปะแบบรัตนโกสินทร์ แบบล้านช้าง หรือแบบชางญวนทำให้สามารถใช้ในการศึกษารูปแบบทางสถาปัตยกรรมของสิมอีสานกรณีศึกษาต่อไป

2.2 สิม จุดกำเนิดสงฆ์

ตั้งแต่อดีตกาลในแต่ละถิ่นฐาน มนุษย์สรรค์สร้างงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น เพื่อสนองต่อความต้องการด้านประโยชน์ใช้สอยทางกาย ทางสังคม และสนองต่อความเชื่อความศรัทธาหรือความพึงพอใจ สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเต็มไปด้วยเรื่องราวสะท้อนประวัติความเป็นมาและภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่สามารถสร้างสรรค์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่มีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและบริบททางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ เช่นเดียวกับชุมชนในท้องถิ่นภาคอีสานของประเทศไทยเมื่อก่อร่างสร้างเมืองจะมีการกำหนดการใช้ประโยชน์ที่ดิน ประกอบด้วย เขตบ้าน อันมีบ้านหรือหลักบ้านเป็นสำคัญ เขตดอนปู่ตา เขตที่นา และเขตป่า สำหรับชัยภูมิที่ตั้งวัดมักเลือกที่โนนสูงกว่าการตั้งบ้านโดยเลือกพื้นที่บริเวณขอบหมู่บ้านที่มีไร่บริเวณป่าช้าหรือดอนปู่ตาเพื่อสร้างวัดให้เป็นศูนย์กลางทางจิตวิญญาณเป็นเสมือนที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของชุมชน โดยมีความเชื่อถือกันมาแต่ก่อนแล้วว่าวัดเป็นที่อยู่ของพระรัตนตรัย คือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ดังนั้นการสร้างวัดจึงให้ความสำคัญและนิยมสร้างถาวรวัตถุสำหรับเป็นที่อยู่ของพระรัตนตรัยไว้ครบถ้วนทั้ง สิม ศาลา กุฏิ เพื่อให้วัดเป็นแหล่งเรียนรู้พระพุทธศาสนา อบรมบ่มเพาะคุณธรรมจริยธรรมเป็นอู่วัฒนธรรมด้านจิตใจทางคตินิยม และยังเป็นอยู่ศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่นอันแสดงฝีมือในเชิงช่างทั้งศิลปกรรม จิตรกรรม ประติมากรรม และสถาปัตยกรรม วัดจึงมีบทบาทเป็นศูนย์รวมกิจกรรมและศูนย์รวมจิตใจของชุมชนตั้งแต่อดีตสืบมาจนถึงปัจจุบัน

ในเขตวัดจะมี “ สิม ” คือ อุโบสถซึ่งเป็นอาคารทางศาสนาที่มีเอกลักษณ์ของศิลปะท้องถิ่นอีสานที่เรียบง่ายแต่เต็มเปี่ยมไปด้วยพลังแห่งการสร้างสรรค์อันมีพื้นฐานอันเหนียวแน่นเกี่ยวกับความเชื่อและศรัทธาในพระพุทธศาสนา ตามความเชื่อที่มีกันมาอย่างยาวนานว่าการร่วมทำบุญสร้างสิมนั้นผู้ทำทานจะได้านิสงส์สูงมาก เห็นได้จากงานพิธีฝังลูกนิมิตหรือผูกพัทธสีมาตลอดจนยกช่อฟ้า เชื่อกันว่าานิสงส์จากการทำบุญจะช่วยเสริมให้ผู้ทำประสบความสำเร็จในชีวิต มีฐานะความเป็นอยู่ดีและมั่นคง และทำให้เป็นที่เคารพนับถือแก่บุคคลทั่วไป ทำให้การสร้างสิมจึงเป็นการสร้างสรรค์งานสถาปัตยกรรมโดยช่างพื้นถิ่นร่วมกับคนในชุมชนด้วยการทุ่มเทแรงกาย แรงใจ และสติปัญญาอย่างบรรจงตั้งใจให้สัมพันธ์กับปัจจัยแวดล้อมในชุมชนในช่วงเวลานั้น เพื่อใช้ประกอบพิธีสังฆกรรมของพระสงฆ์ ในพระพุทธศาสนามีกิจกรรมที่ต้องประชุมพร้อมเพรียงกันหลายอย่างตามพระวินัย เช่น สวดพระปาติโมกข์ การรับกฐิน การให้อุปสมบท (โครงการสารานุกรมฯ. 2556 : 56-58) และกำหนดไว้ว่าต้องกระทำภายในเขตที่กำหนดรู้กัน ซึ่งเรียกว่า “สิมา” เขตดังกล่าวเป็นที่ชุมนุมของสงฆ์โดยเฉพาะเป็นเอกเทศพ้นจากอำนาจปกครองของบ้านเมือง ดังนั้น เขตดังกล่าวจำเป็นต้องได้รับพระราชทานจากพระเจ้าแผ่นดินก่อน เรียกเขตที่ได้รับพระราชทานแล้วว่า “วิสุงคามสีมา” อันเป็นเขตเพื่อสร้างอุโบสถไว้สำหรับทำสังฆกรรมของสงฆ์โดยประกาศเป็นพระบรมราชโองการ โดยมีเครื่องหมายบอกเขต เรียกว่า

“นิมิต” สำหรับประเทศไทยนิยมใช้ก่อนหินเรียกว่า “ลูกนิมิต” ฝังไว้ในดิน และมีสิ่งบอกเขต วิสุงคามสีมาเหนือพื้นดิน เช่น แท่งหิน ใบสีมาหรือใบเสมา สำหรับวัดที่มีกำแพงรอบเขตวิสุงคามสีมา นิยมทำใบเสมาเป็นระยะโดยอาจทำแนวกำแพงหรือทำหลักหรือซุ้ม ภายในเขตวิสุงคามสีมานิยมสร้าง สิมอย่างสวยงามกว่าอาคารภายในวัดเพราะถือว่าเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปที่เรียกว่า พระประธาน เสมือนพระพุทธรูปเจ้าประทับเป็นพระประธานในการทำสังฆกรรม สิม จึงถือว่าเป็นศาสนสถานสำคัญ เป็นจุดกำเนิดของการเป็นพระภิกษุสงฆ์ และเป็นสถานที่สำคัญซึ่งชาวบ้านธรรมดาซึ่งไม่ใช่พระภิกษุไม่ควรเข้าไปใช้สถานที่ภายในของอุโบสถได้ จะมีก็แต่พระภิกษุสงฆ์เท่านั้นที่จะเข้าไปทำวัตรหรือสวดมนต์ ภายในอุโบสถ เพราะถือว่าเป็นสถานที่อันศักดิ์สิทธิ์ หากชาวบ้านจะเข้าไปได้ก็เพียงเพื่อกราบไหว้ พระพุทธรูปเท่านั้นแล้วก็กลับออกมา แต่ไม่ควรเข้าไปทำการสวดมนต์ หากจะสวดก็ควรเข้าไปในวิหาร หรือโรงธรรม

คำว่า “อุโบสถ” มีรากศัพท์มาจากภาษาบาลี คือ “อุปะ” แปลว่า “การเข้าถึง” สนิทกับ “โอสถ” ซึ่งแปลว่า “ยาแก้โรค” ดังนั้น อุโบสถจึงมีความหมายถึง “การเข้าถึงยาแก้โรค” อันแสดง ความหมายว่าการมาอุโบสถเป็นการได้เข้าถึงธรรมะอันเป็นยาแก้โรคกิเลสนั่นเอง

อุโบสถจึงมีความหมายที่เกี่ยวข้องกับทางพระพุทธศาสนาใน 4 ลักษณะ คือ 1) หมายถึงวัน พระ ซึ่งเป็นวันที่พระสงฆ์และคฤหัสถ์มาประชุมกันเพื่อแสดงธรรมและรับฟังธรรม 2) หมายถึงการแสดง พระปาติโมกข์ของพระสงฆ์ตามพระธรรมวินัยทุก 15 วัน 3) หมายถึงการรักษาศีล 8 ของเหล่าฆราวาส ในทุกวันพระ และ 4) หมายถึงสถานที่ซึ่งพระสงฆ์ทำสังฆกรรมร่วมกัน (เว็บไซต์พุทธะดอทคอม. 2558)

สิม หรืออุโบสถ เปนการรวมเอาความหมายของพิธีกรรมมาใช้เรียกสถานที่ เดิมที่เรียกว่า “โรง พระอุโบสถ” แต่ต่อมาเรียกให้สั้นเขวาว่า “พระอุโบสถ” “อุโบสถ” และในที่สุดก็เรียกกันเปนภาษาพูดว่า “โบสถ” นอกจากนั้นในบางพื้นที่ ก็มีคำเรียกอุโบสถด้วยชื่ออื่นอย่างภาคอีสานบางพื้นที่ เรียกว่า “สิม” ซึ่งที่จริงแล้วก็มีความหมายใกล้เคียงกัน เพราะ “สิม” กลายเสียงมาจาก “สีมา” ที่ หมายถึงพื้นที่ที่ใช้ ทำสังฆกรรมนั่นเอง ดังนั้นจะเห็นได้ว่าความหมายระหว่างอุโบสถกับสีมาแล้ว ในทางพระวินัยของพุทธ ศาสนา “สีมา” จะมีความสำคัญมากกว่า เพราะเปนเครื่องกำหนดขอบเขตให้กับพื้นที่สำหรับใช้ทำ สังฆกรรม สวนโรงพระอุโบสถ หรือสิมเปนเพียงอาคารที่สร้างขึ้น ครอบลงบนพื้นที่สีมาเพื่อใช้คุมแดด คุมฝนเท่านั้น

สิมเปนสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอีสาน แสดงถึงการเปนพื้นที่สำคัญของวัดในฐานะสถานที่ ศักดิ์สิทธิ์ เสมือนที่ประทับของพระพุทธเจ้าเปนสถานที่พระวินัยในพุทธบัญญัติกำหนดขึ้นเพื่อให้ สงฆ์ประกอบสังฆกรรมตามกิจของสงฆ์ ซึ่งชาวอีสานให้ความสำคัญต่อการสร้างสรรค์ รูปแบบ คติ แนวคิด และวิธีการก่อสร้าง ตลอดจนการแก้ปัญหาที่สืบทอดกันมาตามประเพณี จนมีความ งามที่สมบูรณ์ กล่าวได้ว่าเปนสถาปัตยกรรมที่สวยงามที่บอกถึงเอกลักษณ์ได้อย่างชัดเจน (สมใจ นิมเล็ก. 2549 : 17-33)

“สิม” เป็นอุโบสถขนาดเล็กแต่มีเอกลักษณ์ของศิลปะท้องถิ่นอีสานที่เรียบง่าย ในช่วงสร้างบ้านแปงเมืองของชนชาวอีสานที่มีความหลากหลาย เมื่อตั้งชุมชนใดเป็นปึกแผ่นก็มีการกำหนดตำแหน่งของวัดและสร้างสิมเพื่อเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปที่เรียกว่า พระประธานเสมือนพระพุทธรูปประจำประทับเป็นพระประธานในการทำสังฆกรรมของพระสงฆ์ หน้าที่ใช้สอยของสิมจึงเป็นอาคารที่พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนามีกิจกรรมที่ต้องประชุมพร้อมเพรียงกันหลายอย่างตามพระวินัย เช่น การรับภิกษุ การให้อุปสมบท แต่เดิมสิมมีรูปแบบที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะสถาปัตยกรรมในวัฒนธรรมไทย-ลาว หรือศิลปะล้านช้างในช่วงแรกที่ชุมชนอีสานมีการปกครองแบบประเทศราชในสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ตอนต้น ต่อมาศิลปะลายรูปแบบให้สัมพันธ์กับสภาพภูมิอากาศเกิดเป็นรูปแบบสิมโปร่ง และในสมัย ร.5 จึงได้รับอิทธิพลรูปแบบสถาปัตยกรรมจากเมืองหลวง ทำให้คุณค่าทางสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอีสานที่บริสุทธิ์เริ่มจางหาย (วิโรฒ ศรีสุโร. 2547 : 9) กล่าวได้ว่า เป็นสัญลักษณ์ของอำนาจแบบเบ็ดเสร็จจากรัฐที่ครอบคลุมคณะสงฆ์ในภูมิภาคได้สำเร็จเป็นหนึ่งเดียวภายใต้เงื้อมเงาทางศาสนาตามแนวคิดและนโยบายในการรวมศูนย์ด้วยการปฏิรูปทางศาสนาที่ตกทอดมาตั้งแต่ครั้งรัชกาลที่ 5 จนถึงปัจจุบัน (สมคิด จิระทัศนกุล และคณะ. 2550 : 408) จนกลายเป็นวิกฤตการณ์การทำลายสิมอีสาน

2.3 สิม่า : ขอบเขตของสิม

พุทธบัญญัติเกี่ยวกับสถานที่ที่พระสงฆ์ จะพึงกระทำสังฆกรรมนั้นจะต้องกำหนดด้วยเขตที่เรียกกันว่า “สิมา” ซึ่งมี 2 เขตที่ พระสงฆ์กำหนดเอาเอง หนึ่งเรียกว่า “พัทธสิมา” แปลว่า แดนที่ผูกสอง คือ “อพัทธสิมา” แปลว่าแดนที่ไม่ผูก ฉะนั้น สิม่าจึงเป็นหลักสำคัญแห่งสังฆกรรม ในการกำหนดเขต สิม่าห้ามไม่ให้สมมุติสิมาเล็กเกินไป จนไม่สามารถบรรจุภิกษุได้ 21 รูปนั่งหัดถบาสดาและห้ามไม่ให้สมมุติสิมาใหญ่เกินไปกว่า 3 โยชน์ หากวาสิมาเล็กหรือใหญ่เกินไปกว่า 3 โยชน์ ถือว่าเป้นสิมาวิบัติ (แสง จันทร์งาม และคณะ. 2539 : 138-139)

สาเหตุที่ห้ามมิให้สิมาเล็กเกินไปจนไม่สามารถบรรจุภิกษุได้ 21 รูป เพราะการกระทำสังฆกรรมที่ต้องการสงฆ์จำนวนมากกว่า 20 รูป คือ อัพทาน เป็นการสวดการระงับอาบัติ สังฆาติเลส ของภิกษุต้องการสงฆ์จำนวน 21 รูป จึงกล่าวได้ว่าเดิมทีนั้น สิม ถูกกำหนดด้วยเขตที่ เรียกว่า “สิมา” เขตสิมานั้นทรงพระอนุญาตให้หมายด้วยวัตถุเป็นเครื่องหมายความกว้างยาวของบริเวณเรียกว่า “นิमित” ซึ่งระบุไว้ 8 ชนิด คือ ภูเขา ศิลา ป่าไม้ ต้นไม้ จอมปลวก หนทาง แม่น้ำ และน้ำ ปัจจุบันการทำเครื่องหมายเขตที่ เรียกว่า “นิमित” ได้มีการฝังลูกกลม ๆ อยู่ใต้ดินเรียกว่า “ฝังลูกนิमित” มีตั้งแต่ 5 ลูกถึง 8 ลูก ฝังห่างจากตัวสิมประมาณ 1 วา ยังมีลูกนิमितที่แยกจากลูกอื่นอีก 1 ลูกเรียกว่า “ป้อสิม” โดยฝังไว้ตรงกลางของสิมโดยขุดหลุมรูปสี่เหลี่ยมขนาดกว้าง 1 เมตร ยาว 1 เมตร ลึก 1 เมตร มีผู้ศรัทธานำเครื่องค้าของคุณ ทั้งแก้วแหวนเงินทอง เพชรนิลจินดาใส่ไว้ในหลุมนั้น เมื่อผูกสิมแล้วสร้างใบสิมาซึ่งสวน

ใหญ่แปนแผ่นหินรูปปลายแหลมคล้ายปีกกาแกะสลักลวดลายสวยงามไวให้เห็นตามกำแพงรอบสิม หรือตามผนังของสิมโดยรอบ ส่วนการสร้างสิมใหม่มีลักษณะเป็นโรงหรืออาคารขึ้นมานั้นน่าจะเพราะภูมิประเทศและภูมิอากาศ อันเป็นที่ตั้งของวัดที่ทำให้การทำสังฆกรรมของสงฆ์ของ จึงมีการสร้างสิมใหญ่เป็นโรงหรือ อาคารเสมือนที่อยู่อาศัยขึ้นมา คือ มีหลังคา ฝา ผนังที่สามารถใช้ทำสังฆกรรมให้สำเร็จลงได้โดยดี ไม่ขัดข้องด้วยดินฟ้าอากาศ และพุทธศาสนิกชนเห็นวาสิมเป็นที่ประทับของพระพุทธเจ้าซึ่งมีพระประธานเป็นเครื่องหมายแทนพระองค์ จนในที่สุดก็คือ สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ เป็นหลักสำคัญของวัด และสร้างให้สวยงามตามกำลังศรัทธาเท่าที่จะกระทำได้

พระพุทธองค์มีพระพุทธานุญาตให้สงฆ์ภายใน “สิมา” เดียวกันร่วมกันชุมนุมทำสังฆกรรมภายในสิมาต้องมีโรงอุโบสถ สงฆ์ต้องทำสังฆกรรมในอุโบสถ สิมา แปลว่า “เขต” หรือ “แดน” แบ่งเป็น 2 ประเภทตามวิธีกำหนด ได้แก่ อพัทสิมา และพัทสิมา

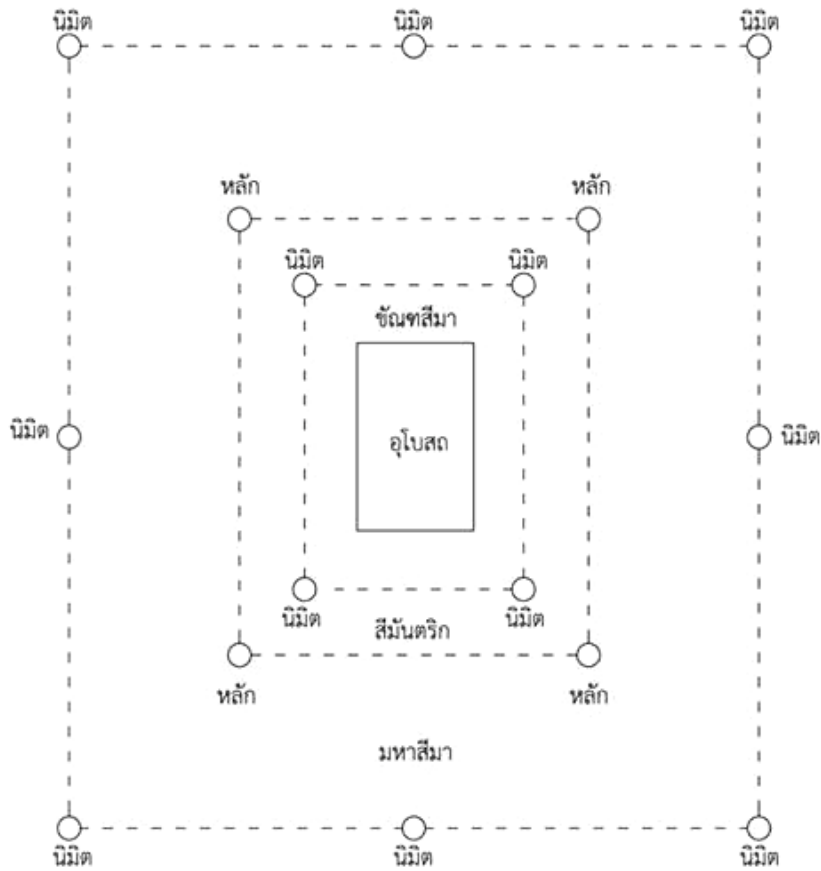
1) อพัทสิมา เป็นสิมาที่สงฆ์ไม่ต้องทำพิธีกำหนดเขตเอง แต่อาจใช้แนวเขตที่ผู้อื่นกำหนดไว้แล้ว เช่น หากใช้เขตแนวที่บ้านเมืองกำหนดไว้แล้วเป็นเขตแดนสงฆ์ด้วย เรียกสิมาแบบนี้ว่า “คามสิมา” หรือหากสงฆ์กำหนดแนวขึ้นเองก็ไม่ต้องทำแนวเขตถาวร เช่น “อุทกุกเขปสิมา” สิมากลางน้ำที่กำหนดแนวเขตโดยการวางน้ำสาตออกไป น้ำตกลงตรงตำแหน่งใดถือว่าตรงนั้นเป็นแนวเขต

2) พัทสิมา เป็นสิมาที่สงฆ์ต้องทำพิธีกำหนดเขต โดยแนวเขตนั้นๆให้กำหนดนิमितเป็นสัญลักษณ์ มีพระพุทธานุญาตให้ใช้ได้ 8 ชนิด หินเป็นหนึ่งในนิमितที่อนุญาตให้ใช้ได้

เมื่อสงฆ์มากขึ้นทำให้สิมาของวัดต่าง ๆ ซ้อนทับกัน หรือคาบเกี่ยวกัน ซึ่งถือว่าผิด พระพุทธองค์จึงอนุญาตให้แก้ปัญหานี้โดยให้เว้นที่ว่าง เพื่อป้องกันปัญหานี้ทุกสิมาจึงต้องกำหนดแนวขานถัดออกไปจากแนวสิมา เรียกว่า “สิมันตริก” เป็นเสมือนแนวกั้นไม่ให้สิมาคาบเกี่ยวหรือทับซ้อนกัน (พระบาลีวินัยปิฎก มหาวรรค, อ้างถึงใน รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง. 2559 : 44)

สิมาในยุคพุทธกาลหรือหลังพุทธกาลเล็กน้อยนิยมกำหนดล้อมรอบเมืองหรือล้อมรอบวัด นานวันเข้าเมื่อพระสงฆ์จำนวนมากทำให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ตามมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการประชุมสงฆ์โดยพร้อมเพรียง อรรถกถาพระวินัยปิฎกจึงมีคำแนะนำว่าหากเป็นวัดใหญ่อาจกำหนดสิมาขนาดเล็กไว้ภายในก็ได้ แต่ต้องกำหนด “สิมันตริก” กั้นกลางด้วย เพราะหากไม่มีแนวกั้นกลางนี้จะทำให้สิมาเกยซ้อนกันได้ สิมาขนาดเล็กเรียกว่า “ชัณฑสิมา” สิมาขนาดใหญ่เรียกว่า “มหาสิมา” แต่ละเขตมีอุโบสถของตนเอง

ในชุมชนทวารวดีอีสานบางแห่งได้พบการปักหินสิมาล้อมรอบ 8 ทิศ ทิศละ 3 ใบ เช่น วัดพระพุทธบาทบัวบาน อำเภอบ้านฝ้อ จังหวัดอุดรธานี, เมืองชัยวาน อำเภอโคกโพธิ์ชัย จังหวัดขอนแก่น เป็นต้น น่าจะปักขึ้นตามอรรถกถา แผ่นในเป็นเขตชัณฑสิมา แผ่นกลางล้อมรอบเขตสิมันตริก แผ่นนอกล้อมรอบเขตมหาสิมา

ภาพที่ 2.2 เขตชั้นทสี่มา

ที่มา : รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง. (2559 : 44)

2.4 คติความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับสิม

2.4.1 ทำเลที่ตั้งวัด คติความเชื่อในการตำแหน่งวัด ห้ามสร้างวัดที่มแทงกับหมู่บ้าน (ที่มแทง หมายถึงอยู่ในแนวตรงกันระหว่างทิศเหนือ-ใต้) จะทำให้เกิดความวิบัติแก่วัด เช่น วัดอาจะร้างไม่มีสงฆ หรือเจ้าอาวาสจะเกิดความวิบัติจากการสำรวจวัดจะตั้งอยู่ด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ หรือทิศตะวันออกเฉียงของหมู่บ้านเกือบทุกแห่ง (สุวิทย์ จิระมณี. 2530 : 6) ดังภาพที่ 2.2

ภาพที่ 2.3 ตัวอย่างแผนผังหมู่บ้านกับวัดในเขตอีสานตอนบน
ที่มา : วสันต ยอดอิม. (2545 : 42)

2.4.2 ทิศทางการวางอาคาร และตำแหน่งอาคาร

ในการกำหนดที่ตั้งของสิม ในบริเวณวัดจะแบ่งเป็นเขตพุทธาวาส และเขตสังฆาวาส ซึ่งในเขตพุทธาวาสจะประกอบไปด้วย สิม วิหาร หอแจก หอไตร หอกลอง และพระธาตุ หากวัดที่มีพระธาตุเป็นประธานของวัดมักสร้างสิมไว้ด้านหลังและหันหน้าสิมไปทางทิศตะวันออกเป็นส่วนใหญ่ หากวัดนั้นมีวิหารอยู่ก่อน จะสร้างสิมแยกออกไปต่างหาก แยกกุฏิของพระสงฆ์สร้างบริเวณติดกำแพงด้านหนึ่งด้านใดของวัดที่มีร่มไม้หรือสระน้ำที่ดูสงบวิเวกในเขตสังฆาวาส แต่เดิมไม่ได้เคร่งครัดในการหันหน้าสิมไปสู่ทิศตะวันออกนัก คงพิจารณาตามสภาพภูมิประเทศหรือทางสัญจรหลักของผู้คนเป็นเกณฑ์ เช่น สิมวัดกลางโคกคือ อ.ยางตลาด จ.กาฬสินธุ์ และสิมวัดเก่าวัดศรีสะเกษ อ.เมือง จ.สกลนคร หันหน้าไปทางทิศตะวันตก ต่อมาเมื่อมีการติดต่อกับส่วนกลางมากขึ้นทั้งทางการปกครองและการพระศาสนา สิมอีสานก็ได้รับอิทธิพลคติความเชื่อเรื่องหันหน้าสิมไปสู่ทิศตะวันออกจนกระทั่งเกิดการแพร่หลายไปจนกลายเป็นกฎเกณฑ์บัญญัติที่ทุกวัดต้องปฏิบัติตาม (วิโรฒ ศรีสุโร. 2530 : 81,87) อันอ้างอิงถึงองค์พระประธาน

อันหมายถึงพระพุทธประวัติ ในเหตุการณ์ที่พระองค์ได้ออกแสวงหาวิโมกข์ธรรมก่อนที่พระองค์จะตรัสรู้ พระองค์ได้ฝันพระพักตร์ไปสู่บูรพทิศ (ทิศตะวันออก) แม้จะมีหม่อมมารมาเบียด พระองค์ทรงชนะได้ด้วยอิทธิบาทอันฉกาจกล้า สอดคล้องกับแนวคิดของสุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา. (2529 : 127-130) ที่กล่าวว่า การวางทิศของวัดนั้น จะหันหน้าไปทางทิศใดก็ได้ แต่สำหรับอุโบสถและวิหารนั้นต้องหันหน้าเข้าหาน้ำเสมอ โดยจะคำนึงถึงทิศเป็นเรื่องรองเนื่องจากในขณะที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้นั้น พระองค์ประทับนั่งอยู่ใต้ต้นโพธิ์ และหันพระพักตร์ออกไปทางแม่น้ำ แต่ถ้าไม่สามารถที่จะให้อุโบสถหันหน้าเข้าหาน้ำได้เนื่องจากในบางพื้นที่เป็นที่แห้งแล้งกันดาร ก็ให้อุโบสถหันหน้าไปทางทิศตะวันออกเท่านั้นซึ่งถ้าจะให้สร้างอุโบสถโดยหันหน้าเข้าหาน้ำเสมอนั้น ก็คงเป็นเรื่องที่ยุ้งยากมากพอสมควร จึงได้สร้างพระยานาคให้เป็นสัญลักษณ์แทนน้ำเอาง่าย ๆ เลย โดยจะปรากฏรูปพระยานาคบนหน้าบันของส่วนหลังคาโดยทั่วไป และที่บันไดทางขึ้นตามวัดในภาคเหนือ ซึ่งเป็นถิ่นที่จะหาแหล่งน้ำเป็นที่หมายได้ยาก จากการสำรวจของสุวิทย์ จิระมณี (2530 : 6) พบว่า สิมส่วนใหญ่จะตั้งอยู่ทิศตะวันออกหรือตะวันออกเฉียงเหนือ พระธาตุที่สำคัญจะอยู่ใกล้กับสิมด้านหลังหรือด้านหน้า โดยมีอาคารอื่นวางเยื้องด้านทิศตะวันตกลงสู่ทิศใต้ เช่น ศาลา หอระฆัง กุฏิ ตามลำดับ เมื่อพิจารณาถึงการวางตำแหน่งและตั้งวัด อาคารที่มีความสำคัญจะถือทิศที่มีความหมายเป็นมงคลแห่งทิศ อันได้แก่ ทิศตะวันออก ทิศเหนือหรือในแนวทิศตะวันออก เฉียงเหนือเป็นเกณฑ์ในการวางตำแหน่ง นอกจากนี้ยังพบคติความเชื่อเกี่ยวกับการวางตำแหน่งของสิม ดังนี้

- ใม่วางอาคารอื่นในวัดอยู่แนวตรงกันกับตัวสิม
- ห้ามสร้างกุฏิอยู่หน้าสิม
- เงามของสิมไม่ให้ทับสิ่งก่อสร้างอื่น ๆ ที่อยู่ในบริเวณวัด

เมื่อเลือกทิศทางในการหันด้านหน้าสิมได้แล้ว สิ่งที่ต้องพิจารณาอีกอย่างหนึ่งคือ สถานที่ปลูกสร้างก่อนปลูกสร้างสิมต้องหาโหร หรือผู้รู้มาตรวจดูที่ตั้งเสียก่อนว่าเป็นที่มงคล หลังจากนั้นจึงหาฤกษ์ปราบดิน คือ ตรวจดูที่ดินว่าเป็นโชด เปนเนินปลวก บอนน้ำ ครกขาว มีหลักตอ มีขนอนทอนไม้ เกะกะฝังดิน ถ้ามี่ก็จัดการถอนโดยทำพิธีถอนทำพิธียึดเพื่อเป็นการขออนุญาตเจ้าที่เจ้าทาง อีกทั้งเป็นการอัญเชิญเจ้าที่เจ้าทางไปสถิตย์ยังบริเวณอื่น เพื่อที่จะได้ไม่มารบกวนสร้างความไม่เปนสิริมงคลแกสิม อันจะเปนผลต่อความสงบความเจริญรุ่งเรืองสืบไปและปราบหน้าดินให้เรียบ เพราะการสร้างสิมบนโชดเนิน ครอมตอ ครอมตนมไม้ ลำธาร ซึ่งถือว่าเป็นข้อห้าม หรือชะล่า นอกจากนี้ยังความเชื่อว่าการประกอบพิธีกรรมทางสงฆ์ที่ห้ามมิให้สตรีเพศ เป็นเพศที่กระทำให้การทำกิจของสงฆ์เกิดการติดขัด ไม่สมบูรณ์ (ดวงนภา ศิลปสาย. 2550 : 50)

การสร้างสิมนั้นจะต้องพิถีพิถันเลือกพื้นที่เป็นพิเศษ พื้นที่นั้นจะต้องบริสุทธิ์สะอาดปราศจากมลทินทั้งปวง อันที่จริงนั้นการก่อสร้างใด ๆ ก็ตามในพระพุทธศาสนา มักจะมีการเลือกพื้นที่ที่สะอาดบริสุทธิ์ด้วยกันทั้งสิ้น แม้แต่องค์พระเจดีย์เองก็ปรากฏกล่าวถึงในตำนานโบราณเสมอว่า ในการเลือกที่

สร้างนั้นต้องพิจารณาแม่น้ำดิน ตลอดจนกลิ่นและสีของดินด้วยซ้ำไป เช่น ที่มีกล่าวไว้ในคัมภีร์อุปัชฌาย์ ตำนานว่าด้วยการสร้างพระสถูปเจดีย์ เป็นต้น แต่ที่กล่าวมานี้เป็นการเลือกชนิดดินในทางด้านวัตถุ เท่านั้น ดังได้กล่าวมาแล้ว สำหรับการสร้างสิมนั้นต้องพิจารณาถึงความบริสุทธิ์ของพื้นดินให้ลึกซึ้งยิ่งไปกว่านั้น สถานที่ที่จะสร้างสิมจะต้องมีความบริสุทธิ์ในการใช้สอยก่อนหน้านี้มาด้วย เช่น ไม่เคยเป็นสุสาน หรือเคยเป็นเชิงตะกอนมาก่อน ไม่เคยเป็นที่ประหาร หรือไม่เคยเป็นที่ใด ๆ ที่มีการใช้งานที่เป็น อปมงคลมาก่อน เรามักจะเห็นว่าในการสร้างโบสถ์ใหม่ทุกครั้ง พระสงฆ์จะต้องประกอบพิธีถอนความไม่บริสุทธิ์ใด ๆ ที่อาจมีในพื้นที่นั้นเสียก่อน ในการสวดถอนของคณะสงฆ์นั้น พระภิกษุจะท่องในระยะ หัตถบาสนเต็มพื้นที่ที่ต้องการสวดถอน ถ้าไม่อาจหาพื้นดินบริสุทธิ์ได้ก็จะกระทำสังฆกรรมกันกลาง น้ำ โดยซักสะพานหรือสิ่งที่ทอดข้ามติดต่อกันระหว่างสิมน้ำหรืออุทกเขกับฝั่งออก เพื่อตัดความเชื่อมโยง ระหว่างพื้นดินที่ไม่บริสุทธิ์กับแพ หรือเรือที่ใช้ทำสังฆกรรม ในกรณีที่ใช้สิมเก่าก็มักจะทำให้บริสุทธิ์ขึ้นมา ใหม่ ด้วยการสวดและผูกสิมาทับซ้อนของเดิม ดังนั้นจึงเห็นวัดโบราณบางวัด มีหลักสิมาสองหรือสาม หลัก (ลักษณะไทย. 2559)

2.4.3 พิธีผูกสิม ฝั่งลูกนิมิต

การผูกสิมจำเป็นต้องมีการฝั่งลูกนิมิตเป็นเครื่องหมายนิยมใช้เป็นศิลา มีตั้งแต่ 5 ถึง 8 ลูก ควร ฝั่งห่างจากตัวสิมประมาณ 1 วา หลักหมายที่ทำให้เห็นได้ชัดเจนบนลูกนิมิตเหล่านี้เรียกว่า “ใบเสมา” นิยมใช้แผ่นหินรูปปลายแหลมคล้ายปีกกาและสลักลวดลายสวยงามแตกต่างกันไป ยังมีลูกนิมิตที่แยกไป จากลูกอื่นอีก 1 ลูก เรียกว่า “ป้อสิม” ซึ่งจะฝังไว้ตรงกลางของสิมโดยขุดหลุม 4 เหลี่ยมกว้าง 1 เมตร ยาว 1 เมตร ลึก 1 เมตร มีผู้ศรัทธานำเครื่องค้ำของคุณ เช่น แก้วแหวนเงินทอง เพชรนิลจินดาใส่ไว้ใน หลุมนั้น

การทำพิธีผูกลูกนิมิตนั้นให้เอาลูกนิมิตไปแขวนถ่วงไว้ในหลุม เพื่อให้พระสงฆ์ทำพิธีทักษิณิมนต์ ซึ่ง พระสงฆ์ที่มาร่วมพิธีอย่างน้อยไม่ควรต่ำกว่า 50 รูป เมื่อได้เวลาญาติโยมจะมายืนชุมนุมกันที่หน้าสิมทิศ ตะวันออกด้านใต้ คฤหัสถ์ผู้เป็นหัวหน้าอ่านคำประกาศเขตวิสุงคามสีมา

พระสงฆ์ 4 รูป สวดทักษิณิมนต์ว่า “ปริมา ย ทิสาย กิง นิमितตัง” แปลว่า ทิศบูรพาอะไรเป็นนิมิต
คฤหัสถ์ตอบว่า “ปาสา โณ ภัณฑเต” แปลว่า หินเจ้าข้า

พระสงฆ์สวดว่า “เอโส ปาสา โณ นิमितตัง” แปลว่า หินนั้นหรือเป็นนิมิต

คฤหัสถ์ตอบว่า “อาม ภัณฑเต” แปลว่า ขอรับกระผม

การสวดทักษิณิมนต์นี้ให้สวนแต่ทิศตะวันออกไปทิศตะวันตกแล้วเวียนมาบรรจบทิศตะวันออก ต่อจากนั้นพระสงฆ์จะสวดถอนสิม โดยพระสงฆ์ทั้งหมดจะยืนเรียงรายกันเริ่มจากทิศตะวันออกไป ตะวันตก พระสงฆ์ 2 รูปเป็นผู้สวดเมื่อสวดจบพระสงฆ์ทั้งหมดรับ สาธุพร้อมกันแล้วเวียนไปสวดจนรอบ เมื่อสวดถอนภายนอกเสร็จแล้วเข้าไปสวดถอนภายใน เมื่อเสร็จ พระสงฆ์จะนั่งลงทำการผูกสิม การนั่ง จะต้องนั่งให้ใต้หัตถบาสน คือ แต่ละรูปให้ห่างกันช่วงแขนแล้วพระสงฆ์ 2 รูปจะสวดผูกสิม พอสวดจบ

พระสงฆ์จะรับ สารุพร้อมกันเป็นอันเสร็จพิธีผูกสิม จากนั้นจะตัดลูกนิมิตลงในหลุม ปิดหลุมให้มิดชิดและ แข็งแรงถาวรเพื่อป้องกันโจรผู้ร้ายมาลักขุดเอาของมีค่าในป้อสิม (วิโรตม ศรีสุโร. 2536 : 69-70)

2.4.4 วัสดุในการปลูกสร้าง

ความเชื่อเกี่ยวกับการใช้วัสดุในการปลูกสร้างสิม สิ่งสำคัญคือวัสดุอุปกรณ์เป็นสิ่งที่มีความ จำเป็นต้องไม่ขัดกับคติความเชื่อในท้องถิ่น รวมทั้งความเชื่อในทางพระพุทธศาสนา ไม่ เป็นวัสดุ อย่างหนึ่งที่ใช้ในการก่อสร้างมักนิยมใช้ไม้เต็ง ไม้รัง ร่วมกับวัสดุอย่างอื่นที่ใช้ในการก่อสร้าง เช่น ปูน ทราย อิฐ ยางบง น้ำหนังวัวควาย น้ำเชื้อ มักไม่มีคติความเชื่อเกี่ยวกับข้อห้ามอันไม่เปนมงคล เพียงแต่ การที่จะนำสิ่งเหล่านี้มาต้องขออนุญาตเจ้าที่เจ้าทางผู้รักษาเสียดอน (ดวงนภา ศิลปสาย. 2550 : 50)

2.4.5 ส่วนประดับทางสถาปัตยกรรม

จากความเชื่อที่ว่าสิมเป็นสถานที่ประดิษฐานพระประธาน ซึ่งเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้าผู้เป็น ศาสดาแห่งพระพุทธศาสนา การตกแต่งจึงมีความวิจิตรพิสดาร ในการตกแต่งนั้นมีอยู่ 2 วัตถุประสงค์ คือ การตกแต่งเพื่อความสวยงาม และการตกแต่งเพื่อเป็นการป้องกันภัยอันตรายจากศัตรู

เทวดา หรือยักษ์ ส่วนประกอบของการตกแต่งเพื่อป้องกันภัยอันตรายจากศัตรู เช่น บาน ประตูกะเป็นรูปเทวดา หรือยักษ์ ซึ่งมีหน้าที่ในการป้องกันอโรคยาคุณแลความสงบเรียบร้อยภายในสิม รูปเหล่านี้เป็นเครื่องรางป้องกันภัยอันตรายจากสิ่งเลวร้ายวิหยาตคม จึงนิยมทำไว้ที่หน้าประตู

นาค ตามบันไดทางขึ้นลง คันทวยและหลังคาบริเวณหน้าจั่วของสิมมักนิยมทำเป็นรูปพญานาค ตามระบบความเชื่อเรื่องนาคหรืองู ผู้เป็นสัญลักษณ์ของน้ำ ดังตำนานอุรังคธาตุซึ่งเป็นเรื่องราวปริมาตร ของชนสองฝั่งแม่น้ำโขงที่ว่ามีการเคลื่อนย้ายผู้คนจากหนองแสในมณฑลยูนนานทางตอนใต้ของจีนมาตาม ลำน้ำโขงและเข้าไปตั้งถิ่นฐานตามที่ราบลุ่มของสองฝั่งแม่น้ำโขง ให้ความสำคัญเรื่องดังกล่าวเพราะนาค มีอำนาจเหนือธรรมชาติบันดาลให้เกิดแม่น้ำ ห้วย หนอง คลอง บึง ตลอดจนภูเขาและแหล่งที่อยู่อาศัย ครั้นพุทธศาสนาเผยแผ่เข้ามาสู่บริเวณดังกล่าว การบูชานาคถูกผนวกรวมเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของ ศาสนายังปรากฏนาคเป็นผู้พิทักษ์พุทธศาสนา (ขวลิต อธิปัตยกุล. 2558 : 12,25)

2.4.6 ภาพจิตรกรรมฝาผนัง

“ฮูปแต้ม” เป็นภาษาท้องถิ่นอีสาน หมายถึง ภาพจิตรกรรมฝาผนังที่เกี่ยวข้องกับ พุทธศาสนามีปรากฏให้เห็นบนผนังของสิม วิหาร หอไตร และหอแจก ที่พบเป็นสวนมากจะเขียนอยู่ บนผนังดานนอกของสิม ซึ่งองค์ประกอบของฮูปแต้มจะไม่มีกฎเกณฑ์ที่ตายตัวข้างพื้นถิ่นหรือข้างแตมมี อิสระในการแสดงออกอย่างเต็มที่ตามจินตนาการของช่างแตมจะเลือกสรร เรื่องราวจากพุทธประวัติ หรือ จากวรรณกรรมพื้นบ้าน แต่ละตอนจะมีคำบรรยายภาพด้วย ตัวอักษรกำกับไว้ มีการแบ่งตอนใช้เส้น แถบหรือการปล่อยช่องว่างโดยรอบ เรื่องราวที่ปรากฏในฮูปแต้ม แบ่งออกตามลักษณะของเรื่องได้ 2 กลุ่ม คือ

1) พุทธประวัติที่กล่าวถึงเรื่องราวตั้งแต่ประสูติจนปรินิพพาน ซึ่งเป็นช่วงต่อของพระศรียุติเมตไตรยจะเสด็จมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าองค์ต่อไปสะท้อนได้จากเรื่องพระมาลัยท่องเที่ยวสวรรค์และนรก (ชวลิต อธิปัตยกุล. 2555 : 16) ที่แฝงคำสอนเรื่องบุญบาป

2) วรรณกรรมท้องถิ่น เช่นเรื่องสินไซ สุริวงศ กาละเกด ท้าวปาจิตนางอรพิม พระลักพระลาม เป็นต้น โดยมีภาพที่แสดงถึงตัวละครประกอบจะเป็นชาวบ้านที่สะท้อนวิถีชีวิตสภาพความเป็นอยู่ของชาวอีสาน

อุปแต้ม สนวนมากเขียนไวตามผนังสิม เช่นเดียวกับภาพจิตรกรรมฝาผนังของภาคกลางหรือภาคเหนือ หากแต่ภาพจิตรกรรมฝาผนังอีสานนิยมเขียนแบบผนังสิมตานนอกมากกว่าผนังดานใน ทั้งนี้ อาจจะมีสาเหตุมาจากความจำกัดดานต่าง ๆ ของสิมหลายประการประกอบกัน ได้แก่

ประการแรกคือ ความจำกัดเรื่องเนื้อที่ของผนังสิม ที่บางอาคารมีฝาบางบางอาคารไม่มีฝาบางและแต่เดิมมักสร้างเป็นผนังไม่เปนสวนใหญ่ เมื่อผนังเปนไม้ การเขียนภาพจิตรกรรมจึงไม่เหมาะสมและไม่สะดวกในการเขียน สนวนสิมอีกชนิดหนึ่งคือ สิombok จะมีทั้งสิมกอผนัง และสิมโถง หรือสิมไม่มีผนัง ดังนั้นการที่จะเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังได้ก็เฉพาะสิมกอผนัง หรือสิมมีผนังที่ดานอย่างอุโบสถในภาคกลางเท่านั้น ขอจำกัดอีกประการหนึ่ง ได้แก่ วัสดุที่ใช้สร้างผนังสิมไม่คงทน บางแห่งกอผนังด้วยดินดิบซึ่งไม่เหมาะแก่การเขียนภาพ บางแห่งเปนอิฐเปลือยไม่เหมาะแก่การเขียนภาพเช่นกัน สนวนผนังสิมที่ก่อด้วยอิฐแล้วฉาบด้วยปูนขาวถึงจะเขียนภาพจิตรกรรมได้แต่ไม่ทนทานเท่าที่ควร โอกาสที่จะส่งเสริมให้เขียนจึงจำกัดทั้งขางสวนใหญ่เปนขางพื้นบานซึ่งมีวัสดุจำกัด การก่อสร้างสิมจึงทำกันตามแต่ศรัทธาและฝีมือของชาวบ้านในแต่ละท้องถิ่นเท่านั้น โดยคำนึงถึงประโยชน์ใช้สอยมากกว่าความงดงาม นอกจากนี้ขนาดของสิมซึ่งสวนมากมีขนาดเล็กตามความต้องการใช้สอยของชุมชนเล็ก ๆ และการทำสังฆกรรมของพระสงฆ์ ชาวบ้านจะไม่ได้เขาไปรวมอยู่ในสิมด้วย การสร้างสิมจึงสร้างให้มีขนาดตามความจำเป็นสำหรับพระสงฆ์เพียงที่ประจำอยู่ในวัดนั้น ๆ หรือตามข้อบังคับของศาสนาในพิธีนั้น

ภาพจิตรกรรมฝาผนังอีสานนับเปนมรดกทางศิลปกรรมของชาวอีสานของชาวอีสานที่น่าภาคภูมิใจ นาศึกษาคนควาและเปนจิตรกรรมที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวที่แสดงให้เห็นคตินิยม สภาพความเป็นอยู่ของชุมชนอีสานเมื่อประมาณร้อยปีเศษมานี้ แมจะเปนศิลปกรรมของขางพื้นบานที่มีแต่ความเรียบง่าย ชื่อไม่หรูหราวิจิตรพิสดารเหมือนจิตรกรรมของขางหลวงก็ตามแต่คาของความเปนศิลปะมิได้อยู่ที่ความหยาบ เรียบง่าย หรือความประณีต วิจิตรพิสดาร แต่อยู่ที่หลายสิ่งหลายอย่างี่แฝงเร้นอยู่ในงานจิตรกรรมเหล่านั้น (ดวงนภา ศิลปสาย. 2550 : 51-52)

2.5 สังฆกรรม : กิจกรรมภายในสิม

สังฆกรรม แปลว่า “กรรมอันสงฆ์พึงทำ” หมายถึงกิจกรรมทางพระวินัยที่ภิกษุจำนวน 4 รูปขึ้นไปซึ่งถือว่าเป็นสงฆ์จะพึงร่วมกันทำเป็นสังฆสามัคคี ในการทำสงฆ์จะต้องพร้อมเพรียงกันทำ ต้องทำในเขตสีมาที่เรียกว่าอุโบสถ ต้องนั่งให้ได้หัตถบาสนอยู่ในที่ประชุมตลอดเวลาที่ทำเวลามีมติต้องเป็นเอกฉันท์ โดยใช้วิธีเสียงหรือรับว่าสาธุ และเป็นไปโดยถูกต้องเป็นธรรม ไม่มีอคติ เช่นนี้จึงจะเป็นสังฆกรรมแท้

มูลเหตุแห่งสังฆกรรม หรือ สาเหตุที่ทำให้เกิดสังฆกรรมได้แก่ภิกษุมีจำนวนมากขึ้น และมีพุทธประสงค์ให้สงฆ์เป็นใหญ่ในการบริหารคณะ

เว็บไซต์พุทธะ. (2559) ได้ให้รายละเอียดของสังฆกรรมตามพระธรรมวินัย ว่ามี 4 อย่าง คือ

1) **อปโลกนกรรม** การปรึกษาหารือ กรรมที่ทำเพียงด้วยบอกกันในที่ประชุมสงฆ์ ไม่ต้องทำในสีมา (อุโบสถ) ไม่ต้องตั้งญัตติ (คำเผด็จสงฆ์) ประกาศให้สงฆ์ทราบเพื่อทำกิจร่วมกัน, วาจาหนดและไม่ต้องสวดอนุสาวนา (คำสวดประกาศความปรึกษา และตกลงของสงฆ์, คำขอมติ) ไม่ต้องเข้าหัตถบาสน ไม่ต้องนำฉันทะ ใช้น้ำเรื่องเล็ก ๆ ไม่สำคัญมาก เช่น แจ้งการลงพรหมทัณฑ์แก่ภิกษุ การอปโลกน์แจกอาหารในโรงฉัน เป็นต้น

อปโลกนกรรม แบ่งออกเป็น 5 คือ

- 1.1) นิสสารณา คือ การขับไล่สามเณรผู้กล่าวว่าพุทธพจน์
- 1.2) โอสารณา คือ การรับเอาสามเณรผู้เช่นนั้น ผู้ประพฤติดีแล้วเข้าหมู่
- 1.3) ภัณฑุกรรม คือ การขออนุญาตปลงผมแก่ผู้เตรียมตัวจะบวช
- 1.4) กัมมลักษณะ ประกาศนัดแจกอาหารในโรงฉัน

2) **ญัตติกรรม** กรรมที่ทำเพียงตั้งญัตติไม่ต้องสวดอนุสาวนา ด้วยการตั้งญัตติ คือ สวดประกาศต้องทำในสีมา ต้องนำฉันทะ ต้องเข้าหัตถบาสน ต้องสวดญัตติ แต่ไม่ต้องสวดอนุสาวนา ใช้น้ำเรื่องที่ใหญ่ขึ้นจากอปโลกนกรรมเล็กน้อย เช่น การสวดพระปาฏิโมกข์ทุกกึ่งเดือน เช่น การสวดปาติโมกข์ และการปวารณาออกพรรษา

ญัตติกรรม แบ่งออกเป็น 9 คือ

- 2.1) โอสารณา เรียกอุปสัมปทาเปชะผู้ถูกถามอันตรายิกธรรมแล้วเข้าหมู่
- 2.2) นิสสารณา ประกาศถอนพระธรรมกถีก่ออกเสียจากการระงับอธิกรรม
- 2.3) อุโบสถ แสดงพระปาติโมกข์ทุกกึ่งเดือน
- 2.4) ปวารณา เปิดโอกาสให้วากกล่าวตักเตือนกันได้ เช่นการปวารณาออกพรรษา

- 2.5) สมมติต่างเรื่อง สมมติตนหรือผู้อื่นเป็นผู้ถามอันตรายิกรรม
- 2.6) การให้ ให้คืนจิวรและบาตรเป็นต้นที่เป็นนิสัคคีย์
- 2.7) ปฏิคคะหะ รับผิดชอบต่ออันภิกษุแสดงในสงฆ์
- 2.8) ปัจจุกัฏณะ ประภาศเลื่อนปวารณาออกไป
- 2.9) กัมมลักษณะ ประภาศเริ่มต้นระงับอิทธิกรรมด้วยติณวัตถการกวินัย

3) **ญัตติทุติยกรรมวาจา** กรรมที่ทำด้วยตั้งญัตติแล้วสวดอนุสาวนา (ถามความเห็นที่ประชุม) หนหนึ่ง (ทุติยะ แปลว่า ที่ 2) มีสวด 2 หน คือ ต้องสวดญัตติ 1 หน และต้องสวดอนุสาวนา 1 หน ต้องทำในสีมา ใช้กับเรื่องที่ใหญ่กว่าญัตติกรรม เช่น การคว่ำบาตร การหยายบาตร การสวดให้ผ้ากฐิน (ถวายผ้ากฐิน) การสวดในการสมมติสีมา (การสวดในเวลาที่มีการตัดลูกนิมิต เมื่อสร้างอุโบสถเสร็จใหม่ ๆ)

ญัตติทุติยกรรมวาจา แบ่งออกเป็น 7 คือ

- 3.1) นิสสารณา คือ คว่ำบาตร ประมาณคฤหัสถ์ผู้ให้ร้ายศาสนา
- 3.2) โอสารณา คือหยายบาตร ถอนประมาณ ผู้เข่นนั้นอันประพตติแล้ว
- 3.3) สมมติต่างเรื่อง เช่น สมมติสีมา เป็นต้น
- 3.4) ให้ต่างอย่าง เช่น ให้ผ้ากฐิน เป็นต้น
- 3.5) ประภาศถอน หรือเลิกอานิสงส์กฐิน เป็นต้น
- 3.6) แสดงที่สร้างกุฎิให้แก่ภิกษุ
- 3.7) กัมมลักษณะ ได้แก่การสวดลำดับไปในการระงับอิทธิกรรม ด้วยติณวัตถการกวินัย

4) **ญัตติจตุตถกรรมวาจา** กรรมที่ทำด้วยตั้งญัตติแล้วสวดกรรมวาจาถามสามครั้ง (จตุตถะ แปลว่า ที่ 4) มีสวด 4 หน คือ ต้องสวดญัตติ 1 หน และต้องสวดอนุสาวนา 3 หน ต้องทำในสีมา ใช้กับเรื่องที่ใหญ่มาก ๆ เช่น การสวดนาคในการให้อุปสมบทเป็นพระ การประพตติวุฏฐานวิธี (ปริวาสกรรม) การให้ม้านัด การออกอัพภาน

ญัตติจตุตถกรรมวาจา แบ่งออกเป็น 7 คือ

- 4.1) นิสสารณา ได้แก่สงฆ์ทำกรรม 7 อย่าง มีตชชะนียกรรม เป็นต้น แก่ภิกษุ
- 4.2) โอสารณา ได้แก่สงฆ์ยกโทษแก่ภิกษุผู้กลับประพตติแล้ว
- 4.3) สมมติ สมมติภิกษุให้สอนนางภิกษุณี
- 4.4) การให้ คือให้ปริวาสและม้านัด
- 4.5) นิคหะ คือ ปรับภิกษุผู้อยู่ปริวาสและม้านัด ซึ่งต้องอาบัติสังฆาทิเสสซ้ำอีก
- 4.6) สมณูภาสนา คือ สวดห้ามภิกษุไม่ให้ตั้งร้อน ในการกระทำอันมิชอบ
- 4.7) กัมมลักษณะ ได้แก่ การอุปสมบท และอัพภาน แก่อัพภานารหภิกษุ

ตารางที่ 2.1 รายละเอียดของสังฆกรรม 4 อย่าง

สังฆกรรม	1.อปโลกนกรรม	2.ญัตติกรรม	3.ญัตติทุติยกรรม	4.ญัตติจตุตถกรรม
กระทำในสีมา	ไม่ต้อง	ต้อง	ต้อง	ต้อง
นำฉันทะ	ไม่ต้อง	ต้อง	ต้อง	ต้อง
เข้าหัตถบาस	ไม่ต้อง	ต้อง	ต้อง	ต้อง
สวดญัตติ	ไม่ต้อง	ต้อง	ต้อง	ต้อง
สวดอนุสาวนา	ไม่ต้อง	ไม่ต้อง	ต้อง 1 ทน	ต้อง 3 ทน

คำสวดที่ต้องใช้ในสังฆกรรม

1) ญัตติ (คำเผดียงสงฆ์) ประกาศให้ทราบทั่วกันว่า ต่อไปนี้จะทำอะไรเรื่องอะไร (ลงท้ายด้วยคำว่า เอสา ญัตติ)

2) อนุสาวนา (คำสวดปรึกษาหารือ) สวดถามความคิดเห็นของสงฆ์ ว่ามีผู้ใดเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วย (ลงท้ายด้วยคำว่า โส ภาเสยยะ)

เห็นด้วยให้หนึ่งเฉย (โส ตุนณะหัสสะ)

ไม่เห็นด้วยให้คัดค้านทันที (โส ภาเสยยะ) ถ้าไม่มีผู้ใดค้าน ถือว่าเห็นชอบทั้งหมด แต่ถ้าค้านแม้เพียงรูปเดียวสังฆกรรมนั้นเป็นอันใช้ไม่ได้

จำนวนสงฆ์ผู้ทำกรรม

- 1) จตุวรรค 4 รูป ทำได้ทุกกรรมยกเว้น ปวารณา กฐิน อุปสมบท อัมภาน
- 2) ปัญจวรรค 5 รูป ทำได้ทุกกรรมยกเว้น อุปสมบทในที่หาภิกษุง่าย อัมภาน
- 3) ทสวรรค 10 รูป ทำได้ทุกกรรมยกเว้น อัมภาน
- 4) วีสตีวรรค 20 รูป ทำได้ทุกกรรม

กัมมารหะ และ กัมมปัตตะ

- 1) กัมมารหะ ผู้ควรแก่กรรม ผู้ที่ถูกสงฆ์สมมติในกรรมนั้น ๆ เช่น ผู้ถูกสมมติให้ทำการสงฆ์

2) กัมมปัตตะ ผู้เข้ากรรม ได้แก่ กัมมารหะ รวมกับภิกษุรูปอื่น ๆ ที่เข้าสังฆกรรมนั้น ต้องมีคุณสมบัติ 3 ประการ ได้แก่ เป็นภิกษุปกติ (ปกติตตภิกษุ) ไม่ได้อยู่กรรม หรือโดนลงอุกเขปนียกรรม สังวาสเสมอด้วยสงฆ์ ไม่ใช่ภิกษุณี สามเณร หรือ ฆราวาส เป็นสมานสังวาสของกันและกัน คือเป็นพระ หีนยาน (พระอย่างไทย พม่า ลาว ฯลฯ) ไม่ใช่จีนิกาย อันนัมนิกาย พระญี่ปุ่น ฯลฯ

กรรมวิบัติด้วยเหตุ 4 ประการ ได้แก่

- 1) วิบัติโดยวัตถุ (วัตถุวิปนน) เพราะเหตุ 4 ได้แก่
 - 1.1) อุปสมบทผู้มีอายุน้อยกว่า 20 ปี (นับรวมในครรรภ์แล้ว)
 - 1.2) อุปสมบทอภัพบุคคล (ผู้ไม่ควรอุปสมบท)
 - 1.3) สมมติสีมาคาบเกี่ยวกัน หรือทับสีมาอื่น (ในกรณีทำสังฆกรรมเกี่ยวกับการสมมติสีมา)

ทำผิดระเบียบ

- 2) วิบัติโดยสีมา (สีมาวิปนน) เพราะเหตุ 5 ได้แก่
 - 2.1) สมมติสีมาใหญ่กว่ากำหนด (3 โยชน์ หรือ 48 กิโลเมตร)
 - 2.2) สมมติสีมาเล็กกว่ากำหนด (จุภิกษุ 21 รูป ไม่ได้)
 - 2.3) สมมติสีมามีนิมิตขาด (ไม่ล้อมเขตที่ต้องการสมมติ)
 - 2.4) สมมติสีมามีฉายาเป็นนิมิต
 - 2.5) สมมติสีมาไม่มีนิมิต
- 3) วิบัติโดยปริสา หรือบริษัท (ปริสวิปนน) เพราะเหตุ 3 ได้แก่
 - 3.1) ภิกษุเข้าประชุมไม่ครบองค์สงฆ์
 - 3.2) สงฆ์ครบแล้ว แต่ไม่นำฉันทะของภิกษุผู้ควรต้องนำฉันทะมา
 - 3.3) มีผู้คัดค้านกรรมอันสงฆ์ทำ
- 4) วิบัติโดยกรรมวาจา (กมมวาจาวิปนน) ได้แก่
 - 4.1) ไม่ระบುವัตถุ (เรื่อง) เช่นบวชไม่ระบุนคน กลืนไม่ระบุนผ้า สมมติสีมาไม่ระบุนว่าสมมติสีมา
 - 4.2) ไม่ระบุนสงฆ์ เช่น ไม่ระบุนว่าสงฆ์เป็นผู้ทำสังฆกรรม
 - 4.3) ไม่ระบุนบุคคล เช่น ไม่ระบุนชื่ออุปัชฌาย์
 - 4.4) ไม่ตั้งญัตติ
 - 4.5) ตั้งญัตติภายหลัง สวดอนุสาวนาก่อนสวดญัตติ
 - 4.6) ทิ้งอนุสาวนาในกรรมที่ต้องสวดอนุสาวนา คือ ไม่สวดอนุสาวนา หรือสวดไม่ครบ

สวดในกาลที่ไม่ควร

ถ้าวิบัติอย่างใดอย่างหนึ่งถือว่าสังฆกรรมนั้นวิบัติ คือใช้ไม่ได้

อักษรวิธี ว่าด้วยการออกเสียงในการสวด มีความยุ่งยากมากสำหรับผู้ที่ไม่ใช่ นักเรียนบาลี แต่จะยกมาเฉพาะเรื่องที่สำคัญ คือทำให้สังฆกรรมวิบัติเท่านั้น

กรรมเสียเพราะว่า (สวด) ผิดพลาด 4 อย่าง
 ว่าสลิถ เป็นธนิถ ออกเสียงเพลา เป็นเสียงแข็ง เช่น สุณาตุ เม ว่าเป็น สุณาตุ เม
 ว่าธนิถ เป็นสลิถ ออกเสียงแข็ง เป็นเสียงเพลา เช่น ภนเต สงโฆ ว่าเป็น พนเต สงโค
 ว่าวิมุต เป็นนิคหิต คือสวดเสียงปล่อย เป็นเสียงกด เช่น สุณาตุ เม เป็น สุณนตุ เม หรือ เอสา
 ญุตติ เป็น เอส ญุตติ (สุณาตุ เม เป็น สุณันตุ เม หรือ เอสา ญัตติ เป็น เอสัง ญัตติ)
 ว่านิคหิต เป็นวิมุต คือสวดเสียงกด เป็นเสียงปล่อย เช่น ปตตกลล (ปัดตะกัลล) เป็น ปตตกล
 ลา (ปัดตะกัลลา)
 สวดผิด 4 อย่างนี้ กรรมวาจาวิบัติ อีก 6 อย่าง กรรมวาจาไม่วิบัติ (พระมหานัณตี สุมโน.
 2558)

2.6 ขนาดพื้นที่ภายในสิมอีसान

ขนาดของอุโบสถถือกำหนดขนาดความยาวด้วยจำนวนห้อง คำว่า “ ห้อง ” หมายถึงระยะห่าง
 ของช่วงเสาจากเสาหนึ่งไปยังอีกเสาหนึ่งทางด้านยาวของอุโบสถ การกำหนดขนาดของอุโบสถแต่โบราณ
 มีคตินิยมทำเป็นจำนวนคี่ ขนาดเล็กสุดจะทำยาว 5 ห้อง ขนาดกลางยาว 7 ห้อง และขนาดใหญ่จะมี
 ตั้งแต่ 9-11 ห้อง ขนาดของอุโบสถจะต้องสอดคล้องกับพุทธบัญญัติด้วย เช่นในถิ่นที่ขาดแคลนภิกษุใน
 พิธีอุปสมบทต้องประกอบด้วยภิกษุอย่างน้อย 5 รูป เรียกว่า “สงฆ์ปัญจวรรค” ถ้าในถิ่นที่มีภิกษุมาก
 ต้องประกอบไปด้วยภิกษุ 10 รูป เรียกว่า “สงฆ์ทศวรรค” ภิกษุที่เข้าร่วมพิธีสังฆกรรมดังกล่าว ถ้า
 มากกว่าจำนวนที่กำหนดถึงจะใช้ได้ ถ้าขาดจำนวนใช้ไม่ได้ (สมใจ นิมเล็ก. 2547 : 12)

อุโบสถในยุคต้น ๆ ของประเทศไทยมักมีขนาดเล็กมากบางแห่งจุพระสงฆ์ได้ไม่เกิน 10 รูป
 เช่นเดียวกับสิมในปัจจุบันแถบอีสานที่มีขนาดเล็ก ซึ่งความจริงแล้วการมีอุโบสถขนาดเล็กก็ไม่มี
 ผลกระทบต่อการทำสังฆกรรมประเภทหลักที่ต้องปฏิบัติอยู่เสมอ ไม่ว่าจะเป็นการอุปสมบท หรือการ
 ปวารณา ฯลฯ เพราะใช้จำนวนพระภิกษุเพียงประมาณ 10 รูปเท่านั้น ยกเว้นแต่ในกรณีเดียวที่พระภิกษุ
 ต้องสังฆาติเสส (ซึ่งมีน้อยมาก) จึงใช้พระสงฆ์ร่วมทำพิธีไม่น้อยกว่า 20 รูป ดังที่พระพุทธองค์ทรง
 กำหนดจำนวนพระสงฆ์ในการทำสังฆกรรมแต่ละชนิดที่ต่างกัน ดังนี้

พระสงฆ์ 4 รูป สามารถทำกรรมทั้งปวงได้ ยกเว้นการทำอุปสมบทกรรม การปวารณาและการ
 สวดถอนการอาบัติสังฆาติเสส

พระสงฆ์ 5 รูป สามารถทำกรรมทั้งปวงได้ ยกเว้นการทำอุปสมบทกรรมในกลุ่มมัธยมประเทศ
 และการสวดถอนการอาบัติสังฆาติเสส

พระสงฆ์ 10 รูป สามารถทำกรรมทั้งปวงได้ ยกเว้นการสวดถอนการอาบัติสังฆาติเสส

พระสงฆ์ 20 รูปขึ้นไป สามารถทำกรรมทั้งปวงได้ (สมคิด จิระทัศนกุล. 2543 : 65)

วีโรฒ ศรีสุโร (2536 : 76) เมื่อพิจารณาขนาดของสิมอีสานน่าจะขัดกับพระวินัย เพราะสิมอีสานขนาดเล็กมาก เท่าที่ได้พบเห็นจากการสำรวจ สิมขนาดเล็กสุดเช่น สิมวัดโพธิ์พิพัฒน์ อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์มีขนาดกว้าง 3.84 เมตร ยาว 4.87 เมตร รวมพื้นที่ภายในสิมเพียง 18.70 ตารางเมตรเท่านั้น ซึ่งหากจะให้พระสงฆ์นั่งหัตถบาสนั้นจริง ๆ แล้วจำนวน 21 รูปก็พอจะนั่งเบียดกันได้ แต่ก็ดูอึดอัดเต็มที อย่างไรก็ตามมีข้อยกเว้นอนุโลมให้สำหรับสิมในเขตปัจฉิมประเทศ ซึ่งหาพระภิกษุลงทำสังฆกรรมได้น้อยกว่ามัชฌิมประเทศ จึงสร้างสิมขึ้นมาให้มีขนาดเล็กพอบรรจุพระภิกษุได้จำนวนไม่เกิน 10 รูป ทำสังฆกรรมได้ตามนัยแห่งการอนุโลมดังกล่าวแล้ว

หัตถบาสนี้ ใช้เรียกการนั่งของพระสงฆ์ในเวลาทำสังฆกรรมเพื่อแสดงความสามัคคีความพร้อมเพรียง โดยนั่งเว้นระยะห่างกันตามพระวินัยกำหนดอยู่ในที่ประชุมโดยไม่นั่งแยกกันหรือลุกเดินไปทางโน้นทางนี้ เรียกว่า “นั่งหัตถบาสน”

หัตถบาสน เป็นภาษาบาลี แปลว่า บ่วงมือ หมายถึง ที่ไถ่ตัวชั่วคราวหนึ่ง (นั่งตัวตรง) เหยียดแขนออกไปจับตัวอีกคนหนึ่งได้ เท่ากับช่วงสองศอกคืบ (2 ศอก 1 คืบหรือ 2 ศอกครึ่ง) วัดจากส่วนสุดด้านหลังของผู้เหยียดมือออกไป (เช่น ถ้ายืน วัดจากสันเท้า, ถ้านั่ง วัดจากสุดหลังอวัยวะที่นั่ง) ถ้านอนวัดจากสุดข้างด้านที่นอน) ถึงส่วนสุดด้านใกล้แห่งกายของอีกคนหนึ่งนั้น (ไม่นับมือที่เหยียดออกมา) โดยนัยนี้ ตามพระมติที่ทรงไว้ในวินัยมุขเล่ม 1 และ 2 สรุปได้ว่า *ให้ห่างกันได้ไม่เกิน 1 ศอก* คือมีช่องว่างระหว่างกันไม่เกิน 1 ศอก (พระธรรมปิฎก (ประยูร ธมฺมจิตฺต). 2538 : 464) ซึ่ง ศอก เป็นหน่วยวัดความยาวของไทย มีที่มาจากการวางแขนท่อนล่างลงบนพื้นราบ หนึ่งศอกวัดจากปลายนิ้วกลางไปจนถึงปลายข้อศอก แต่เนื่องจากระยะศอกของแต่ละคนไม่เท่ากัน พระราชบัญญัติมาตราซ่ง ดวง วัด พ.ศ. 2466 จึงกำหนดให้ 1 ศอกยาวเท่ากับ $\frac{1}{2}$ ของเมตร (0.5 เมตร) เป็นต้นมา

1 ศอก มีค่าเท่ากับ

- 24 นิ้ว (หน่วยความยาวไทย)
- 2 คืบ
- 50 เซนติเมตร
- 0.5 เมตร

ในทางกลับกัน

- 1 วา = 4 ศอก
- 1 เส้น = 80 ศอก
- 1 โยชน์ = 32,000 ศอก = 16,000 เมตร

ดังนั้น ระยะเวลาตัดบาส จึงมีระยะไม่เกิน 50 เซนติเมตร

ฝารองนั่งของภิกษุ เรียกว่า “นีสีทน” หรือ “นีสีทนะ”

ในพระไตรปิฎก สิกขาบทที่ 7 รตนวรรค ในปาจิตตยกัณฑ์ พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติ สิกขาบทว่า ภิกษุจะให้ทำผ้าปูนั่ง พึงทำให้ได้ประมาณ คือ ยาว 2 คืบ กว้างคืบครึ่ง ด้วยคืบสุคตถ้าทำให้ เกินประมาณนั้นไปต้องปาจิตตีย์ ที่ให้ตัดเสีย (จึงแสดงอาบัติตก) (สุชีพ ปุณฺณานุกาพ. 2539 : 179)

ฝารองนั่งของภิกษุ เรียกว่า “ฝ้านีสีทนะ” มีพระพุทธบัญญัติให้พระรู้จักรักษาไตรจีวรให้สะอาด โดยลาดฝ้านีสีทนาก่อน แล้วจึงนั่ง ห้ามมิให้นั่งทับพื้นโดยไม่มีผ้าปู ฝ้านีสีทนะเป็นบริวารที่ไม่สู้จำเป็นนัก อาจไม่มีสักชั่วระยะหนึ่งก็ได้ แต่ต้องไม่เกิน 4 เดือน

ฝ้านีสีทนะ มีจำกัดประมาณยาว 2 คืบ กว้างคืบครึ่ง ชายคืบหนึ่ง วิธีทำฝ้านีสีทนะนั้นมี 3 แบบ คือ

แบบที่ 1 แบบของพระอรธรรกถาจารย์

ชายฝ้ายาว 1 คืบครึ่ง กว้าง 1 คืบ ตัดเป็น 3 ขนาดเท่ากัน ทางด้านกว้างกว้างชายละ 6 นิ้ว ต่อ ชายเข้าแล้วเป็นฝ้านีสีทนะยาว 3 คืบ กว้าง 1 คืบครึ่ง

แบบที่ 2 แบบของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปวเรศวริยาลงกรณ์

ชายฝ้ายาว 2 คืบ กว้าง 1 คืบ ตัดเป็น 3 ชาย ชายใหญ่กว้าง 6 นิ้ว ชายเล็กกว้าง 3 นิ้ว ยาว เท่ากัน ต่อชายเข้าแล้วเป็นฝ้านีสีทนะยาว 2 คืบ 6 นิ้ว กว้าง 2 คืบ

แบบที่ 3 แบบใหม่

เอาชาย 1 คืบจตุรัสนั้น ตัดให้เป็น 2 ชายเท่ากัน ชายหนึ่ง ๆ ยาว 1 คืบ กว้าง 6 นิ้ว เอาชาย หนึ่งตัดกลางให้เป็น 2 ชายเท่ากันอีก ชายหนึ่ง ๆ กว้างยาว 6 นิ้วจตุรัส เอาเปลาะติดเข้ากันด้านสกัด ของชายใหญ่ด้านละชาย เป็นชายเดี่ยว ยาว 2 คืบ กว้าง 6 นิ้ว เอาเปลาะติดเข้ากับตัวฝ้านีสีทนะ ทางด้านยาวเมื่อต่อชายเข้าแล้ว ฝ้านีสีทนะนั้นเป็นกว้างยาว 2 คืบจตุรัส (กรมการศาสนา. 2541 ข : 28)

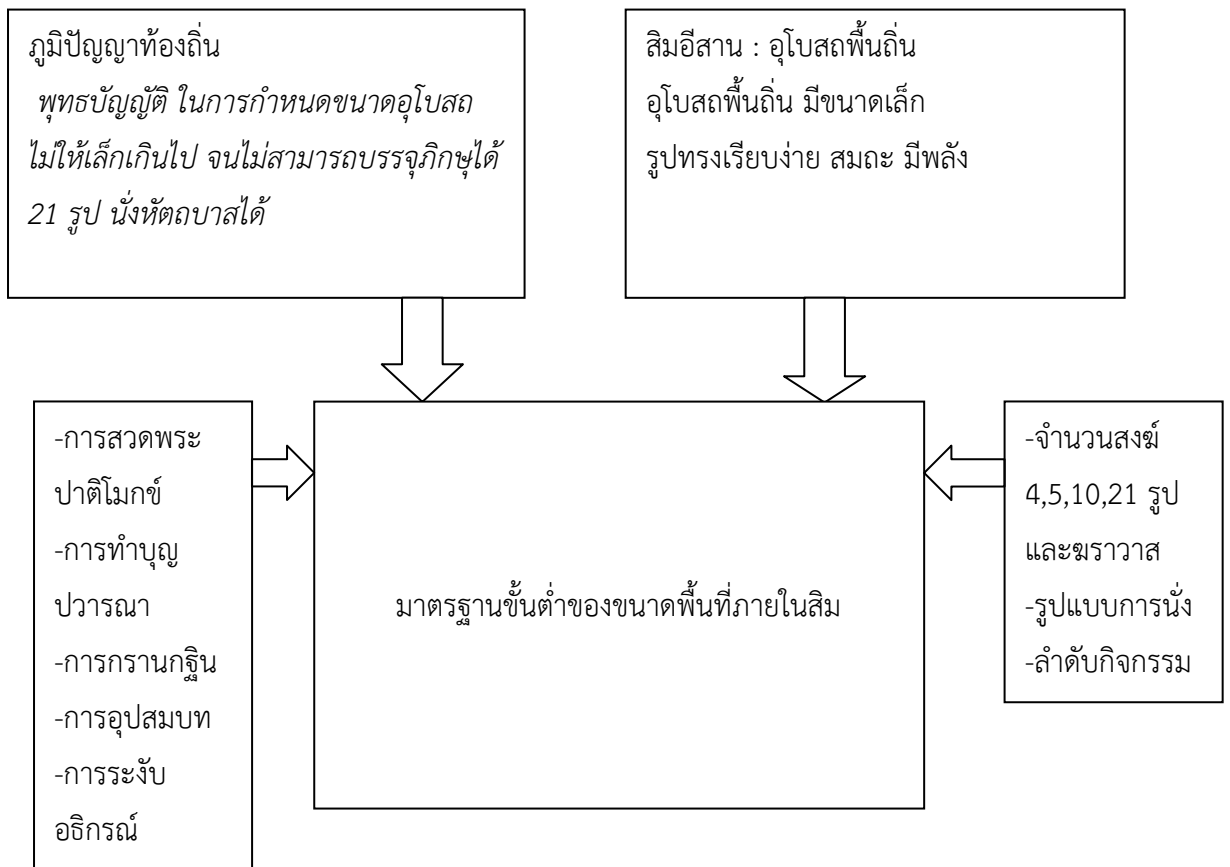
ในปัจจุบันได้ข้อยุติว่าให้ถือตามมาตราวัดเป็นเมตร คือ 1 คืบพระสุคตเท่ากับ 25 เซนติเมตร 2 คืบพระสุคตเท่ากับ 50 เซนติเมตร หรือ 1 ศอกช่างไม้ ดังนั้น 1 เมตรจึงเท่ากับ 4 คืบพระสุคต หรือ 2 ศอกช่างไม้ มตินี้เป็นที่ยอมรับกัน (วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี. 2559) จึงได้ขนาดของฝ้านีสีทนะตาม แบบใหม่เป็นกว้าง 50 เซนติเมตร ยาว 50 เซนติเมตร

2.7 สัดส่วนร่างกายประชากรไทย

การศึกษาข้อมูลสัดส่วนร่างกายประชากรไทย เพื่อใช้ในการออกแบบสถาปัตยกรรม ได้มีสำนักงานมาตรฐานผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม กระทรวงอุตสาหกรรม ได้ทำรายงานสำรวจและวิจัยขนาดโครงสร้างร่างกายคนไทยระยะที่ 4 ช่วงปี พ.ศ. 2543-2544 ต่อมา มีนักวิชาการไทย ไตรรัตน์ จารุทัศน์ และคณะ (2548) ได้ทำการศึกษานาตโครงสร้างของผู้สูงอายุไทย เพื่อกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำสำหรับที่พักอาศัยและสภาพแวดล้อมผู้สูงอายุ จากนั้น กุสุมา ธรรมธำรง และคณะ (2552) ได้ทำการศึกษามาตรฐานดังกล่าว ทำการวิจัยและสร้างภาพกราฟิกจากการประมาณค่าหุ่นจำลองในคอมพิวเตอร์ ผู้ชาย อายุ 30 ปี ผู้สูงอายุชาย อายุ 60 ปี สร้างสัดส่วนในบริบทของไทยทั้งรายบุคคล 14 ท่า และรายกลุ่มบุคคล 12 ท่า ได้แก่ ทำนั่ง นอน คลาน ยืน โดยสมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์ได้จัดพิมพ์เป็นคู่มือปฏิบัติวิชาชีพเพื่อเผยแพร่แก่สถาปนิกเพื่อใช้ประกอบการออกแบบสถาปัตยกรรม โดยข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ภายในสิมอีสานที่มีผู้ใช้อาคารหลักคือ พระภิกษุสงฆ์ จึงทำการศึกษาข้อมูลโครงสร้างและสัดส่วนร่างกายของประชากรเพศชาย และชายสูงอายุในอิริยาบถแบบไทยในบทที่ 4

2.8 กรอบแนวคิดในการวิจัย

งานวิจัยครั้งนี้เป็นงานวิจัยเชิงพรรณนา ได้ทบทวนทฤษฎี หลักการและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง กำหนดเป็นกรอบแนวความคิดของการวิจัย ดังนี้

ภาพที่ 2.4 กรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

โครงการวิจัยภูมิปัญญาการกำหนดพื้นที่ภายในสิมอีสาน กรณีศึกษา ได้แก่ วัดโคกพระ อำเภอจักราช จังหวัดนครราชสีมา วัดสระแก อำเภอพุทไธสง และวัดหลักศิลา อำเภอบ้านใหม่ไชยพจน์ จังหวัดบุรีรัมย์ มีวัตถุประสงค์การวิจัย 3 ประการ คือ 1) ศึกษาของอาคารและคุณค่าของสิมที่มีต่อชุมชน 2) สำรวจรูปแบบทางสถาปัตยกรรม และ 3) อธิบายองค์ความรู้ของภูมิปัญญาท้องถิ่นในการกำหนดพื้นที่ภายในตามหลักการทางสถาปัตยกรรม โดยมีวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

3.1 ขั้นตอนในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นงานวิจัยเชิงพรรณนา โดยมีวิธีดำเนินการวิจัย เป็น 10 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นที่ 1 ประชุมสร้างความเข้าใจถึงวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย วิธีดำเนินการวิจัย กับเจ้าอาวาส ผู้นำชุมชน ผู้ดูแลอาคาร และคนในชุมชน

ขั้นที่ 2 รวบรวมข้อมูลบริบทชุมชน ประวัติของชุมชนจากผู้นำชุมชน ผู้ดูแลอาคาร อบต.และคนในชุมชนโดยการสัมภาษณ์เจาะลึก

ขั้นที่ 3 รวบรวมข้อมูลประวัติอาคารจากเจ้าของอาคาร ศึกษาตามกรอบการสำรวจสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ประกอบด้วย ประวัติความเป็นมาของวัด ประกอบด้วย การตั้งวัด การสร้าง ความสำคัญของวัดต่อชุมชนในอดีตจนถึงปัจจุบัน ข้อมูลของอาคาร ประกอบด้วย ประวัติการสร้าง ประวัติการบูรณะ การใช้สอยในอดีต การใช้สอยในปัจจุบัน และระบุคุณค่าของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

ขั้นที่ 4 สำรวจ รั้ววัดขนาดอาคาร ศึกษาสภาพของอาคาร ความชำรุดเสียหาย โครงสร้างของอาคาร รูปทรงอาคาร การใช้วัสดุก่อสร้างของอาคารกรณีศึกษา

ขั้นที่ 5 จัดทำแบบทางสถาปัตยกรรมด้วยโปรแกรมคอมพิวเตอร์ 2 มิติ ประกอบด้วย ผังพื้น ผังหลังคา รูปด้าน 4 ด้าน รูปตัด 2 ด้าน ตามมาตราส่วน และจัดทำแบบทางสถาปัตยกรรม ภาพอาคาร 3 มิติ ตามมาตราส่วน ด้วยโปรแกรมคอมพิวเตอร์

ขั้นที่ 6 ศึกษาการประกอบพิธีกรรมในอุโบสถ ได้แก่ การสวดพระปาติโมกข์ การทำบุญ ปวารณา การกรานกฐิน การอุปสมบท การระงับอธิกรณ์ (สังฆกรรมที่ต้องการสงฆ์จำนวนมากกว่า 20

รูป คือ อัฟฟาน คือ การสวดการระงับอาบัติสังฆาทิเสสของภิกษุต้องการสงฆ์จำนวน 21 รูป) ที่มีผลต่อการใช้พื้นที่ภายในสิม ได้แก่ จำนวนสงฆ์ ผังการนั่ง ทำนั่งเป็นมาตรฐานขั้นต่ำของพื้นที่ใช้สอย

ขั้นที่ 7 สํารวจพื้นที่การนั่งของภิกษุในท่าต่าง ๆ โดยวัดสัดส่วนทำนั่งของภิกษุ โดยใช้การสุ่มตัวอย่างแบบไม่ใช้ความน่าจะเป็น (Non-probability sampling) คือการสุ่มตัวอย่างตามส่วนแบ่ง (quota sampling) 23 อำเภอ ๆ ละ 5 รูป รวมจำนวน 115 รูป แล้วโดยเป็นการสุ่มตัวอย่างโดยบังเอิญ (Accidental sampling) เฉพาะภิกษุอายุตั้งแต่ 20 ปีขึ้นไป โดยจากประชากรสงฆ์ในบุรีรัมย์ 8,929 รูป รวมจำนวนทั้งประเทศ 290,015 รูป (สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. 2557) การกำหนดขนาดตัวอย่างของ ทาโร ยามาเน่ที่ระดับความเชื่อมั่น 95% $\pm 10\%$ จะใช้ตัวอย่าง 100 รูป แต่งานวิจัยครั้งนี้สามารถสำรวจระยะการนั่งได้ข้อมูลที่สมบูรณ์ 124 รูป จึงใช้ข้อมูลทั้ง 124 รูป จากนั้นทำการวิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติเพื่อตรวจสอบมาตรฐานพื้นที่ใช้สอยขั้นต่ำของขนาดภายในของสิมอีสาน กรณีศึกษา จำลองภาพสามมิติการใช้สอย โดยอาศัยเครื่องมือโปรแกรมทางคอมพิวเตอร์

ขั้นที่ 8 ออกแบบและจัดทำนิทรรศการกลางแจ้ง

ขั้นที่ 9 นำเสนอผลงานในพื้นที่ในรูปนิทรรศการเพื่อสร้างแรงจูงใจ ใน 3 พื้นที่

ขั้นที่ 10 จัดทำและจัดส่งข้อมูลอาคารประกวดรางวัลอาคารอนุรักษ์ดีเด่นของสมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์ และจัดส่งแบบทางสถาปัตยกรรมของอาคารไปยังสำนักศิลปากรที่ 12 นครราชสีมา เพื่อใช้ประกอบในการอนุรักษ์อาคารต่อไป

3.2 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้สามารถแบ่งตามแต่ละขั้นตอน ดังนี้

3.2.1 ขั้นที่ 2 เป็นการรวบรวมข้อมูลบริบทชุมชน ประวัติของชุมชนจากผู้นำชุมชน ผู้ดูแลอาคาร อบต.และคนในชุมชนโดยใช้เครื่องมือแนวการสัมภาษณ์เจาะลึก

3.2.2 ขั้นที่ 3-4 เป็นการศึกษาประวัติของอาคารใช้เครื่องมือแบบสัมภาษณ์เจ้าของอาคาร หรือผู้ดูแลอาคาร และสำรวจลักษณะทางกายภาพของอาคารใช้เครื่องมือแบบสำรวจอาคาร

3.2.3 ขั้นที่ 6 การประกอบพิธีกรรมในอุโบสถ ได้แก่ การสวดพระปาติโมกข์ การทำบุญ ปวารณา การกรานกฐิน การอุปสมบท การระงับอธิกรณ์ (สังฆกรรมที่ต้องการสงฆ์จำนวนมากกว่า 20 รูป คือ อัฟฟาน คือ การสวดการระงับอาบัติสังฆาทิเสสของภิกษุต้องการสงฆ์จำนวน 21 รูป) ที่มีผลต่อการใช้พื้นที่ภายในสิม ได้แก่ จำนวนสงฆ์และฆราวาส รูปแบบการนั่ง ลำดับกิจกรรม เป็นมาตรฐานขั้นต่ำของพื้นที่ใช้สอย ใช้เครื่องมือแบบสัมภาษณ์พระสงฆ์ ประกอบการทบทวนวรรณกรรม

3.2.4 ขั้นที่ 7 ใช้แบบบันทึกระยะการนั่งในท่าพับเพียบ ท่ากระโห่่ง ท่ากระโห่่งกราบ และ

ทำข้อตกลง ด้วยเครื่องมือวัด เพื่อตรวจสอบมาตรฐานพื้นที่ใช้สอยขั้นต่ำของขนาดภายในของสิมอีสาน กรณีศึกษา โดยอาศัยเครื่องมือการสร้างภาพจำลอง 3 มิติด้วยโปรแกรมทางคอมพิวเตอร์ Sketch Up

3.3 การรวบรวมข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้มีการรวบรวมข้อมูลแบ่งตามแต่ละขั้นตอน ดังนี้

3.3.1 ขั้นที่ 1-2 เป็นประชุมสร้างความเข้าใจกับเจ้าอาวาส ผู้นำชุมชน ผู้ดูแลอาคาร และคนในชุมชน และการรวบรวมข้อมูลบริบทชุมชน ประวัติของชุมชนโดยการสัมภาษณ์เจาะลึก ผู้นำชุมชน และคนในชุมชน โดยอาศัยนักวิจัยและผู้ช่วยนักวิจัยที่เป็นนักศึกษาสาขาวิชาเทคโนโลยีสถาปัตยกรรม ชั้นปีที่ 2-3 ที่ได้รับการอบรมทักษะการวิจัยภาคสนาม เป็นผู้ร่วมรวบรวมข้อมูล

ภาพที่ 3.1 นักวิจัยและผู้ช่วยนักวิจัยร่วมสัมภาษณ์คนในชุมชนและสำรวจรังวัดอาคารสิมวัดโคกพระ

ภาพที่ 3.2 นักวิจัยและผู้ช่วยนักวิจัยร่วมสัมภาษณ์คนในชุมชนและสำรวจรังวัดอาคารสิมวัดสระแก

ภาพที่ 3.3 นักวิจัยและผู้ช่วยนักวิจัยร่วมสัมภาษณ์คนในชุมชนและสำรวจรังวัดอาคารสิมวัดหลักศิลา

3.3.2 ขั้นที่ 3-4 เป็นการศึกษประวัติของอาคารตามกรอบการสำรวจสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ประกอบการบันทึกภาพด้วยกล้องถ่ายภาพแล้วจัดทำแบบทางสถาปัตยกรรมโดยผู้ช่วยนักวิจัยที่เป็น นักศึกษสาขาวิชาเทคโนโลยีสถาปัตยกรรม ชั้นปีที่ 2-3 ภายใต้คำแนะนำของผู้วิจัยและคณาจารย์ใน สาขาวิชาเทคโนโลยีสถาปัตยกรรม

3.3.3 ขั้นที่ 6 ศึกษาการประกอบพิธีกรรมในอุโบสถในวาระต่าง ๆ ใช้เครื่องมือแบบ สัมภาษณ์เจ้าอาวาส และพระสงฆ์ที่จำพรรษาอยู่ที่วัดกรณีศึกษา ประกอบการบันทึกภาพเคลื่อนไหว และภาพนิ่ง และการบันทึกภาพในเหตุการณ์จริง

3.3.4 ขั้นที่ 7 ใช้แบบบันทึกระยะการนั่งในท่าพับเพียบ ท่ากระโห่ยก ท่ากระโห่ยกกราบ และ ท่าขัดสมาธิ ด้วยเครื่องมือวัด โดยวัดระยะความกว้างความยาวของภิกษุจำนวน 124 รูปเพื่อตรวจสอบ มาตรฐานพื้นที่ใช้สอยขั้นต่ำของขนาดภายในของสิมอีสานกรณีศึกษา โดยอาศัยเครื่องมือการสร้างภาพ จำลอง 3 มิติด้วยโปรแกรมทางคอมพิวเตอร์ Sketch Up

ภาพที่ 3.4 การศึกษารูปแบบผังการนั่งในพิธีสังฆกรรมและการวัดระยะการนั่งของภิกษุ

3.4 การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้มีการวิเคราะห์ข้อมูลแบ่งตามแต่ละขั้นตอน ดังนี้

3.4.1 วิเคราะห์ข้อมูลบริบทชุมชน และประวัติของอาคาร โดยการตรวจสอบเนื้อหาที่ได้จากการสัมภาษณ์แบบสามเส้าจากผู้อาวุโสในชุมชน โดยการจัดเวทีนำเสนอในชุมชนเพื่อให้คนในชุมชนได้ตรวจสอบเนื้อหาอีกครั้ง

3.4.2 วิเคราะห์ข้อมูลพื้นที่ใช้สอยภายในสิม อาศัยข้อมูลระยะการนั่งในท่าพับเพียบ ท่ากระโหย่ง ท่ากระโหย่งกราบ และท่าขัดสมาธิ ด้วยเครื่องมือวัด โดยวัดระยะความกว้างความยาวของภิกษุจำนวน 124 รูปมาวิเคราะห์ข้อมูลด้วยค่าสถิติเปอร์เซ็นต์ไทล์ที่ 5 และเปอร์เซ็นต์ไทล์ที่ 95 โดยได้ระยะความกว้างของที่นั่งที่มากที่สุดกับระยะความยาวของที่นั่งที่มากที่สุด มาใช้ในการวิเคราะห์พื้นที่ตามรูปแบบการนั่งของพระสงฆ์ในการประกอบสังฆกรรมต่อ 1 รูป จากนั้นนำมาคำนวณหาระยะทางสัญจร รวมเป็นพื้นที่ใช้สอยขั้นต่ำในบริเวณพื้นที่สังฆกรรม

การแปลความหมาย

ค่าเปอร์เซ็นต์ไทล์ที่ 5 ของระยะความกว้างของการนั่ง หมายถึง ในจำนวน 100 คน มีจำนวน 5 คนที่มีระยะความกว้างของการนั่งต่ำกว่าค่านี้

ค่าเปอร์เซ็นต์ไทล์ที่ 95 ของระยะความกว้างของการนั่ง หมายถึง ในจำนวน 100 คน มีจำนวน 95 คนที่มีระยะความกว้างของการนั่งต่ำกว่าค่านี้ ในการนำค่าเปอร์เซ็นต์ไทล์ไปใช้เพื่อการออกแบบสถาปัตยกรรมจึงแนะนำให้ใช้ค่าเปอร์เซ็นต์ไทล์ที่ 95

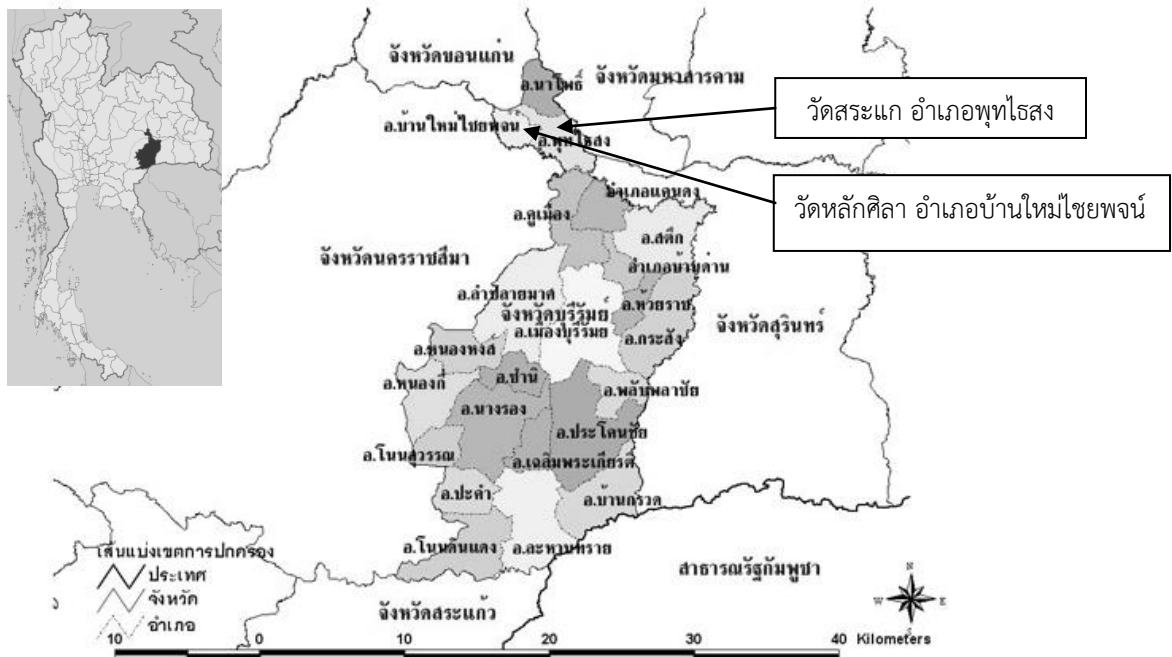
บทที่ 4

ผลการวิจัย

โครงการวิจัยภูมิปัญญาการกำหนดพื้นที่ภายในสิมอีสาน กรณีศึกษา ได้แก่ วัดโคกพระ อำเภอจักราช จังหวัดนครราชสีมา วัดสระแก อำเภอพุทไธสง และวัดหลักศิลา อำเภอบ้านใหม่ไชยพจน์ จังหวัดบุรีรัมย์ โดยมีตำแหน่งที่ตั้งดังภาพที่ 4.1 และ 4.2

ภาพที่ 4.1 แผนที่จังหวัดนครราชสีมาแสดงที่ตั้งสิมวัดโคกพระ
ที่มา : จังหวัดนครราชสีมา. (2559) และวิกิพีเดีย. (2559).

ภาพที่ 4.2 แผนที่จังหวัดบุรีรัมย์แสดงที่ตั้งของสิมวัดสระแก และสิมวัดหลักศิลา
ที่มา : ดัดแปลงจาก จังหวัดบุรีรัมย์. (2556)

4.1 สิมวัดโคกพระ

4.1.1 ประวัติของชุมชนและวัด

จากคำบอกเล่าของคนในหมู่บ้าน และนายสมถวิล ดีทองกลาง (2559. สัมภาษณ์) ไม่สามารถรู้ได้แน่ชัดว่าก่อตั้งหมู่บ้านเมื่อใดและใครเป็นผู้นำในการก่อตั้งหมู่บ้าน มีเพียงคำบอกเล่าของผู้อาวุโสรุ่นปู่ย่า ตายาย ทวด ได้เล่าว่า ในอดีตมีพระสงฆ์ธุดงค์ ผ่านมาทางนี้ได้แวะพักปักกลด ณ ที่แห่งนี้ ซึ่งมีลักษณะเป็นโนน หรือโคก คือ ที่สูงน้ำท่วมไม่ถึง มีความอุดมสมบูรณ์ และเป็นทางผ่านของเรือสำเภา ค้าขายของคนจีน แต่เดิมชื่อ “บ้านพบพระ” ต่อมาได้เปลี่ยนเป็น “บ้านโคกพระ” ตามลักษณะภูมิประเทศจนถึงปัจจุบัน และใกล้กับบ้านโคกพระ มีพื้นที่ราบสูงเรียกกันว่า “โนนฟ้าร้อง” อยู่เขตอำเภอนโนนสูง คนในชุมชนมีความเชื่อว่ามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์คุ้มครองสถานที่แห่งนี้อยู่ โดยพบเศษซากโบราณวัตถุ ข้าวของเครื่องใช้ของคนโบราณที่มีฐานะในสมัยนั้น คาดว่าเป็นเมืองเก่าที่มีเนื้อที่ประมาณ 400 ไร่ ที่โนนฟ้าร้องอาจเป็นชุมชนโบราณ ซึ่งจะเชื่อมโยงมาสู่บ้านโคกพระหรือไม่ไม่มีหลักฐานยืนยันแน่ชัด

สถาปณศาสตร์ของบ้านโคกพระพบว่าทำเลที่ดี มีลักษณะเป็นกระทะคว่ำที่น้ำท่วมไม่ถึง มีแม่น้ำมูลและลำจักราช ในอดีตมีการสันนิษฐานว่าเป็นเส้นทางการล่องเรือสำเภาค้าขายของคนจีน จึงน่าจะเป็นทำเลที่ตั้งที่เหมาะสมบรรพบุรุษจึงตั้งเป็นหมู่บ้าน (กาญจนา บาทขุนทด. 2559. สัมภาษณ์)

ก่อนปี พ.ศ. 1980 กรุงศรีอยุธยาเตรียมทัพไปตีเมืองพิมายกับเมืองพนมรุ้ง ราวปี พ.ศ. 1980-1981 เจ้าเมืองพิมายกับเจ้าเมืองพนมรุ้ง รู้ว่าอยุธยาจะยกทัพ มาตีเมืองก็พากันอ่อนน้อมถวายบังคมต่อพระเจ้าแผ่นดินอยุธยา (สุจิตต์ วงษ์เทศ. 2558 : 169-187) คือสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 (เจ้าเมืองสามพระยา ครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. 1967-1991) หลัง พ.ศ.2000 อยุธยาผลักดันให้บริเวณเมืองนครราชสีมา เป็นศูนย์กลางแทนเมืองพิมาย สถาปนานครราชสีมาเป็น 1 ใน 8 เมืองพระยามหานครที่ต้องถือน้ำพิพัฒน์ ตามกฎมณเฑียรบาลซึ่งตราขึ้นครั้งแรกในแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ. 1991-2001) นครราชสีมาเพิ่มความสำคัญมากขึ้น เนื่องจากเป็นเมืองใหญ่มีกำลังไพร่พลมาก ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ (พ.ศ. 2199-2231) พระองค์ส่งขุนนางชั้นผู้ใหญ่คือ พระยายมราช(สังข์)มาปกครองเมือง ดังนั้นรูปแบบสถาปัตยกรรมของเมืองนครราชสีมาจึงได้รับอิทธิพลจากกรุงศรีอยุธยา รวมถึงวัดโคกพระ หลังปี พ.ศ. 2200 เมืองนครราชสีมาเติบโตเป็นฐานหลักสำคัญทางเศรษฐกิจและการเมืองการปกครองของอยุธยา มีสินค้าจากนครราชสีมาใส่เกวียนไปขายยังอยุธยา หลังปี พ.ศ. 2300 เมืองนครราชสีมาเป็นศูนย์กลางควบคุมผู้คนตระกูลมอญ-เขมรที่เรียกว่า “ชา” ต่อมาถูกไทยกรุงเทพฯ เรียกว่า “ส่วย” และทรัพยากรบริเวณลุ่มน้ำโขง ชี มูล ปี พ.ศ. 2310 กรุงศรีอยุธยาเสียเอกราชให้กับพม่า ผู้คนจากอยุธยาอพยพหนีขึ้นไปอยู่เมืองนครราชสีมา

จากการศึกษาของนักวิชาการในท้องถิ่น ได้เล่าว่าบริเวณบ้านโคกพระเป็นจุดพักในเส้นทางการเดินทัพในอดีต จากเมืองนครราชสีมาไปเมืองพิมาย มีระยะทางราว 60 กิโลเมตร โดยมีบ้านโคกพระตั้งอยู่กึ่งกลางของระยะทางดังกล่าวจากจุดพักทัพจึงเกิดเป็นชุมชน ซึ่งจากประวัติศาสตร์สมัยกรุงศรีอยุธยาหลัง พ.ศ. 2200 ที่กล่าวมาข้างต้น บ้านโคกพระอาจเป็นจุดพักเกวียนสินค้าจากภาคอีสานได้เข้าสู่เมืองนครราชสีมา ไปยังกรุงศรีอยุธยา อาจเป็นประเด็นในการค้นคว้าต่อไปได้ (สมเจตน์ ไกลกลาง. 2559. สัมภาษณ์)

จากคำบอกเล่าของผู้อาวุโสในชุมชน ใกล้แม่น้ำมูลมีคลองโบสถ์ที่ชาวบ้านเล่าว่า คลองแห่งนี้ได้ทำการขุดดินจากคลองไปทำการสร้างสิมวัดโคกพระแห่งนี้ขึ้น จึงสันนิษฐานว่าหมู่บ้านแห่งนี้ตั้งขึ้นในสมัยปลายกรุงศรีอยุธยา (กาญจนา บาทขุนทด. 2559. สัมภาษณ์)

ในอดีตเมื่อย้อนไปเมื่อ 80 ปีที่ผ่านมา บ้านโคกพระเป็นหมู่บ้านใหญ่ มีวัดวาอารามและโรงเรียนวัดโคกพระ (โรงเรียนประชาบาล) ที่สร้างภายในบริเวณวัดมีการเรียนการสอนถึงชั้นประถมศึกษาที่ 6 บ้านโคกพระในอดีตไม่มีเส้นทางคมนาคมสำหรับเกวียน มีเพียงทางเดินเท้าเท่านั้น แต่ในปัจจุบันหมู่บ้านมีการขยายตัวมีความเจริญเนื่องจากประชากรเพิ่มจำนวนมากขึ้น จึงมีการเปลี่ยนแปลงจากเดิมเป็นหมู่บ้านใหญ่หมู่เดียว ปัจจุบันแบ่งออกเป็น 3 หมู่ คือ หมู่ 4 หมู่ 9 หมู่ 13

บ้านโคกพระ ในอดีตชุมชนมีวิถีชีวิตเรียบง่ายตามสังคมเกษตรกรรม มีความอบอุ่น มีความสามัคคี ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันในทุกด้าน ชาวโคกพระมีอาชีพหลัก คือ การทำนา ไม่มีการทำไร่ จะมีแต่ปลูกอ้อยไว้เพื่อทำน้ำตาลอ้อยไว้กินไว้ใช้ในหมู่บ้านเท่านั้น หลังจากฤดูทำนา ชาวบ้านโคกพระ จะมีการปลูกพืชผักสวนครัวเช่น พริก ไม้กั้นใช้สอยในครัวเรือน มีความมั่นคงทางอาหาร ในน้ำมีปลาในนามีข้าวที่อุดมสมบูรณ์ การสร้างบ้านเรือนมีจำนวนน้อยหลัง เมื่อถึงฤดูทำนาชาวบ้านจะมาช่วยกันลงแขกเกี่ยวข้าว สร้างความสามัคคีของคนในหมู่บ้าน ร้องรำทำเพลงครั้นแครงตามวิถีวัฒนธรรมของชาวบ้านโคกพระ

4.1.2 ข้อมูลของอาคาร

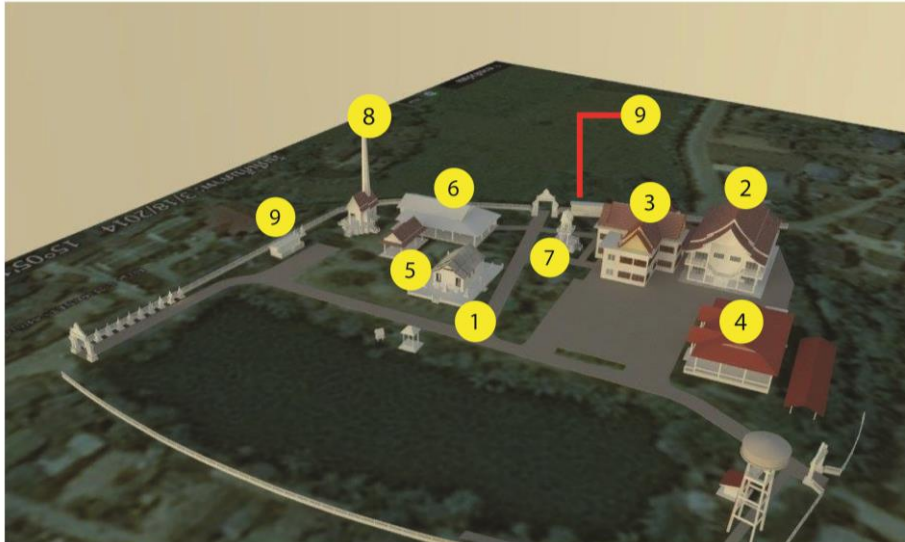
ภาพที่ 4.3 สิมวัดโคกพระ

ที่ตั้ง เลขที่ 70 บ้านโคกพระ หมู่ 9 ถนนบ้านโคกพระ-บ้านน้อย ตำบลหนองพลวง อำเภोजักราช จังหวัดนครราชสีมา

พิกัด 15.085789,102.368417

อายุของอาคาร กรมศิลปากรคาดว่าสร้างราวสมัยกรุงศรีอยุธยา

วัดโคกพระ ประเภทวัดราษฎร์สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย พื้นที่ตั้งวัด 10 ไร่ 3 งาน โดยมี พระครูวรพิพัฒน์คุณ ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสในปัจจุบัน

- 1 สิมวัดโคกพระ
- 2 อาคารอเนกประสงค์
- 3 กุฏิ
- 4 ศาลากลางเบญญ
- 5 ศาลากลางแจ้ง
- 6 ศาลาพักผ่อน
- 7 ทอระฆัง
- 8 เมรุ
- 9 ท้องน้ำ-ท้องส้วม

ภาพที่ 4.4 ผังบริเวณวัดโคกพระ

ประวัติการสร้างอาคาร ประวัติการสร้างวัดโคกพระนั้นยังไม่สามารถระบุแน่ชัดได้ จากข้อมูลกรมศิลปากรสันนิษฐานว่า สิมวัดโคกพระมีการก่อสร้างขึ้นเมื่อสมัยกรุงศรีอยุธยา จากการศึกษาหลักฐานทางเอกสารหรือทางการสัมภาษณ์ ไม่สามารถยืนยันปีของการก่อตั้งวัดนี้ได้แน่นอนได้ แต่สันนิษฐานจากพุทธลักษณะของพระพุทธรูปทองสำริด ซึ่งเป็นพระพุทธรูปที่ประดิษฐานภายในสิม แต่ข้อมูลจากกรมศาสนา ระบุว่าสิมสร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2380 ซึ่งเป็นสมัยรัตนโกสินทร์ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 (ครองราชย์ระหว่างปี พ.ศ. 2367-2394) ผู้อาวุโสในชุมชนที่มีอายุ 80-90 ปี ไม่สามารถระบุปีในการสร้างสิมวัดโคกพระ ต่างกล่าวว่าตั้งแต่เกิดมาก็เห็นสิมแบบนี้แล้ว นอกจากนี้เหตุการณ์สำคัญที่ชุมชนจดจำได้ว่าในปี พ.ศ.2508 มีเหตุการณ์ไฟไหม้กุฏิพระสงฆ์ (สมถวิล ดีทองกลาง. 2559. สัมภาษณ์) เล่าว่าเป็นเหตุการณ์จากเณรจูดรูปเทียนไว้ จึงทำให้เกิดเหตุเพลิงไหม้ แต่บางคนเล่าว่าเห็นคนเดินผ่านไปมาหลายรอบ พระอาจารย์พร ได้เดินทางจากวัดไปประชุมที่อื่น หลังจากไปประชุมได้ไม่นาน วัดเกิดเหตุเพลิงไหม้ และหลังจากเหตุการณ์นั้น วัดได้ทำการเคลื่อนย้ายสิ่งของมีค่า พระพุทธรูปทองสำริดและพระไม้เข้าไปประดิษฐานในสิมเก่าแห่งนี้ (จอย แฝงทองกลาง. 2559. สัมภาษณ์)

อดีตผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 13 ได้เล่าว่าตนเกิดมาและจำความได้ก็เห็นสิมแบบนี้แล้ว เป็นผู้หนึ่งที่ได้เรียนที่โรงเรียนวัดโคกพระ ที่ตั้งอยู่ในเขตบริเวณวัด อาคารเรียนตั้งอยู่ติดกับสิมเก่าหลังนี้ ได้ให้ข้อมูล

จากความทรงจำว่า ในอดีตหลังคาของสิมมีหน้าจั่วสูงกว่าปัจจุบันและมุงหลังคาด้วยแป้นเกล็ดไม้ และไม่ใช่กระเบื้องลักษณะนี้ โครงสร้างหลังคาด้วยไม้ทั้งหลัง ใช้การเข้าไม้สลักเดียว ไม่ใช่ตะปู ส่วนผนังเป็นปูนสีขาว บางแห่งเป็นอิฐแดง ส่วนพื้นนั้นแต่เดิมเป็นอิฐแดง วางเรียงกันเป็นพื้น ไม่ได้เป็นพื้นปูนแบบปัจจุบัน (สุวิทย์ หมอไทย. 2559. สัมภาษณ์)

ห่างจากวัดบ้านโคกพระ ไปทางตำบลตลาด อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา มีสิมที่รูปทรงคล้ายคลึงกับสิมที่วัดโคกพระ คือ สิมวัดโคกตลาด ขึ้นทะเบียนโบราณสถานของกรมศิลปากร ระบุว่าสร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2224 ในสมัยกรุงศรีอยุธยาในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. 2199-2231) จากรูปทรงทางสถาปัตยกรรมที่คล้ายคลึงกันอาจมีความเชื่อมโยงถึงปีในการสร้างและกลุ่มช่างที่สร้างหรือไม่ อาจเป็นประเด็นให้ค้นคว้าต่อไป

ประวัติการซ่อมแซม/บูรณะ การบูรณะซ่อมแซมสิมวัดโคกพระ ไม่มีการบันทึกเป็นหลักฐานอาศัยคำบอกเล่าจากความทรงจำของผู้อาวุโสในชุมชนและภาพถ่าย สันนิษฐานว่ามีการบูรณะซ่อมแซมอย่างน้อย 4 ครั้ง

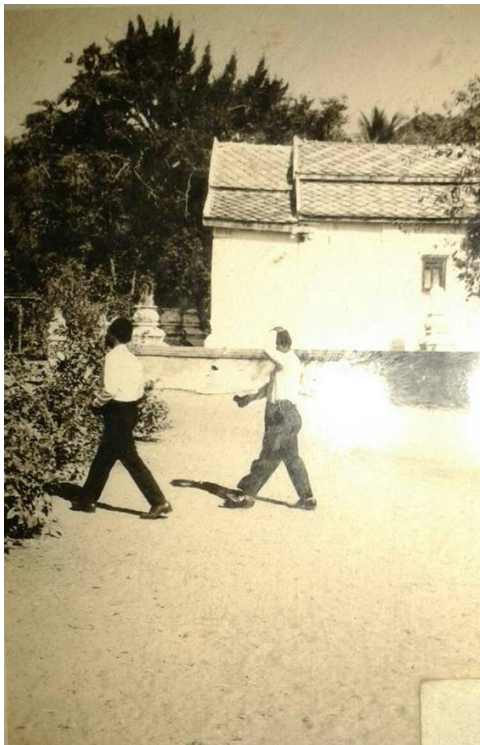
การเปลี่ยนวัสดุหลังคาจากแป้นเกล็ดไม้เป็นกระเบื้องว่าว ในชุมชนพบหลักฐานสำคัญ คือ ภาพถ่ายในอดีตของสิมวัดโคกพระ แสดงให้เห็นถึงวัสดุหลังคาของสิมวัดโคกพระด้วยกระเบื้องว่าว ก่อนการเปลี่ยนเป็นกระเบื้องซีเมนต์ใยหินชนิดลอนแบบในปัจจุบัน ซึ่งเป็นภาพเหตุการณ์ การตรวจเยี่ยมโรงเรียนวัดโคกพระ โดยมี นายเฮ้ง ชลกกลาง และ นายเส็งยม ชลกกลาง ครูโรงเรียนวัดโคกพระในขณะนั้นอยู่ในภาพ ด้านหลังทั้งสองคน คือ สิมวัดโคกพระ ซึ่งขณะนั้นโรงเรียนตั้งอยู่ภายในวัด ไม่สามารถทราบได้ว่าถ่ายในปี พ.ศ. ไต โดยภาพชุดนี้ ผู้ถือครองภาพ คือ นายหมั่น ปีพิมาย

จากการสันนิษฐานของนางกาญจนา บาทขุนทด ได้เล่าว่าหลวงนิมิตเลขา ตามประวัติเป็นคนนครราชสีมาเป็นคนบ้านโพธิ์ อยู่ในโคกตลาดเป็นเส้นทางเดียวกับบ้านโคกวัด มีแม่น้ำมูลไหลผ่านและลำจักราชไหลผ่านบริเวณนี้ ท่านได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการสร้างหรือบูรณะสิมวัดโคกตลาด เนื่องจากเจ้าหน้าที่กรมศิลปากรได้อธิบายให้ตนฟังว่า จากการศึกษาภาพเขียนฝาผนังของวัดโคกตลาดเป็นภาพเขียนฝีมือเดียวกันกับวัดพระศรีรัตนศาสดาราม กรุงเทพฯ ซึ่งเป็นผลงานของหลวงนิมิตเลขา และต่อมาได้พบกับนางอ่อม นิยมการ ซึ่งมีภาพถ่ายของหลวงนิมิตเลขา ได้เล่าว่าบรรพบุรุษของตนเคยเล่าให้ฟังว่า หลวงนิมิตเลขา (ชื่อเล่นปู่สี เป็นวงศ์ตระกูลของยายอ่อม นิยมการ) เป็นผู้สร้างสิมวัดโคกพระ

หลวงนิมิตเลขา (นามเดิม นายฉาย เทียมศิลป์ชัย)ได้รับราชการ บรรดาศักดิ์ เป็นขุนนิมิตเลขา ต่อมาเป็นหลวงนิมิตเลขาในปลายรัชกาลที่ 6 และเป็นพระเทวภิรมิตในรัชกาลที่ 7 (เกิดเมื่อ พ.ศ. 2431 เสียชีวิตเมื่อปี พ.ศ. 2485) เป็นชาวนครราชสีมาโดยกำเนิด เกิดที่บ้านโพธิ์ อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา รับราชการเป็นช่างเขียนสามัญในกรมช่างช่างในพระองค์ มีผลงานทางศิลปะมากมาย เช่น แม่กองเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังที่ระเบียงวัดพระศรีศาสดาราม และร่วมออกแบบรูปท้าวสุรนารี ร่วมกับศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี (กาญจนาภิเษก. 2559) มีข้อความเขียนด้วยลายมือที่ภาพถ่ายระบุ

วันที่ 28 กรกฎาคม พ.ศ. 2491 ซึ่งอาจเป็นวันที่อัดภาพ หรือวันที่มอบภาพให้ไม่เป็นที่ยืนยันได้ โดยภาพชุดนี้ ผู้ถือครองคือ นางอุ่ม นิยมการ

จากประวัติดังกล่าว นางกาญจนา บาทขุนทด ตรวจสอบอายุแล้วไม่น่าที่จะเป็นผู้สร้าง จึงสันนิษฐานว่า หลวงนิมิตเลขาอาจจะมาบูรณะสิมวัดโคกพระหลังนี้ (กาญจนา บาทขุนทด. 2559. สัมภาษณ์)

ภาพที่ 4.5 (ซ้าย) นายเฮ็ง ชลกกลาง และนายเสียม ชลกกลาง ถ่ายที่วัดโคกพระ

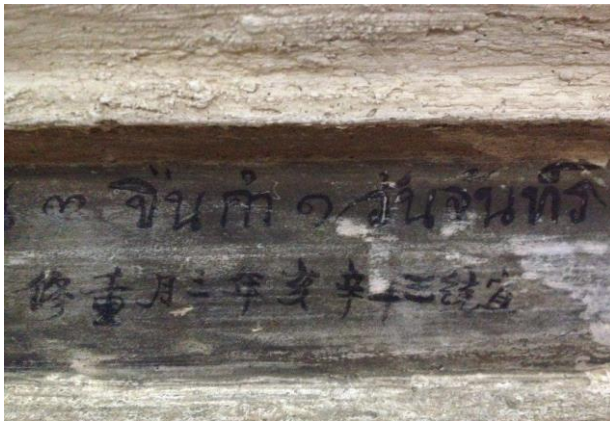
ภาพที่ 4.5 (ขวา) หลวงนิมิตเลขา ที่ภาพพระบุวันที่ 28 กรกฎาคม พ.ศ. 2491

การบูรณะสิมวัดโคกพระ จากคำบอกเล่าของคนในชุมชน สามารถลำดับเหตุการณ์ ดังนี้
ครั้งที่ 1 ปี พ.ศ. 2454 สันนิษฐานว่ามีการบูรณะฐานชุกชีใหม่ โดยสันนิษฐานจากหลักฐานข้อความตัวอักษรจีนที่เขียนไว้กับฐานชุกชี โดยนายจอย แฝงทองหลาง เป็นผู้ให้ข้อมูล ซึ่งนักศึกษาแลกเปลี่ยนเป็นผู้แปลอักษรจีน (น.ส.บุญบุชา หัดกล้า อายุ 21 ปี มหาวิทยาลัยจี้หนาน มณฑลกว่างโจว สาธารณรัฐประชาชนจีน) แปลว่า “มีนาคม ปี ค.ศ. 1911” หรือ มีนาคม ปี พ.ศ. 2454

ครั้งที่ 2 ปี พ.ศ. 2504-2505 จากคำบอกเล่าของผู้อาวุโสในชุมชนที่มีอายุ 60-80 ปี และนายสุวิทย์ หมอไทย อดีตผู้ใหญ่บ้านหมู่ 13 ได้เล่าว่ามีการเปลี่ยนวัสดุหลังคาจากกระเบื้องว่าวเป็น

กระเบื้องซีเมนต์ใยหินชนิดลอนแบบในปัจจุบัน โดยมีตัดโครงสร้างหลังคาตั้งให้สั้นลง ทำให้หน้าจั่วมีความสูงน้อยกว่าเดิม ยืนยันได้ว่ามีช่างที่มีส่วนร่วมในการบูรณะครั้งนั้น นายชื่น แสงทะเล (ปัจจุบันอายุ 76 ปี) จากการสัมภาษณ์ ระบุว่า การบูรณะครั้งนั้นประมาณปี พ.ศ. 2504-2505 ในอดีตมีการตัดโครงสร้างหลังคาส่วนของดั่งลงจริง แต่ไม่สามารถลบรอยที่ตัดออกไปได้ และได้เปลี่ยนแปลงให้มีระยะเหมาะสมกับความยาวของวัสดุหลังคา ในครั้งนั้นมีช่างลอย ช่างพร และช่างสุข เป็นช่างที่ทำการปรับปรุงโครงสร้างหลังคาโดยมีนายชื่น แสงทะเลเป็นเพียงลูกมือเท่านั้น

ครั้งที่ 3 ปี พ.ศ. 2525 หลังคาอาคารมีการชำรุด จึงได้มีการซ่อมแซมหลังคาโดยเปลี่ยนวัสดุหลังคาแผ่นที่ชำรุด โดยนายชื่น แสงทะเล เป็นช่างที่ซ่อมแซมในครั้งนี้

ภาพที่ 4.6 อักษรภาษาจีน ที่ได้จารึกไว้ที่ฐานชุกชี

ลักษณะทางสถาปัตยกรรม สิมวัดโคกพระเป็นอุโบสถทรงโรงแบบมีเสาร่วมใน ขนาด 5 ห้อง อาคารหันหน้าไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ (20 องศา) ซึ่งเป็นถนนทางเข้าวัด ผังพื้นของสิมเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดกว้าง 8.48 เมตร ยาว 13.03 เมตร ยกสูงกว่าระดับดินทำฐานอาคาร มีบันไดทางขึ้น 2 ทาง ด้านทิศตะวันออก จำนวน 4 ขั้น ตัวสิมมีโครงสร้างเสา คานไม้ ผนังก่ออิฐถือปูน ทำบัวหัวเสาแบบบัวแวง หลังคาทรงจั่ว มีลักษณะจั่วซ้อนชั้น ๆ ละ 2 ชั้น ส่วนเชิงชายทำจากไม้เนื้อแข็ง สภาพอาคารในปัจจุบัน ปรากฏรอยแตกร้าวของปูนฉาบผนังและการทรุดตัวของอาคาร อาคารตั้งบนลานประทักษิณ มีบันไดขึ้นด้านหน้า ด้านหลัง และด้านข้าง จำนวน 5 ชั้น (ปัจจุบันดินทรายถมกลบ บริเวณอาคารทำให้ระดับพื้นรอบอาคาร สูงขึ้นจนมองเห็นบันไดเหลือเพียง 3 ชั้น) ขนาดกว้าง 15.74 เมตร

ยาว 23 เมตร สูงจากพื้นดินโดยรอบ 0.38 เมตร มีกำแพงแก้ว สูง 0.70 เมตร และซุ้มเสมาที่มีลักษณะเป็นใบเสมาคู่ จำนวน 8 ซุ้ม

ภาพที่ 4.7 ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของสิมวัดโคกพระ

พื้นที่ใช้สอยภายในอาคารขนาดกว้าง 7.53 เมตร ยาว 11.95 เมตร (89.98 ตารางเมตร) พื้นที่อาสนะ ขนาด กว้าง 3.93 เมตร ยาว 8.03 เมตร (31.55 ตารางเมตร) ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน สิมหลังนี้ยังคงใช้เป็นสถานที่ให้พระสงฆ์ประชุมทำสังฆกรรมตามพระวินัย เช่น สวดปาติโมกข์ การให้อุปสมบท และประกอบพิธีทางศาสนาในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา

โครงสร้างและวัสดุ

เสา โครงสร้างเสาภายในอาคารที่เป็นเสาร่วมในใช้ไม้พินชาตหน้าตัดเสารูปหกเหลี่ยม ขนาดเส้นผ่านศูนย์กลาง 0.27 เมตร สูง 4.17 เมตร มีจำนวน 8 ต้น ส่วนภายนอกอาคารเป็นเสาเก็จที่มีลักษณะเป็นเสาหลอกตกแต่งบัวหัวเสามีแบบบัวแฉก

ผนัง ผนังก่ออิฐถือปูน ผนังด้านข้างและด้านหลังหนา 0.26 เมตร ด้านหน้าหนา 0.36 เมตร ภายในไม่มีการเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนัง

พื้น พื้นภายในอาคารเป็นพื้นซีเมนต์ขัดมัน พื้นภายนอกอาคารบริเวณลานประทักษิณเป็นพื้นซีเมนต์ผิวเรียบ

ฝ้าเพดาน ภายในสิมและชายคาไม่มีฝ้าเพดาน สามารถมองเห็นโครงสร้างหลังคาและแผ่นวัสดุมุงหลังคา

ประตู ประตูไม้บานเปิดคู่ (เปิดเข้าภายในอาคาร) ใช้ไม้ทั้งแผ่นไม่มีการต่อ จำนวน 2 ชุด อยู่ด้านหน้าสิม ขนาดบานกว้าง 0.63 เมตร สูง 2.15 เมตรโดยมีกรอบเซ็ดหน้าทำหน้าที่กรอบบานหน้าต่างที่อยู่ด้านในไม่ให้ออก ตกแต่งไม้เป็นคิ้วลวดบัว เข้มุม 45 องศา ขนาดหน้าตัด 0.08×0.15 เมตร ลักษณะเป็นกรอบสี่เหลี่ยมไม่สอดเข้า การเปิดปิดจะทำจากภายในบานหน้าต่าง จะมีไม้สี่เหลี่ยมต่อกันอยู่กับบานหน้าต่าง บานซ้ายจากด้านใน โดยยึดเลยบานออกมาครึ่งหนึ่งของความกว้างไม้ ทำหน้าที่เป็นบังใบ เพื่อบังส่วนที่เป็นบานหน้าต่างมาประกบกัน เรียกว่า “อกเลา” มีการแกะสลักลวดลาย

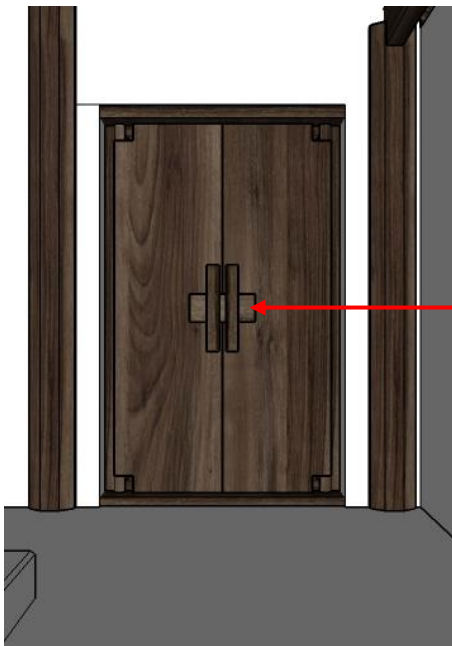
หน้าต่าง เป็นหน้าต่างไม้บานเปิดคู่ใช้ไม้ทั้งแผ่นไม่มีการต่อ จำนวน 4 ชุด ขนาดบานกว้าง 0.33 เมตร สูง 1.14 เมตร โดยมีกรอบเซ็ดหน้าทำหน้าที่กรอบบานหน้าต่างที่อยู่ด้านในไม่ให้ออก ตกแต่งไม้เป็นคิ้วลวดบัว เข้มุม 45 องศา ขนาดหน้าตัด 0.07×0.12 เมตร ลักษณะเป็นกรอบสี่เหลี่ยมไม่สอดเข้า การเปิดปิดจะทำจากภายในบานหน้าต่าง จะมีไม้สี่เหลี่ยมต่อกันอยู่กับบานหน้าต่าง บานซ้ายจากด้านใน โดยยึดเลยบานออกมาครึ่งหนึ่งของความกว้างไม้ ทำหน้าที่เป็นบังใบ เพื่อบังส่วนที่เป็นบานหน้าต่างมาประกบกัน เรียกว่า “อกเลา” มีการแกะสลักลวดลาย

บันได มีบันไดปูนทางขึ้น 2 ทาง ด้านหน้าสิม จำนวน 4 ชั้น ลูกตั้งสูง 21 เซนติเมตร ลูกนอนกว้าง 25 เซนติเมตร ไม่มีราวบันได

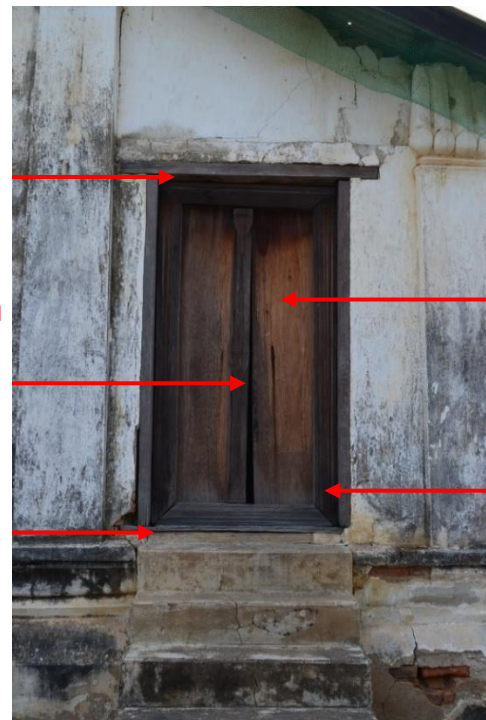
หลังคา หลังคาของสิมเป็นหลังคาทรงจั่ว มีลักษณะจั่วซ้อน 2 ชั้น ๆ ละ 2 ตับ โครงสร้างหลังคาไม้เนื้อแข็ง จากรูปถ่ายในอดีตมุงหลังคาด้วยกระเบื้องว่าว ปัจจุบันมุงหลังคาด้วยกระเบื้องซีเมนต์ใยหินชนิดลูกฟูกลอนเล็ก แต่เดิมผู้อาวุโสในชุมชนเล่าว่าในอดีตส่วนหลังคาของอาคารมีการตกแต่งด้วยซ้อฟ้าและประดับหน้าบันด้วยถ้วยกระเบื้องเคลือบเวลาต้องแสงอาทิตย์จะเกิดการสะท้อนแสงสวยงาม แต่ปัจจุบันส่วนประดับเหล่านี้ได้ชำรุดเสียหายไม่เหลือประดับที่อาคาร คงเหลืออยู่ในความทรงจำของผู้อาวุโส

ภาพที่ 4.8 (ซ้าย) เสาร่วมใน
ภาพที่ 4.8 (ขวา) เสากึ่ง

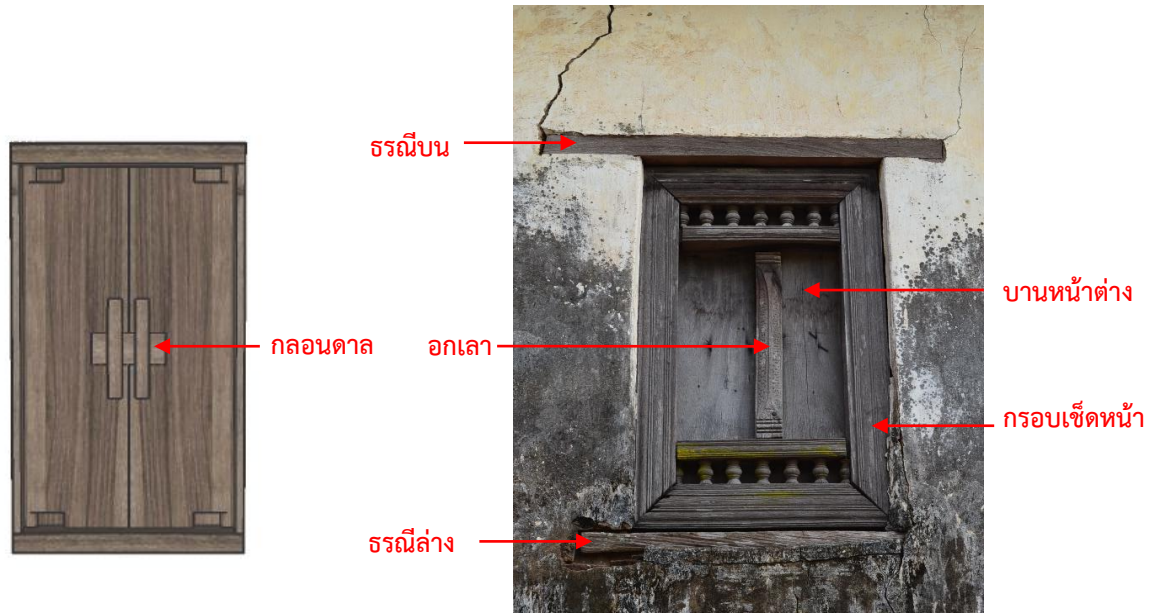

ธรณีบน
กลอนดาล
อกเลา
ธรณีส่าง

บานประตู
กรอบเข็ดหน้า

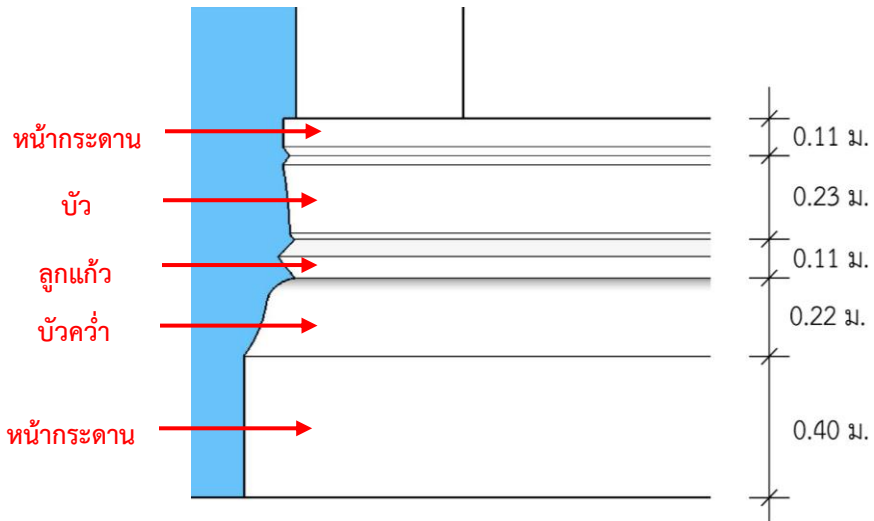
ภาพที่ 4.9 ประตูของสิมวัดโคกพระ

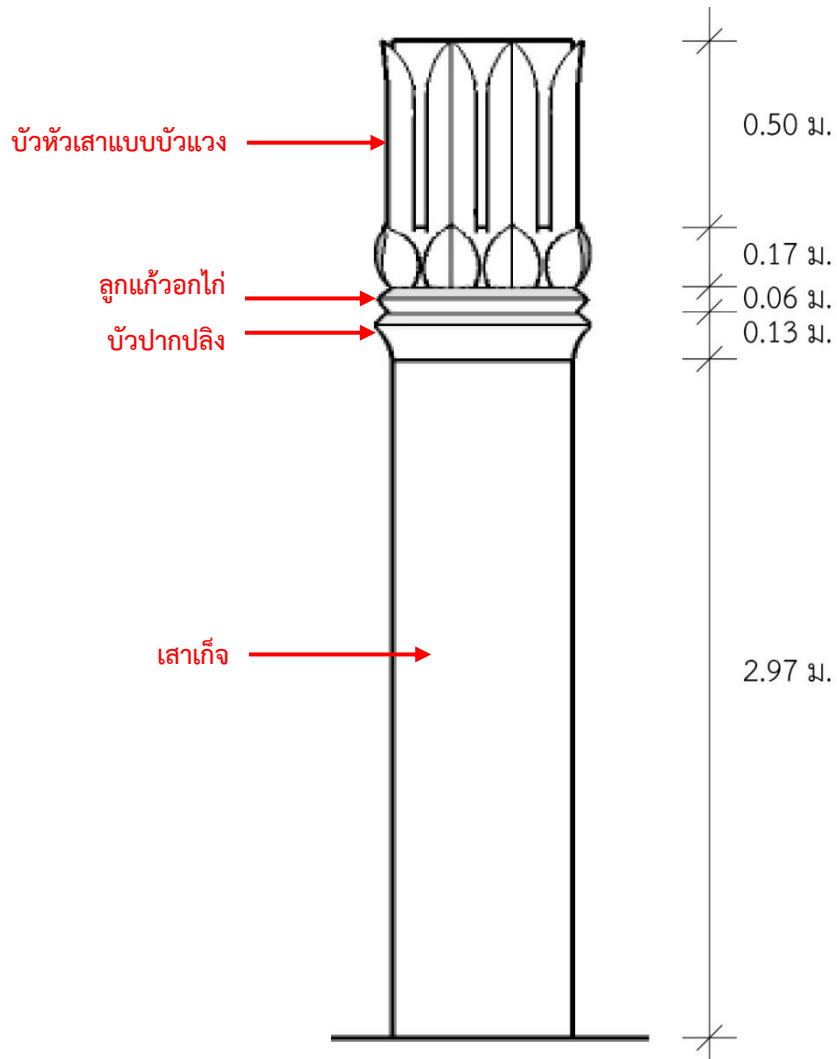
ภาพที่ 4.10 หน้าต่างของสิมวัดโคกพระ

ภาพที่ 4.11 บันไดและฐานอาคารของสิมวัดโคกพระ

ภาพที่ 4.12 แบบขยายฐานอาคาร สิมวัดโคกพระ

ภาพที่ 4.13 แบบขยายเสาแก้ว สิมวัดโคกพระ

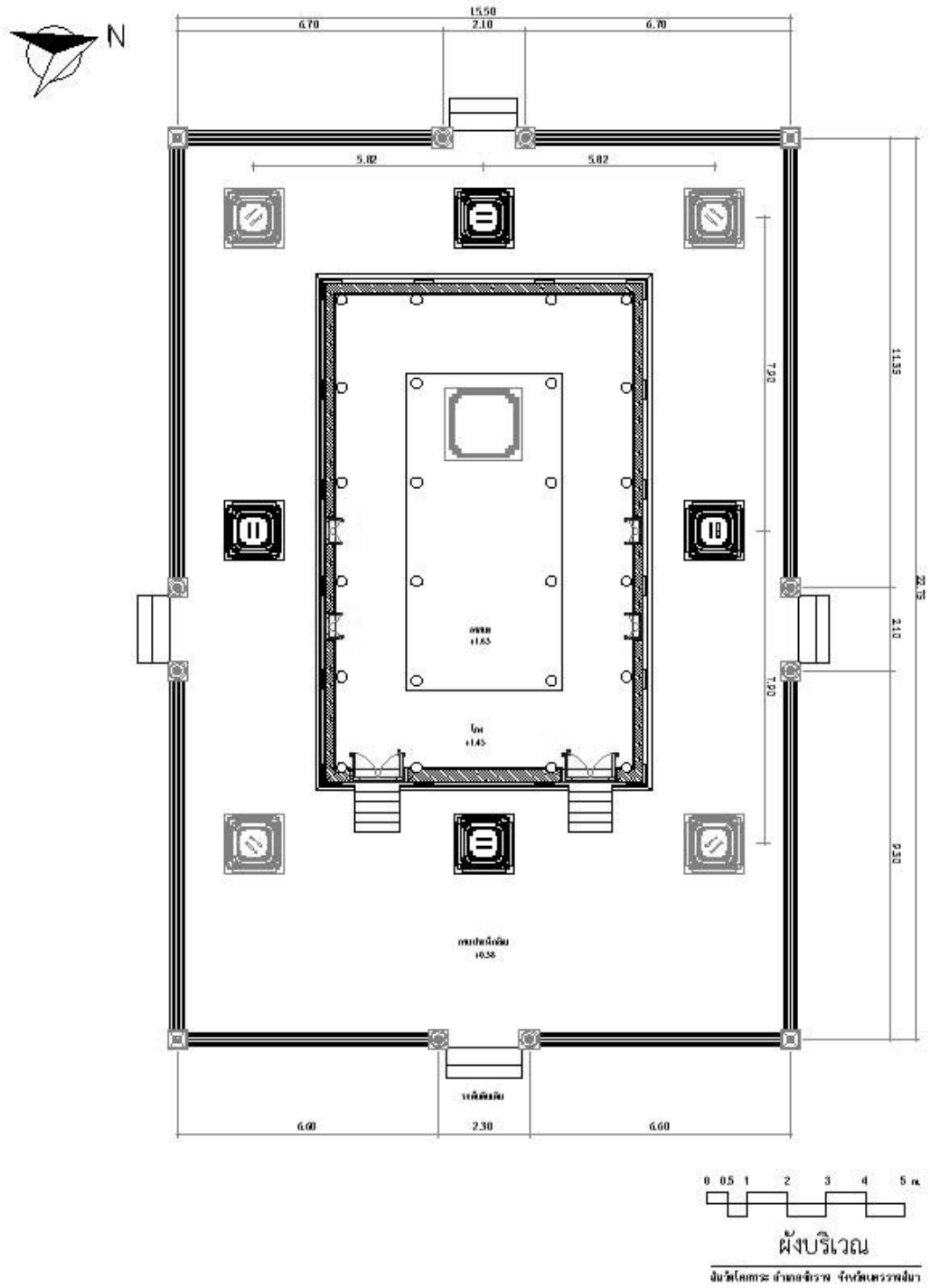
4.1.3 คุณค่าของสถาปัตยกรรมที่มีต่อชุมชน สิมหลังนี้สร้างขึ้นมานานแล้วชุมชนจึงมีความผูกพันและภาคภูมิใจในอาคารเป็นอันมาก ผู้อาวุโสในหมู่บ้านนี้จำนวนหลายคนเคยมีส่วนร่วมในการบูรณะสิมหลังนี้ สิมหลังนี้จึงเป็นเสมือนเครื่องบันทึกทางประวัติศาสตร์ ที่สะท้อนถึงความผูกพันต่อท้องถิ่น วัฒนธรรมท้องถิ่น ความสืบเนื่องของวิถีชีวิตของพุทธศาสนิกชนของชาวบ้านโคกพระ อาคารจึงมีคุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์ชุมชนและคุณค่าทางด้านสังคม และด้วยรูปทรงของอาคารที่มีสัดส่วนที่ดีแสดงฝีมือเชิงช่างสถาปัตยกรรม วิศวกรรม ที่มีอิทธิพลของศิลปะสถาปัตยกรรมสมัยกรุงศรีอยุธยา ด้วยฝีมือช่างพื้นถิ่นสามารถใช้เป็นแบบอย่างในการศึกษาทางสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น อีกทั้งคนในชุมชนมีความมุ่งมั่นที่จะดำรงรักษา อนุรักษ์อาคารของชุมชนทำให้เกิด *ความเป็นของแท้ ความหายาก การเป็นตัวแทน* ของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในยุคเดียวกันของบริเวณพื้นที่แถบนี้ จึงถือว่าอาคารมีคุณค่าทางวิทยาการและการศึกษามีความสำคัญทางวัฒนธรรม ถือได้ว่าสิมวัดโคกพระมีคุณค่าที่ตัวสถาปัตยกรรมเอง มีคุณค่าของการคงอยู่ในสังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่นและมีคุณค่าของการคงอยู่ในสภาพแวดล้อมธรรมชาติเฉพาะท้องถิ่น

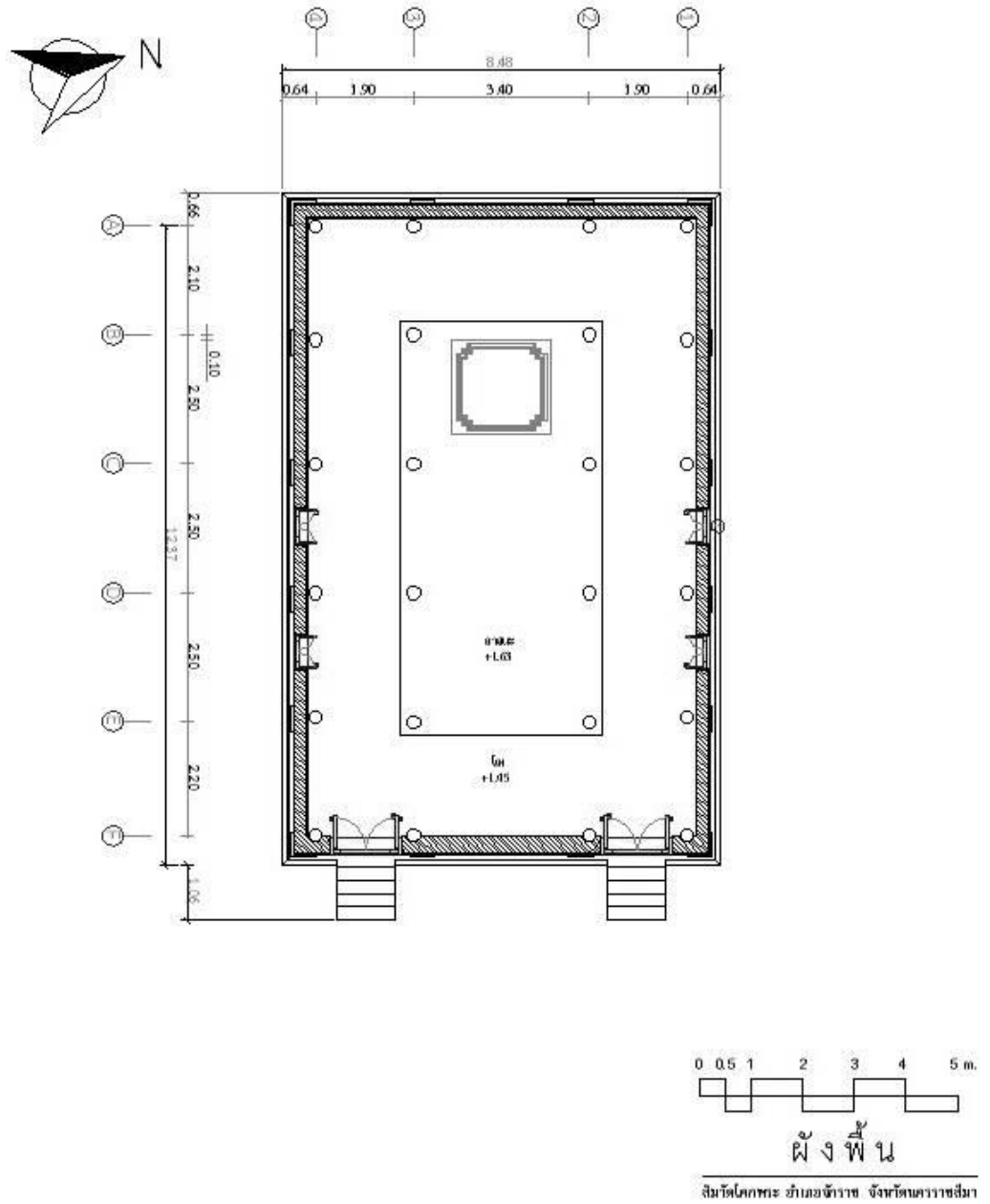
ภาพที่ 4.14 บรรยากาศวันมาฆบูชา ณ วัดโคกพระ

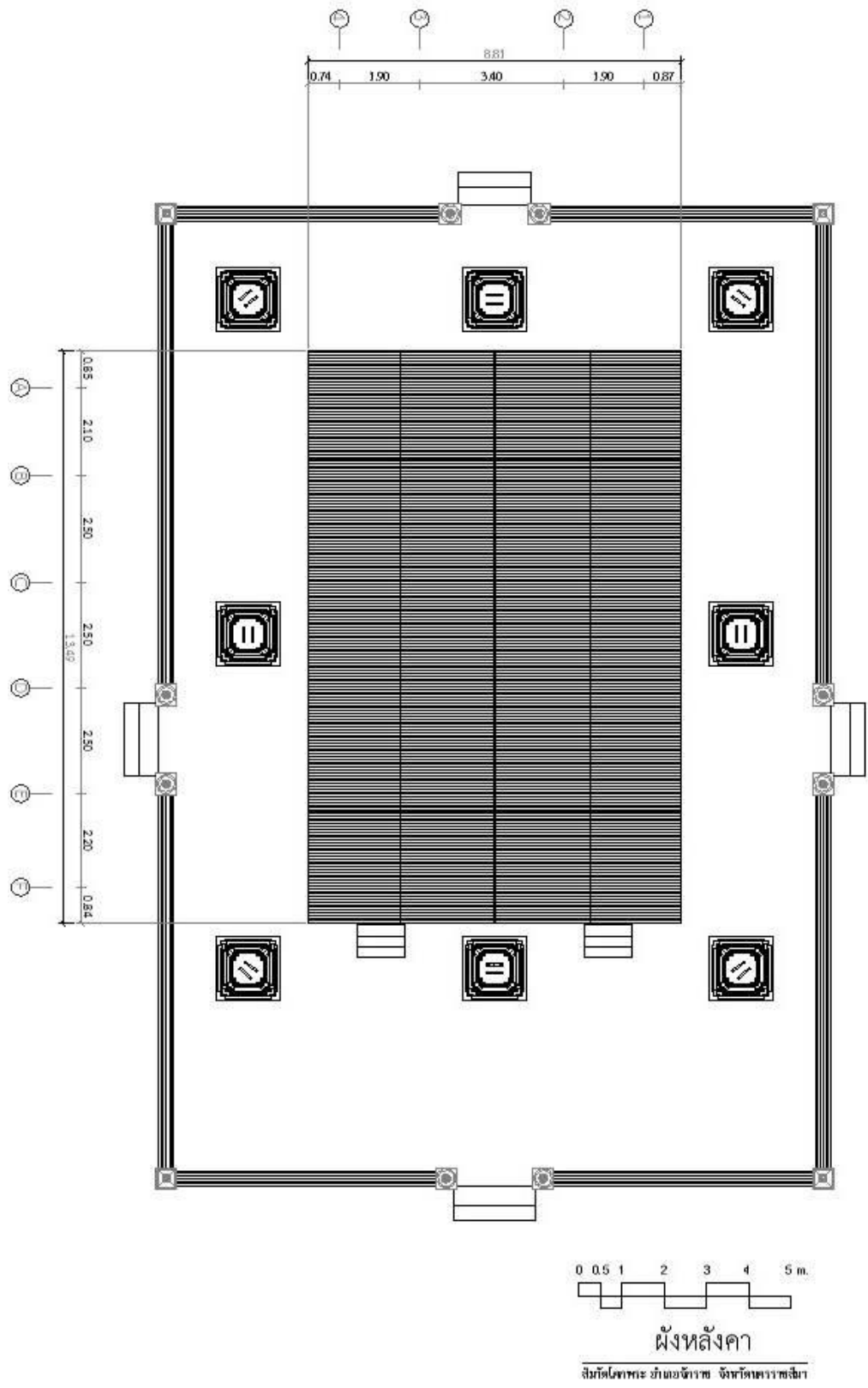
ภาพที่ 4.15 บรรยากาศวันมาฆบูชา ณ วัดโคกพระ

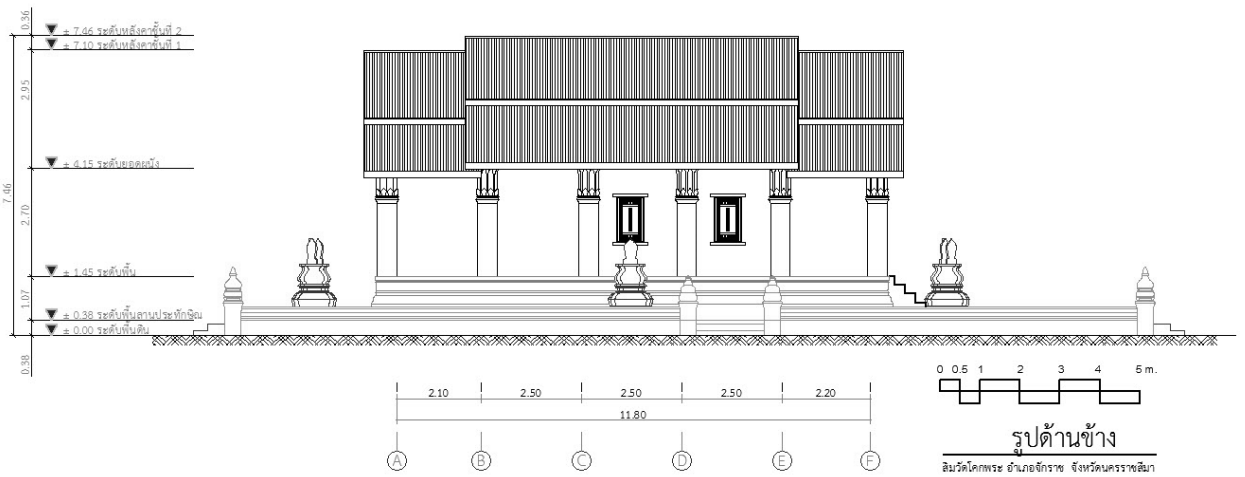
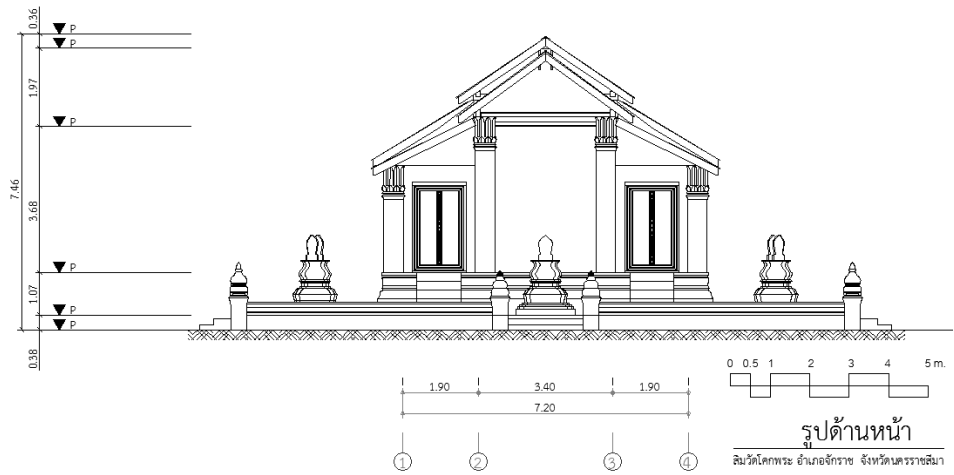
ภาพที่ 4.16 ผังบริเวณของสิมวัดโคกพระ

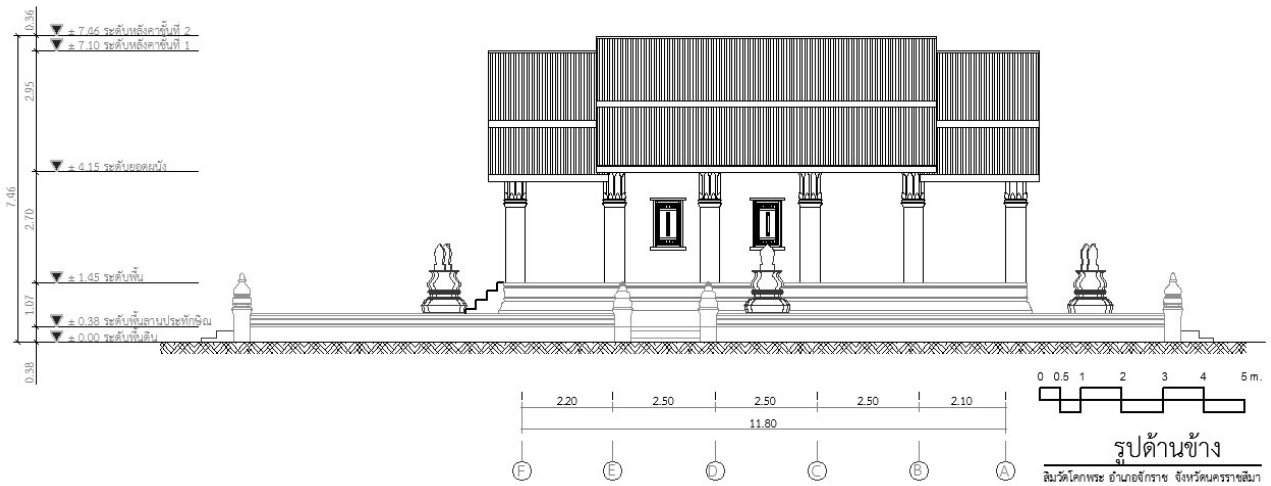
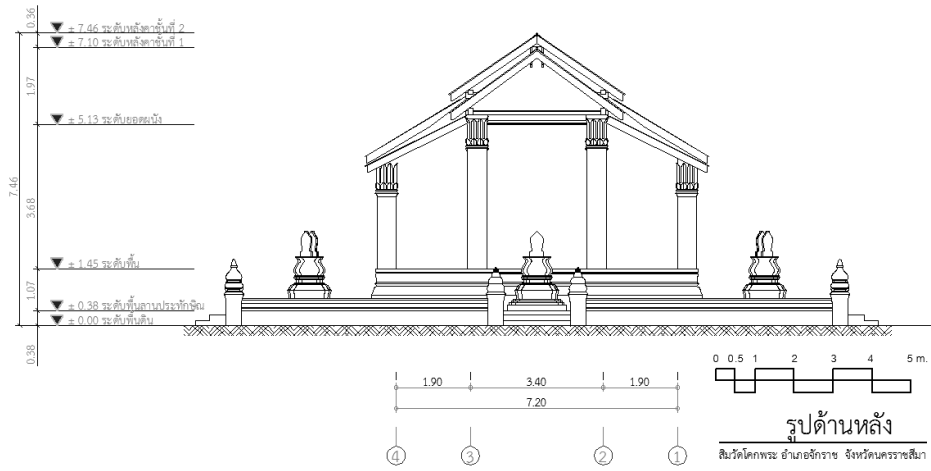
ภาพที่ 4.17 ผังพื้นของสิมวัดโคกพระ

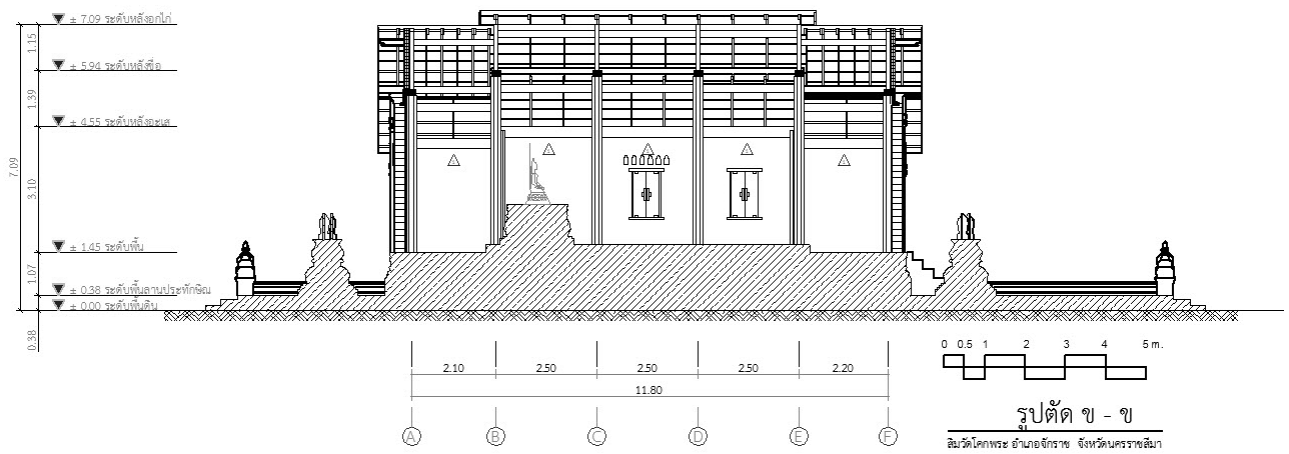
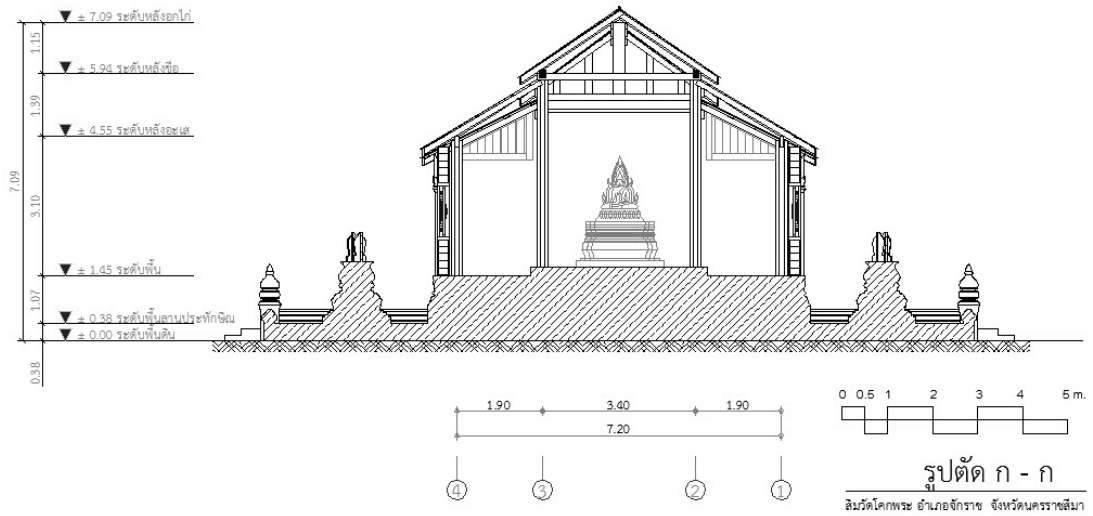
ภาพที่ 4.18 ผังหลังคาของสิมวัดโคกพระ

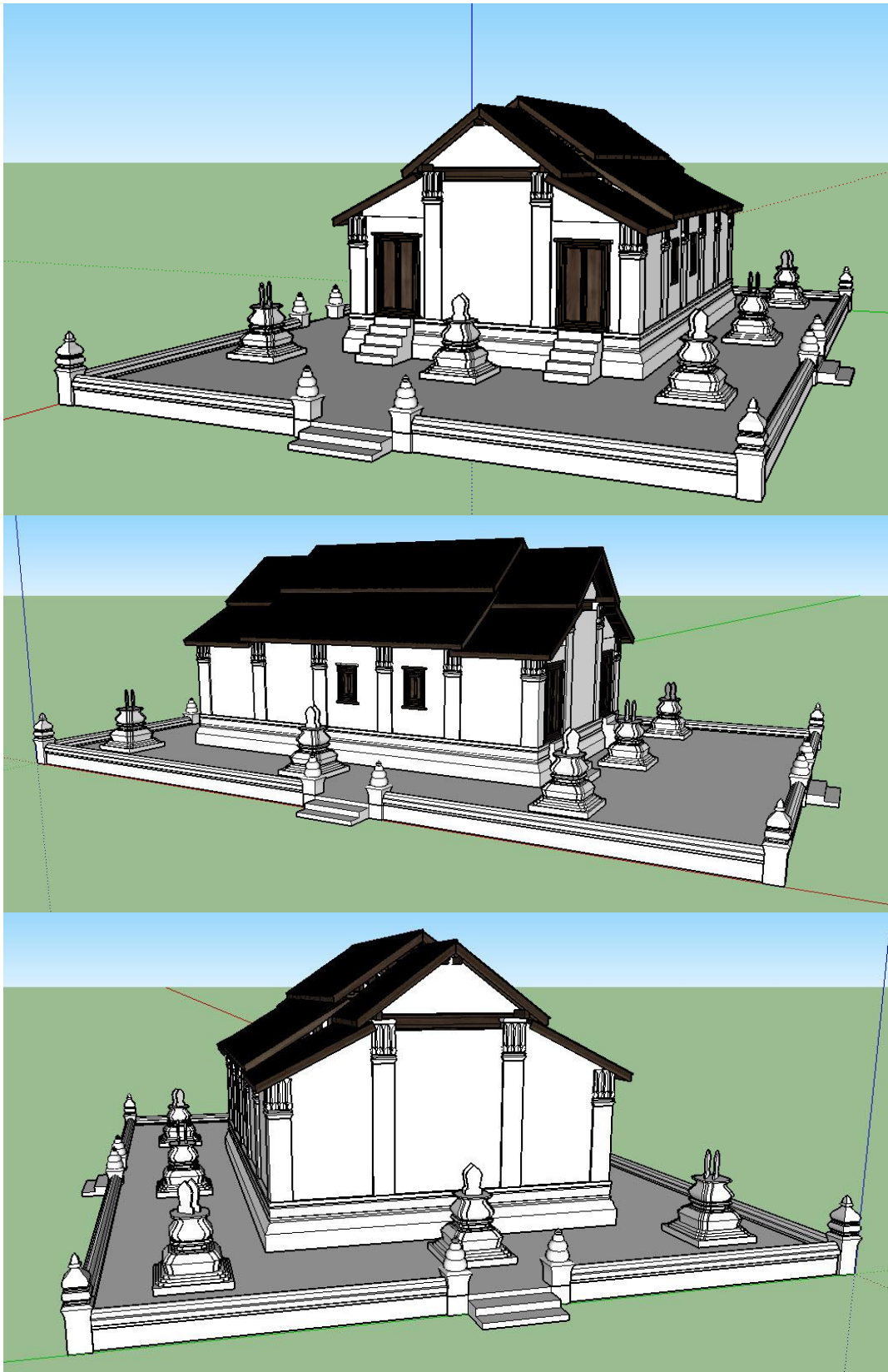
ภาพที่ 4.19 รูปด้านของสิมวัดโคกพระ

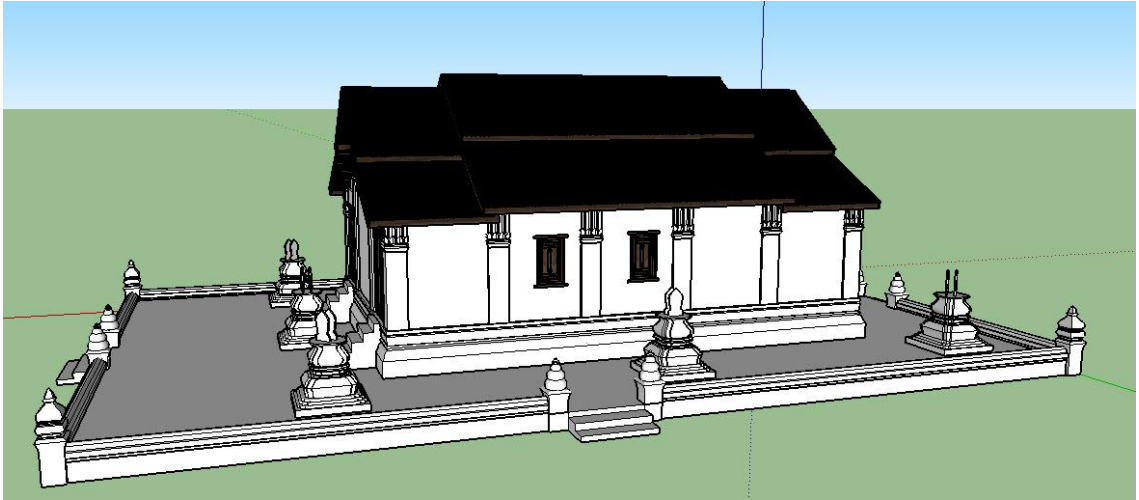
ภาพที่ 4.19 (ต่อ)

ภาพที่ 4.20 รูปตัดของสิมวัดโคกพระ

ภาพที่ 4.21 ทศนียภาพของสิมวัดโคกพระ

ภาพที่ 4.21 (ต่อ)

ภาพที่ 4.22 หุ่นจำลองของสิมวัดโคกพระ

4.2 สิมวัตสระแก้ว

4.2.1 ประวัติของชุมชนและวัด

ประวัติความเป็นมาของชุมชนบ้านสระแก้ว เริ่มต้นจากพ่อหลวงรามกับพ่อสีได้ชวนเพื่อนมาจากบ้านแก ซึ่งอยู่ทางทิศใต้ เนื่องจากได้ยินคำล่ำลือว่าบริเวณแถบนี้ มีความอุดมสมบูรณ์ จึงได้ชวนกันอพยพมา ประมาณ 10 ครอบครัว โดยมี 2 ครอบครัวอพยพมาก่อนเพื่อมาดูสถานที่ คือ พ่อหลวงรามกับพ่อสี ได้เดินทางมาพบสระใหญ่ (หนองขม้นในปัจจุบัน) สมัยนั้นเป็นสระรูปสี่เหลี่ยม และบริเวณหมู่บ้านก็เป็นป่าทึบ ในสระมีความอุดมสมบูรณ์เต็มไปด้วยสัตว์น้ำ จึงได้ชักชวนพากันอพยพมาเพื่อก่อตั้งหมู่บ้าน แต่ก่อนที่จะก่อตั้งหมู่บ้าน คนสมัยนั้นเชื่อว่าต้องมีการเสี่ยงทายก่อน พอเดินทางมาถึงก็ได้ไปเสี่ยงทายที่เนินบ้านคุณ ซึ่งในตอนนั้นยังเป็นป่า เมื่อได้ทำการเสี่ยงทายผลปรากฏว่า อยู่แล้วจะไม่เจริญรุ่งเรือง ไม่มีความสงบสุข จึงได้ไปทำการเสี่ยงทายที่บ้านแฮด ในสมัยนั้นเป็นป่าทึบ เมื่อไปถึงก็ได้ทำการเสี่ยงทายผลปรากฏว่า อยู่แล้วจะไม่เจริญรุ่งเรือง ไม่มีความสงบสุข จึงได้เดินทางต่อไปเพื่อมาการเสี่ยงทายหาสถานที่ก่อตั้งหมู่บ้าน และได้เดินทางมาถึงป่าละเมาะ เลยได้ทำการเสี่ยงทาย ผลปรากฏว่า เมื่ออยู่แล้วคนในหมู่บ้านจะอยู่เย็นเป็นสุข และมีความเจริญรุ่งเรือง จึงก่อตั้งหมู่บ้านขึ้น และได้ตั้งชื่อหมู่บ้านว่า “บ้านโนนยุง” หรือ “บ้านกุนทา” หรือเรียกอีกชื่อว่า “บ้านดอนยุง” สาเหตุที่เรียกว่าบ้านดอนยุง เนื่องจากบริเวณนั้นมียุ้งจำนวนมาก ในขณะที่ก่อตั้งหมู่บ้านยังไม่มีสระน้ำในหมู่บ้าน เมื่ออยู่ได้สักพักชาวบ้านได้ช่วยกันขุดสระน้ำในหมู่บ้าน คือ “หนองสระแก้ว” ในปัจจุบัน เมื่อขุดเสร็จฝนก็ตก น้ำเต็มสระ เมื่อถึงตอนกลางคืนชาวบ้านเห็นแก้วพุ่งออกมาจากสระ มีแสงสว่างเป็นสีเขียวเหมือนแก้วเต็มท้องฟ้า เลยตั้งเป็นชื่อหมู่บ้านคือ “บ้านสระแก้ว” (สมัย ภายโธสง, ทอง เลิศโธสง. 2558. สัมภาษณ์)

จากเอกสารทะเบียนวัดสระแก้ว บ้านสระแก้ว ตำบลบ้านเป่า อำเภอพุทไธสง จังหวัดบุรีรัมย์ ได้ระบุข้อมูลของวัดสระแก้ว ระบุว่า วัดสระแก้วก่อตั้งเมื่อ พ.ศ. 2120 โดยมีพระอาจารย์พรมาได้นำญาติโยม และชาวบ้านมาช่วยกันก่อตั้งวัดขึ้น โดยมีที่ดินทั้งหมด 24 ไร่ 2 งาน 34 ตารางวา มีเจ้าอาวาสสืบต่อกันมาจำนวน 33 รูป ปัจจุบันมีพระบุญเลิศ กุศลรักษา ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นพระรักษาการแทนเจ้าอาวาส ซึ่งได้รับการแต่งตั้งตั้งแต่ปี พ.ศ. 2546

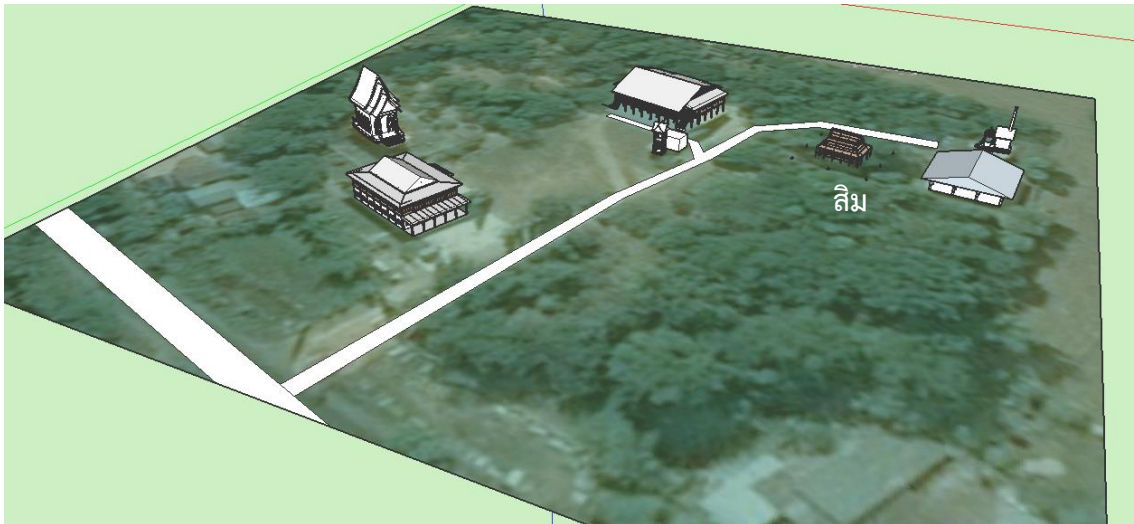
4.2.2 ข้อมูลของอาคาร

ที่ตั้ง วัดสระแก้ว บ้านสระแก้ว ตำบลบ้านเป่า อำเภอพุทไธสง จังหวัดบุรีรัมย์ การเข้าถึงจากอำเภอพุทไธสงตามทางหลวงหมายเลข 2061 ไปทางอำเภอหนองสองห้อง จังหวัดขอนแก่น ระยะทางประมาณ 17.9 กิโลเมตร

อายุของอาคาร ราว 99 ปี คาดว่าสร้างสร้างในปี พ.ศ. 2460

ภาพที่ 4.23 สิมวัดสระแก

ภาพที่ 4.24 ผังบริเวณวัดสระแก

ประวัติการสร้างอาคาร ตามเอกสารของวัดและจากการสัมภาษณ์ผู้อาวุโสในชุมชนได้เล่าพอสังเขปว่า สิมไม้วัดสระแกได้สร้างเมื่อปี พ.ศ. 2460 ใช้เวลาสร้างเพียง 1 ปีก็แล้วเสร็จ โดยมีพระอาจารย์แก้ว เป็นผู้ออกแบบอาคารและเป็นผู้ดำเนินการสร้างด้วยตัวเอง พระอาจารย์แก้วและชาวบ้านได้ร่วมกันสร้างโครงสร้างตัวสิมขึ้นมาแล้ว เกณฑ์ชาวบ้านมาช่วยกันขุดดินและนำมาใส่ภายในสิม จากนั้นได้ช่วยกันทำฝาผนังด้วยไม้ เมื่อเสร็จเรียบร้อยก็ยกขึ้นไปประกอบคล้ายกับการสร้างเรือนไทย สิมหลังนี้ใช้ไม้ประดู่เป็นวัสดุก่อสร้างทั้งหลังโดยชาวบ้านนำไม้มาจากบริเวณวัดและในหมู่บ้านซึ่งเป็นป่า และมีต้นไม้ขนาดใหญ่จำนวนมากมาย ตัวสิมจะใช้การเข้าไม้แทนการตอกตะปู และส่วนโครงสร้างหลังคาจะใช้วิธีการบากไม้ ส่วนตัวฐานจะใช้เหล็กเสียบไว้ เพื่อให้ฐานมีความแข็งแรง พื้นสิมเป็นดินทั้งหมด ซึ่งดินที่นำมาถมเป็นพื้นได้ขุดมาจากบริเวณหลังสิม (ปัจจุบันถมดินและทำศาลาพักศพ)

ประวัติการซ่อมแซม/บูรณะ จากสภาพอาคารมีความชำรุดตามกาลเวลา ชาวบ้านได้นำเหล็กมาเสียบที่ฐานอาคาร เพื่อเสริมให้ฐานมีความแข็งแรง และได้เทพื้นปูนเพื่อยึดอุโบสถไว้ไม่ให้ล้ม แต่ไม่ทราบปี พ.ศ. ที่แน่ชัด เนื่องจากโครงสร้างเสาบริเวณพื้นมีรอยขาด หน้าบันได้นำสังกะสีมาตีปิดไว้ เนื่องจากไม้หน้าบันได้พังเสียหาย ส่วนหลังคาจากคำบอกเล่าของผู้อาวุโสในชุมชน ระบุว่าเดิมสิมมีหลังคามุงด้วยกระเบื้องว่าว (ณัฐวุฒิ กาลไธสง. 2558. สัมภาษณ์) แต่มีบางคนระบุว่ามุงด้วยสังกะสี (สมัย ภายไธสง. 2558. สัมภาษณ์) ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าในช่วงแรก สิมอาจมุงด้วยกระเบื้องว่าว ขนาด 23x23 เซนติเมตร เนื่องจากพบเศษและแผ่นกระเบื้องว่าวในพื้นที่ภายในวัด และมีผู้อาวุโสในชุมชนบางคนจดจำได้ว่าสิมมุงวัสดุกระเบื้องว่าว ต่อมาเมื่อมีการเดินรถไฟเข้ามาถึงเมืองบุรีรัมย์ในปี พ.ศ. 2468 จึงได้เปลี่ยนมาเป็นแผ่นสังกะสี โดยได้ขึ้นเกวียนไปซื้อแผ่นหลังคาสังกะสีมาจากสถานีรถไฟเมืองยาง (ปัจจุบัน คือ สถานีรถไฟลำปลายมาศ) เพราะแผ่นหลังคาสังกะสีมีขนาดเบากว่ากระเบื้องว่าว ซึ่งใช้แปจำนวนน้อยกว่าเดิม ระยะห่างของแปกว้างขึ้น จึงสันนิษฐานว่าได้มีการถากไม้จันทน์เดิมที่มีรอยบากระแนงออกเพื่อให้รับกับแผ่นหลังคาสังกะสี

การใช้สอย ในอดีตพระสงฆ์ใช้สิมหลังนี้ประกอบสังฆกรรม โดยชาวบ้านในหมู่บ้าน และหมู่บ้านใกล้เคียง ใช้สิมหลังนี้ในการอุปสมบทบุตรหลานโดยชาวบ้านเชื่อว่าสิมหลังนี้เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์เป็นที่เลื่อมใสของชาวบ้านในหมู่บ้าน และหมู่บ้านใกล้เคียงเป็นอย่างมาก หลังจากที่มีการสร้างอุโบสถหลังใหม่แล้วเสร็จเมื่อปี พ.ศ. 2546 จึงได้มีการทำพิธีถอนอุโบสถหลังเดิม แล้วย้ายไปใช้อุโบสถหลังใหม่แทน ปัจจุบันสิมไม่อยู่ในสภาพทรุดโทรม พบปัญหาปลวกทำลายโครงสร้าง และชุมชนยังไม่มีแนวทางและแผนการในการอนุรักษ์แต่อย่างใด พระพุทธรูปประธานคู่กับสิมเดิมมีอยู่ 2 องค์ แต่ถูกลักขโมยไป 1 องค์ ทางวัดจึงได้ย้ายพระพุทธรูปไม้ที่เหลือไปไว้บนกุฏิ

ลักษณะทางสถาปัตยกรรม เป็นสิมไม้แบบทึบ ขนาด 3 ห้อง หันหน้าอาคารไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ มีพื้นที่ใช้สอยประมาณ 30.3024 ตารางเมตร ขนาดกว้าง 4.10 เมตร ยาว 6.90 เมตร ฐานเอวชั้นสร้างจากแผ่นไม้ สูงจากพื้น 1.50 เมตร มีตั้งไม้แทนชั้นบันไดทางขึ้น

ด้านหน้าอาคาร ฝาผนังไม้แบบฝาสายบัว หลังคาทรงจั่วแบบมีกันสาดยื่นคลุมทั้งสี่ด้าน ปัจจุบันมุงด้วยแผ่นหลังคาสังกะสี ไม่มีส่วนประดับหลังคา ความสูงของอาคารจากระดับพื้นบริเวณรอบอาคารถึงระดับหลังอกไก่ ประมาณ 6.75 เมตร ภายในเป็นโถงโล่งพื้นซีเมนต์ มีฐานชุกชีรองรับพระพุทธรูป พื้นรอบอาคารเป็นพื้นดิน มีหินเป็นสีมาแสดงแนวเขตพัทธสีมา

ภาพที่ 4.25 ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของสิมวัดสระแก

โครงสร้างและวัสดุ

เสา ทำจากไม้ประดู่ ขนาด 21 x 21 เซนติเมตร จำนวน 4 ต้น และมีเสาระเบียงจำนวน 4 ต้น

ผนัง มีลักษณะเป็นฝาสายบัว ทำเป็นฝาสำเร็จเป็นแผ่น แล้วยกขึ้นประกอบทำจากไม้ประดู่หนา 3 เซนติเมตร มีความสูงจากฐานเอวขึ้นถึงยอดผนัง 2.80 เมตร

พื้น พื้นภายในอาคารเดิมเป็นพื้นดินถมอัดแน่น ปัจจุบันมีการเทคอนกรีตขัดมันทับชั้นดินเดิม
ฝ้าเพดาน ไม่มีฝ้าเพดาน ทั้งภายในสิม และชานคา

ประตู ทำจากไม้ประดู่ขนาด 0.35 x 1.70 เมตร วงกบ ทำจากไม้ประดู่ มีลักษณะโค้ง ขนาด 0.84 x 1.90 เมตร

หน้าต่าง เป็นหน้าต่างลูกพักไม้บานเปิดคู่ จำนวน 6 ชุด ขนาดบานกว้าง 0.21 x 0.73 เมตร ทำจากไม้ประดู่

บันได บันไดขึ้นทางด้านหน้าอาคาร ใช้ไม้ประดู่ทำเป็นตั่ง ต่างระดับ มี 3 ขั้น

หลังคา หลังคาทรงจั่วชั้นเดียวและมีหลังคา กันสาดยื่นคลุมทั้งสี่ด้าน หน้าบัน ทำด้วยแผ่นไม้ประดู่นำมาเรียงต่อกัน ไม่มีส่วนประดับหลังคา

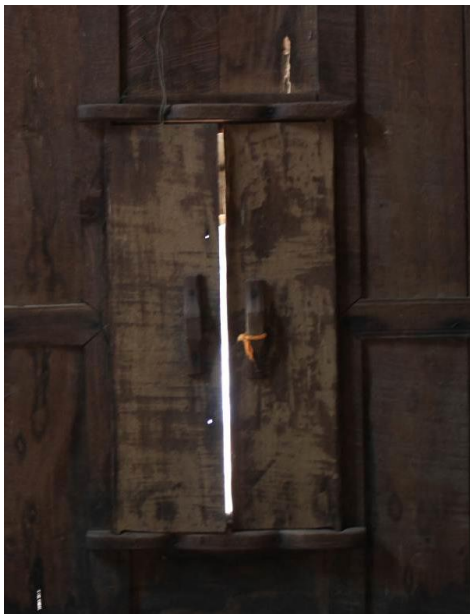
ภาพที่ 4.26 โครงสร้างเสาและโครงหลังคาของสิมวัดสระแก

ภาพที่ 4.27 บันไดและฐานเอวชั้นของสิมวัดสระแก

ภาพที่ 4.28 ประตู หน้าต่างของสิมวัดสระแก

ภาพที่ 4.29 หน้าต่างของสิมวัดสระแก

ภาพที่ 4.30 ฝาผนังภายนอกและภายในของสิมวัดสระแก

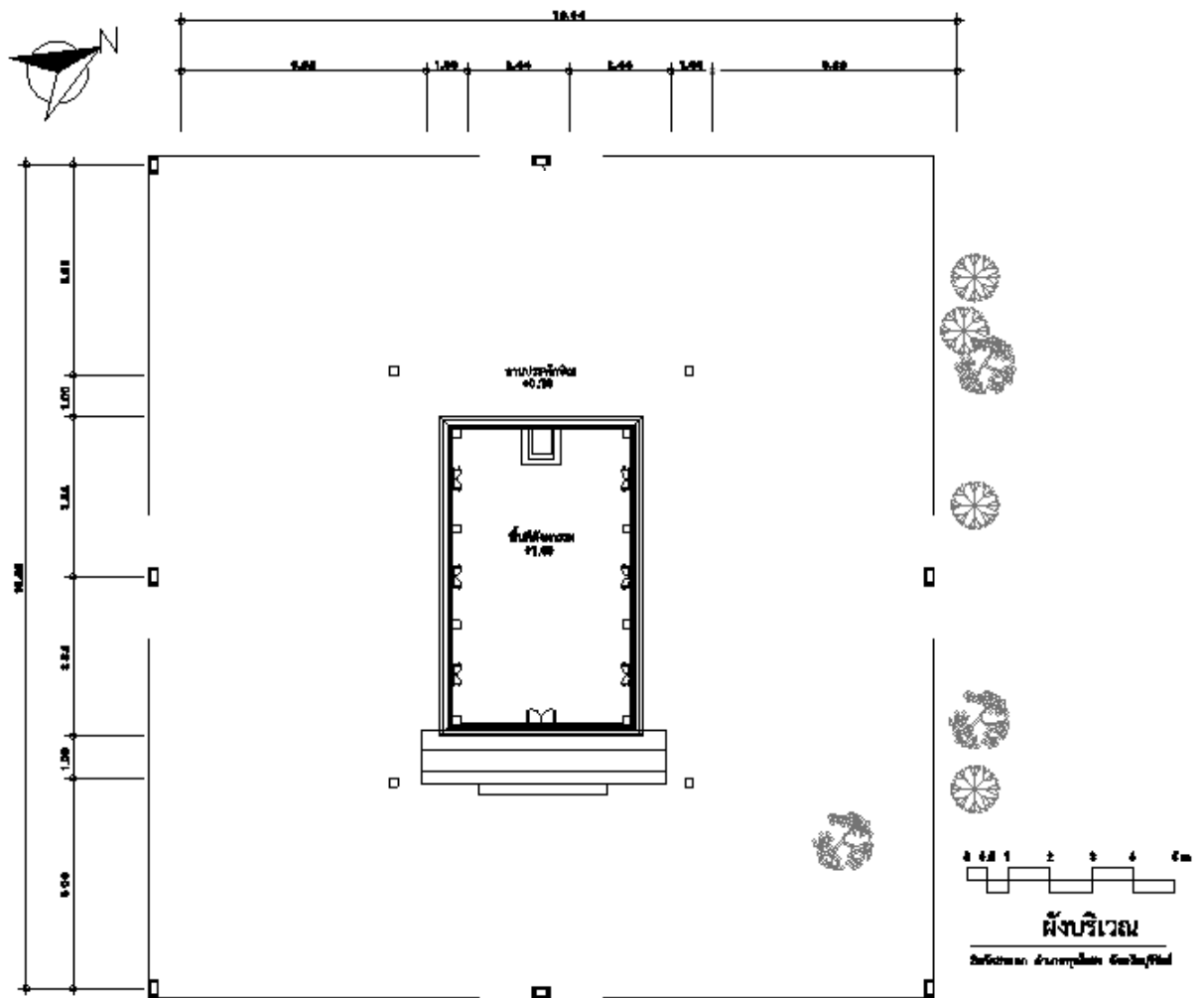

ภาพที่ 4.31 โครงสร้างใต้หลังคา และหน้าบันของสิมวัดสระแก

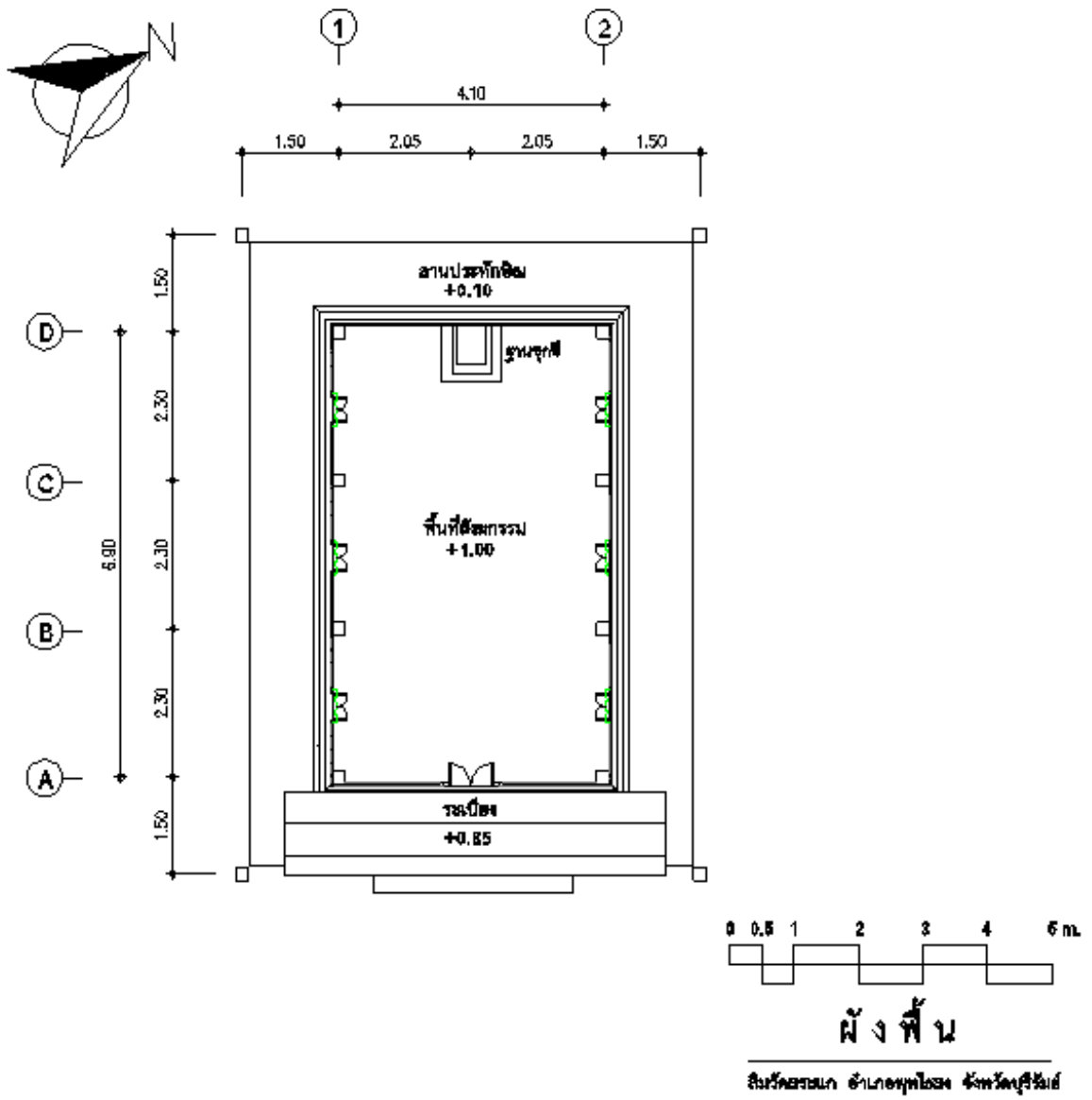
4.2.3 คุณค่าของสถาปัตยกรรมที่มีต่อชุมชน บรรพบุรุษของผู้อาวุโสในหมู่บ้านนี้จำนวนหลายคนเคยมีส่วนร่วมในการก่อสร้างสิมหลังนี้ ทั้งการหาไม้ประดู่เพื่อใช้เป็นโครงสร้างอาคาร การทำแผ่นกระเบื้องมุงหลังคา ล้วนเกิดจากแรงศรัทธาที่รวมพลังสามัคคีของคนในชุมชน โดยมีพระอาจารย์แก้วซึ่งเดิมเป็นช่างก่อสร้างที่มีฝีมือเป็นแกนนำในการก่อสร้างสิมจนแล้วเสร็จใช้ประกอบสังฆกรรมชุมชนจึงมีความผูกพันกับสิมหลังนี้จึงเป็นเสมือนเครื่องบันทึกทางประวัติศาสตร์ ที่สะท้อนถึงความผูกพันต่อท้องถิ่น วัฒนธรรมท้องถิ่น ความสืบเนื่องของวิถีชีวิตของพุทธศาสนิกชนของคนบ้านสระแกศอาคารจึงมีคุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์ชุมชนและคุณค่าทางด้านสังคม และด้วยรูปทรงของอาคารที่มีสัดส่วนที่ดีแสดงฝีมือเชิงช่าง มีคุณค่าทางวิทยาการและการศึกษามีความสำคัญทางวัฒนธรรม แสดงถึงความเรียบง่าย สมถะ มีพลัง และแสดงสัจจะของวัสดุ อันเป็นเอกลักษณ์ของสิมอีสานได้เป็นอย่างดี ซึ่งปัจจุบันในพื้นที่จังหวัดบุรีรัมย์เหลือสิมไม้จำนวนน้อยหลัง ถือได้ว่าสิมวัดสระแกมีคุณค่าที่ตัว

สถาปัตยกรรมเอง มีคุณค่าของการคงอยู่ในสังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่นและมีคุณค่าของการคงอยู่ในสภาพแวดล้อมธรรมชาติเฉพาะท้องถิ่น

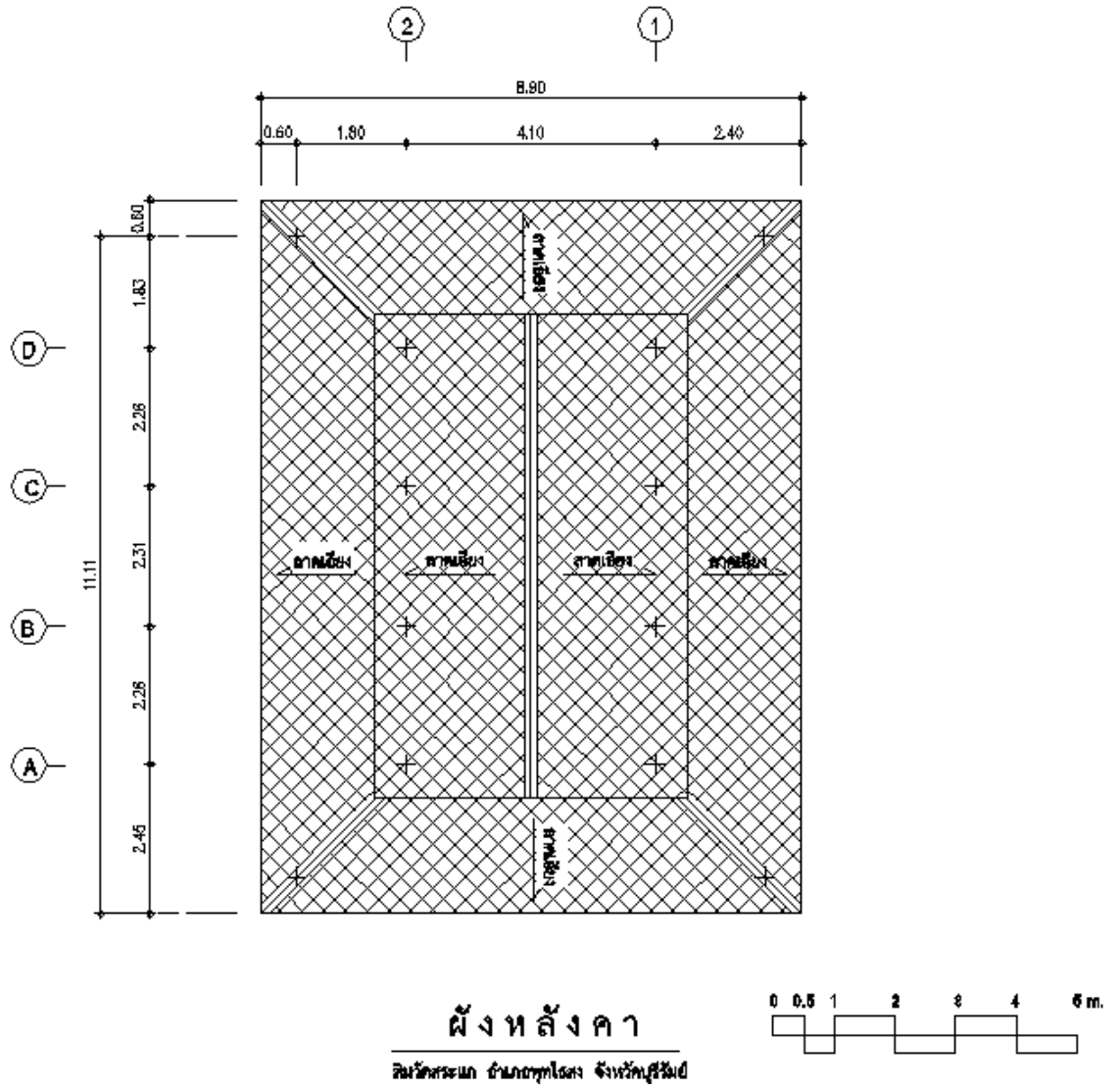
แนวคิดในการอนุรักษ์อาคารของคนในชุมชน ยังไม่มีข้อตกลงอย่างเป็นทางการ โดยเจ้าของอาคารคือ วัดสระแก คณะกรรมการวัด ชุมชน และองค์การบริหารส่วนตำบล ยังไม่มีการประชุมหรือกำหนดแนวทางในการอนุรักษ์แต่อย่างใด โดยผู้วิจัยเป็นคณะแรกที่เข้าไปทำการศึกษา สํารวจ และจัดทำแบบแสดงทางสถาปัตยกรรมของสิม โดยมุ่งหวังจะนำไปสู่การสร้างตระหนักรู้ และความตั้งใจของชุมชน เพื่อการอนุรักษ์สิมไม้วัดสระแก อย่างถูกต้องตามหลักวิชาการต่อไป

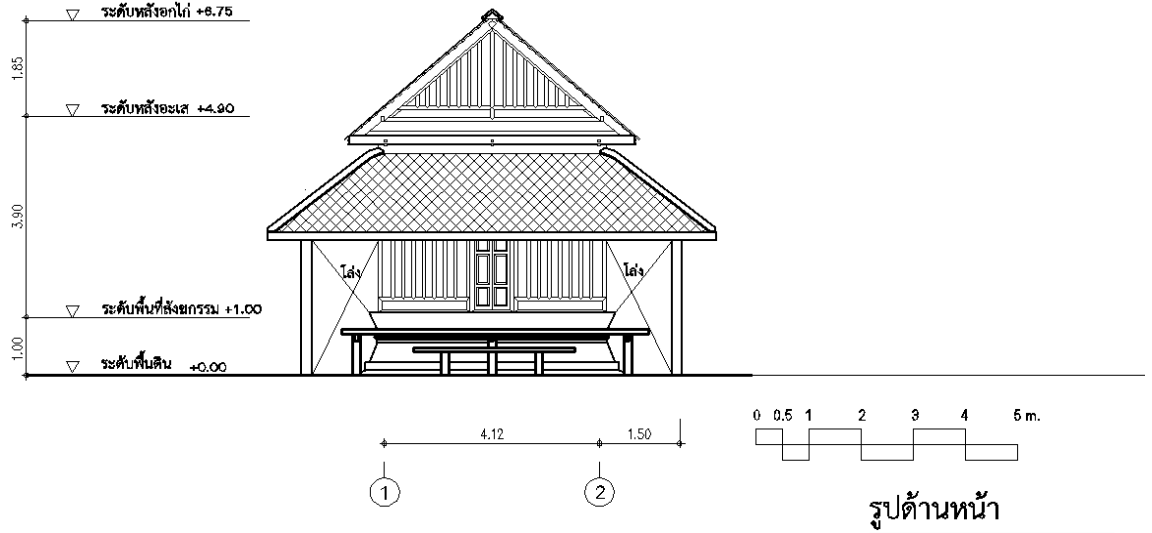
ภาพที่ 4.32 ผังบริเวณของวัดสระแก

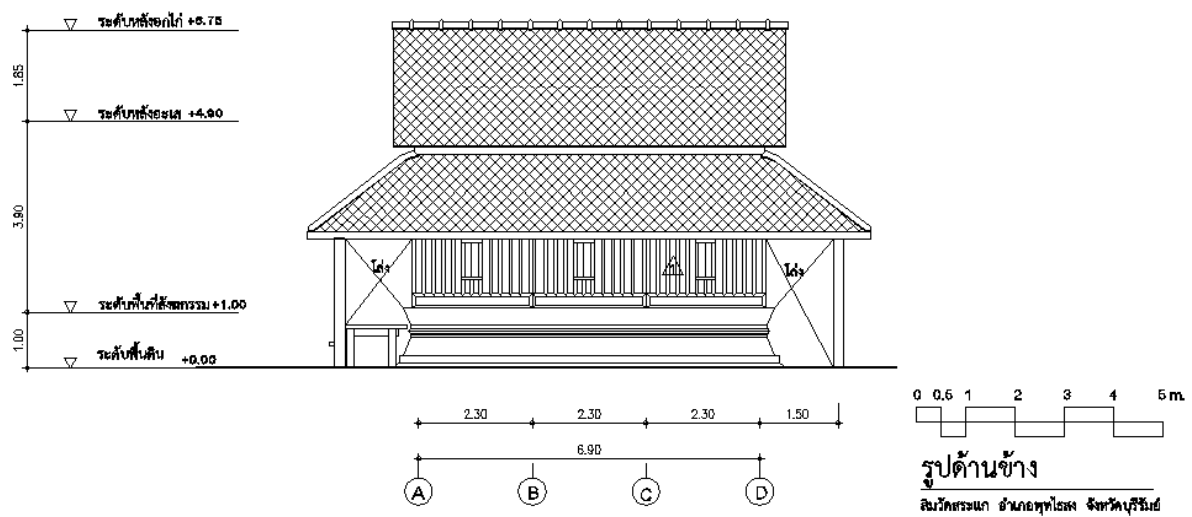
ภาพที่ 4.33 ผังพื้นของสิมวัดสระแก

ภาพที่ 4.34 ผังหลังคาของสิมวัดสระเกศ

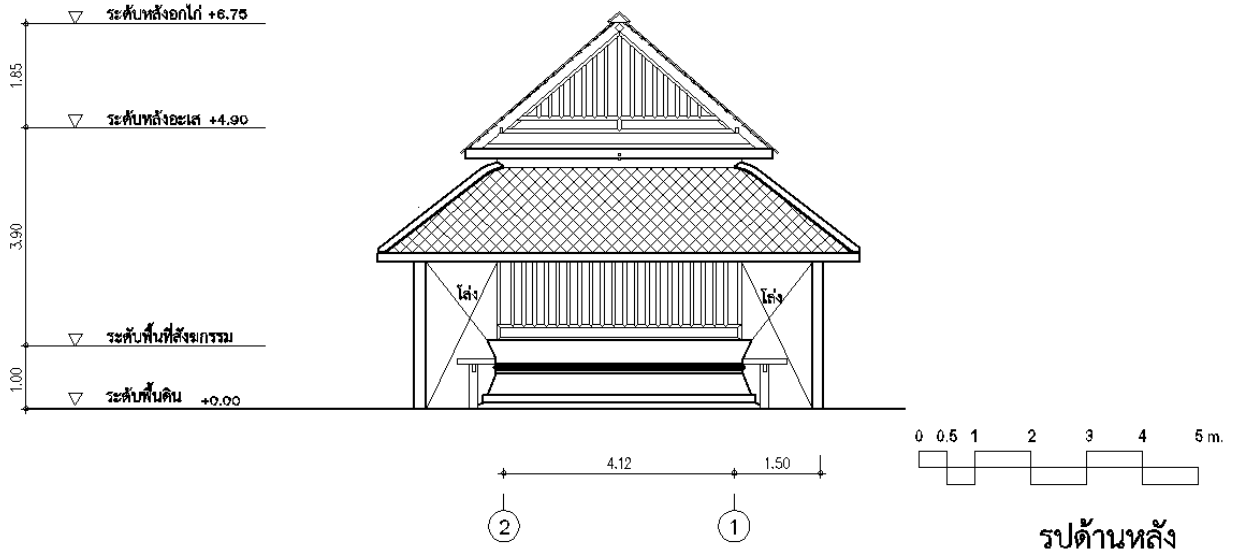

สิมวัดสระแก อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดบุรีรัมย์

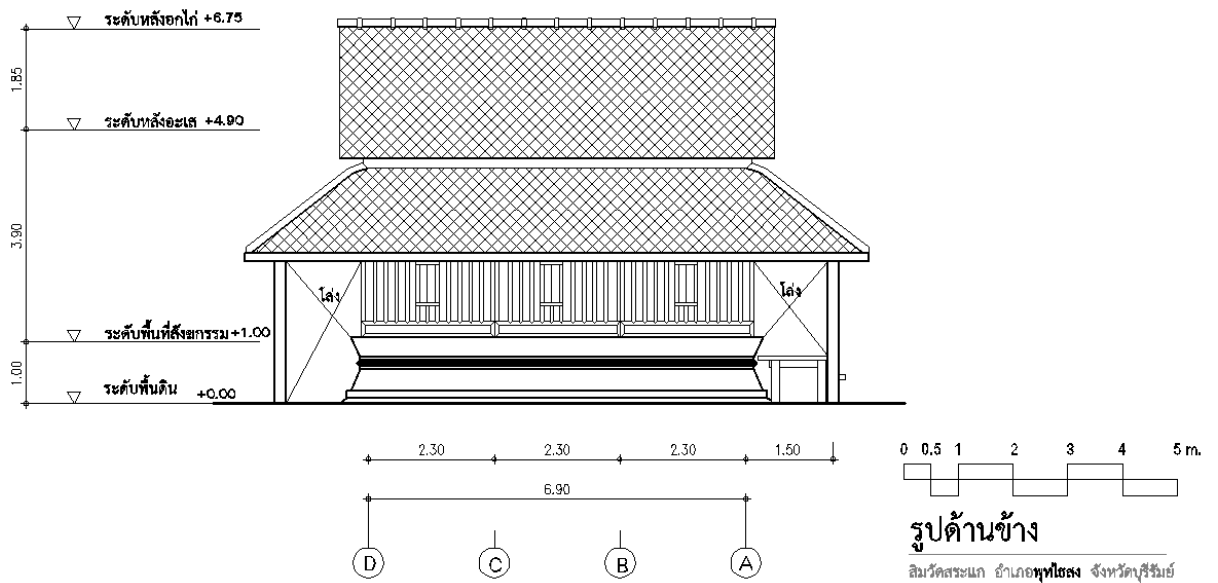
สิมวัดสระแก อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดบุรีรัมย์

ภาพที่ 4.35 รูปด้านของสิมวัดสระแก

รูปด้านหลัง

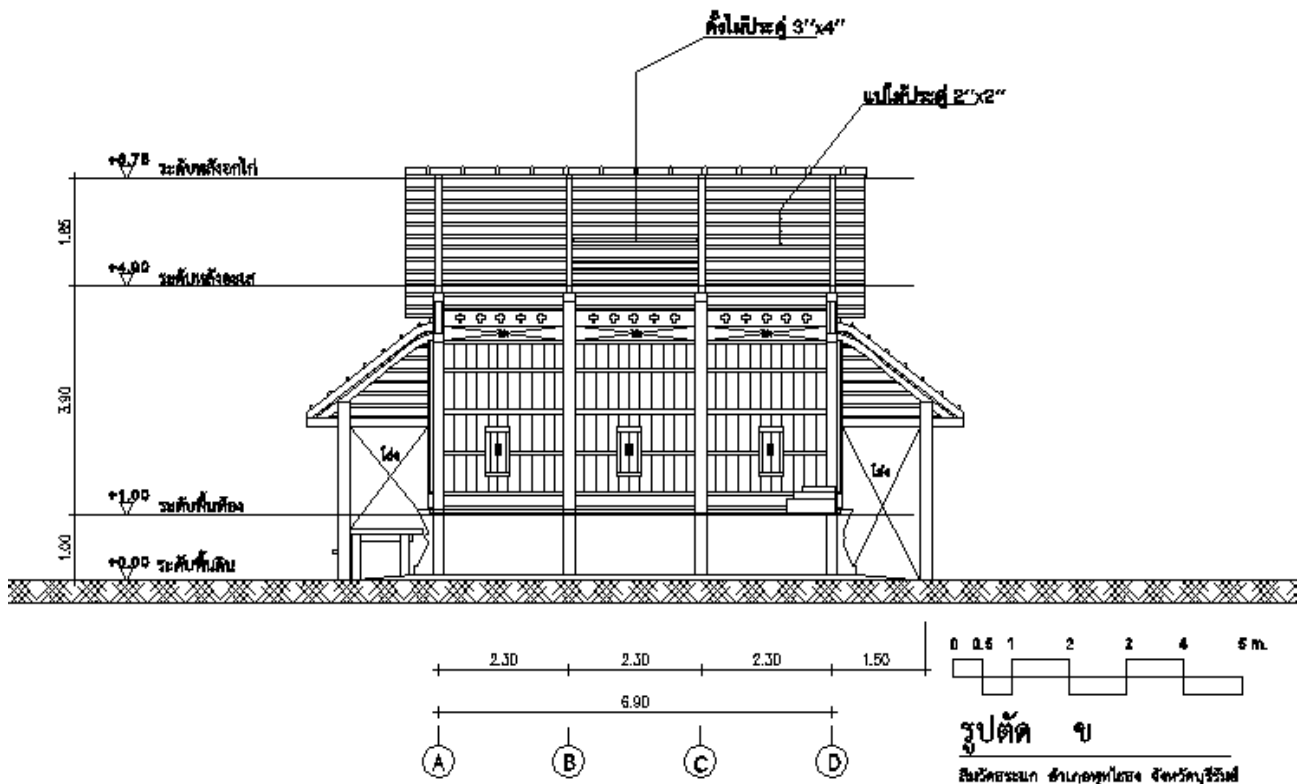
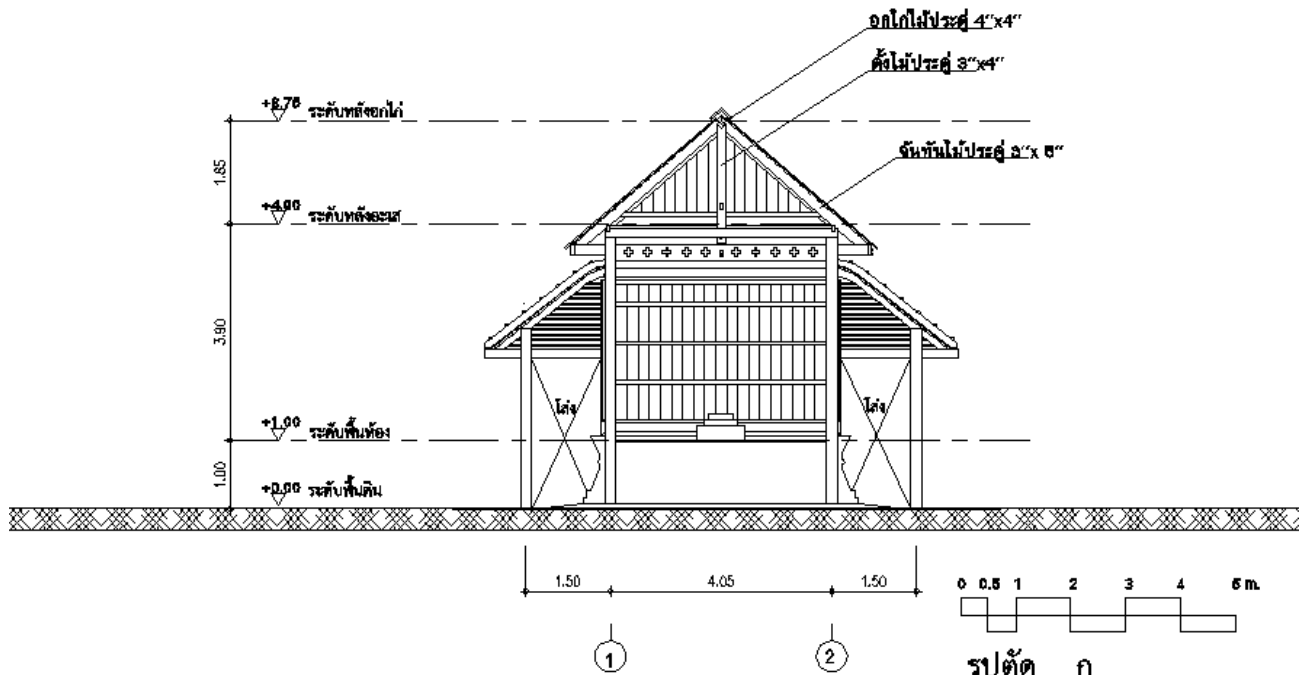
สิมวัดสระแก อำเภอยุพไทย จังหวัดบุรีรัมย์

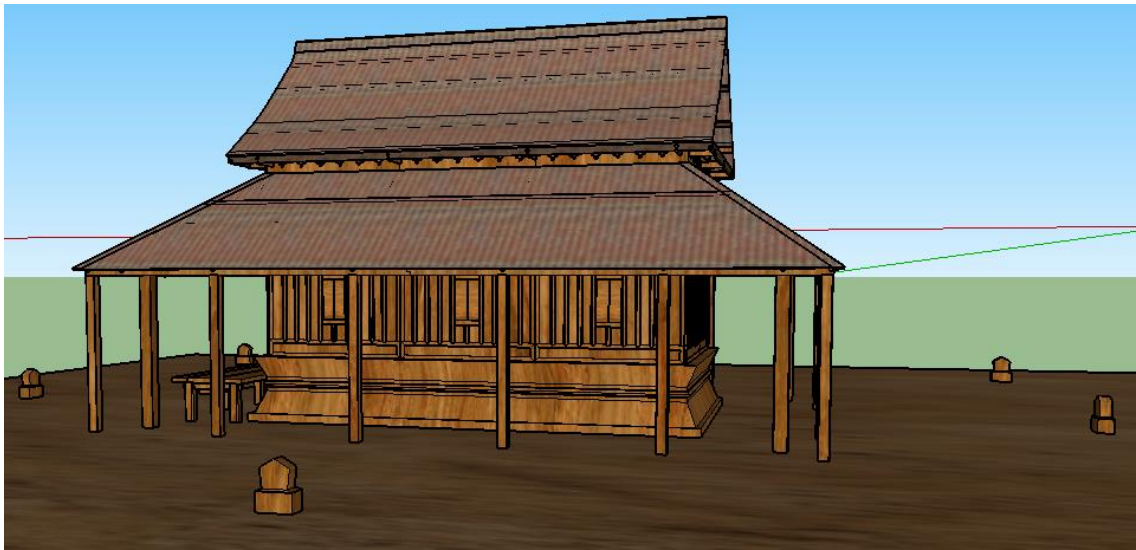
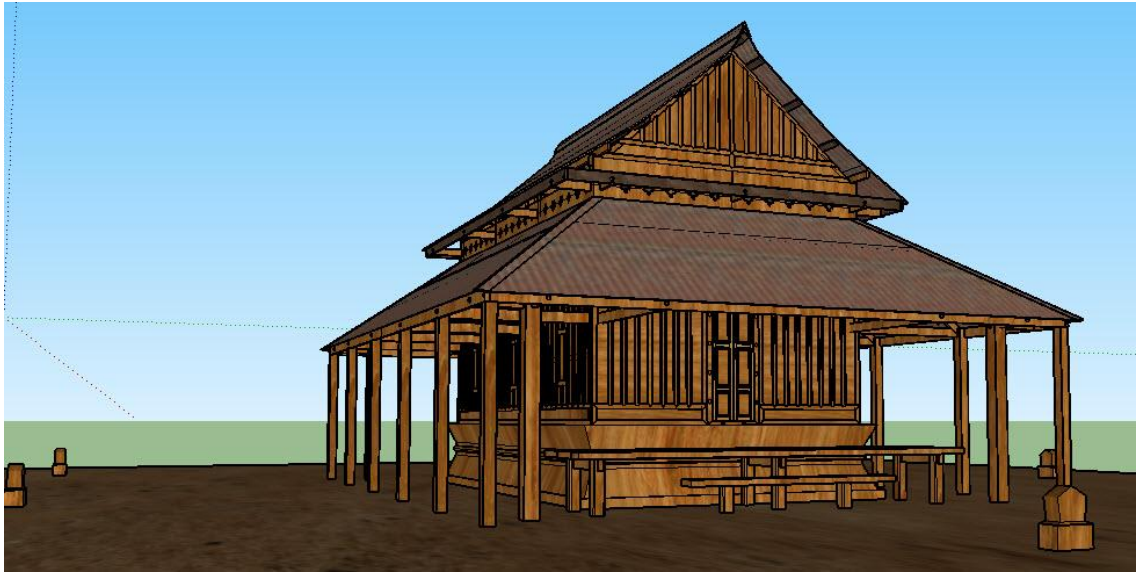
รูปด้านข้าง

สิมวัดสระแก อำเภอยุพไทย จังหวัดบุรีรัมย์

ภาพที่ 4.35 (ต่อ)

ภาพที่ 4.36 รูปตัดของสิมวัดสระแก

ภาพที่ 4.37 ทรรศนียภาพของสิมวัดสระแก

ภาพที่ 4.37 (ต่อ)

ภาพที่ 4.38 หุ่นจำลองของสิมวัดสระแก

4.2 สิมวัดหลักศิลา

4.2.1 ประวัติของชุมชนและวัด

บ้านหลักศิลา เดิมชื่อ บ้านหินตั้ง ตั้งขึ้นเมื่อประมาณ 200 กว่าปีที่ผ่านมานี้ พื้นที่การก่อตั้งหมู่บ้านหินตั้งแห่งนี้ เป็นที่ราบสูงเป็นป่าชื่อว่า “ดงบาก” มีความอุดมสมบูรณ์มากมีพันธุ์ไม้ต่าง ๆ ขึ้นเป็นจำนวนมาก มีสัตว์หลายชนิดอาศัยอยู่ เช่น ช้าง เสือ เก้ง เป็นต้น มีหนองน้ำตามธรรมชาติขนาดกลางและขนาดเล็กมากกว่า 10 แห่ง จนกระทั่งประมาณปี พ.ศ. 2407 หรือประมาณ 152 ปีที่ผ่านมา ได้มีผู้คนในพื้นที่ใกล้เคียงได้นำสัตว์เลี้ยง เช่น วัว ควาย และได้บุกเบิกแผ้วถางป่า ทำไร่และทำนา ต่อมาได้มีการก่อตั้งหมู่บ้านขึ้น โดยผู้ก่อตั้งมาจากบ้านเก่าจิว อำเภอพล จังหวัดขอนแก่น และยังมีหมู่บ้านใกล้เคียงได้อพยพเข้ามาอาศัย ซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนในละแวกข้างเคียงจากบ้านจิก บ้านแวง บ้านหายโศก ซึ่งอยู่ในอำเภอพุทไธสงในปัจจุบัน บางคนเป็นลูกหลานของเจ้าเมืองพุทไธสงคนแรก คือ พระยาเสนาสงคราม (เพี้ย ศรีปาก) อพยพมาเป็นหมู่บ้านที่ใหญ่ขึ้น และได้ตั้งชื่อว่า “บ้านหนองเมืองเสียว” เพราะบริเวณหนองน้ำและป่าในแถบนั้น มีต้นไม้ชนิดหนึ่งเกิดขึ้นมาคือ “ต้นหมากเสียว” (ภาษาอีสาน) ต่อมาได้มีการค้นพบหลักหิน สูงประมาณ 150 เซนติเมตร

เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2470 กระทรวงมหาดไทยได้มีการประกาศก่อตั้งหมู่บ้านขึ้น ตามลักษณะการปกครองประเทศ จึงมีการเปลี่ยนชื่อจากบ้านหนองเมืองเสียว เป็นชื่อ “บ้านหินตั้ง” ตามหลักหินที่ค้นพบ ปัจจุบันหลักหินดังกล่าวได้สร้างเจดีย์ครอบไว้ที่วัดหลักศิลา

4.2.2 ข้อมูลของอาคาร

ภาพที่ 4.39 สิมวัดหลักศิลา

ที่ตั้ง วัดหลักศิลา (หินตั้ง) ตั้งอยู่บ้านหลักศิลา หมู่ที่ 11 ตำบลหนองแวง อำเภอบ้านใหม่ไชยพจน์ จังหวัดบุรีรัมย์ สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย มีเนื้อที่ 6 ไร่ 3 งาน 3 ตารางวา

พิกัด 15.575454, 102.921766

อายุของอาคาร จากการสืบค้นข้อมูลพบว่า ข้อมูลกรมศาสนาและกรมศิลปากรระบุว่า วัดหลักศิลา (หินตั้ง) ตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2460 ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาเมื่อปี พ.ศ. 2466 แต่ผู้อาวุโสในชุมชนระบุว่า ก่อตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2450 หลังจากนั้นจึงได้มีการสร้างอุโบสถขึ้นมา เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2454 ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาประมาณปี พ.ศ. 2460 (ไว พิมพา. 2559. สัมภาษณ์)

ข้อสันนิษฐานของกรมศิลปากร ระบุว่า จากลักษณะทางสถาปัตยกรรมของอุโบสถหลังนี้มีรูปแบบที่น่าจะได้รับอิทธิพลจากศิลปะพม่า การสัมภาษณ์ชาวบ้านทราบว่าสร้างขึ้นมานานัก เมื่อประเมินหลักฐานร่วมกับประวัติวัด สันนิษฐานว่าสมหลังนี้น่าจะสร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2460

ภาพที่ 4.40 ภาพกิจกรรมในชุมชน แสดงสิมวัดหลักศิลาก่อนการบูรณะจากกรมศิลปากร

ประวัติการสร้างอาคาร สิมก่อสร้างขึ้นประมาณปี พ.ศ. 2454 ได้รับวิสุงคามสีมาประมาณปี พ.ศ. 2460 (ไว พิมพา. 2559. สัมภาษณ์) โดยมีพระอาจารย์ขุน สุวรรณทา (อดีตเจ้าอาวาสวัดหลักศิลา) และพ่อใหญ่หลวงราช (ผู้นำก่อตั้งหมู่บ้านหินตั้ง) เป็นผู้นำพาชาวบ้านก่อสร้างสิม โดยไปหาบเอา

ทรายที่ลำสะเทต บ้านบุงเบา ตำบลบ้านจาน อำเภอพุทไธสง จังหวัดบุรีรัมย์ มีระยะทางประมาณ 12 กิโลเมตร จึงต้องใช้เวลาในการทาบานานพอสมควร จึงมีปริมาณมากพอที่จะใช้ จากนั้นนำมาผสมกับดิน แกลบขึ้นรูปเป็นก้อนอิฐแล้วนำไปเผา โดยสร้างเตาเผาอยู่ใกล้ ๆ กับต้นโพธิ์บริเวณเมรุในปัจจุบัน จึงได้วัสดุอ่อนนุ่ม ส่วนไม้ประดู่หาจากป่าโคกลอง มีระยะทางประมาณ 5 กิโลเมตรจากวัด สิมหลังนี้จึงถือเป็นสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นฝีมือของชาวบ้านโดยแท้ ผู้อาวุโสในชุมชนเล่าว่าจากคำบอกเล่าของบรรพบุรุษไม่เคยได้ยินว่ามีช่างฉนวน หรือช่างกลุมารับจ้างก่อสร้างเหมือนสิมอื่นในภาคอีสาน แต่เล่าว่ามีเพียงช่างฉนวนมาสร้างธาตุครอบหินตั้ง (คำสำน พัฒนะแสง. 2559. สัมภาษณ์)

ประวัติการซ่อมแซม/บูรณะ

สิมหลังนี้ได้รับการบูรณะจำนวน 2 ครั้ง ได้แก่ ครั้งที่ 1 ราวปี พ.ศ. 2546 เกิดวาตภัย ลมพัดกรรโชกแรงทำให้หลังคาของสิมเสียหาย น้ำฝนรั่วจากบริเวณหลังคาของเรือนขวางเข้าสู่อาคาร ชาวบ้านจึงช่วยกันซ่อมแซมหลังคาแก้ไขรูปแบบหลังคาบริเวณเรือนขวาง โดยจากคำบอกเล่าว่าบริเวณสันหลังคาของเรือนขวางมีลักษณะซ้อนชั้นลดหลั่นคล้ายกับหลังคาพื้นที่สังฆกรรม แต่การบูรณะครั้งนี้จึงมีการแก้ไขให้เป็นสันหลังคา (ทองใจ แพนแก้ว. 2559. สัมภาษณ์) และครั้งที่ 2 การบูรณะสิมวัดหลักศิลา ดำเนินการโดยกรมศิลปากร ในปี พ.ศ.2553 ใช้งบประมาณของชุมชน โดยยึดรูปแบบทางสถาปัตยกรรมตามสภาพปัจจุบันในขณะนั้น ซึ่งมีรายการงานก่อสร้างซ่อมแซม ดังนี้

1) เสริมความมั่นคงอุโบสถ

1.1) ให้ผู้รับจ้างหล่อคาน คานคอนกรีตเสริมเหล็กขนาด 0.30 x 0.30 เมตร เสริมเหล็กข้ออ้อยขนาดเส้นผ่านศูนย์กลาง 16 มิลลิเมตร 6 เส้น และใช้เหล็กปลอกขนาดเส้นผ่านศูนย์กลาง 6 มิลลิเมตร ระยะห่าง 0.20 เมตร รายละเอียดตามแบบ โดยรอบอาคารการวางตำแหน่งคานให้วางคานสอดเข้าไปรองรับฐานอาคารอย่างน้อย 0.15 เมตร หลังจากหล่อคอนกรีตแล้วให้บ่มคอนกรีตต่อเนื่องอย่างน้อย 7 วัน แล้วถมดินกลับคืนพร้อมบดอัดให้แน่น

1.2) บริเวณฐานอาคารที่มีรอยแตกร้าวของปูนฉาบให้เจาะเย็บผนังตามตำแหน่งในแบบกำหนด โดยเจาะลึกอย่างน้อย 0.60 เมตร เหล็กไรสนิม 12 มิลลิเมตร ใส่แล้วฉีบน้ำปูนให้เต็มรูที่เจาะ ส่วนปูนฉาบที่มีรอยแตกร้าวเป็นแนวให้สกัดปูนฉาบออกกว้างอย่างน้อย 3 เซนติเมตร และลึกไม่น้อยกว่า 2 เซนติเมตร ล้างทำความสะอาดทิ้งไว้ให้แห้ง แล้วฉาบเก็บรอยร้าวให้เรียบร้อย

1.3) ผนังด้านใน ที่มีรอยแตกร้าวเป็นแนวส่วนมากเกิดจากรอยต่อระหว่างเสาไม้กับปูนฉาบผนัง ให้สกัดปูนฉาบออกกว้างออกจากตัวเสาไม้อย่างน้อย 10 เซนติเมตร และลึกไม่น้อยกว่า 2 เซนติเมตร ล้างทำความสะอาดทิ้งไว้ให้แห้ง จากนั้นใช้ตะปูคอนกรีต 1 ½” ตอกฝังตามแนวผนังลงมาห่าง 0.20 เมตร นำตาข่ายตาห่าง ½” มาผูกยึดกับตะปู ลวดลาย แล้วฉาบเก็บรอบร้าวให้เรียบร้อย

1.4) ผนังด้านนอก ที่มีรอยแตกร้าวเป็นแนวให้สกัดปูนฉาบออก ในการสกัดอาจมีแนว

ผนังบางส่วนที่แตกชิตลายปูนปั้น ให้ทำด้วยความระมัดระวัง และทำการซ่อมโดยการฉาบเก็บรอยแตกให้เรียบร้อย (ให้ปรึกษาผู้ควบคุมงานก่อนดำเนินการทุกครั้ง)

1.5) ลวดลายปูนปั้น โดยให้ผู้รับจ้างตรวจสอบความเสียหายของลวดลายปูนปั้นของเดิมว่ามีบริเวณใดเสื่อมสภาพเสียหาย แล้วให้แจ้งผู้ควบคุมงานเพื่อพิจารณาตรวจสอบและกำหนดแนวทางการซ่อมให้ก่อนดำเนินการใด ๆ ส่วนที่แข็งแรงให้ทำความสะอาดด้วยแปรงขนอ่อนกับน้ำสะอาด หลังจากดำเนินการทั้งหมดแล้วให้ทาสีลิโคเนซนิตสีบนผนังทั้งหมด ทั้งภายในและภายนอกเพื่อป้องกันเชื้อรา หากทางวัดมีความประสงค์จะดำเนินการทาสีอุโบสถใหม่ ต้องแจ้งผู้ควบคุมงานเพื่อที่จะประสานส่วนวิทยาศาสตร์เพื่อการอนุรักษ์ กรมศิลปากรเพื่อขอคำแนะนำในการอนุรักษ์ให้ต่อไป

ลักษณะทางสถาปัตยกรรม

สิมเป็นอาคารก่ออิฐถือปูน ขนาด 3 ห้อง เสาและโครงสร้างหลังคาทำด้วยไม้เนื้อแข็ง มีผนังพื้นเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดกว้าง 6.68 เมตร ยาว 10.15 เมตร หันหน้าไปทางทิศตะวันออก ประตูทางเข้าด้านทิศตะวันออก ที่เชิงผนังด้านหน้าและด้านข้างทั้งด้านนอกและด้านในเจาะเป็นช่องประทีป ผนังด้านข้างของอาคารด้านทิศเหนือและใต้มีช่องหน้าต่าง จำนวน 2 ช่อง ทำเป็นหน้าต่างหลอก จำนวน 1 ช่อง มีลักษณะคล้ายหน้าต่างภายนอกเจาะเป็นช่องกรูขอบด้วยไม้เป็นกรอบ ภายในเขียนภาพช่องสี่เหลี่ยมคล้ายบานหน้าต่างปิดอยู่ และผนังด้านทิศตะวันตกก่อทึบ

บริเวณพื้นที่สังฆกรรมมีหลังคาทรงปั้นหยา โครงสร้างหลังคามีคอสองซ้อนลดหลั่นกัน 3 ชั้น และมีเรือนขวางด้านหน้ามีหลังคาทรงจั่วแบบมีมุขหน้า โครงสร้างหลังคาไม้เนื้อแข็งมุงด้วยแผ่นหลังคาสังกะสีแบบลอนเล็กสีน้ำตาล มีรางน้ำสังกะสีรับน้ำจากรอยต่อของหลังคา

ผนังด้านนอกมีการเขียนภาพจิตรกรรม ด้านทิศตะวันออกเขียนภาพสัตว์ ด้านทิศตะวันตกเขียนภาพช้าง ผนังด้านข้างของห้องด้านทิศตะวันออกเขียนภาพพระพุทธรูปและที่หน้าต่างเขียนรูปลายประดับ ส่วนหลังคาบริเวณคอสองเขียนภาพคนและม้า แต่สภาพลบเลือนเป็นอย่างมาก กรมศิลปากรสันนิษฐานว่าอาจเป็นภาพพุทธประวัติตอนพระพุทธเจ้าเสด็จมหาภิเนษกรมณ์ (เสด็จออกผนวช)

ภายในสิมประดิษฐานพระประธาน มีทั้งองค์ที่สร้างขึ้นในอดีตและองค์ที่สร้างขึ้นในปัจจุบัน องค์เดิมที่สร้างขึ้นโดยมีรูปแบบศิลปะลาวสร้างจากไม้ประดู่ ชาวบ้านเรียกขานนามว่า “หลวงพ่อดู่” ประดิษฐานซุกซี้ซึ่งก่อขึ้นใหม่ที่ฐานซุกซี้เดิม

บริเวณภายนอกสิมเดิมฝังเสมาหรือนิมิตทรงกลมอยู่โดยรอบห่างจากตัวอาคารประมาณ 4 เมตร ภายหลังมีการถมดินบริเวณนี้จึงไม่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน

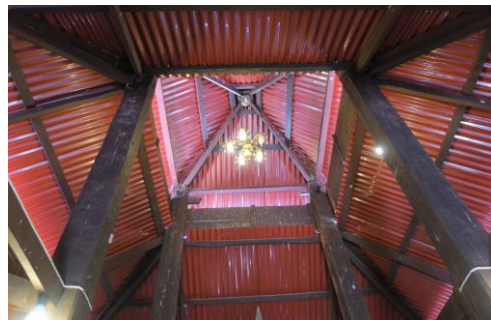

ภาพที่ 4.41 ทักษณียภาพด้านหน้าและด้านหลังของสิมวัดหลักศิลา

โครงสร้างและวัสดุ

เสา เป็นไม้เนื้อแข็ง ลักษณะหน้าตัดสี่เหลี่ยมจัตุรัสลบมุม ขนาดหน้าตัด 0.20x0.20 เมตร จำนวนทั้งหมด 16 ต้น แบ่งเป็นเสาร่วมใน 6 ต้น และเสาฝังในผนัง จำนวน 10 ต้น

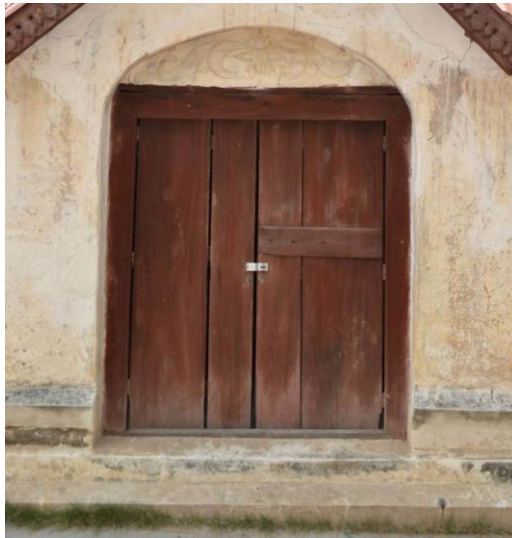
ผนัง ผนังอาคารใช้การก่ออิฐถือปูน หนา ประมาณ 25 เซนติเมตร และบริเวณเรือนขวาง หนา ประมาณ 51 เซนติเมตร มีชูบแต่้ม (ภาพจิตรกรรมฝาผนัง) ที่ภายนอกของอาคาร เชิงผนังด้านหน้าและด้านข้างทั้งด้านนอกและด้านในเจาะเป็นช่องประทีป จำนวน 18 ช่อง และด้านในมี 18 ช่อง ช่องประทีปมีขนาด ความกว้าง 0.25 เมตร สูง 0.75 เมตร เท่ากันทุกช่อง

ภาพที่ 4.42 โครงสร้างเสาและโครงหลังคาของสิมวัดหลักศิลา

ฝ้าเพดาน ภายในสิมและชายคาไม่มีฝ้าเพดาน ทำให้แสดงโครงสร้างหลังคาได้อย่างชัดเจน
ประตู เป็นประตูไม้ลูกฟักบานเฟี้ยม อยู่ด้านทิศตะวันออกเป็นประตูไม้ 2 บาน จำนวน 1 ชุด ขนาดความกว้าง 1.65 เมตร สูง 1.80 เมตร

หน้าต่าง เป็นหน้าต่างลูกฟักไม้ บานเปิดเดี่ยว ติดตั้งที่ผนังทิศเหนือและใต้ด้านละ 2 ชุด รวมจำนวน 4 ชุด ขนาดบานกว้าง 0.57 เมตร สูง 0.57 เมตร จำนวนทั้งหมด 4 ชุด ขนาด และอีก 1 ช่อง มีลักษณะคล้ายหน้าต่างหลอกภายนอกเจาะเป็นช่องกรูขอบด้วยไม้เป็นกรอบ ภายในเขียนภาพช่องสี่เหลี่ยมคล้ายบานหน้าต่างปิดอยู่ ภายนอกอาคารมีการเขียนลวดลายลงสีอย่างชูบแต่เป็นซุ้มหน้าต่างอย่างสวยงามตามศิลปะแบบชาวบ้าน

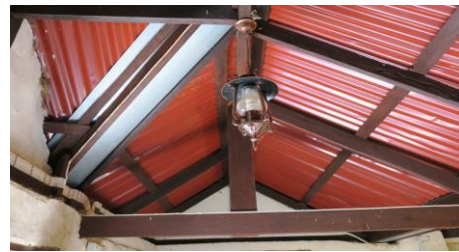
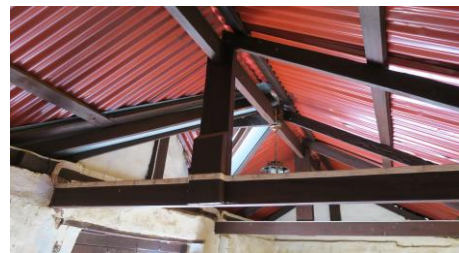
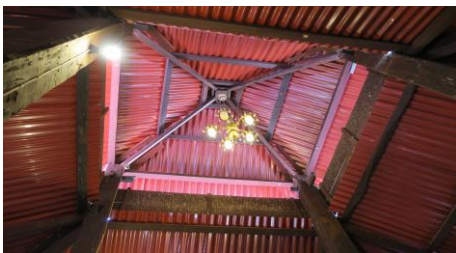

ภาพที่ 4.43 ประตู หน้าต่างของสิมวัดหลักศิลา

ภาพที่ 4.44 หน้าต่างของสิมวัดหลักศิลา

หลังคา โครงสร้างหลังคาเป็นไม้เนื้อแข็งทั้งหมดใช้การต่อไม้ด้วยสลักเดือย และตะปู บริเวณพื้นที่สังฆกรรมมีหลังคาทรงปั้นหยายื่นชายคาสั้น โครงสร้างหลังคามีคอสองซ้อนลดหลั่นกัน 3 ชั้น มีช่องว่างเพื่อการระบายอากาศใต้หลังคา สันหลังคาประดับช่อฟ้าด้วยไม้กลึง ชาวบ้านเรียกว่า “ฉัตร” และบริเวณเรือนขวางด้านหน้ามีหลังคาทรงจั่วแบบมีมุขหน้ายื่นชายคาสั้น โครงสร้างหลังคาไม้เนื้อแข็งมุงด้วยแผ่นหลังคาสังกะสีแบบลอนเล็กสีน้ำตาล มีรางน้ำสังกะสีรับน้ำจากรอยต่อของหลังคา ประดับด้วยไม้เชิงชายแกะลาย และสันหลังคาจั่วประดับด้วยไม้กลึง ชาวบ้านเรียกว่า “ฉัตร” รับกับฉัตรหลังคาบริเวณพื้นที่สังฆกรรม

ภาพที่ 4.45 โครงสร้างหลังคาของสิมวัดหลักศิลา

ภาพที่ 4.46 ช่องประตูที่ผนังด้านนอกและด้านในของสิมวัดหลักศิลา

ภาพที่ 4.47 เเชิงชายไม้แกะสลัก และส่วนประดับสันหลังคาของสิมวัดหลักศิลา

ลักษณะเด่น สิมวัดหลักศิลามีลักษณะเด่นที่มีรูปลักษณ์ของโครงสร้างตัวอาคารเด่นกว่าอุโบสถ อีสานพื้นบ้านโดยทั่วไปที่พบเห็นกันในอีสานที่เห็นแปลกตาออกไปคือ มีหลังคาเป็นหลังคาทรงปั้นหยาคอสอง 2 ชั้น ซ้อนกัน 3 ชั้น ประดับด้วยไม้เชิงชายแกะลาย มีช่องประตูที่ทั้งด้านนอกและด้านใน มียอดฉัตรไม้อยู่บนหลังคามุขด้านหน้า และอยู่บนยอดหลังคา

ภาพที่ 4.48 ด้านทิศตะวันออกเขียนภาพสัตว์ และซุ้มโค้งประตูเป็นรูปดอกไม้

ภาพที่ 4.49 ด้านทิศตะวันตกเป็นภาพช้าง เป็นภาพเขียนสี

ภาพที่ 4.50 ผนังด้านทิศเหนือ - ทิศใต้ซุ้มโค้งหน้าต่างเขียนลวดลายคล้ายดอกไม้

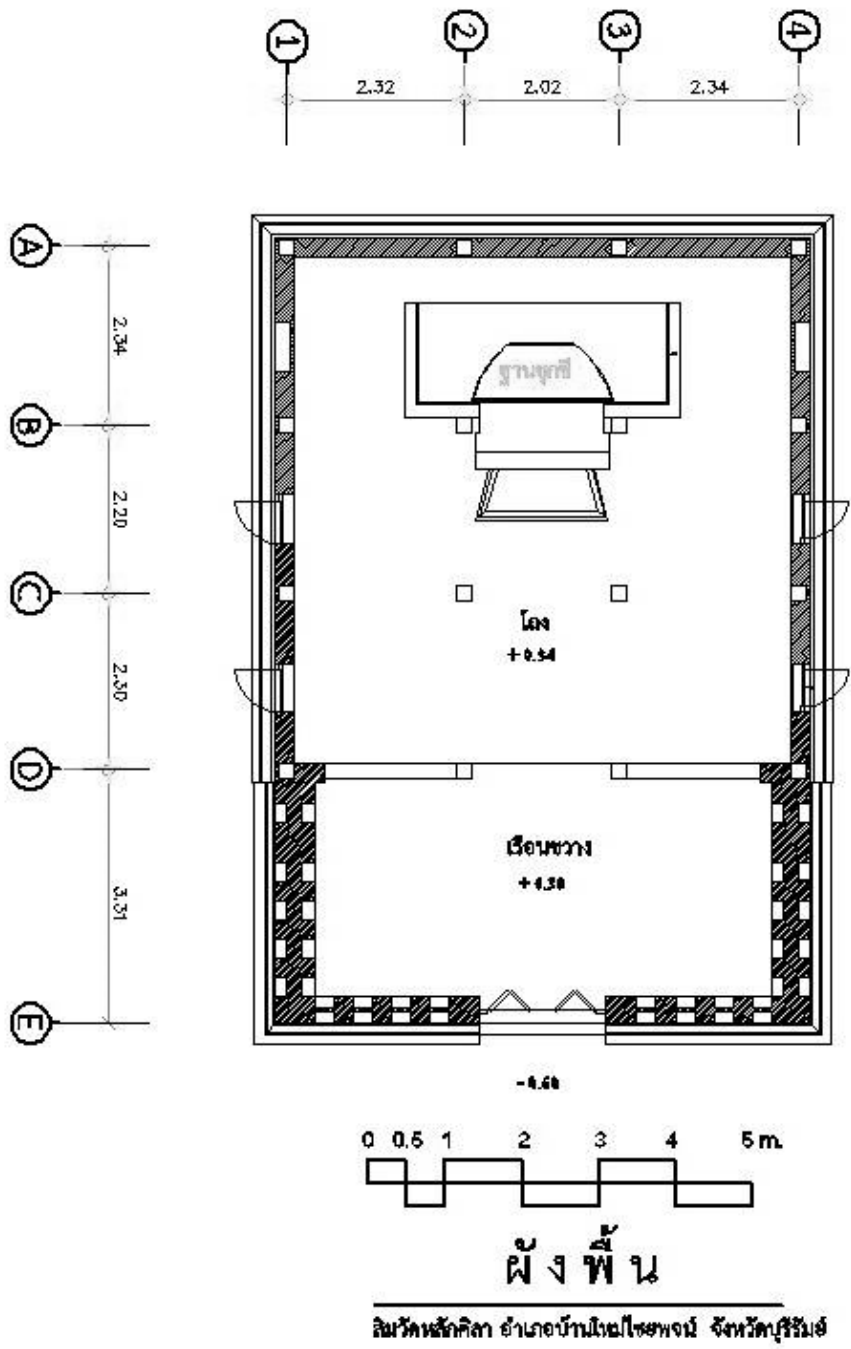
4.2.3 คุณค่าของสถาปัตยกรรมที่มีต่อชุมชน บรรพบุรุษของผู้อาวุโสในหมู่บ้านนี้จำนวนหลายคนเคยมีส่วนร่วมในการก่อสร้างสิมหลังนี้ ทั้งการปั้นดินดิบ เผาเป็นก้อนอิฐเพื่อใช้ก่อผนัง การหาไม้ทำโครงสร้างอาคารและโครงสร้างหลังคา การขนทรายจากแม่น้ำมูลเพื่อมาก่อสร้างอาคาร ล้วนเกิดจากแรงศรัทธาที่รวมพลังสามัคคีของคนในชุมชน และสิมหลังนี้สร้างขึ้นนานมาแล้วจึงมีความผูกพันและภาคภูมิใจในความสำคัญและความงามของอาคารที่มีต่อชุมชนเป็นสถานที่กำเนิดสงฆ์ในชุมชนและละแวกใกล้เคียงจำนวนมากตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน สิมหลังนี้จึงเป็นเสมือนเครื่องบันทึกทางประวัติศาสตร์ ที่สะท้อนถึงความผูกพันต่อท้องถิ่น วัฒนธรรมท้องถิ่น ความสืบเนื่องของวิถีชีวิตของพุทธศาสนิกชนของชาวบ้านหลักศิลา บ้านหินตั้ง อาคารจึงมีคุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์ชุมชนและคุณค่าทางด้านสังคม และด้วยรูปทรงของอาคารที่มีลักษณะเฉพาะตัวแสดงฝีมือเชิงช่างสถาปัตยกรรมวิศวกรรม ตกแต่งด้วยลวดลายที่มีความงามทางศิลปกรรมสุนทรียภาพแบบศิลปะชาวบ้านสามารถใช้เป็นแบบอย่างในการศึกษาทางสถาปัตยกรรมด้วยความมุ่งมั่นที่จะดำรงรักษา อนุรักษ์อาคารของชุมชนทำให้เกิด *ความเป็นของแท้ ความหายาก การเป็นตัวแทน* ของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในยุคเดียวกันของบริเวณพื้นที่แถบนี้ จึงถือว่าอาคารมีคุณค่าทางวิทยาการและการศึกษามีความสำคัญทางวัฒนธรรม ถือได้ว่าสิมวัดหลักศิลามี คุณค่าที่ตัวสถาปัตยกรรมเอง มีคุณค่าของการคงอยู่ในสังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่นและมีคุณค่าของการคงอยู่ในสภาพแวดล้อมธรรมชาติเฉพาะท้องถิ่น

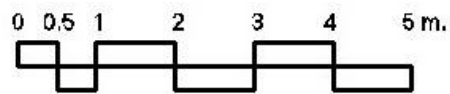
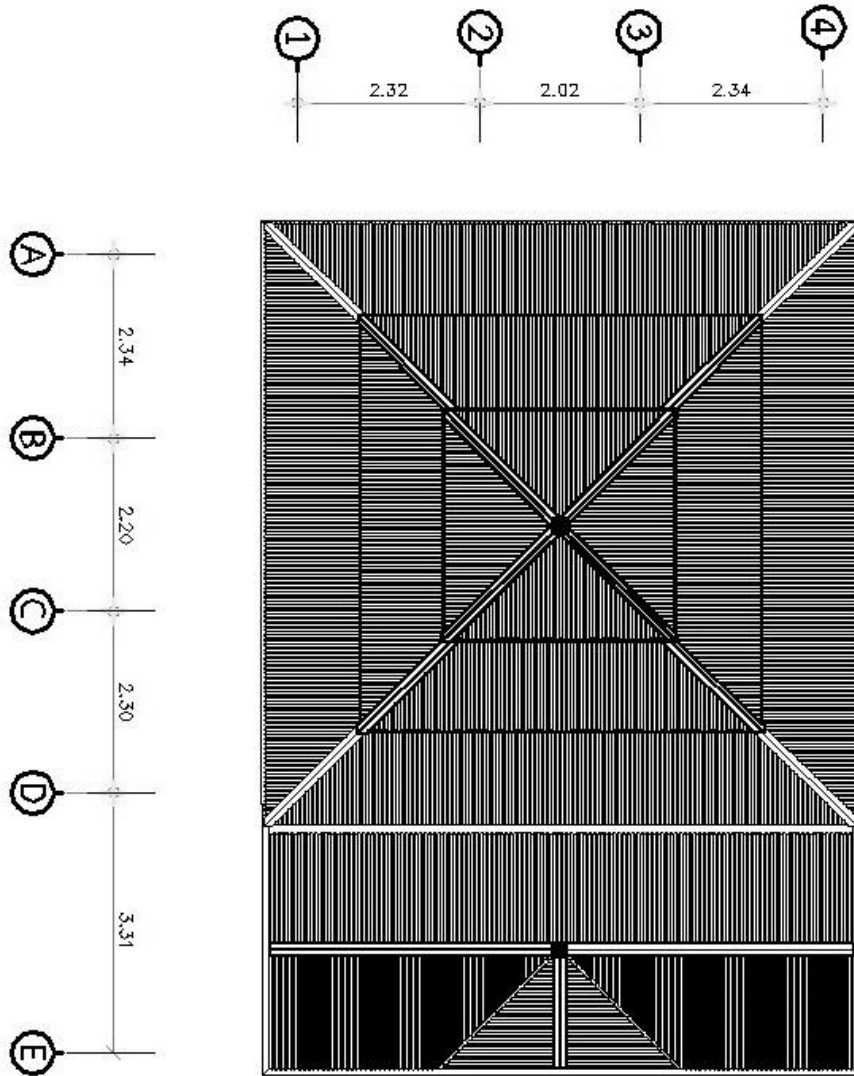
ภาพที่ 4.51 บรรยากาศวันมาฆบูชา 22 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2559 ณ วัดหลักศิลา

ภาพที่ 4.51 (ต่อ)

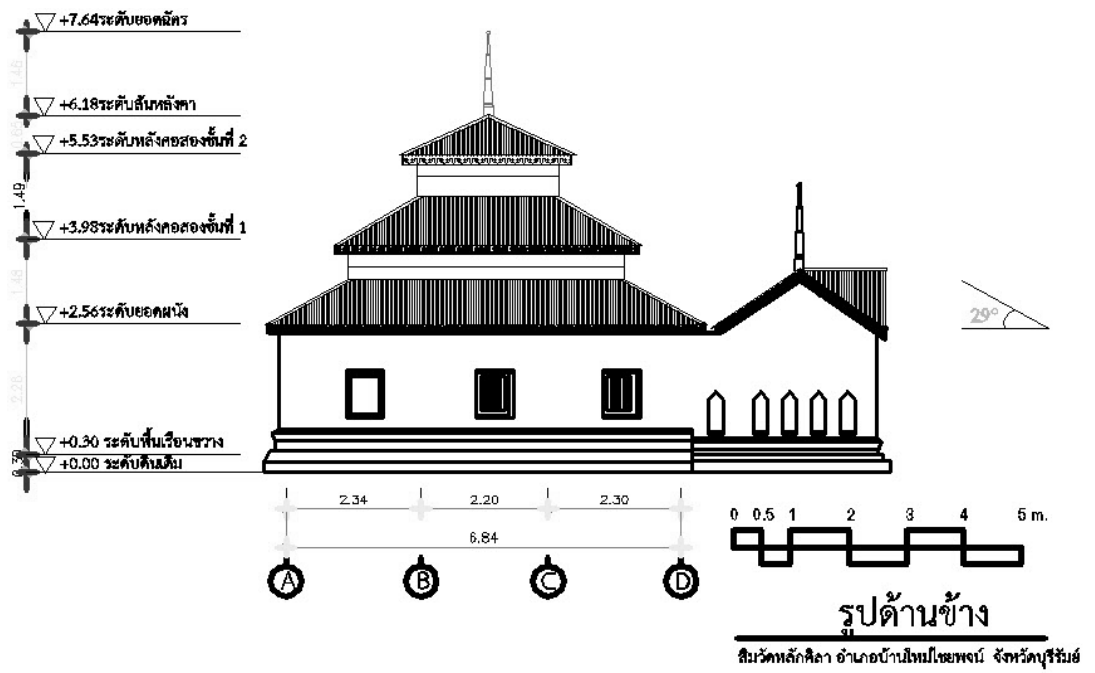
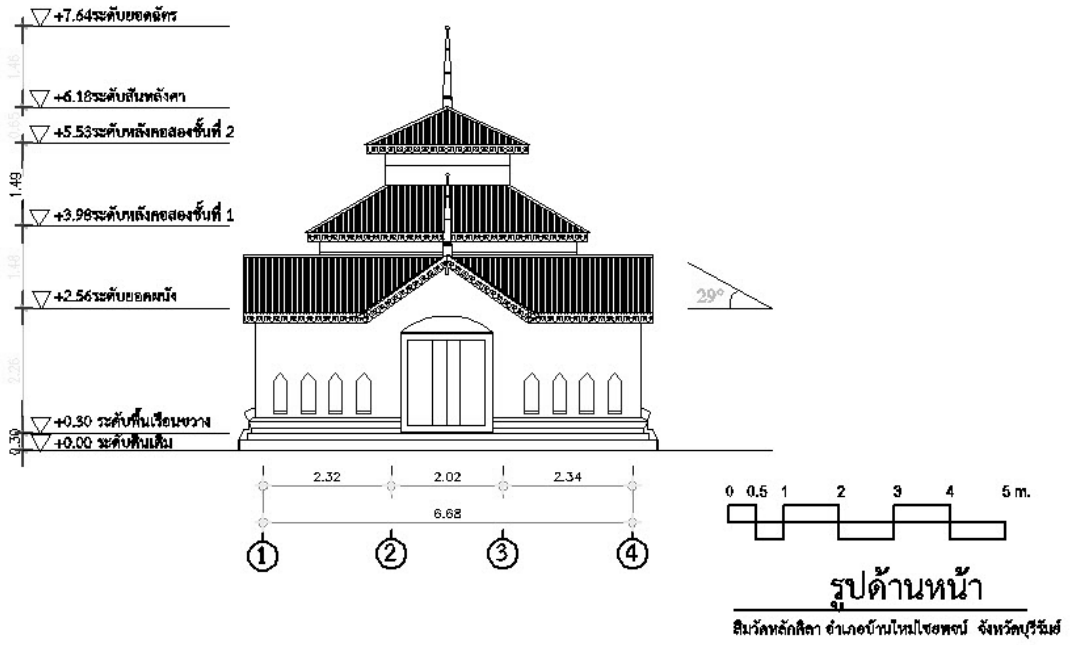
ภาพที่ 4.52 ผังพื้นของสิมวัดหลักศิลา

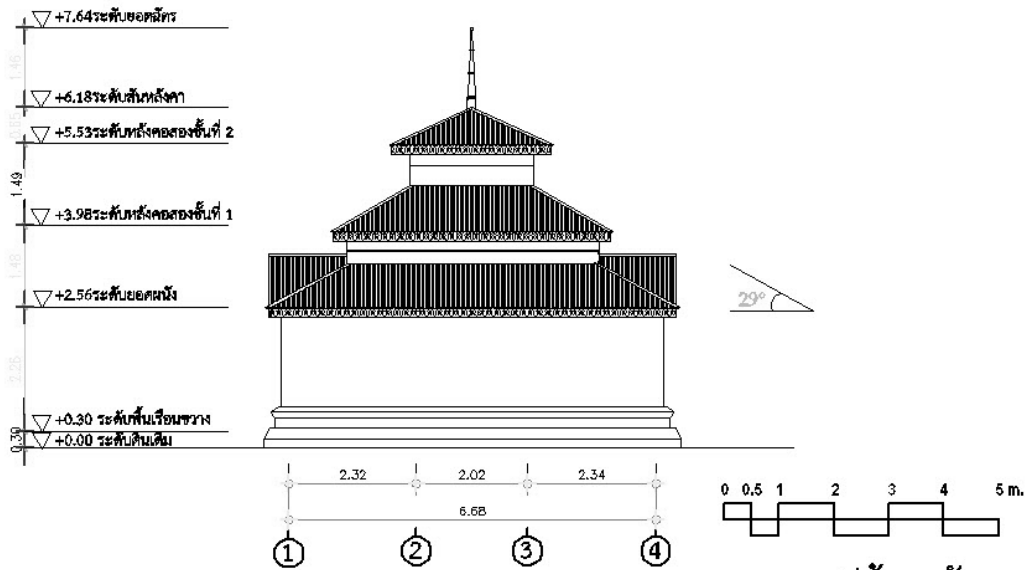
ผังหลังคา

สิมวัดหลักศิลา อำเภอบ้านใหม่ไชยพจน์ จังหวัดบุรีรัมย์

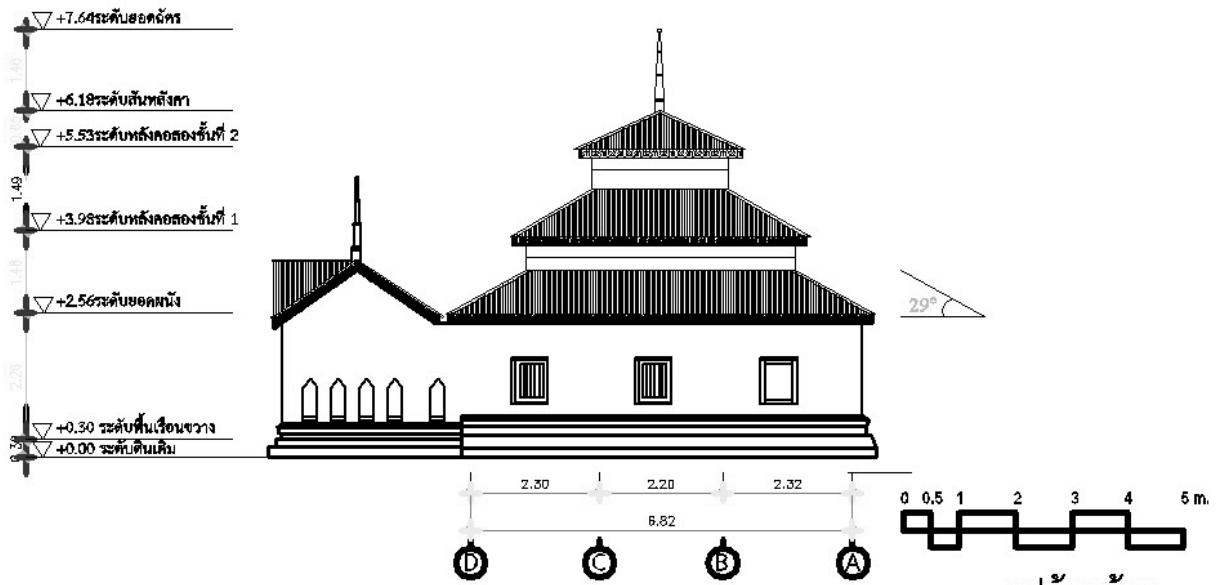
ภาพที่ 4.53 ผังหลังคาของสิมวัดหลักศิลา

ภาพที่ 4.54 รูปด้านของสิมวัดหลักศิลา

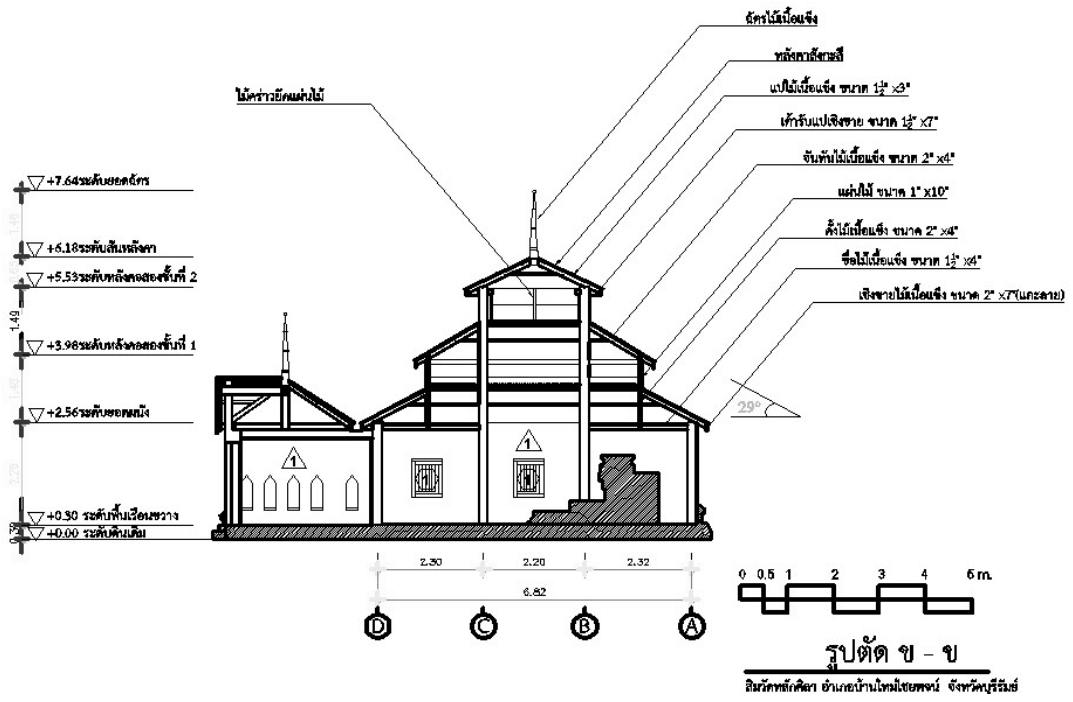

รูปด้านหลัง
 วัดหลักศิลา อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดบุรีรัมย์

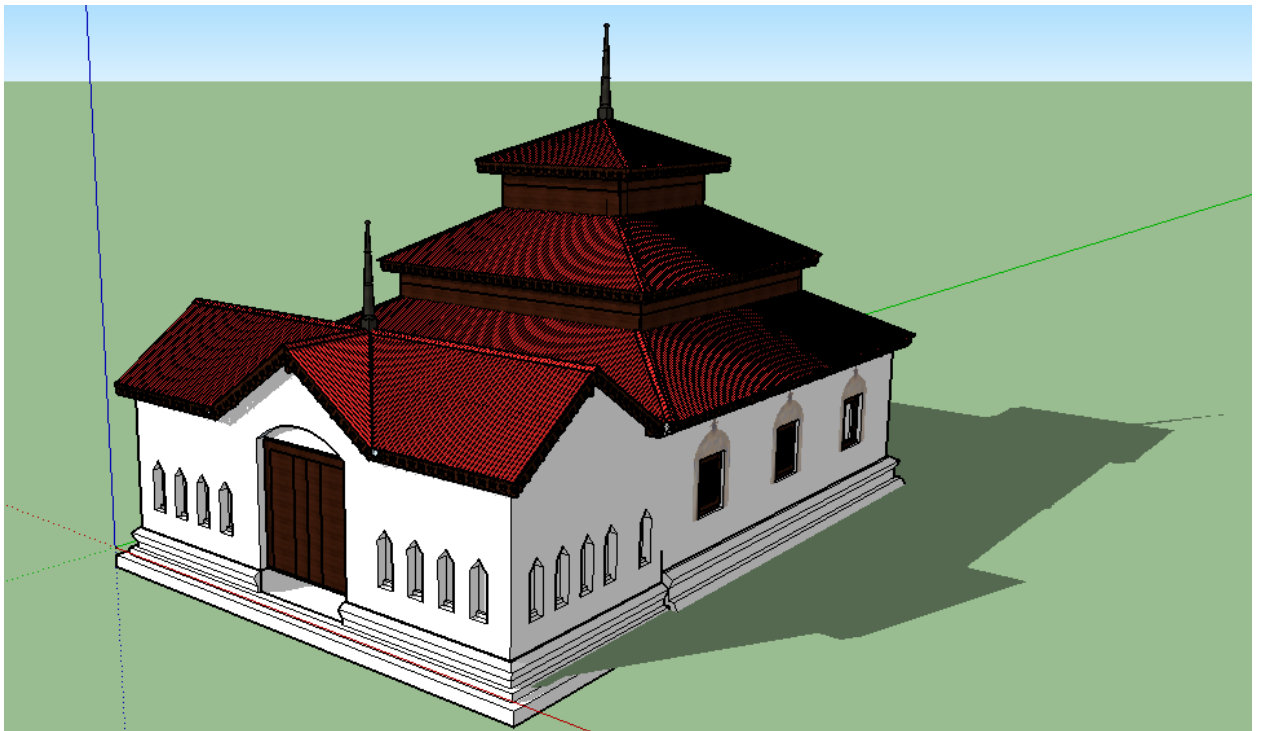

รูปด้านข้าง
 วัดหลักศิลา อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดบุรีรัมย์

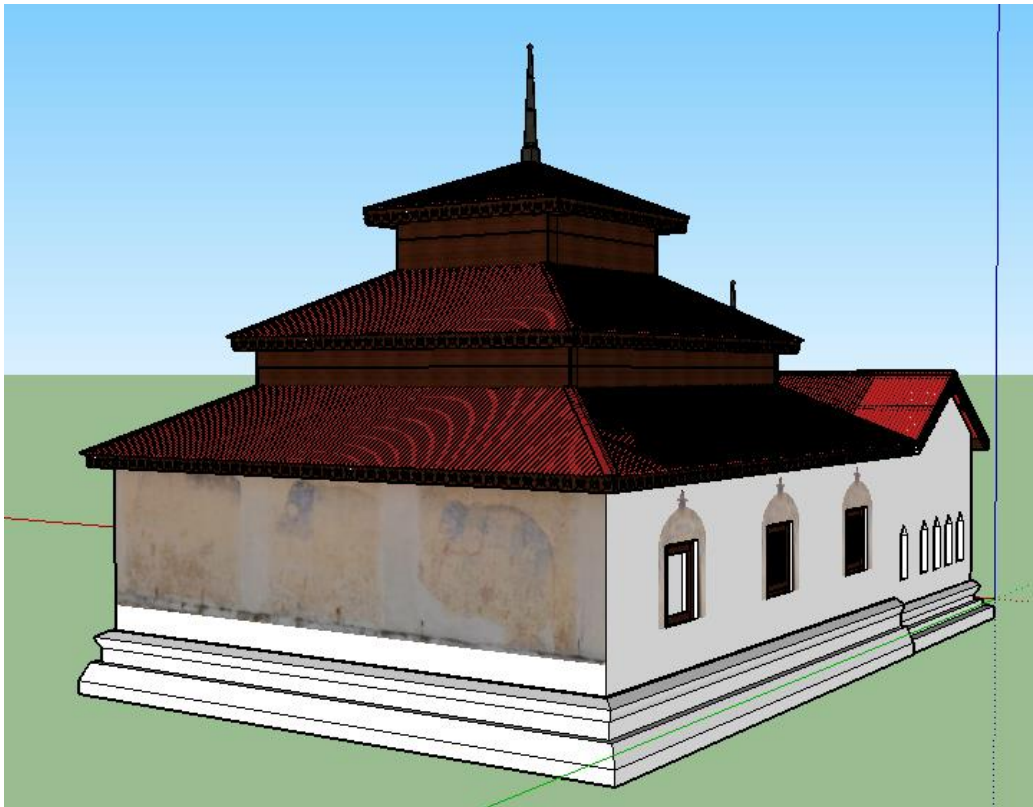
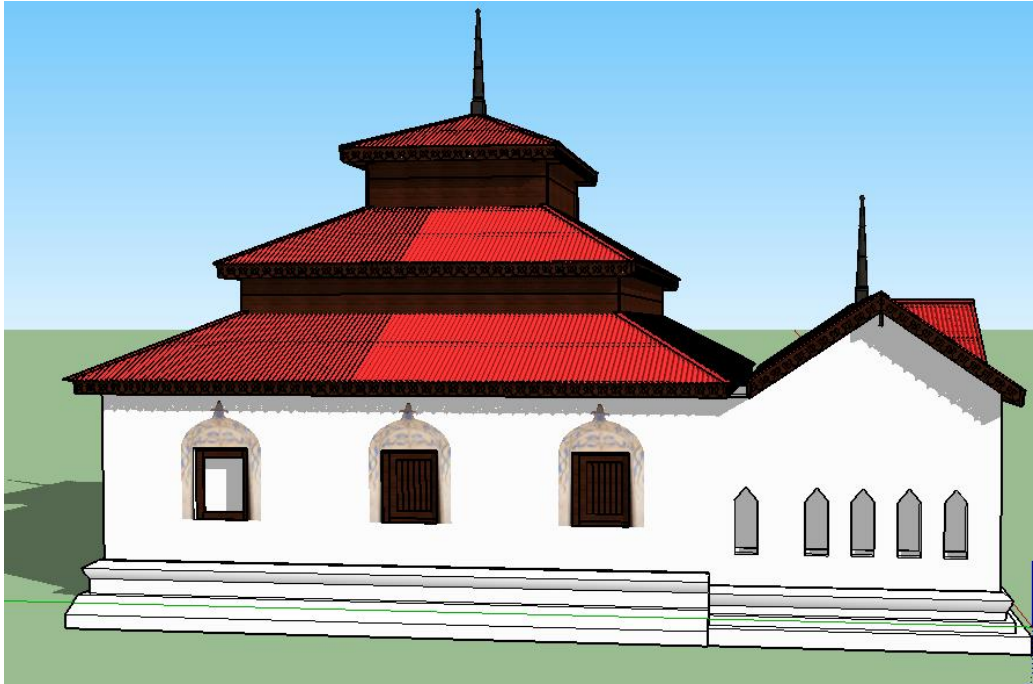
ภาพที่ 4.55 (ต่อ)

ภาพที่ 4.56 รูปตัดของสิมวัดหลักศิลา

ภาพที่ 4.57 ทศนียภาพของสิมวัดหลักศิลา

ภาพที่ 4.57 (ต่อ)

ภาพที่ 4.58 หุ่นจำลองของสิมวัดหลักศิลา

4.4 พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการใช้พื้นที่ภายในสิมอีสาน

พิธีกรรมการใช้เขตสีมา หมายถึง การประกอบพิธีกรรมในอุโบสถซึ่งมีลักษณะแตกต่างตามวาระที่นำเข้าสู่การพิจารณาในที่ประชุมสงฆ์ ได้แก่ การสวดปาติโมกข์ การปวารณา การกรรณกฐิน การอุปสมบท การระงับอธิกรณ์ (วงเดือน ทองเขียว. 2545 : 92) แต่ละวาระมีความเป็นมาความสำคัญ และขั้นตอนประกอบพิธีตามพระวินัยที่นักวิชาการ นักปฏิบัติหลายคนได้ให้แนวทางไว้เรียบร้อยแล้ว ดังนี้

4.4.1 พิธีทำสังฆอุโบสถ

สังฆอุโบสถ เป็นธรรมเนียมของพระภิกษุตามพุทธบัญญัติ พระภิกษุทุกรูปต้องทำอุโบสถกรรมทุกกึ่งเดือน ถ้าไม่มีเหตุจำเป็นที่มีพุทธานุญาตไว้ จะเว้นหรือขาดการกระทำเสียมิได้ อุโบสถกรรมนี้ ต้องทำในสีมาชนิดใดชนิดหนึ่งตามพระวินัย วัดส่วนมากมีพัทธสีมาประจำวัด พระภิกษุทั้งวัดต่างร่วมกันทำภายในเขตพัทธสีมา คือโรงอุโบสถทุกวันอุโบสถ ถ้าวัดไหนยังไม่มีพัทธสีมา และจะกำหนดสีมาชนิดอื่นตามพระวินัย ใช้เป็นเขตสังฆกรรมไม่เหมาะ ก็ให้ไปรวมทำกับสงฆ์วัดใกล้ที่สุด **อุโบสถกรรมที่พระภิกษุร่วมกันทำตั้งแต่สี่รูปขึ้นไปเรียกว่า “สังฆอุโบสถ” ทำเป็นการสงฆ์ ต้องสวดพระปาติโมกข์ ในท่ามกลางสงฆ์เป็นหลักของการกระทำ** ถ้าพระภิกษุต่ำกว่าสี่รูป ร่วมกันทำเรียกว่า ปาโรสุทธิอุโบสถ ทำเป็นการคณะห้ามสวดปาติโมกข์ ให้พระภิกษุแต่ละรูปบอกความบริสุทธิ์ของตน ๆ เป็นการปฏิญาณตนต่อกันว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ปราศจากอาบัติโทษ เป็นหลักของการทำ ถ้ามีรูปเดียวเท่านั้นเรียกว่า อธิษฐานอุโบสถ ทำเป็นการบุคคล ทำด้วยอธิษฐานใจตนเอง เป็นหลักของการทำ สำหรับอุโบสถกรรมทั้งสามอย่างดังกล่าว สังฆอุโบสถเป็นสำคัญยิ่ง และทำกันเป็นหลักสืบต่อกันมา มีระเบียบแบบแผนที่ถือปฏิบัติเป็นหลัก หลักการทำสังฆอุโบสถ มีอยู่ 7 ประการด้วยกัน ดังนี้

- 1) สังฆอุโบสถต้องทำภายในสีมาอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่ถูกต้องตามพระวินัย
- 2) วันที่ทำนั้นเป็นวันดิถีที่ 14 หรือ 15 ทางจันทรคติ หรือเป็นวันสามัคคีตามพระวินัยกำหนด คือต้องเป็นวันกึ่งเดือน วันสิ้นเดือน หรือวันที่สงฆ์ตกลงปรองดองกันวันใดวันหนึ่งจึงทำได้
- 3) ในการทำนั้นมีภิกษุประชุมร่วมกันเป็นสงฆ์ตั้งแต่ 4 รูปขึ้นไป
- 4) ภิกษุที่ประชุมทำร่วมกันนั้นไม่เป็นผู้ต้องสภาอาบัติ หรือเป็นผู้ต้องสภาอาบัติ แต่ได้สวดประกาศก่อนทำแล้วโดยชอบด้วยพระวินัย
- 5) ในที่ประชุมสงฆ์นั้นไม่มีบุคคลที่วางเว้นอยู่ภายในหัตถบาส
- 6) พระสงฆ์ทั้งนั้นได้ทำบุพการณ และบุพกิจของอุโบสถกรรมเสร็จเรียบร้อยแล้ว มีการสวดปาติโมกข์ ให้ได้ฟังทั่วกันในท่ามกลางสงฆ์

ระเบียบพิธี เพราะหลักการทำอุโบสถตามพระวินัยมีดังกล่าว การทำสังฆอุโบสถจึงเกิดมีระเบียบพิธีนิยมกันเป็นหลักทั่วไป ดังนี้

1) กำหนดเวลาทำแล้วแต่วันนั้น ๆ จะกำหนดให้ตายตัว ตามความเหมาะสมแก่ท้องถิ่นว่าจะทำในเวลาใด เมื่อกำหนดเวลาทำอุโบสถกรรมในวันอุโบสถไว้ตายตัวแล้ว พระภิกษุสงฆ์ทุกรูปจะได้มาประชุมทำอุโบสถกรรมร่วมกันได้ตามเวลา

2) ในวันอุโบสถก่อนถึงเวลากำหนดทำอุโบสถกรรม เจ้าอาวาสจะต้องจัดการให้ปิดกวาดโรงอุโบสถให้สะอาดเรียบร้อย ตั้งหรือปูลาดอาสนะหรือตั้งเตียงสวดปาติโมกข์ไว้กลางให้พร้อม ตั้งน้ำใช้เช่นน้ำล้างเท้าไว้ในที่ที่ควร และจัดตั้งน้ำฉันไว้ภายในอาสนะสงฆ์ตามสมควรด้วย ถ้าเวลาทำอุโบสถกรรมเป็นเวลาค่ำ ต้องเตรียมประทีปสำหรับตามในโรงอุโบสถไว้ให้พร้อม เมื่อถึงกำหนดเวลาก็ให้ตีระฆังสัญญาณให้พระสงฆ์ทั้งวัดทราบ

3) ก่อนถึงเวลาทำอุโบสถกรรมเล็กน้อย เป็นหน้าที่ของพระภิกษุสงฆ์ทุกรูปในวัด ถ้ารูปใดรู้ว่าตนเองมีอาบัติโทษประเภทเทศนาคามินีอยู่ ก็แสดงแก่เพื่อนสธรรมิกรูปใดรูปหนึ่งเสียให้เรียบร้อย เมื่อได้ยินสัญญาณให้ลงทำอุโบสถกรรมแล้วให้รีบลงไปพร้อมกันในโรงอุโบสถ นั่งภายในอาสนะสงฆ์ตามลำดับอาวุโส หันหน้าไปทางพระพุทธรูปประธานก่อน

4) เมื่อพร้อมแล้วผู้เป็นประธานสงฆ์ให้พระภิกษุเจ้าหน้าที่จัดการนับจำนวนพระสงฆ์ที่ประชุมในวันนั้น สมัยก่อนนับด้วยนิ้ว คือ มีร่าวร้อยไม้ตี ซึ่งทำด้วยซี่ไม้ไผ่จำนวนมากว่าสงฆ์ที่ประจำในวัดนั้น โดยปกติรูดตัวไปรวมไว้ซี่ของราว ตั้งราวตัวไว้ท้ายอาสนะสงฆ์ เมื่อพระภิกษุลงมาประชุม ก่อนเข้านั่งยังอาสนะต้องรูดตัวอันหนึ่งไปทางราวตัวอีกซี่หนึ่ง การนับจำนวนสงฆ์ที่เข้าประชุมก็จะนับจากไม้ตีวันนี้แต่ในปัจจุบันใช้บัญชีเรียกชื่อ ซึ่งสะดวกและแน่นอนกว่า

5) เริ่มทำวัตรเย็นจบแล้ว พระสงฆ์ทั้งนั้นล้อมวงนั่งพับเพียบหันหน้าเข้าหาเตียงพระปาติโมกข์ ซึ่งตั้งอยู่กลางชุมนุม นั่งให้เข้าชิดเข้าของรูปอื่นไปเป็นลำดับ และได้หัตถบาสดังแต่เตียงพระปาติโมกข์ออกไปจนสุดแนวสงฆ์ ควรปิดประตูทางเข้าโรงอุโบสถด้วย เพื่อป้องกันมิให้เกิดอันตรายแก่สังฆกรรม ในขณะที่ทำอุโบสถ หากมีพระสงฆ์จำนวนมาก ก็อาจจะนั่งอยู่ข้างนอกได้แต่ให้อยู่ในเขตพัทธสีมา และหากไม่มีเหตุจำเป็นจะไม่มีกรหยุดสวดเนื่องจากการฟังพระปาติโมกข์เป็นกิจสงฆ์ที่สำคัญ และเป็นสังฆกรรมเฉพาะพระภิกษุเท่านั้น แม้สามเณรก็เข้าร่วมไม่ได้ ในระหว่างที่กำลังสวดพระปาติโมกข์หากมีผู้มีใช้ภิกษุเข้ามาในหัตถบาสดังต้องเริ่มสวดพระปาติโมกข์ใหม่ เพราะเป็นสังฆกรรมวิบัติ

6) เมื่อพร้อมดังนี้แล้ว ก็เริ่มดำเนินการสวดปาติโมกข์ ตามแบบของวัดนั้น ๆ ไปจนจบ ให้ชอบด้วยพระวินัยทุกประการ ในการสวดนั้นจะมีพระรูปหนึ่งที่ทำหน้าที่สวด เรียกว่า “องค์แสดง” จะสวดบทสวดที่มีความยาว 37 หน้า ซึ่งจะใช้เวลาประมาณ 1 - 2 ชม. แล้วแต่ความเร็วในการสวด โดยทั่วไปองค์แสดงจะอ่านบทสวดด้วยความเร็วอย่างมาก

7) จบปาติโมกข์ แล้ว พระสงฆ์ทั้งนั้นกระจายออกนั่งเป็นแถว หันหน้าเข้าหาพระพุทธรูปประธาน พระเถระนำสวดมนต์ต่อท้ายปาติโมกข์ พอสมควร สวดสี่ลูกเต เป็นหลัก นอกนั้นสุดแต่จะเลือกสวด จบลงด้วยบทรวदनน้ำฝนส่วนกุศล หรือ อิมินา ปณญกมเมณ...เป็นอันเสร็จพิธี

ระเบียบทำปาริสุทธิอุโบสถ ท่านห้ามสวดปาติโมกข์ ให้บอกความบริสุทธิ์แก่กัน แทนการสวดปาติโมกข์ ดังนี้

เมื่อถึงวันอุโบสถ ให้ภิกษุที่มีอยู่สามรูป ประชุมกันในโรงอุโบสถ ช่วยกันทำบุพการณแห่งอุโบสถกรรม และกิจที่สมควรแก่ขณะพึงทำให้เสร็จก่อน ให้รูปหนึ่งตั้งญัตติประกาศทำปาริสุทธิอุโบสถเป็นการคณะ แล้วภิกษุเถระพึงคุกเข่าประนมมือ บอกความบริสุทธิ์ของตนตามแบบสามหน ภิกษุนอกนี้พึงทำอย่างเดียวกัน เรียงตัวตามลำดับพรรษา เป็นอันเสร็จ

ระเบียบทำอธิษฐานอุโบสถ ให้ทำกิจที่ควรทำในการทำอุโบสถกรรมนั้นก่อน แล้วรอภิกษุจากที่อื่นจะมีมาร่วมด้วยบ้างจนหมดเวลา เห็นว่าไม่มีใครมาแล้ว ให้อธิษฐานใจของตนเองว่า “อชช เม อุโปสโก” แปลว่า “วันนี้อุโบสถของเรา” เพียงเท่านี้เป็นอันเสร็จพิธี

ภิกษุจะเลือกทำอุโบสถกรรมที่ง่ายกว่าที่ยากไม่ควร มีห้ามไว้ว่า อย่าได้ปลีกตัวไปไหน แม้ในอาวาสที่ไม่มีภิกษุพอสวดปาติโมกข์ ได้ ก็ให้พระเถระจัดส่งภิกษุรูปใดรูปหนึ่งไปเรียนมาจากสำนักอื่น ถ้าจัดการไม่สำเร็จตามนี้ ท่านห้ามไม่ให้จำพรรษาอยู่ในที่นั้น แต่ข้อนี้ถ้าอาจจะไปรวมทำสังฆอุโบสถในอาวาสอื่นได้ ตามกำหนดก็ไม่ห้ามเด็ดขาด จะจำพรรษาอยู่ในอาวาสนั้นก็ควรกระทำ

ภาพที่ 4.58 พิธีสังฆกรรมอุโบสถ การสวดปาติโมกข์
ที่มา : วัดประยูรวงศาวาสวรวิหาร. (2558).

4.4.2 การปวารณา

สาเหตุที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้มีการทำมหาปวารณาในวันออกพรรษานี้ได้นั้น มาจากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในแคว้นโกศล ได้มีการตั้งกติกาไม่ให้พระภิกษุที่จำพรรษาพูดคุยกัน แต่ให้ใช้วิธีบอกใบ้ หรือใช้มือแทนคำพูด เมื่อถึงวันออกพรรษา พระภิกษุเหล่านี้ได้ไปเฝ้าพระพุทธเจ้า พระองค์จึงตรัสถาม พร้อมกับติเตียนในกติกาดังกล่าว ก่อนจะทรงอนุญาตให้ทำปวารณา เพื่อให้ภิกษุว่ากล่าวตักเตือนกันได้ด้วยเหตุ 3 ประการคือ โดยเห็น โดยได้ยิน ได้ฟัง และโดยสงสัย

การปวารณา หมายถึง การที่ภิกษุเปิดโอกาสให้ภิกษุอื่นว่ากล่าวตักเตือนตนเองได้ ซึ่งจัดเป็นสังฆกรรมอย่างหนึ่ง ที่พระภิกษุสงฆ์จะต้องทำร่วมกันในวันสุดท้ายของการอยู่จำพรรษา คือ ในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 (หรือในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 12 สำหรับผู้เข้าจำพรรษาในพรรษาหลัง) เป็นวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เพราะถือเป็นวันมหาปวารณา โดยพระภิกษุสงฆ์ผู้ได้อิฐฐานจำพรรษาในอารามต่าง ๆ จะพร้อมเพรียงกันกระทำสังฆกรรม ดำเนินตามแบบอย่างแห่งอริยประเพณี อันพระภิกษุผู้อยู่ร่วมกันครบพรรษากาลเหล่านี้ จะได้กล่าวปวารณา หรือเปิดโอกาสให้กันและกัน บอกกล่าว ตักเตือนในสิ่งที่บกพร่องพึงปรับปรุงแก้ไข พิธีอันสำคัญนี้เป็นพระพุทธานุญาต เพื่อพระภิกษุสงฆ์จะได้เป็นผู้งดงามเรียบร้อยด้วยพระธรรมวินัย เป็นศาสนทายาทผู้เจริญด้วยสามัคคีธรรม มีความบริสุทธิ์บริบูรณ์ สมฐานะแห่งทักษิณบุคคล ปวารณาเป็นสังฆกรรมประเภท ญัตติกรรม คือทำโดยตั้งญัตติ (เผด็จสงฆ์) อย่างเดียว ไม่ต้องสวดอนุสาวนา (คำขอมติ) เป็นกรรมที่ต้องทำโดยสงฆ์ปัญญาบรรค คือภิกษุตั้งแต่ 5 รูปขึ้นไป (สังฆปวารณา) อันเป็นผลที่ให้การทอดกฐินได้

สังฆปวารณา : ปวารณาที่ทำโดยสงฆ์ คือมีภิกษุ 5 รูป ขึ้นไป

คณปวารณา : ปวารณาที่ทำโดยคณะ คือมีภิกษุ 2 - 4 รูป

บุคคลปวารณา : ปวารณาที่ทำโดยบุคคล คือมีพระภิกษุรูปเดียว

ผู้มีพระภาคเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุ ตั้งแต่ 5 รูปขึ้นไปทำปวารณาร่วมกัน โดยเมื่อถึงวันมหาปวารณา ให้ภิกษุเหล่านั้นมาประชุมกัน แสดงอาบัติต่อกันแล้ว ให้ภิกษุรูปหนึ่งสวดประกาศตั้งญัตติ (การประกาศให้สงฆ์ทราบเพื่อทำกิจร่วมกัน) ให้สงฆ์ทำปวารณาโดยเริ่มต้นจากภิกษุผู้มีพรรษามาก ไปจนถึงภิกษุผู้มีพรรษาน้อยที่สุดตามลำดับ ต่อมาภิกษุเกิดสงสัยอีกว่า หากมีภิกษุไม่ถึง 5 รูป ควรทำปวารณากันอย่างใด **พระพุทธองค์จึงมีพระบรมพุทธานุญาต ให้อาวาสที่มีภิกษุอยู่เพียง 4 รูป 3 รูป หรือ 2 รูป ทำปวารณา**กันเองเป็นคณะ และหากมีเพียงรูปเดียว **ให้อิฐฐานเป็นส่วนบุคคล** คือตั้งใจว่า วันนี้เป็นวันมหาปวารณาของเราและหากมีเหตุจำเป็นบางประการ ที่จะทำปวารณา 3 ครั้งไม่ได้ เช่น เมื่อมีเหตุอันตรายหรือความไม่สะดวกอย่างใดอย่างหนึ่งใน 10 อย่างเกิดขึ้น คือ พระราชาเสด็จมา โจรมาปล้น ไฟไหม้ น้ำหลากมา คนมามาก ผีเข้าสิงภิกษุ สัตว์ร้ายเข้ามา งูร้ายเลื้อยเข้ามา ภิกษุจะถึงแก่ชีวิต และมีอันตรายต่อพรหมจรรย์ เมื่อประสบเหตุประการใดประการหนึ่งดังกล่าว ทรงผ่อนผันให้ปวารณาเพียง 2 ครั้ง หรือให้ภิกษุที่มีพรรษาเท่ากันปวารณาพร้อมกันได้ นอกจากนี้ หากภิกษุสงฆ์อยู่

จำพรรษาด้วยกันด้วยความผาสุก แต่เกรงว่าเมื่อเสร็จจากปวารณาแล้ว อาจมีภิกษุบางรูปต้องเดินทางจากไป จนเป็นเหตุให้ไม่ได้รับความผาสุกในธรรมเหมือนเช่นเคย เพื่ออนุเคราะห์แก่ภิกษุเหล่านั้น จึงทรงอนุญาตให้เลื่อนวันปวารณาออกไปได้อีก 1 เดือน วิธีปวารณากระทำ ดังนี้

1) ให้ภิกษุเหล่านั้นมาประชุมกัน แสดงอาบัติต่อกันแล้ว ให้ภิกษุรูปหนึ่งสวดประกาศตั้งญัตติ (การประกาศให้สงฆ์ทราบเพื่อทำกิจร่วมกัน) ให้สงฆ์ทำปวารณาโดยเริ่มต้นจากภิกษุผู้มีพรรษามาก ไปจนถึงภิกษุผู้มีพรรษาน้อยที่สุดตามลำดับ ภิกษุผู้เถระมีพรรษามากกว่าทั้งหมดนั่งกระโหย่ง (นั่งเอาปลายเท้าตั้งลงที่พื้น สันเท้าทั้ง 2 รั้งกัน)

2) ประนมมือกล่าวปวารณาก่อน 3 ครั้ง (โดยให้ภิกษุที่มีพรรษาอ่อนกว่าปวารณาทีหลัง) ว่า “ท่านทั้งหลาย (“ท่านผู้เจริญ” ใช้สำหรับภิกษุผู้มีพรรษาอ่อนกว่ากล่าวกับพระภิกษุผู้มีพรรษามากกว่า) กระผมขอปวารณาต่อสงฆ์ ด้วยได้เห็นก็ดี ด้วยได้ยินก็ดี ด้วยนึกสงสัย (ว่ากระผมทำผิด) ก็ดี ขอท่านทั้งหลายได้ช่วยอนุเคราะห์ว่ากล่าวตักเตือนกระผม เมื่อกระผมทราบจักได้แก้ไขต่อไป”

ในระหว่างการปวารณา ทุกรูปต้องนั่งกระโหย่ง รูปไหนปวารณาเสร็จแล้วจึงจะนั่งบนอาสนะได้

ภาพที่ 4.59 การปวารณา

ที่มา : วัตรธรรมมงคล. 2559

4.4.3 พิธีกรานกฐิน

กฐิน หากแปลตามศัพท์ คือ กรอบไม้สำหรับขึงผ้าเย็บจีวรของภิกษุ เพื่อให้ตึงเท่ากันจึงจะเย็บได้โดยสะดวกในครั้งพระพุทธกาลนั้น ภิกษุสงฆ์จะต้องนำผ้ามาตัดเย็บจีวรด้วยตนเอง ต่อมาพระพุทธเจ้าทรงพุทธานุญาตให้ภิกษุรับผ้ากฐินได้ โดยมีนางวิสาขาเป็นผู้ถวายผ้ากฐินเป็นคนแรก เจตนาในการทอดกฐิน การทอดกฐินเป็นเรื่องของมหากุศล เกิดจากการทำงานของจิตที่เป็นมหากุศลใน

กามาจร เป็นไปในเรื่องของบุญกิริยาวัตถุ 10 หรือ 30 ประการ ประกอบด้วย กายกรรม 10 วจีกรรม 10 มโนกรรม 10 ที่ได้กระทำถูกต้องตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา การทำทานกับบุคคลผู้มี อริยคุณสูงไปตามลำดับ ย่อมได้รับผลมากไปตามลำดับเช่นกัน ในทำนองเดียวกัน ถ้าทำทานกับบุคคลผู้ ไม่มีคุณธรรม ก็จะได้รับผลน้อยไปตามลำดับเช่นกัน การเกิดมาจน หรือมั่งมีร่ำรวย ก็มาจากผลของ กรรมที่ทำมาแต่อดีตชาติ ดังว่า อดีตเป็นเหตุ ปัจจุบันเป็นผล ปัจจุบันเป็นเหตุ อนาคตเป็นผล ตามพระ วินัยได้กำหนดให้ผู้มีจิตศรัทธาทอดกฐินได้ภายในกำหนด 1 เดือนหลังออกพรรษาแล้ว โดยนับตั้งแต่วัน ขึ้น 1 ค่ำ เดือน 11 ไปจนถึงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 12

ขั้นตอนการประกอบพิธี

1) การเตรียมขบวนกฐิน เมื่อเจ้าภาพได้เตรียม "กฐิน" และบริวารเครื่องกฐินไว้เรียบร้อยแล้ว พร้อมที่จะนำขบวนแห่ไปยังวัดที่จองกฐินไว้ ถ้าวัดอยู่ไกลจะต้องมีการเดินทางตั้งแต่กลางคืน ระหว่าง การเดินทางควรเจริญธรรม (พระสูตรต่าง ๆ ที่มีในพระไตรปิฎก เช่น พระอภิธรรม พระธัมมจักกัปปวัต ตนสูตร พระอนัตตลักขณสูตร พระอาทิตตยปริยายสูตร ทีฆนขสูตร โมคคัลลานสูตร เป็นต้น) เป็นธรรม ของพระผู้มีพระภาคเจ้าโดยตรงที่ออกจากพระโอษฐ์เป็นพระพุทธพจน์ อย่างนำธรรมอื่นที่ไม่ใช่พระพุทธ พจน์มาเจริญเด็ดขาด จะไม่ได้านิสงส์ ควรเจริญธรรมไปตลอดการเดินทางเท่าที่จะทำได้ เพื่อยังจิตของ คณะทอดกฐินให้เบิกบานผ่องใส เต็มไปด้วยมหากุศลไปตลอดสาย เพื่อยังผลให้เกิดอานิสงส์อันไพบูรณ์ ในการทอดกฐินครั้งนี้

2) ขบวนกฐินไม่ควรนำผ้ากฐินเข้าไปในวัดก่อนเวลาสว่าง (จนกว่าจะเห็นลายมือขีด) ของวันที่ จะทอดกฐินนั้น เพราะถ้านำผ้ากฐินเข้าไปแล้ว พระภิกษุไม่สามารถทำสังฆกรรมได้ กฐินจะเดาะ เมื่อ เป็นเช่นนั้นต้องเปลี่ยนผ้ากฐินเป็นผ้าผืนใหม่ เพราะผ้าผืนเก่าเป็นโมฆะ เมื่อเข้าวัดเรียบร้อยแล้ว นำ เครื่องกฐินไปตั้งรวมกันไว้ในศาลาการเปรียญหรือสถานที่ที่เหมาะสม ก่อนที่จะอัญเชิญองค์กฐินและ บริวารกฐินไปเวียนทักษิณาวัตร รอบอุโบสถ 3 รอบ เมื่อพร้อมกันตามเวลานัดหมาย ไม่ว่าจะทำการ ทอดกฐินในช่วงเช้าหรือช่วงบ่าย เมื่อพระภิกษุฉันภัตตกิจและคณะศรัทธาร่วมกันรับประทานอาหาร เรียบร้อยแล้ว มารวมตัวกันที่ศาลาการเปรียญเพื่อทำพิธีมอบองค์กฐินและบริวาร เพื่อเจ้าภาพกฐินและ คณะอัญเชิญไปทักษิณาวัตรรอบอุโบสถต่อไป

3) การมอบเครื่องกฐิน เจ้าหน้าที่ทำการมอบเครื่องกฐินตามรายชื่อที่เตรียมไว้ "ผ้ากฐิน" มี เพียงไตรเดียวเป็นของเจ้าภาพกฐิน ส่วนไตรจีวรอื่นที่คณะศรัทธานำมาจะเป็น "ผ้าจำนำพรรษา" เมื่อ ได้รับการขานชื่อ แต่ละท่านจะเวียนทักษิณาวัตรรอบกองกฐิน 1 รอบ แล้วกราบสักการะ พระพุทธ ปฐมมาร ก่อนจะเข้ารับมอบ เครื่องกฐินมาถือไว้จากเจ้าหน้าที่ เปรียบเสมือนเป็นการแสดงความเคารพ สักการะต่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ย้อนไปในสมัยอดีตเมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ คณะ ศรัทธาได้เข้าไปเฝ้าขอพระบรมพุทธานุญาต เพราะการทอดกฐินเกิดขึ้นได้จากพระพุทธประสงค์ และ

พระพุทธาณูตของพระพุทธเจ้า ขณะกำลังกระทำพิธี ขณะจะเจริญธรรมไปด้วยในขณะเดียวกัน ผู้ได้รับมอบเครื่องกฐินจะตั้งแถวเป็นขบวนเตรียมไว้ เพื่ออัญเชิญไปยังอุโบสถ

4) การอัญเชิญเครื่องกฐินเข้าอุโบสถ จากนั้นขบวนแห่กฐิน จะอัญเชิญองค์กฐินและบริวารกฐิน ไปทักษิณาวัตรรอบอุโบสถ 3 รอบ พร้อมกับเจริญธรรมสรรเสริญคุณพระรัตนตรัย แล้วอัญเชิญองค์กฐิน และบริวารกฐินเข้าภายในอุโบสถ เพื่อเตรียมทำพิธีทอดกฐินต่อไป

5) การอัญเชิญชุมนุมเทพพรหมเทวดา และบูชาคุณพระรัตนตรัย ขณะอยู่ในอุโบสถ ทุกท่านจะสงบกายสงบวาจาและสำรวมจิต นอบน้อมสักการะ ในคุณของพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ทรงคุณอันประเสริฐ นอบน้อมสักการะ ในคุณของพระธรรมเจ้า ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ดีแล้ว ทั้ง 84,000 พระธรรมชั้น นอบน้อมสักการะในพระอริยสงฆเจ้าในพระผู้มีพระภาคเจ้าที่เข้ามาแล้วแต่อดีตจนปัจจุบัน และจะพึงบังเกิดมีในมนุษย์ภูมิ เทวภูมิ พรหมภูมิ มีชั้นสุทธาวาสเป็นที่สุด พร้อมทั้งอัญเชิญเทพพรหมเทวดา กระทำกิจอนุโมทนาการถวายกฐิน อันเป็นอริยประเพณีมีมาแต่ครั้งพุทธกาล พร้อมกล่าวคำอัญเชิญ เป็นภาคภาษาธรรมพร้อมกัน

6) การถวายผ้าพระประธาน เนื่องด้วยในสมัยพุทธกาล ขณะเมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ พระพุทธอุปัฏฐาก พระมหากานนทเถระ ท่านได้ถวายการดูแลและถวายสิ่งของที่จำเป็นให้ปรากฏสมบูรณ์ทุกสิ่งทุกอย่าง ทั้งน้ำดื่ม น้ำใช้ และผ้าทั้งหลายมาถวาย เป็นผ้าห่ม ผ้าใช้ แต่พระบรมศาสดาอยู่เสมอมา การถวายผ้าพระประธานก็นับเนื่องจากพระอานนทเถระพุทธอนุชาในขณะนั้นท่านเป็นพระโสดาบันการกระทำของพระอริยบุคคล คือ มีพระโสดาบันเป็นเบื้องต้น ท่านกระทำหนึ่งกิจใดแล้ว สิ่งที่ทำนั้นย่อมเป็นอริยบูชา หรือเป็นอริยประเพณี

ดังนั้น การถวายผ้าพระประธาน การบูชาข้าวพระพุทธได้เกิดสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ก็เนื่องด้วยพระอานนทเถระเป็นปฐมเหตุด้วยเหตุนี้ เราท่านทั้งหลาย การน้อมนำผ้าถวายพระประธานและพระอัครสาวกทั้งสองหรือการน้อมนำถวายข้าวพระพุทธ ขอให้ย้อนไปในอดีตสมัยเมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ เราปฏิบัติตามอริยประเพณี เราท่านทั้งหลาย ได้กระทำสมบูรณ์แล้วด้วยเหตุและปัจจัยอันเป็นบาทฐานแห่งมรรค ผล และพระนิพพาน

7) พิธีถวายกฐิน การทำพิธีถวายกฐิน เริ่มจากการกล่าวคำอาราธนาศีล พระภิกษุให้ศีล จากนั้นผู้นำการถวาย กล่าวถึงมูลเหตุการทอดกฐินว่าบังเกิดมีขึ้นได้อย่างไร (ตามข้อมูลปฐมเหตุการทอดกฐิน) ผู้อัญเชิญผ้ากฐิน และผ้าจ่านำพรราชาอาจยืนหรือนั่งก็ได้เพื่อกล่าวคำกล่าวนอบน้อมพระพุทธเจ้า คำอธิษฐานธรรม และคำถวายผ้ากฐิน

8) เจ้าภาพกฐินถวายผ้ากฐินแก่พระภิกษุ โดยนำถวายตั้งไว้พระภิกษุสงฆ์จะนำไปกระทำพิธี อุปโลกน์กฐินและกรานกฐิน อันเป็นสังฆกรรมถูกต้องตามพระธรรมวินัยของพระผู้มีพระภาคเจ้า การกรานกฐิน พระภิกษุองค์ครองกฐินหันหน้าไปทางพระประธาน กราบพระประธานองค์แทนพระสัมมาสัมพุทธเจ้า กล่าวนะโม 3 ครั้ง แล้วว่ากรานกฐินให้สงฆ์ได้ยืนทั่วกัน จะกรานผ้าสังฆาฏิ อุตตรา

สงค์ หรืออันตรายสก ผืนใดผืนหนึ่งก็ได้ เมื่อกรานจะพึงทำอย่างไรด้วยจิวรนั้นท่านมิได้กล่าวไว้ แต่โดยอาการที่ท่ากันมา มือจับหรือลูบผ้านั้นด้วย ในขณะที่เปล่งคำกรานนั้น ๆ ครั้นกรานเสร็จแล้ว พึงหันหน้ามาหาสงฆ์ทั้งปวง ประนมมือ

9) เมื่อพระภิกษุสงฆ์เสร็จพิธีในการกรานกฐิน เรียบร้อยแล้ว คณะจึงถวายผ้าจำนำพรรษา และพระภิกษุสงฆ์จะถอนจิวรเก่าและพินทุอิชฐานผ้าพร้อมกัน พร้อมทั้งนิมนต์พระภิกษุสงฆ์ครองผ้าจิวรใหม่ทันที เพื่อเจ้าภาพจะได้อนิสงส์ ในทันใด

10) พระภิกษุสงฆ์ทักษิณาวัตรรอบอุโบสถ พร้อมมालาพุทธบูชา เมื่อพระภิกษุสงฆ์ครองผ้าจิวร เรียบร้อยแล้ว ได้ทักษิณาวัตรรอบอุโบสถพร้อมมालาพุทธบูชา 3 รอบ แล้วนำมालาสักการะบูชาคุณพระรัตนตรัย ภายในอุโบสถ

11) คณะศรัทธาถวายเครื่องบริวารกฐิน คณะศรัทธาน้อมนำเครื่องบริวารกฐินทั้งหมด ถวายแด่พระภิกษุสงฆ์ในเขตบุญพระพุทธานุชา ด้วยจิตใจเบิกบานผ่องใส

12) การแสดงธรรมของพระภิกษุสงฆ์มีอนิสงส์ใหญ่ พระภิกษุสงฆ์ถวายสักการะบูชาพระรัตนตรัยเรียบร้อยแล้ว ท่านจะมีสัมโมทนิยกราพร้อมทั้งกล่าวแสดงธรรม คณะเจ้าภาพกฐินควรตั้งใจสดับธรรม ขณะพระสงฆ์กล่าวแสดงธรรม "ยะถา" ยังมีใช้วารกาลกรวดน้ำ และไม่ควรถวายธรรมอื่นใดพร้อมพระภิกษุ เพราะพระธรรมเป็นธรรมให้ถึงความ เป็นพระอริยบุคคล การตั้งใจฟังธรรมเป็นเหตุให้มีการบรรลุธรรม เมื่อจบพิธีสงฆ์แล้ว ให้ตั้งใจกรวดน้ำอุทิศกุศลด้วยบทธรรมกรวดน้ำอภัยมัญญา จบการให้พร (แสดงพระธรรมเทศนา) ของพระภิกษุสงฆ์ แล้วคณะเจ้าภาพกฐิน รับผิดชอบ สาธุ สาธุ สาธุ อนุโมทามิ พร้อมกราบสักการะพระภิกษุสงฆ์พร้อมกัน

13) กราบบูชาคุณพระรัตนตรัย อีกครั้ง

14) กรวดน้ำอุทิศบุญกุศลเป็นอภัยมัญญา ไม่มีที่สิ้นสุด ไม่มีประมาณ ไปสู่สัตว์ทั้ง 31 ภูมิ อันประกอบด้วย เปรต อสุรกาย สัตว์นรก และสัตว์เดรัจฉาน

15) อัญเชิญเทพพรหมเทวากลับทิพยวิมาน

16) การอนุโมทนามหากุศลที่ได้บำเพ็ญมา ซึ่งกันและกัน ในวารกาลสุดท้าย เราท่านทั้งหลายได้บำเพ็ญมหากุศล กฐินทานอันเป็นกาลทานถูกต้องตามพระธรรมวินัย มาตั้งแต่ต้นจนบัดนี้เป็นไปในบุญกิริยาวัตถุ 30 ประการ (กายกรรม 10 วจีกรรม 10 มโนกรรม 10) ทั้งบุพพเจตนา เจตนาก่อนกระทำ มุญจเจตนา เจตนาขณะกำลังกระทำและอปฺรเจตนา เจตนาภายหลังกระทำ เป็นไปในกระแส มัคค 4 ผล 4 พระนิพพาน 1 และน้อมนำกระแสบุญไปยังสัตว์ทั้ง 31 ภูมิ ให้ได้มีส่วนในมหากุศลอันเป็นทานมัยถูกต้องตามพุทธวินัย เมื่อปฏิบัติถูกต้องก็เข้าสู่กระแสพุทธอริยะ สมควรที่เราท่านทั้งหลายควรเปล่งวาจาอนุโมทนามหาทานอันเป็นกระแสแห่งโลกุตตระ อนุโมทนาซึ่งกันและกันพร้อมสัตว์ทั้ง 31 ภูมิ ในวาระแห่งปัจฉิมกาลพร้อมกัน เทอญ สาธุ สาธุ สาธุ อนุโมทามิ

ภาพที่ 4.60 พิธีกรานกฐิน

ที่มา : วัดทิพยรัฐนิมิต. (2557)

4.4.4 พิธีอุปสมบท

อุปสมบท แปลว่า “การเข้าถึง” คือ การบวช เป็นศัพท์เฉพาะในพระพุทธศาสนา อุปสมบท เรียกเต็มว่า “อุปสมบทกรรม” หรือ “อุปสัมปทา” หมายถึง การบวชเป็นภิกษุและภิกษุณี คู่กับคำว่า “บรรพชา” ซึ่งหมายถึงการบวชเป็นสามเณร อุปสมบทเป็นสังฆกรรมอย่างหนึ่ง เป็นพิธีการคัดเลือกบุคคลเข้ามาเป็นศาสนทายาทในพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงวางหลักเกณฑ์และระเบียบปฏิบัติไว้รัดกุมและละเอียดมาก ทั้งนี้เพื่อให้ได้ศาสนทายาทที่ดีไว้สืบสานพระพุทธศาสนา การบวชจึงเป็นการยกฐานะจากผู้นับถือพระรัตนตรัย ขึ้นเป็นส่วนหนึ่งของพระรัตนตรัยเป็นหนทางสู่พระนิพพาน การบวชเป็นสิ่งที่กระทำได้ยาก กว่าจะมีการบวชต้องถึงพร้อมด้วยองค์ประกอบหลายประการ ผู้บวชจะต้องเป็นสัมมาทิฐิ, ผู้บวชจะต้องเกิดเป็นมนุษย์ไม่พิการและเป็นชายเท่านั้น การบวชนั้นมีอานิสงส์มาก บุคคลใดได้อุปสมบทตนเองในพระพุทธศาสนา ด้วยศรัทธาเลื่อมใสจะได้อานิสงส์ 64 กับ บิฑามารดาได้ อานิสงส์ 32 กับ บุคคลใดได้บรรพชาบุตรของตนก็ดีบุตรของผู้อื่นก็ดี ก็จะไม่ไปสู่อบายภูมิ ตามประเพณีไทย ชายเมื่ออายุ 20 ปีบริบูรณ์ หรือกว่านั้น เตรียมตัวอุปสมบทโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสนองคุณบิดามารดา และผู้อุปการะคุณแก่ตน อีกทั้งเพื่อศึกษาอบรม ฝึกฝนกาย วาจา ใจให้เรียบร้อย และเพื่อสืบทอดพระพุทธศาสนา

การอุปสมบทมีขั้นตอนตามธรรมเนียมปฏิบัติตามพระวินัย ดังนี้

1) พิธีปลงศพ

ผู้บวชต้องปลงศพ โคนคิ้ว โคนหนวด ตัดเล็บมือเล็บเท้าให้สะอาดหมดจด เริ่มโดยบิดามารดา และญาติผู้ใหญ่ หรือผู้ที่มาร่วมบุญงานบวชพระในครั้งนี้ ทำการขลิบผมให้หน้าเป็นปฐุมฤกษ์

2) พระพี่เลี้ยงโกนผมนาค

พระสงฆ์จะทำการโกนผมให้หน้า ตามประเพณีการบวชพระที่ปฏิบัติโดยทั่วกันนั้น ผมนาคที่โกนแล้วจะห่อด้วยใบบัวแล้วนำไปลอยที่แม่น้ำหรือวางไว้ใต้ร่มโพธิ์ โดยเชื่อว่าจะทำให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุข ในการปลงผมนั้นจะปลงที่บ้านหรือที่วัดก็ได้แล้วแต่ความสะดวก แต่โดยทั่วไปนิยมปลงผมที่วัดมากกว่า เนื่องจากญาติหรือแขกผู้มีเกียรติที่มาร่วมงานจะได้มีโอกาสร่วมพิธีตัดผมนาค อีกทั้งยังเป็น การประหยัดเวลาของเจ้าภาพและแขกที่มาร่วมงานอีกด้วย เพราะเมื่อปลงผมเสร็จแต่งตัวนาค การแต่งตัวนาคนั้นควรแต่งด้วยชุดขาวทั้งหมด ซึ่งจะบ่งบอกถึงความสะอาดบริสุทธิ์ ทั้งกาย วาจา ใจ ของผู้ที่จะบวช การแต่งตัวนาค ไม่ควรมีเครื่องประดับประดามากจนเกินไป

3) กราบมารดา-บิดา คนละ 1 ครั้ง (ไม่แบ่มือ) แล้วรับมอบผ้าไตรจากมารดาบิดาญาติผู้ใหญ่ (ใช้สถานที่ ศาลาด้านข้างอุโบสถ)

4) ถ่ายภาพที่ระลึกด้านหน้าอุโบสถ

5) บิดามารดาส่งนาคเข้าอุโบสถ พิธีเวียนประทักษิณรอบสีมา การวันทาสีมา

การนำนาคเข้าอุโบสถ ตามประเพณีนิยม มักปลงผมนาค และทำขวัญนาคที่บ้านของเจ้านาค วันรุ่งขึ้นจึงมีขบวนแห่ไปยังวัด แล้วแห่นาคไปยังอุโบสถ เวียนอุโบสถสามรอบแบบทักษิณาวรรต พร้อมด้วยเครื่องอัฐบริขารที่ใช้ในการบวช และของที่ถวายพระ จนครบแล้วจะให้นาคมาวันทาสีมา

พิธีเวียนประทักษิณรอบสีมา การเดินประทักษิณเวียนขวารอบสีมา การเวียนประทักษิณในทางพระพุทธศาสนา คือ การกระทำที่สุจริตถูกต้องชอบธรรมทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ การหมั่นไปทางขวา คือการหมั่นไปสู่ความดีทั้งทางกาย วาจา และใจ ตรงกันข้ามกับการหมั่นไปด้านซ้ายเป็นการหมั่นทวนความดี คือ การกระทำที่เป็นทุจริตทางกาย วา และใจ การทำประทักษิณเวียนขวารอบสีมา ก่อนเข้าอุโบสถของผู้ที่จะบวชพระนี้ นอกจากจะเป็นการแสดงความเคารพตามธรรมเนียมโบราณแล้วยังเป็นอุบายที่คนโบราณสอนให้รู้ว่า สิ่งที่จะทำต่อไปนี้เป็น การกระทำที่สุจริตถูกต้องชอบธรรมทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ

นอกจากนั้นการทำประทักษิณก่อนเข้าสู่พิธีอุปสมบท ยังเป็นช่วงเวลาให้นาคได้มีโอกาสทำสมาธิ (Meditation) รวบรวมจิตใจไม่ให้ตื่นเต้นจนเกินเหตุ ญาติของนาคจึงไม่ควรส่งเสียงหรือให้ร้องรำทำเพลง ประโคมดนตรีอันจะเป็นการรบกวนสมาธิของนาค อีกทั้งไม่ควรให้นาคขี่คอ ขึ้นคานหามหรือแบกหามซึ่งจะดูไม่เรียบร้อย หากพลัดตกลงมาอาจเป็นอันตรายจนถึงชีวิตทำให้นาคไม่ได้บวช จึงควรให้นาคเดินตามปกติ โดยให้นาคประณมมือ มีดอกไม้ที่เตรียมไว้อยู่ในมือเดินทำประทักษิณเวียนขวารอบอุโบสถ 3 รอบ จะมีผู้กั้นสัปทนให้นาคก็ได้ การทำประทักษิณให้เริ่มต้นจากสีมาตรงกลางด้านหน้า

อุโบสถ (เริ่มจากสี่มาที่จะวันทา) ส่วนบรรดาญาติถือบริวารพร้อมทั้งเครื่องไทยทานที่จัดเตรียมไว้ ตามความนิยมโดยทั่วไปบิดาจะสวดมนต์อธิษฐานขอพร ส่วนมารดาถือพานแว่นฟ้าสำหรับใส่ผ้าไตรครอง เดินตามหลังนาค แกวัดมาเป็นรูปเทียนแพ เครื่องไทยทานสำหรับพระอุปัชฌาย์และพระคู่สวด และเครื่องบริวารอย่างอื่นโดยลำดับ ในขณะที่เดินให้นาคสวดบทพุทธคุณ ธรรมคุณ สังฆคุณ ดังนี้ “อิติปิโส ภะคะวา อะระหัง สัมมาสัมพุทโธ วิชชาจะระณะสัมปันโน สุคะโต โลกะวิทู อะนุตตะโร ปุริสะทัมมะ สาระถิ สัตถา เทวะมะนุสสานัง พุทโธ ภะคะวาติ.....”

เมื่อเดินครบ 3 รอบแล้ว นาคต้องวันทาสีมาหน้าอุโบสถก่อนเข้าไปในเขตสีมา การวันทาสีมา นาควางดอกไม้เครื่องสักการะไว้บนพานที่เตรียมไว้ แล้วจุดธูปเทียนที่เสมานหน้าอุโบสถ แล้วนั่งคุกเข่า ประนมมือกล่าวคำวันทาสีมา แล้วเบญจางคประดิษฐ์สามครั้ง ปักดอกไม้ธูปเทียน ณ ที่จัดไว้ แต่โดยมากไม่จุดธูปเทียน ส่วนเครื่องอัฐบริวาร และของถวายพระ จะนำไปตั้งในอุโบสถก่อน

เมื่อวันทาเสมาเสร็จแล้ว นำนาคมาที่หน้าอุโบสถ นาคจะโปรยทาน เสร็จแล้วจึงจูงนาคเข้าอุโบสถ โดยบิดาจูงมือข้างขวา มารดาจูงมือข้างซ้าย พกญาติคอยจับชายผ้าตามส่งข้างหลัง นาคต้องก้าวข้ามธรณีประตูห้ามเหยียบเป็นอันขาด หรือยกขึ้นเพื่อเอามือแตะคานประตู ตามที่นิยมปฏิบัติกัน โดยขาดความเข้าใจ เพราะอาจพลัดตกลงมาแขนขาหักได้ ให้นาคเดินเข้าอุโบสถตามปกติ

เมื่อพ้นประตูไปแล้วให้เดินตรงไปที่พระประธาน ไหว้พระประธานโดยใช้ดอกไม้ธูปเทียนอีกหนึ่งกำนำไปจุดธูปเทียนบูชาพระประธาน ใช้คำบูชาพระเหมือนคำวันทาเสมาข้างต้น แล้วกลับมานั่ง ณ ที่ซึ่งจัดไว้แถวผนังด้านหน้าของอุโบสถและเข้าอุโบสถประกอบพิธีอุปสมบทต่อไป

6) นาคส่งผ้าไตรให้เจ้าหน้าที่แล้วนำดอกไม้ บูชาที่หน้าพระประธาน

พิธีบรรพชาอุปสมบท เมื่อถึงกำหนดพระสงฆ์ที่ได้รับอาราธนาในพิธีบวชมีพระอุปัชฌาย์ พระคู่สวดและพระอันดับจะเข้าอุโบสถ นั่งตามแผนผังที่คณะสงฆ์กำหนด พิธีเริ่มโดยพ่อแม่ผู้ปกครอง หรือญาติผู้ใหญ่เข้ามานั่งข้างหน้านาค เพื่อจะมอบผ้าไตรให้นาคเข้าทำพิธีบวชต่อพระสงฆ์ต่อไป

7) รอพระอุปัชฌาย์โดยอาการสงบ

8) กราบพระอุปัชฌาย์แล้ว หยิบผ้าไตรวางบนแขน เปล่งวาจาขออุปสมบท เอสาหัง พร้อมกัน การอุปสมบท ผู้ที่จะบวชเป็นพระภิกษุต้องขอนิสัยจากพระอุปัชฌาย์ การจะอุปสมบทบวชเป็นพระภิกษุ บริหารต้องครบทุกอย่างที่เรียกว่าบริวาร 8 จึงจะสามารถบวชได้ สามเณรรับบาตรจากบิดา มารดาที่นำมาประเคนเดินด้วยเขาเข้าไปหาพระอุปัชฌาย์ น้อมบาตรถวายท่าน เบญจางคประดิษฐ์สามครั้ง แล้วยืนขึ้นกล่าวคำขออุปสมบท

9) กล่าวจบแล้ววางผ้าไตรลงและฟังพระอุปัชฌาย์สอนกัมมัฏฐานแล้วกล่าว เกสา โลมาฯ

10) พระอุปัชฌาย์สวมผ้าอังสะให้นาค

11) ออกไปครองผ้าไตรจีวร ด้านหลังอุโบสถ (ญาติไปเก็บชุดนาคที่ด้านหลังอุโบสถด้วย)

12) เปล่งวาจาขอสรณะและศีล 10 จากพระอาจารย์

13) เมื่อรับศีลเสร็จแล้วไปที่ศาลาข้างอุโบสถ เพื่อรับประเคนบาตรจากมารดาบิดา

14) คลานเข้าเข้าไปหาพระอุปัชฌาย์ ถวายดอกไม้ธูปเทียนแล้วกล่าวคำขอนิสัย

15) พระกรรมวาจารย์คล้องบาตร

16) พระคู้สวดสอบถามอันตรายิกธรรม (คุณสมบัติ)

การซักซ้อมอันตรียกธรรม “อันตรียกธรรม” แปลว่า ธรรมที่เป็นอันตรายต่อการบวช การซักซ้อมอันตรียกธรรม หมายถึง การซักซ้อมสอบถามสิ่งที่เป็นข้อห้ามสำหรับผู้ที่จะบวชเป็นพระภิกษุ หากมีข้อห้ามเหล่านี้แล้วบวชเป็นภิกษุไม่ได้ ซึ่งผู้ขอบวชจะต้องตอบคำถามเหล่านี้ตามความเป็นจริง ท่ามกลางสงฆ์

17) คลานเข้าเข้ามาท่ามกลางสงฆ์, กราบสงฆ์

18) เปล่งวาจาขอญัตติกรรม สังฆัม ภันเต

จากนั้น ฟังสวดญัตติตุตถกรรมวาจาเพื่อยกสามเณรขึ้นเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา ถือว่าเป็นช่วงที่สำคัญที่สุด เสร็จแล้วกราบเบญจางคประดิษฐ์สามครั้ง ประณมมือคลานเข้าถอยหลังออกไป พอพ้นพระสงฆ์แล้วลุกขึ้นไปยืนอยู่ที่เดิม

19) ฟังอนุศาสน์บาลีจากพระอุปัชฌาย์

การบอกอนุศาสน์ พระอุปัชฌาย์จะเป็นผู้บอกพระภิกษุใหม่ทันทีภายหลังจากบวชเสร็จสิ้นลงแล้ว เพื่อสอนให้รู้ถึงการดำเนินชีวิตอย่างพระภิกษุ และการป้องกันไม่ให้เกิดข้อผิดพลาดในการเป็นพุทธบุตร อนุศาสน์ทั้ง 8 ข้อที่ท่านจะสวดเป็นภาษาบาลี สวดจบแต่ละข้อให้พระภิกษุใหม่รับ “อามะ ภันเต”

ในกรณีที่พระอุปัชฌาย์ไม่บอกอนุศาสน์เอง ท่านจะมอบให้พระคู้สวดเป็นผู้บอกอนุศาสน์ พระคู้สวดเดินตามไปยืนบนอาสนะสวดบอกอนุศาสน์ การสวดบอกอนุศาสน์ท่านจะบอกเป็นภาษาบาลีไว้ก่อนพระใหม่ฟังสวดอนุศาสน์ไปจนจบ เมื่อกลับถึงที่พักแล้ว พระอาจารย์หรือพระพี่เลี้ยงจะแนะนำรายละเอียดเกี่ยวกับอนุศาสน์อีกครั้ง (คำสอนหรือคำชี้แจงที่พระอุปัชฌาย์หรือพระกรรมวาจาจารย์บอกแก่พระภิกษุผู้บวชใหม่หลังจากบวชเสร็จ)

20) ถวายเครื่องไทยธรรม กรวดน้ำ เป็นเสร็จพิธี

เมื่อพระอุปัชฌาย์บอก อนุศาสน์เสร็จแล้ว เจ้าภาพ ญาติมิตรถวายของพระอันดับ พระใหม่ถวายพระอาจารย์คู้สวดอีกหนึ่งรูปที่ยังมิได้ถวาย ต่อจากนั้นพระอุปัชฌาย์จะบอกให้พระใหม่มานั่งรับประเคนของบริวารบวชที่ด้านหน้า พระใหม่จะออกมานั่งพับเพียบอยู่ท้ายอาสนสงฆ์ ทอดผ้ากราบไว้ข้างหน้า หากผู้ชายประเคนที่รับของด้วยมือ หากเป็นผู้หญิงก็จับผ้ากราบไว้ โยมผู้หญิงจะวางบนผ้ากราบ เมื่อรับของประเคนหมดแล้ว ให้กลับนั่งหันหน้ามาทางพระสงฆ์ เตรียมกรวดน้ำ

การกรวดน้ำ เมื่อเสร็จการรับประเคนแล้ว พระใหม่และพ่อแม่หรือผู้ปกครอง หรือเจ้าภาพในการบวชครั้งนี้ จะกรวดน้ำโดยใช้เต้ากรวดน้ำคนละที่

เมื่อพระอุปัชฌาย์ซึ่งเป็นประธานสงฆ์ในที่นั้น เริ่มบทอนุโมทนาว่า “ ยถา วาริวหา ปุร” พระใหม่และญาติที่เป็นเจ้าภาพก็จะกรวดน้ำพร้อมกัน เมื่อขึ้นบท “สพพิติโย....” ก็กรวดน้ำหมดเต้าพอดี นั่งพนมมือรับพรจากพระสงฆ์ เสร็จแล้วพระใหม่กราบเบญจางคประดิษฐ์สามครั้ง เป็นอันเสร็จพิธีการบวช หลังจากนั้นพระพี่เลี้ยงจะนำพระใหม่ขึ้นจากอุโบสถ พระใหม่ควรสวดสัพพัญญูด้วยไหล่ขวามือซ้ายถือพัด ส่วนของอื่นให้ผู้อื่นถือไป พระพี่เลี้ยงจะนำออก

พิธีอุปสมบท พระภิกษุ จำนวน 10 รูป ณ สิมวัตหลักศิลา 21 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2559
ในการประกอบพิธีจะมีพระสงฆ์จำนวน 13 รูป นาค จำนวน 10 รูป และด้านหลังจะเป็นบิดามารดาของนาค จำนวน 20 คนนั่งบริเวณเรือนขวาง

ภาพที่ 4.61 พิธีอุปสมบทหน้าสิมหลักศิลา

ภาพที่ 4.62 พิธีอุปสมบท ณ วัดหลักศิลา

ภาพที่ 4.63 พิธีอุปสมบท ณ วัดหลักศิลา

4.4.5 การระงับอธิกรณ์

อธิกรณ์ แปลว่า “ภารกิจที่พึงทำให้สงบให้เรียบร้อยเหมาะสม” อธิกรณ์ ในคำวัดใช้หมายถึง สาเหตุ คดีเรื่องราว ปัญหา ความยุ่งยาก กิจกรรมที่เกิดขึ้นในหมู่สงฆ์ที่สงฆ์ต้องจัดการสะสาง หรือ ดำเนินการทำให้สงบหรือเป็นไปด้วยดี

อธิกรณ์สมณะ เป็นการทำอธิกรณ์ให้สงบระงับ หมายถึง วิธีระงับอธิกรณ์ตามพระธรรมวินัย 7 อย่าง คือ

- 1) สัมมุขาวินัย ตัดสินในที่พร้อมหน้าทั้งโจทก์และจำเลยพร้อมพยาน ตามพยานหลักฐาน
- 2) สติวินัย ถือสติเป็นหลัก การยกเลิกความผิดเพราะเป็นพระอรหันต์ หรืออริยบุคคลที่จะไม่ทำผิดวินัยในข้อนั้นได้
- 3) อมูหวินัย ผู้หายจากเป็นบ้า การเลิกความผิด เพราะผู้กระทำผิดนั้นวิกลจริตหรือเป็นบ้า
- 4) ปฎิญาติกรรมะ ทำตามที่ได้รับ การตัดสินตามการยอมรับผิด คำสารภาพของผู้กระทำผิด
- 5) ตัสสปาปิยสิกา ลงโทษแก่ผู้ผิดที่ไม่รับ การลงโทษพยานผู้ที่ไม่ยอมพุดในการสอบสวนของ คณะสงฆ์
- 6) เยภุยเยสิกา การตัดสินตามมติเสียงข้างมาก
- 7) ตินวัตถารกะ ดุจกลบไว้ด้วยหญ้า วิธีประนีประนอม การตัดสินยกฟ้อง เลิกแล้วต่อกัน (ในกรณีทะเลาะกัน)

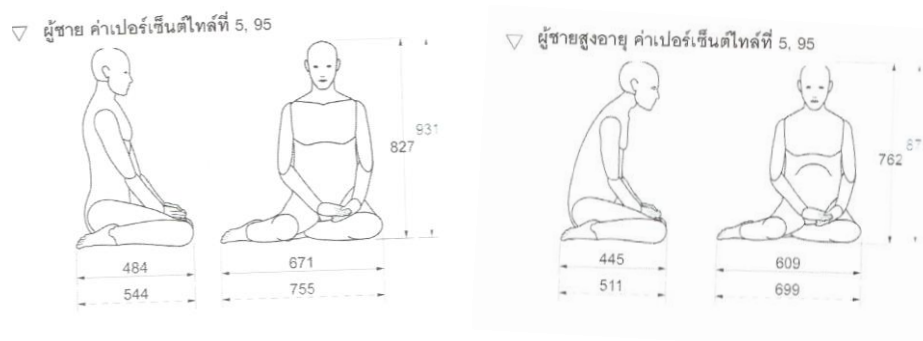
อธิกรณ์ ในพระวินัยมี 4 เรื่อง คือ

- 1) วิวาทาธิกรณ์ คือ วิวาท ได้แก่ การเถียงกันปรารภพระธรรมวินัยนี้ จะต้องได้รับชี้ขาดว่าถูกว่าผิด หรือเรียกอีกอย่างว่าเป็นการถกเถียงกันด้วยเรื่องพระธรรมวินัย
- 2) อนุวาทาธิกรณ์ คือ ความใจทกลงวาทกันด้วยปรารภพระธรรมวินัยนี้จะต้องได้รับชี้ขาดว่าถูกว่าผิด หรือเรียกอีกอย่างว่าเป็นการถกเถียงกันด้วยเรื่องอาบัติ
- 3) อาปัตตาธิกรณ์ คือ กิริยาที่ต้องอาบัติหรือถูกปรับอาบัตินี้จะต้องทำคืน คือ ทำให้พ้นโทษ หรือเรียกอีกอย่างว่าเป็นการถกเถียงกันด้วยเรื่องการปรับอาบัติ และวิธีการออก หรือพ้นจากอาบัติ
- 4) กิจจาธิกรณ์ คือกิจธุระที่สงฆ์จะพึงสามัคคีร่วมกันทำ เรียกว่า “สังฆกรรม” เช่นให้อุปสมบทนี้จะต้องทำให้สำเร็จ

4.5 วิเคราะห์พื้นที่ใช้สอยภายในลิ้ม

การศึกษาค้นคว้าข้อมูลสัดส่วนร่างกายประชากรไทย เพื่อใช้ในการออกแบบสถาปัตยกรรม ได้มีสำนักงานมาตรฐานผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม กระทรวงอุตสาหกรรม ได้ทำรายงานสำรวจและวิจัยขนาดโครงสร้างร่างกายคนไทยระยะที่ 4 ช่วงปี พ.ศ. 2543-2544 ต่อมามีนักวิชาการไทย ไตรรัตน์ จารุทัศน์ และคณะ (2548) ได้ทำการศึกษานาตโครงสร้างของผู้สูงอายุไทย เพื่อกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำสำหรับที่พักอาศัยและสภาพแวดล้อมผู้สูงอายุ จากนั้น กุสุมา ธรรมธำรง และคณะ (2552) ได้ทำการศึกษามาตรฐานดังกล่าว ทำการวิจัยและสร้างภาพกราฟิกจากการประมาณค่าหุ่นจำลองในคอมพิวเตอร์ ผู้ชาย อายุ 30 ปี ผู้สูงอายุชาย อายุ 60 ปี สร้างสัดส่วนในบริบทของไทยทั้งรายบุคคล 14 ท่า และรายกลุ่มบุคคล 12 ท่า ได้แก่ ทำนั่ง นอน คลาน ยืน โดยสมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์ได้จัดพิมพ์เป็นคู่มือปฏิบัติวิชาชีพเพื่อเผยแพร่แก่สถาปนิกเพื่อใช้ประกอบการออกแบบสถาปัตยกรรม โดยข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ภายในลิ้มอีสานที่มีผู้ใช้อาคารหลักคือ พระภิกษุสงฆ์ จึงทำการศึกษาค้นคว้าโครงสร้างและสัดส่วนร่างกายของประชากรเพศชาย และชายสูงอายุในอิริยาบถแบบไทย สามารถแสดงข้อมูลได้แก่

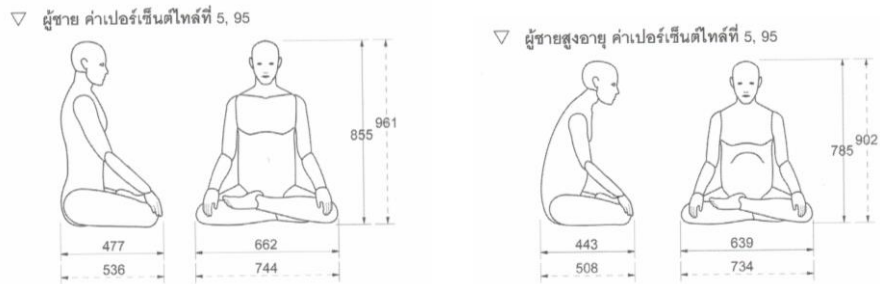
1) การนั่งพับเพียบ

ภาพที่ 4.64 ระยะการนั่งพับเพียบของผู้ชายและชายสูงอายุ

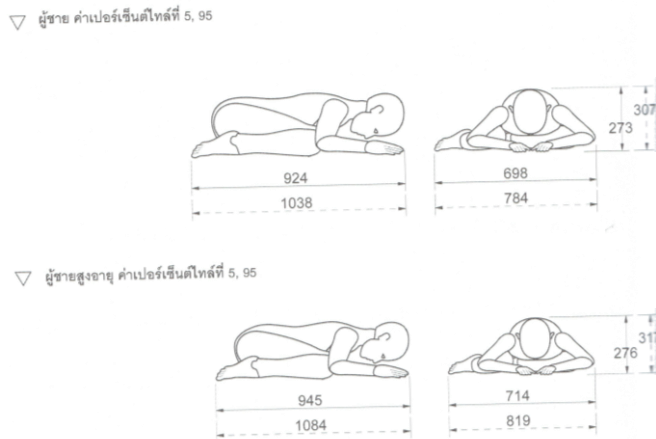
ที่มา : กุสุมา ธรรมธำรง และคณะ. 2552 : 2-26

2) การนั่งขัดสมาธิ

ภาพที่ 4.65 ระยะการนั่งขัดสมาธิของผู้ชายและชายสูงอายุ
ที่มา : กุสุมา ธรรมธีร และคณะ. 2552 : 2-27

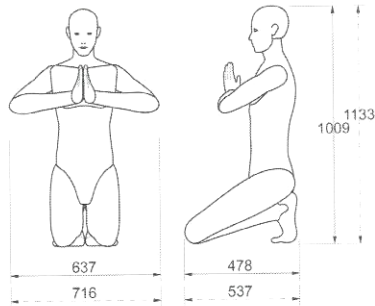
3) การนั่งพับเพียบกราบ

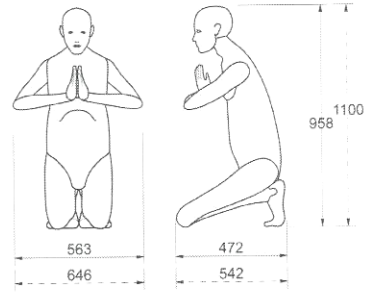
ภาพที่ 4.66 ระยะการนั่งพับเพียบกราบของผู้ชายและชายสูงอายุ
ที่มา : กุสุมา ธรรมธีร และคณะ. 2552 : 2-28

4) การนั่งท่าเทพพนม

▽ ผู้ชาย ค่าเปอร์เซ็นต์ไทล์ที่ 5, 95

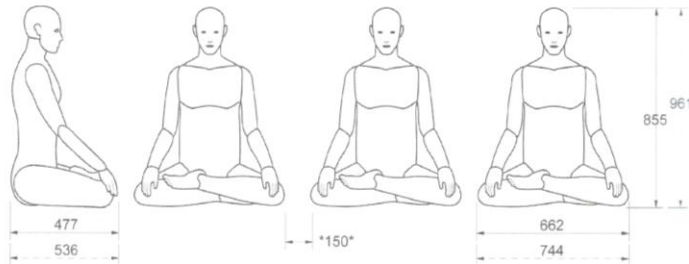
▽ ผู้ชายสูงอายุ ค่าเปอร์เซ็นต์ไทล์ที่ 5, 95

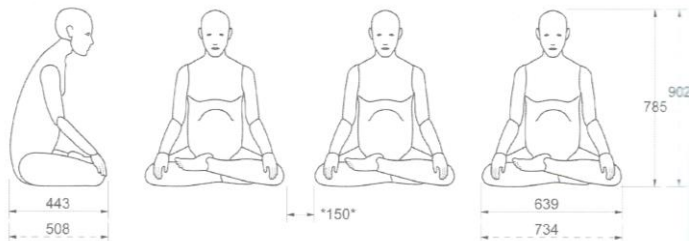
ภาพที่ 4.67 ระยะการนั่งท่าเทพพนมของผู้ชายและชายสูงอายุ
ที่มา : กุสุมา ธรรมธำรง และคณะ. 2552 : 2-29

5) การนั่งขัดสมาธิเรียงแถว

▽ ผู้ชาย ค่าเปอร์เซ็นต์ไทล์ที่ 5, 95

▽ ผู้ชายสูงอายุ ค่าเปอร์เซ็นต์ไทล์ที่ 5, 95

ภาพที่ 4.68 ระยะการนั่งขัดสมาธิเรียงแถวของผู้ชายและชายสูงอายุ
ที่มา : กุสุมา ธรรมธำรง และคณะ. 2552 : 2-46

จากภาพที่ 4.64 ถึง 4.68 นำมาข้อมูลภาพนำมาแสดงที่ตารางที่ 4.1 และ 4.2

ตารางที่ 4.1 พื้นที่นั่งของชายจำแนกตามท่านั่ง

ท่านั่ง	กว้าง		ยาว	
	ค่าเปอร์เซ็นต์ไทม์ที่ 5 (mm.)	ค่าเปอร์เซ็นต์ไทม์ที่ 95 (mm.)	ค่าเปอร์เซ็นต์ไทม์ที่ 5 (mm.)	ค่าเปอร์เซ็นต์ไทม์ที่ 95 (mm.)
พับเพียบ	671	755	484	544
พับเพียบกราบ	698	784	924	1038
ขัดสมาธิ	662	744	477	536
เทพพนม	637	716	478	537
เทพพนมกราบ	-	-	-	-

ค่าเปอร์เซ็นต์ไทม์ที่ 5 ของระยะความกว้างของการนั่ง หมายถึง ในจำนวน 100 คน มีจำนวน 5 คนที่มีระยะความกว้างของการนั่งต่ำกว่าค่านี้

ค่าเปอร์เซ็นต์ไทม์ที่ 95 ของระยะความกว้างของการนั่ง หมายถึง ในจำนวน 100 คน มีจำนวน 95 คนที่มีระยะความกว้างของการนั่งต่ำกว่าค่านี้ ในการนำค่าเปอร์เซ็นต์ไทม์ไปใช้เพื่อการออกแบบสถาปัตยกรรมจึงแนะนำให้ใช้ค่าเปอร์เซ็นต์ไทม์ที่ 95

ตารางที่ 4.2 พื้นที่นั่งของชายสูงอายุจำแนกตามท่านั่ง

ท่านั่ง	กว้าง		ยาว	
	ค่าเปอร์เซ็นต์ไทม์ที่ 5 (mm.)	ค่าเปอร์เซ็นต์ไทม์ที่ 95 (mm.)	ค่าเปอร์เซ็นต์ไทม์ที่ 5 (mm.)	ค่าเปอร์เซ็นต์ไทม์ที่ 95 (mm.)
พับเพียบ	609	699	445	511
พับเพียบกราบ	714	819	945	1084
ขัดสมาธิ	639	734	443	508
เทพพนม	563	646	472	542
เทพพนมกราบ	-	-	-	-

ในการประกอบพิธีสังฆกรรมพระสงฆ์จะมีการเปลี่ยนอิริยาบถการนั่งทั้งการนั่งพับเพียบ การนั่งขัดสมาธิ การนั่งกระโหย่ง การกราบแบบเบญจางคประดิษฐ์ เมื่อนำข้อมูลจากสัดส่วนคนไทยของชายในการนั่งแบบท่าต่าง ๆ แต่ไม่มีระยะกราบแบบเบญจางคประดิษฐ์

หมายเหตุ : ข้อมูลเพื่อการออกแบบสถาปัตยกรรม จากข้อมูลประชากรชาวสหรัฐอเมริกา กำหนดระยะนั่งขัดสมาธิต่อคน คือ กว้าง 750 มิลลิเมตร ยาว 625 มิลลิเมตร (Ernst Neufert. 1980 : 11) ซึ่งมีขนาดใหญ่กว่าสัดส่วนคนไทย

ในการวิจัยครั้งนี้จึงได้ทำการรวบรวมข้อมูลภาคสนามโดยการวัดระยะการนั่งของภิกษุในทำนอง 4 อิริยาบถ ได้แก่ ท่าพับเพียบ ท่ากระโหย่ง ท่ากระโหย่งกราบ และท่าขัดสมาธิ ด้วยเครื่องมือวัด โดยวัดระยะความกว้างความยาวของภิกษุจำนวน 124 รูปมาวิเคราะห์ข้อมูลด้วยค่าสถิติเปอร์เซ็นต์ไทล์ที่ 5 และเปอร์เซ็นต์ไทล์ที่ 95 โดยได้ระยะความกว้างของทำนองที่มากที่สุดกับระยะความยาวของทำนองที่มากที่สุด มาใช้ในการวิเคราะห์พื้นที่ตามรูปแบบการนั่งของพระสงฆ์ในการประกอบสังฆกรรมต่อ 1 รูป จากนั้นนำมาคำนวณหาระยะทางสัญจร รวมเป็นพื้นที่ใช้สอยขั้นต่ำในบริเวณพื้นที่สังฆกรรม ได้ผลการวิจัย ดังนี้

ตารางที่ 4.3 ช่วงอายุของภิกษุ

ช่วงอายุ	จำนวน (คน)	ร้อยละ
21-29 ปี	55	44.35
30-39 ปี	24	19.35
40-49 ปี	20	16.13
50-59 ปี	20	16.13
60 ปี ขึ้นไป	5	4.03
รวม	124	100.00

จากตารางที่ 4.3 ภิกษุส่วนใหญ่ (ร้อยละ 44.35) ที่เป็นกลุ่มตัวอย่างมีอายุระหว่าง 20-29 ปี โดยมีอายุต่ำสุดคือ 21 ปี และสูงสุดคือ 68 ปี

ตารางที่ 4.4 อายุ ส่วนสูง น้ำหนักของภิกษุ

	อายุ (ปี)	ส่วนสูง (เซนติเมตร)	น้ำหนัก (กิโลกรัม)
Min.	21	145	41
Max.	68	189	120
Percentiles 5		155	45
Percentiles 95		177.75	96

จากตารางที่ 4.4 ภิกษุที่เป็นกลุ่มตัวอย่างมีอายุต่ำสุดคือ 21 ปี และสูงสุดคือ 68 ปี มีความสูงตั้งแต่ 145-189 เซนติเมตร มีน้ำหนักตั้งแต่ 41-120 กิโลกรัม โดยมีจำนวนร้อยละ 95 ที่มีความสูงต่ำกว่า 177.75 เซนติเมตรและมีน้ำหนักต่ำกว่า 96 กิโลกรัม

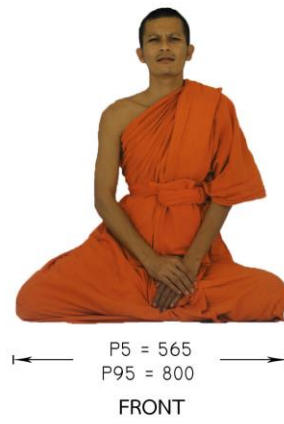
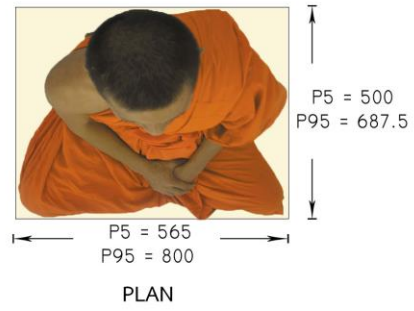
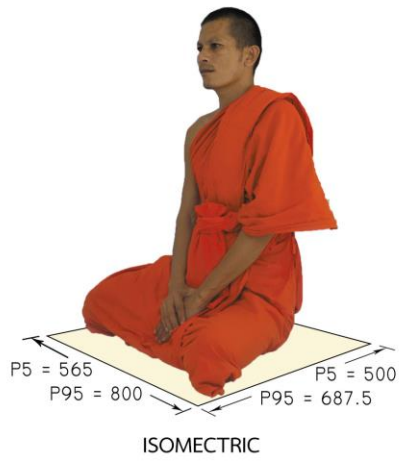
ตารางที่ 4.5 ระยะการนั่งของภิกษุจำแนกตามท่านั่ง

ค่าสถิติ	ท่านั่งพับเพียบ		ท่านั่งกระโห้ง		ท่านั่งกระโห้งกราบ		ท่านั่งขัดสมาธิ	
	กว้าง (มม.)	ยาว (มม.)	กว้าง (มม.)	ยาว (มม.)	กว้าง (มม.)	ยาว (มม.)	กว้าง (มม.)	ยาว (มม.)
Min.	430	430	320	400	320	710	500	440
Max.	900	850	690	1,000	690	1,100	820	850
Percentiles 5	565	500	380	450	380	800	552.5	470
Percentiles 95	800	687.5	637.5	610	637.5	1,067.5	767.5	650

จากตารางที่ 4.5 ระยะการนั่งของภิกษุที่เป็นกลุ่มตัวอย่างที่ค่าเปอร์เซ็นต์ไทล์ที่ 95 พบว่าท่านั่งพับเพียบมีความกว้างมากที่สุดกว่าท่านั่งอื่น และท่านั่งกระโห้งกราบแบบเบญจางคประดิษฐ์มีความยาวมากที่สุดกว่าท่านั่งอื่น ดังภาพที่ 4.69-4.72 จึงได้ระยะการนั่งของภิกษุที่รองรับการนั่งได้ทุกท่านั่งคือ กว้าง 800 มิลลิเมตร ยาว 1,067.5 มิลลิเมตร รวมพื้นที่นั่ง 0.854 ตารางเมตรต่อรูป

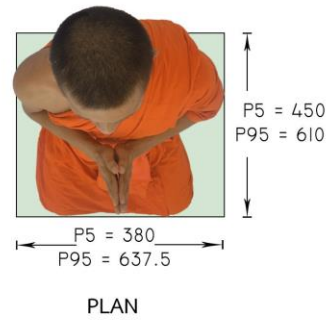
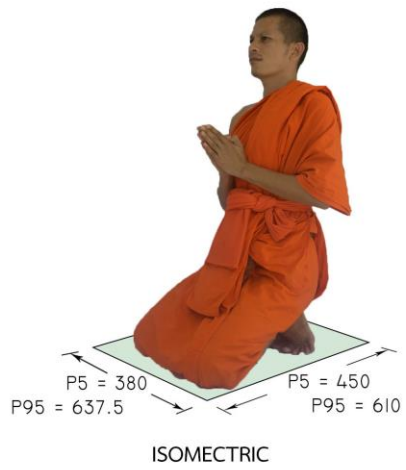
เมื่อเปรียบเทียบกับข้อมูลสัดส่วนร่างกายประชากรไทยเพื่อการออกแบบสถาปัตยกรรม พบว่าที่ค่าเปอร์เซ็นต์ไทล์ที่ 95 พบว่าท่านั่งพับเพียบของชายสูงอายุมีความกว้างมากที่สุดกว่าท่านั่งอื่น และมีความยาวมากที่สุดกว่าท่านั่งอื่น จึงได้ระยะการนั่งของชายไทย กว้าง 819 มิลลิเมตร ยาว 1,084 มิลลิเมตร รวมพื้นที่นั่ง 0.887796 ตารางเมตร มากกว่าจากการวิจัย 0.033796 ตารางเมตร

ท่านั่งพับเพียบ ค่าเปอร์เซ็นต์ไหล่ที่ 5,95

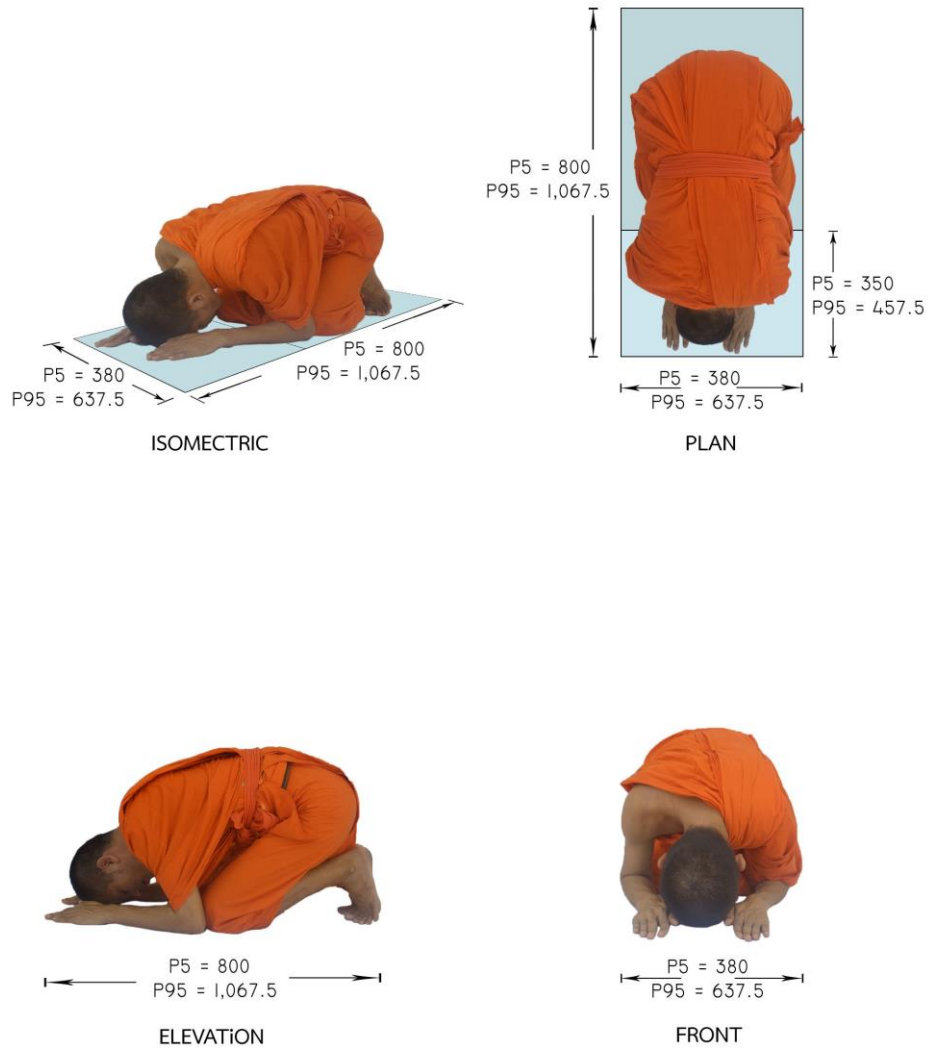
ภาพที่ 4.69 ระยะการนั่งของภิกษุในท่านั่งพับเพียบ

ท่านั่งกระโหียง ค่าเปอร์เซ็นต์ไทล์ที่ 5,95

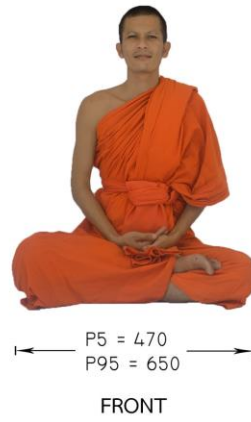
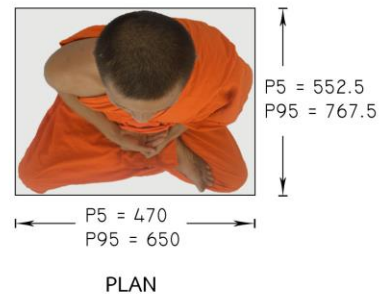
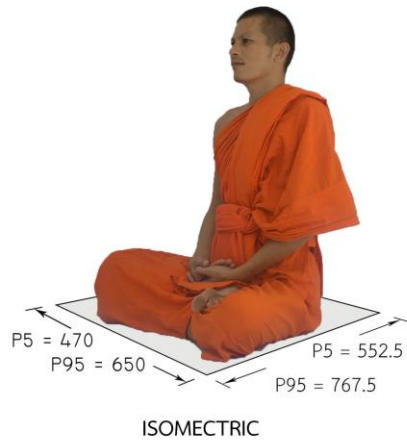
ภาพที่ 4.70 ระยะการนั่งของภิกษุในท่ากระโหียง

ทำนักระโหยงกราบ (กราบเบญจางคประดิษฐ์) ค่าเปอร์เซ็นไทล์ที่ 5,95

ภาพที่ 4.71 ระยะการนั่งของภิกษุในทำนักระโหยงกราบ

ท่านั่งขัดสมาธิ ค่าเปอร์เซ็นต์ไทล์ที่ 5,95

ภาพที่ 4.72 ระยะการนั่งของภิกษุในท่านั่งขัดสมาธิ

จากนั้นพิจารณาระยะหัตถบาส โดยมีการกำหนดให้ไม่เกิน 500 มิลลิเมตร ทำให้รวมพื้นที่นั่งของสงฆ์ สามารถเขียนภาพจำลองได้ดังภาพที่ 4.74 และการคำนวณ ดังนี้

- ที่นั่งของสงฆ์กลุ่มตัวอย่างที่ค่าเปอร์เซ็นต์ที่ 95 มีพื้นที่ $800 \times 1,067.5$ มม. = 0.854 ตร.ม.
- ระยะหัตถบาส $500 \times 1,067.5$ มม. = 0.53375 ตร.ม.
- รวมพื้นที่นั่งต่อภิกษุ 1 รูป = 1.38775 ตร.ม.
- คิดเป็น 1.38 ตร.ม.ต่อรูป (รวมระยะหัตถบาส)

-เมื่อพิจารณาจากพุทธบัญญัติเกี่ยวกับสีมาที่พระสงฆ์จะพึงกระทำสังฆกรรมนั้นจะต้องกำหนดเขตสีมาห้ามไม่ให้สมมุติสีมาเล็กเกินไป จนไม่สามารถบรรจุภิกษุ 20 รูปขึ้นไป นั่งหัตถบาสได้ แสดงว่าพื้นที่สังฆกรรมภายในสีมา ไม่น้อยกว่า 21 รูปนั่งระยะหัตถบาส = 21 รูป

- พื้นที่สังฆกรรมตามพระวินัยสำหรับภิกษุ 21 รูป $\times 1.38$ ตร.ม. = 28.98 ตร.ม.
- เผื่อพื้นที่สัญจรตามหลักการออกแบบสถาปัตยกรรม ร้อยละ 30 = 37.67 ตร.ม.
- พื้นที่สังฆกรรมตามพระวินัยสำหรับภิกษุ 21 รูปนั่งหัตถบาสรวมทางสัญจรคิดเป็น 38 ตร.ม.

ดังนั้น สรุปได้ว่าในการสร้างสิม ควรมีพื้นที่ภายในไม่น้อยกว่า 38 ตารางเมตร เพื่อประกอบสังฆกรรมที่บรรจุภิกษุ 21 รูป นั่งหัตถบาสได้รวมเผื่อพื้นที่ทางสัญจรร้อยละ 30

หมายเหตุ ไม่รวมพื้นที่ฐานชุกชี พื้นที่ตั้งพระพุทธรูป พื้นที่ตั้งโต๊ะหมู่บูชา เครื่องบูชา ธรรมาสน์ เติงพระปาติโมกข์ พื้นที่สำหรับฆราวาส และยังมีได้คำนึงถึงรูปแบบการจัดผังการนั่งของภิกษุตามธรรมเนียมนิยมที่ยึดถือสมณศักดิ์

ทำนั่งกระโหยง ค่าเปอร์เซ็นต์ที่ 5,95

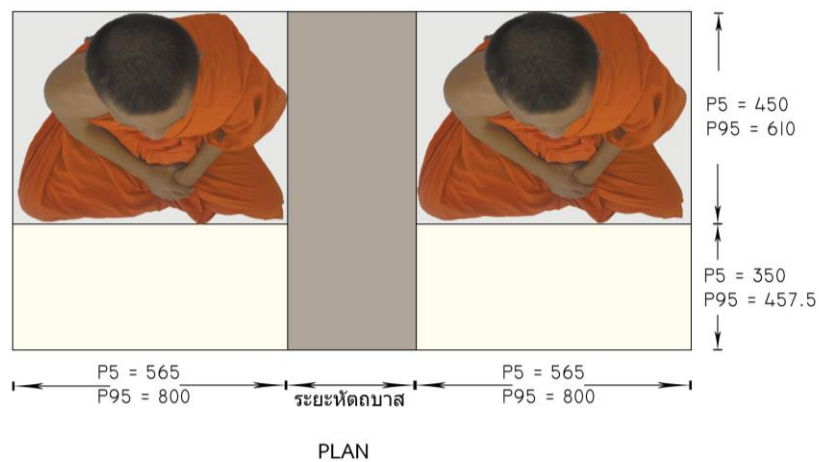
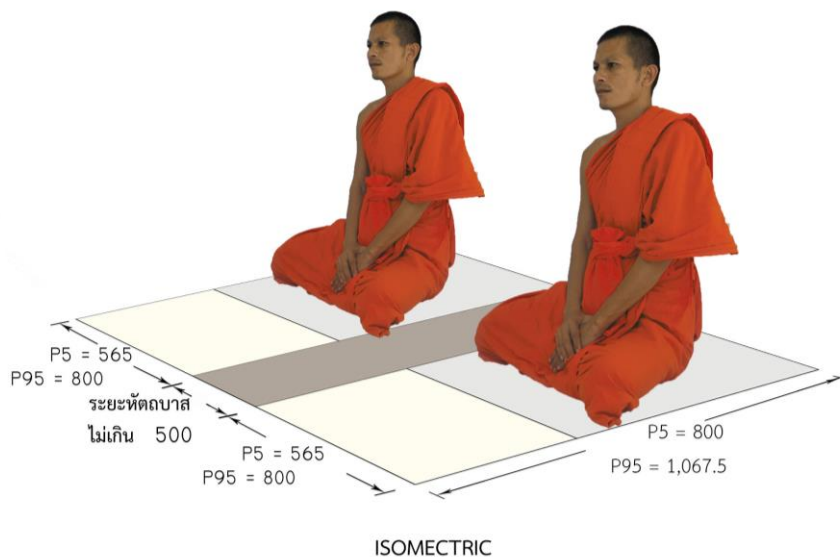
ภาพที่ 4.73 ระยะหัตถบาสของพระสงฆ์

พื้นที่นั่งของภิกษุที่รองรับการนั่งได้ทุกท่า = 0.2745 ตารางเมตร (ใช้ค่าเปอร์เซ็นต์ที่ 95)

- ค่าเปอร์เซ็นต์ที่ 5 ขนาดกว้าง 565 มิลลิเมตร ยาว 450 มิลลิเมตร
- ค่าเปอร์เซ็นต์ที่ 95 ขนาดกว้าง 450 มิลลิเมตร ยาว 610 มิลลิเมตร

พื้นที่นั่งของภิกษุที่รองรับการนั่งได้ทุกท่ารวมระยะหัตถบาสนและระยะกราบ = 1.38775 ตารางเมตร (ใช้ค่าเปอร์เซ็นต์ที่ 95)

- ค่าเปอร์เซ็นต์ที่ 5 ขนาดกว้าง 1,065 มิลลิเมตร ยาว 800 มิลลิเมตร
- ค่าเปอร์เซ็นต์ที่ 95 ขนาดกว้าง 1,300 มิลลิเมตร ยาว 1,067.5 มิลลิเมตร

ภาพที่ 4.74 ขนาดพื้นที่นั่งของพระสงฆ์ 1 รูปรวมระยะหัตถบาสน และระยะกราบ

ในการศึกษารูปแบบผังการนั่งของภิกษุในการประกอบสังฆกรรมนั้น พบว่า รูปแบบการนั่งของภิกษุเป็นธรรมเนียมปฏิบัติแต่ขึ้นกับปัจจัยหลายประการ เช่น ขนาดและรูปร่างของอุโบสถ จำนวนสงฆ์ และสมณศักดิ์ของสงฆ์ที่ร่วมพิธีในคราวนั้น ธรรมเนียมนิยมของแต่ละท้องถิ่นซึ่งปัจจัยเหล่านี้ทำให้มีการพิจารณาจัดรูปแบบการนั่งที่ต่างออกไปได้ รูปแบบการนั่งใน 2 ลักษณะ ได้แก่

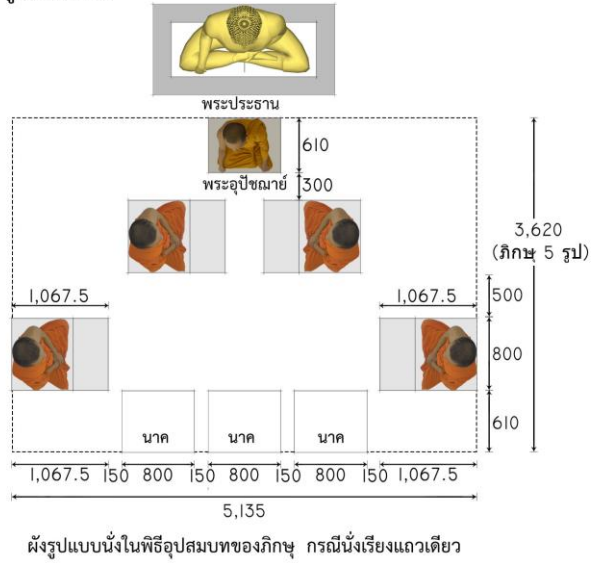
1. การนั่งแบบการประชุม (Meeting room) ใช้ในการประกอบพิธีให้อุปสมบท กรานกฐิน หรือการสวดอัฏฐายิก ขอยกตัวอย่าง ผังการนั่งในพิธีให้อุปสมบท พื้นที่สังฆกรรมมีการจัดผัง ดังนี้

ด้านหน้าของพระพุทธรูปองค์ประธาน เป็นอาสนะของพระอุปัชฌาย์ หันหน้าไปทางประตูทางเข้าอุโบสถ จัดวางอาสนะของพระคู่สวดด้านซ้ายและขวาของอาสนะของพระอุปัชฌาย์ ในลักษณะหันหน้าเข้าหากัน จากนั้นจัดวางอาสนะของพระอันดับทิศทางเดียวกับพระคู่สวดแต่นิยมให้มีช่องว่างตรงกลางระหว่างอาสนะมากกว่าของอาสนะของพระคู่สวด โดยให้มีระยะห่างสำหรับนาค จำนวนไม่เกิน 3 คนนั่งเรียงแถวหน้ากระดานได้ ซึ่งจำนวนพระอันดับจะมีตั้งแต่ 2 รูปขึ้นไปโดยจัดวางอาสนะต่อเป็นแถวยาวโดยมีระยะหัตถบาสน ตามภาพที่ 4.76 หรืออาจมีการซ้อนเป็น 2 แถว กรณีอุโบสถมีความกว้าง การนั่งนาคจะหันหน้าเข้าหาพระอุปัชฌาย์ (แถวละไม่เกิน 3 คน) ตามภาพที่ 4.77

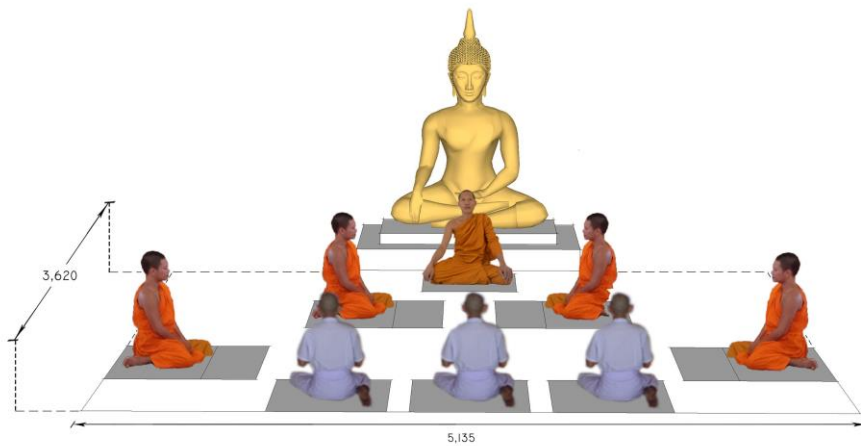
2. การนั่งแบบห้องเรียน (Classroom) ใช้ในการประกอบพิธีสวดพระปาติโมกข์ ปวารณา กรานกฐิน (กรณีมีภิกษุจำนวนมาก) ขอยกตัวอย่าง ผังการนั่งในพิธีสวดปาติโมกข์ พื้นที่สังฆกรรมมีการจัดผัง ดังนี้

ด้านหน้าของพระพุทธรูปองค์ประธาน เป็นอาสนะของพระที่มีสมณศักดิ์ หรือพระผู้ใหญ่ หันหน้าไปทางประตูทางเข้าอุโบสถ จัดวางให้นั่งอยู่หลังธรรมาสน์ขององค์แสดงปาติโมกข์เท่านั้นโดยหันหน้าไปทางประตูทางเข้าอุโบสถ จัดวางอาสนะของภิกษุด้านซ้ายและขวาของธรรมาสน์ จำนวน 4 รูป ในลักษณะหันหน้าเข้าหากัน ปิดล้อมด้วยอาสนะขององค์ทวน หันหน้าเข้าหาองค์แสดง โดยมีแท่นวางปาติโมกข์วางอยู่ด้านหน้าองค์ทวน จากนั้นจัดวางอาสนะของภิกษุเป็นแถวในระยะหัตถบาสนหันหน้าไปหาพระพุทธรูปองค์ประธาน แบบการนั่งในห้องเรียน จำนวนรูปต่อแถวและจำนวนแถวขึ้นอยู่กับขนาดและรูปร่างของแปลนพื้นของอุโบสถ ตามภาพที่ 4.80-4.81

พิธีอุปสมบท (พระภิกษุ 5 รูปแถวเดียว)

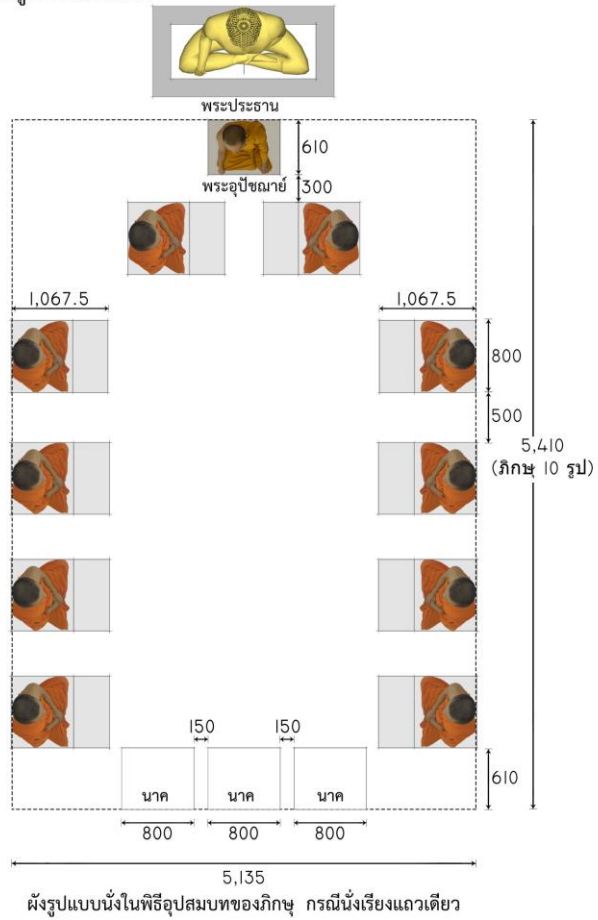

พิธีอุปสมบท (พระภิกษุ 5 รูป นั่งแถวเดียว)

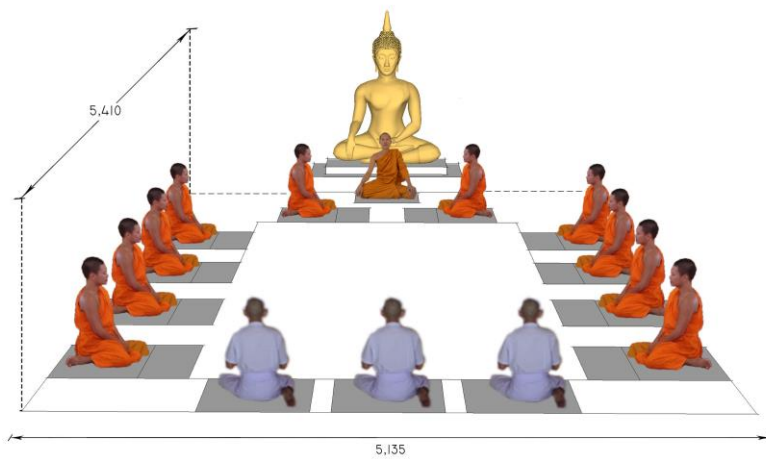

ภาพที่ 4.75 ผังการนั่งในพิธีให้อุปสมบท กรณีภิกษุ 5 รูปนั่งเรียงแถวเดียว

พิธีอุปสมบท (พระภิกษุ 10 รูป นั่งแถวเดียว)

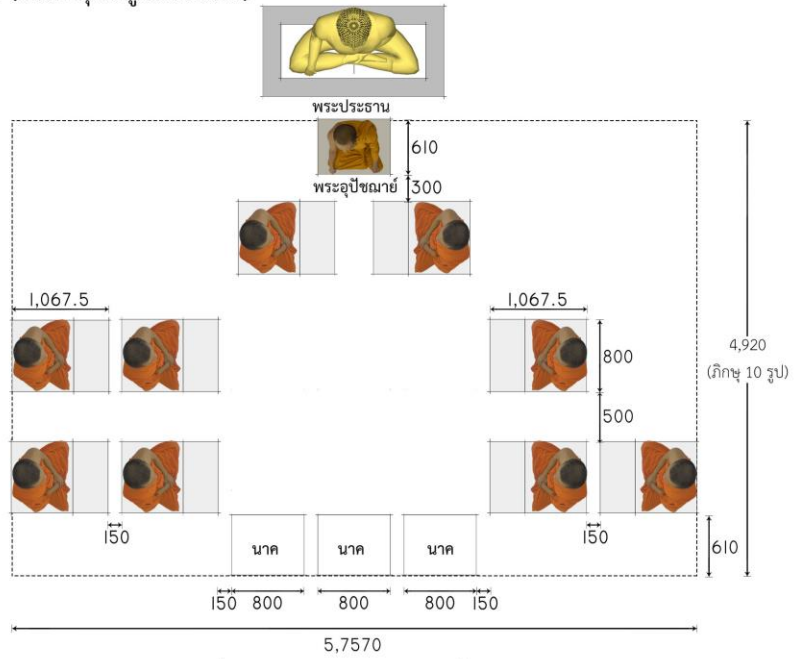

พิธีอุปสมบท (พระภิกษุ 10 รูป นั่งแถวเดียว)

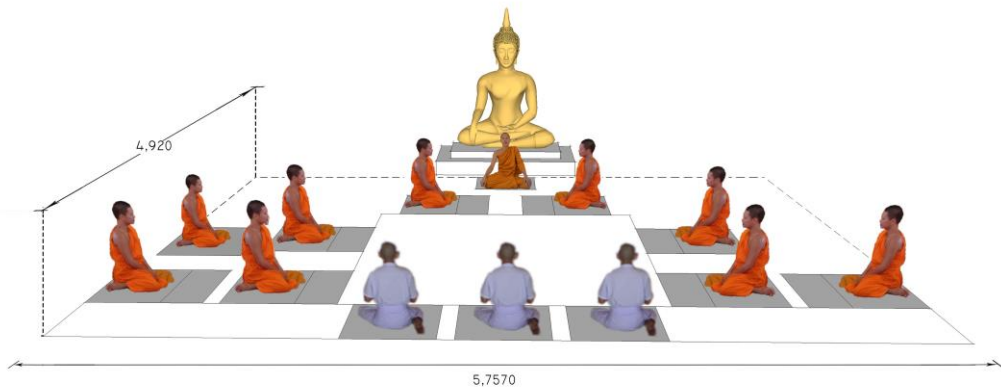
ภาพที่ 4.76 ผังการนั่งในพิธีให้อุปสมบท กรณีภิกษุ 10 รูปนั่งเรียงแถวเดียว

พิธีอุปสมบท (พระภิกษุ 10 รูปนั่งสองแถว)

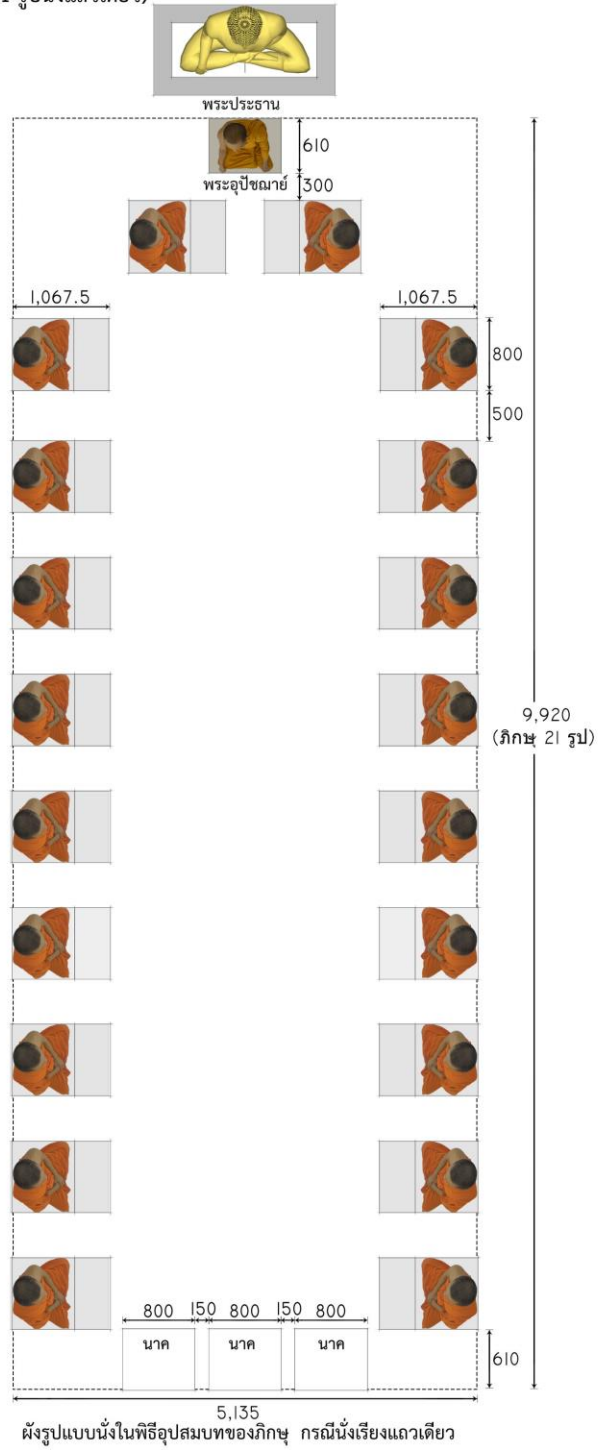
ผังรูปแบบนั่งในพิธีอุปสมบทของภิกษุ กรณีนั่งเรียงสองแถว

พิธีอุปสมบท (พระภิกษุ 10 รูปนั่งสองแถว)

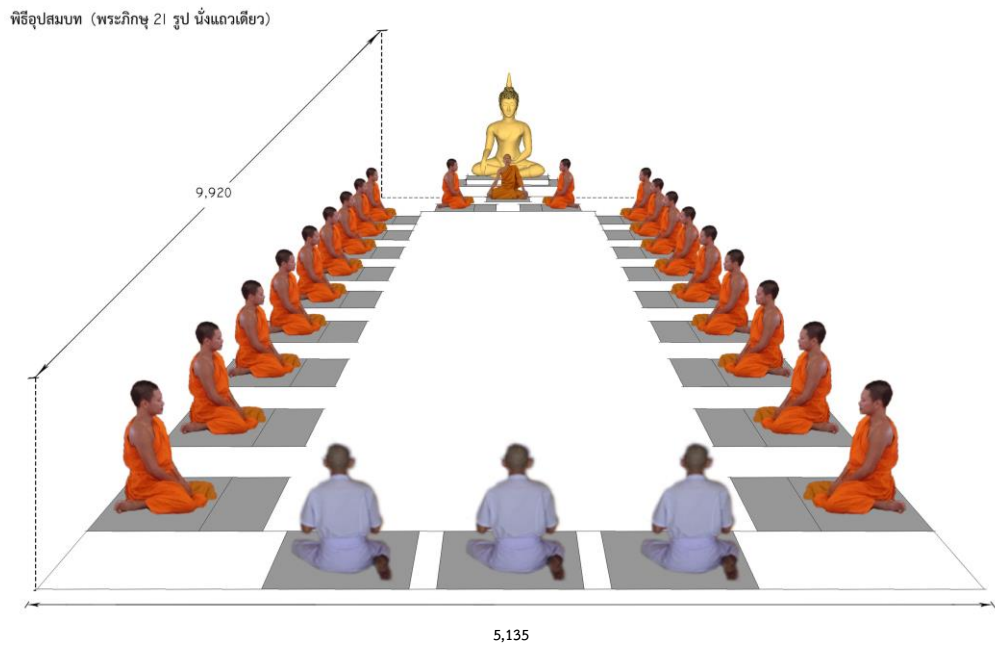

ภาพที่ 4.77 ผังการนั่งในพิธีให้อุปสมบทกรณี ภิกษุ 10 รูปนั่งเรียงสองแถว

พิธีอุปสมบท (พระภิกษุ 21 รูปนั่งแถวเดียว)

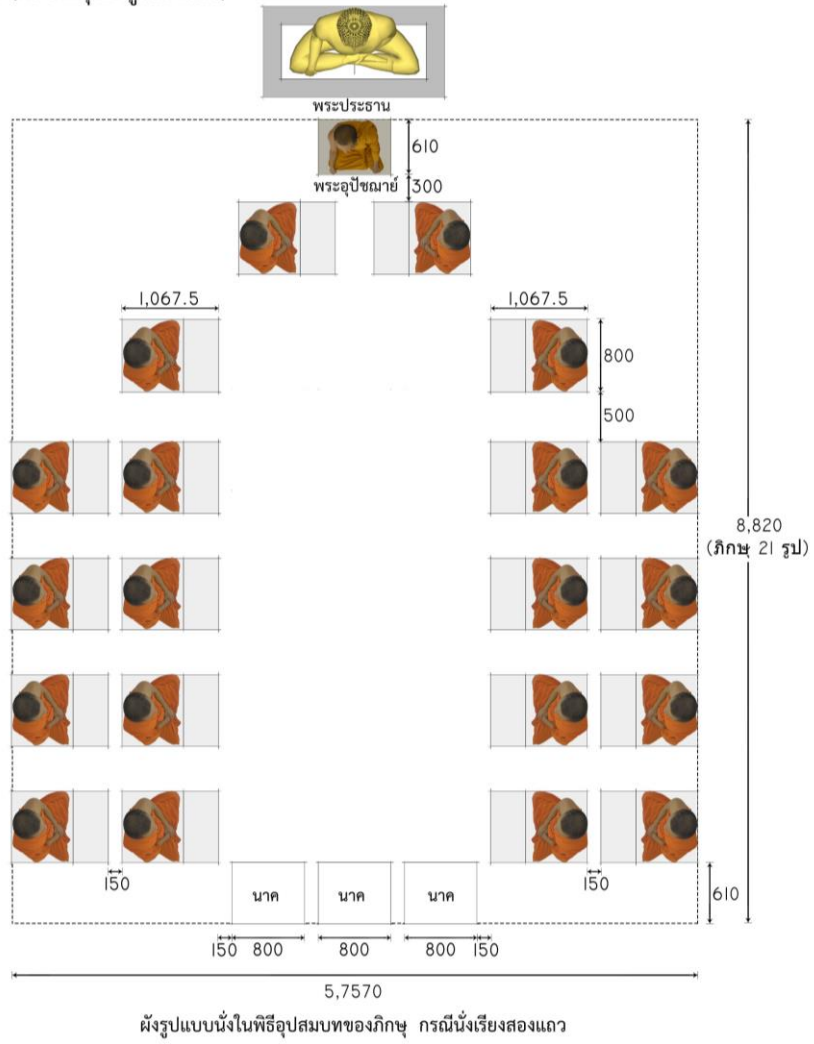

ภาพที่ 4.78 ผังการนั่งในพิธีให้อุปสมบท กรณีภิกษุ 21 รูปนั่งเรียงแถวเดียว

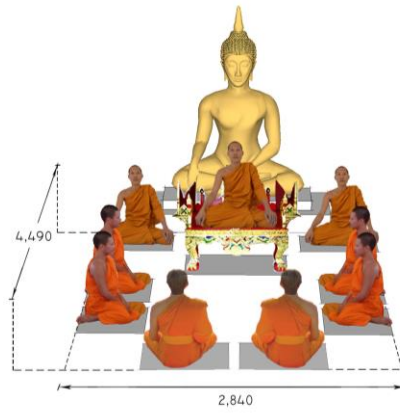
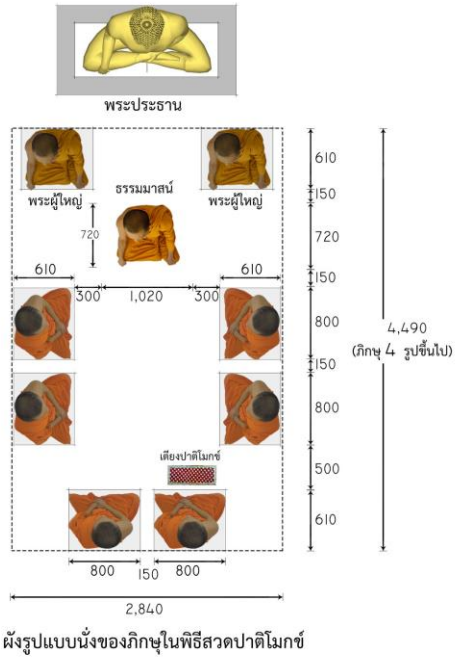
ภาพที่ 4.78 (ต่อ)

พิธีอุปสมบท (พระภิกษุ 21 รูปสองแถว)

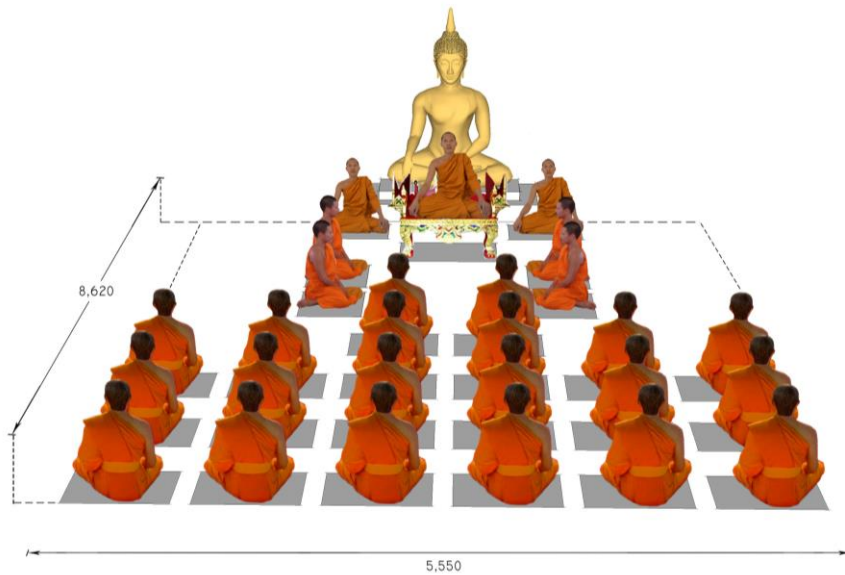
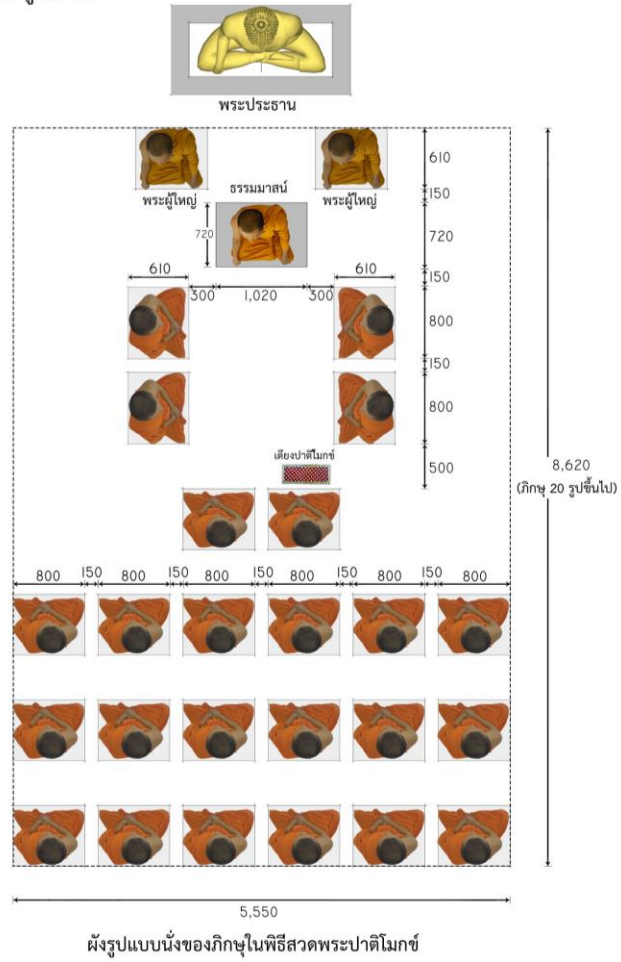
ภาพที่ 4.79 ผังการนั่งในพิธีให้อุปสมบท กรณีภิกษุ 21 รูปนั่งเรียงสองแถว

พิธีสวดปาติโมกข์ภิกษุ 4 รูปขึ้นไป

ภาพที่ 4.80 ผังการนั่งในพิธีสวดปาติโมกข์ ภิกษุ 4 รูป

พิธีสวดปาติโมกข์ภิกษุ 20 รูปขึ้นไป

ภาพที่ 4.81 ผังการนั่งในพิธีสวดปาติโมกข์ กรณีภิกษุ 21 รูป

เมื่อนำพื้นที่นั่ง **1.38 ตารางเมตรต่อรูป** รวมกับระยะสัญจรภายในอาคาร (Circulation area) ตามหลักการออกแบบสถาปัตยกรรม ให้คิดร้อยละ 30 ของพื้นที่ใช้สอย จะได้ $1.38 \times 1.30 = 1.794$ ตารางเมตร คิดเป็นพื้นที่สังฆกรรม **1.794 ตารางเมตรต่อรูป** ดังกล่าวทดสอบในขนาดพื้นที่ภายใน สิมกรณีศึกษา พบว่า

1) สิมวัดโคกพระ มีขนาดพื้นที่ภายในกว้างประมาณ 7.53 เมตร ยาวประมาณ 11.95 เมตร รวมพื้นที่ ประมาณ 89.9835 ตารางเมตร สามารถจุพระสงฆ์ได้ $= 89.9835 \div 1.794 = 50.16$ รูป หรือ ความจุไม่น้อยกว่า 20 รูปขึ้นไป

หากวัดขนาดพื้นที่ภายในตั้งแต่ด้านหน้าฐานชุกชีที่ประดิษฐานพระพุทธรูป จะมีขนาดกว้าง ประมาณ 7.53 เมตร ยาวประมาณ 7.77 เมตร รวมพื้นที่ ประมาณ 58.5081 ตารางเมตร สามารถจุพระสงฆ์ได้ $= 58.5081 \div 1.794 = 32.61$ รูป หรือความจุไม่น้อยกว่า 20 รูปขึ้นไป

2) สิมวัดสระแก มีขนาดพื้นที่ภายในกว้างประมาณ 4.28 เมตร ยาวประมาณ 7.08 เมตร รวมพื้นที่ประมาณ 30.3024 ตารางเมตร สามารถจุพระสงฆ์ได้ $= 30.3024 \div 1.794 = 16.89$ รูป หรือน้อยกว่า 20 รูป

หากวัดขนาดพื้นที่ภายในตั้งแต่ด้านหน้าฐานชุกชีที่ประดิษฐานพระพุทธรูป จะมีขนาดกว้าง ประมาณ 4.28 เมตร ยาวประมาณ 6.22 เมตร รวมพื้นที่ ประมาณ 26.6216 ตารางเมตร สามารถจุพระสงฆ์ได้ $= 26.6216 \div 1.794 = 14.84$ รูป หรือความจุ 15 รูป ซึ่งน้อยกว่า 20 รูป

3) สิมวัดหลักศิลา ขนาดพื้นที่ภายในกว้างประมาณ 6.48 เมตร ยาวประมาณ 6.61 เมตร เรือนขวางกว้างประมาณ 3.06 เมตร ยาวประมาณ 5.96 เมตร รวมพื้นที่ประมาณ 61.0704 ตารางเมตร สามารถจุพระสงฆ์ได้ $= 61.0704 \div 1.794 = 34.04$ รูป หรือความจุไม่น้อยกว่า 20 รูปขึ้นไป

หากวัดขนาดพื้นที่ภายในตั้งแต่ด้านหน้าฐานชุกชีที่ประดิษฐานพระพุทธรูป จะมีขนาดกว้าง ประมาณ 6.48 เมตร ยาวประมาณ 3.177 เมตร รวมพื้นที่ ประมาณ 20.59 ตารางเมตร เรือนขวางกว้างประมาณ 3.06 เมตร ยาวประมาณ 5.96 เมตร รวมพื้นที่ประมาณ 18.24 ตารางเมตร รวมพื้นที่ทั้งหมด ประมาณ 38.82 ตารางเมตร สามารถจุพระสงฆ์ได้ $= 38.82 \div 1.794 = 21.64$ รูป หรือความจุไม่น้อยกว่า 20 รูปขึ้นไป

สรุปว่า ขนาดพื้นที่ใช้สอยภายในสิมกรณีศึกษา (หากวัดขนาดพื้นที่ภายในตั้งแต่ด้านหน้าฐานชุกชีที่ประดิษฐานพระพุทธรูปถึงผนังทางเข้าด้านหน้าของสิม) ได้แก่ สิมวัดโคกพระ และสิมวัดหลักศิลา มีพื้นที่สังฆกรรมที่จุพระสงฆ์ได้ไม่น้อยกว่า 20 รูป แต่สิมวัดสระแกมีพื้นที่สังฆกรรมที่จุพระสงฆ์ได้น้อยกว่า 20 รูป

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

โครงการวิจัยภูมิปัญญาการกำหนดพื้นที่ภายในสิมอีสาน มีความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาจากแนวคิดการตระหนักถึงคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่นในการออกแบบอุโบสถพื้นถิ่นในภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประเทศไทย และต้องการถ่ายทอดคุณค่าของภูมิปัญญาด้วยการอธิบายความด้วยหลักการออกแบบสถาปัตยกรรม เพื่อให้เกิดความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ของชุมชนส่งผลให้เกิดการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ศึกษาจาก สิมจำนวน 3 หลัง ได้แก่ สิมวัดโคกพระ อำเภอจักราช จังหวัดนครราชสีมา สิมวัดสระแก อำเภอพุทไธสง และสิมวัดหลักศิลา อำเภอบ้านใหม่ไชยพจน์ จังหวัดบุรีรัมย์ มีวัตถุประสงค์การวิจัย 3 ประการ คือ 1) ศึกษาประวัติของอาคาร และคุณค่าของสิมที่มีต่อชุมชน 2) สำรวจรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของสิม และ 3) วิเคราะห์พื้นที่ในการออกแบบพื้นที่ใช้สอยภายในสิม ในการประกอบสังฆกรรมโดยสร้างภาพสามมิติจากโปรแกรมคอมพิวเตอร์ เพื่อนำมาเป็นข้อมูลประกอบการอธิบายความถึงหลักการออกแบบสถาปัตยกรรมเกี่ยวกับการกำหนดพื้นที่ใช้สอย ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้สามารถสรุปผลการวิจัย อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ ดังนี้

5.1 สรุปผล

จากพุทธบัญญัติเกี่ยวกับสิมาที่พระสงฆ์จะพึงกระทำสังฆกรรมนั้นจะต้องกำหนดเขตสิมาห้ามไม่ให้สมมุติสิมาเล็กเกินไป จนไม่สามารถบรรจุภิกษุ 21 รูป นั่งหัตถบาสาได้ มีผลต่อการกำหนดพื้นที่ใช้สอยภายในสิม หรืออุโบสถ ในการวิจัยครั้งนี้ศึกษาจากกรณีศึกษา คือ สิมวัดโคกพระ อำเภอจักราช จังหวัดนครราชสีมา สิมวัดสระแก อำเภอพุทไธสง และสิมวัดหลักศิลา อำเภอบ้านใหม่ไชยพจน์ จังหวัดบุรีรัมย์ เป็นอุโบสถพื้นถิ่นในพระพุทธศาสนา ก่อสร้างด้วยภูมิปัญญาด้านการก่อสร้างอาศัยแรงงานของคนในท้องถิ่นร่วมกับช่างพื้นบ้าน ด้วยกำลังศรัทธาอย่างแรงกล้าในพระพุทธศาสนา สร้างสรรค์เป็น สิมพื้นถิ่นเพื่อใช้ในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาและเป็นศูนย์รวมจิตใจที่สำคัญของชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ทั้งนี้ สิมทั้งสามหลังมีลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่แตกต่างกัน ดังนี้ สิมวัดโคกพระเป็น อุโบสถทรงโรงแบบมีเสาร่วมใน ขนาด 5 ห้อง พื้นที่ใช้สอย ประมาณ 89.9835 ตารางเมตร อาคารหันหน้าไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ผนังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดกว้าง 8.48 เมตร ยาว 13.03 เมตร ยกสูงกว่าระดับดินทำฐานอาคาร มีบันไดทางขึ้น 2 ทาง โครงสร้างเสา คานไม้ ผนังก่ออิฐถือปูน หลังคาทรงจั่วซ้อน 2 ชั้น ๆ ละ 2 ตับ อาคารตั้งบนลานประทักษิณ มีกำแพงแก้ว และซุ้มเสมา กรมศิลปากรสันนิษฐานว่าสร้างตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา

สิมวัดสระแก อายุอาคารราว 99 ปี เป็นอุโบสถไม้ ขนาด 3 ห้อง มีพื้นที่ใช้สอยประมาณ 30.3024 ตารางเมตร หันหน้าอาคารไปทางทิศตะวันออก ผนังแบบทรงโรง ขนาดกว้าง 4.10 เมตร ยาว 6.90 เมตร ฐานเอวชั้นสร้างจากแผ่นไม้ มีตั้งไม้แทนชั้นบันไดทางขึ้นด้านหน้าอาคาร ฝาผนังไม้แบบฝาสายบัว หลังคาทรงจั่วแบบมีกันสาดยื่นคลุมทั้งสี่ด้าน มุงด้วยแผ่นหลังคาสังกะสี ไม่มีส่วนประดับหลังคา ผนังรอบอาคารเป็นพื้นดิน มีหินเป็นสีมาแสดงแนวเขตพัทธสีมา

และสิมวัดหลักศิลา อายุอาคารราว 99 ปี เป็นอุโบสถขนาด 3 ห้อง มีพื้นที่ใช้สอยประมาณ 61.0704 ตารางเมตร หันหน้าไปทางทิศตะวันออก ผนังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดกว้าง 6.68 เมตร ยาว 10.15 เมตร ก่ออิฐถือปูน เสาและโครงสร้างหลังคาทำด้วยไม้เนื้อแข็ง หลังคาทรงปั้นหยาซ้อนลดหลั่นกัน 3 ชั้น และมีเรือนขวางด้านหน้ามีหลังคาทรงจั่วแบบมีมุขหน้าโครงสร้างหลังคาไม้เนื้อแข็งมุงด้วยแผ่นหลังคาสังกะสี มีการเขียนรูปแต้ม บริเวณภายนอกสิมเดิมฝังเสมาหรือนิมิตรงกลมอยู่โดยรอบห่างจากตัวอาคารประมาณ 4 เมตร ภายหลังมีการถมดินบริเวณนี้จึงไม่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน

คุณค่าของสิมวัดโคกพระ สิมวัดสระแก และสิมวัดหลักศิลาที่มีต่อชุมชน สามารถระบุว่าสิมมีคุณค่าที่ตัวสถาปัตยกรรมเอง มีคุณค่าของการคงอยู่ในสังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่น และมีคุณค่าของการคงอยู่ในสภาพแวดล้อมธรรมชาติเฉพาะท้องถิ่น โดยสามารถประเมินคุณค่าของสิมเป็น 4 ด้าน ดังนี้

1. **คุณค่าทางด้านสุนทรียภาพ** ในการก่อสร้างสิมซึ่งเป็นเสมือนที่ประทับขององค์สัมมาสัมพุทธเจ้าตามคติความเชื่อของสังคมพุทธศาสนา ทำให้รูปแบบทางสถาปัตยกรรมและการตกแต่งประดับประดาทั้งรูปปั้น (ภาพจิตรกรรมฝาผนัง) และส่วนประดับทางสถาปัตยกรรมกระทำด้วยความประณีตเท่าที่ชุมชนจะทำได้ในขณะนั้น สิมจึงมีคุณค่าทางด้านศิลปกรรมและคุณค่าทางด้านสถาปัตยกรรมที่ส่งผลด้านสุนทรียภาพแสดงออกถึงความเรียบง่าย สงบ สมถะและความมีอิสระ อันเป็นรากของงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

2. **คุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่น** ได้แก่ สิมเป็นตัวแทนของอาคารสำคัญที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับคน ชุมชน และเหตุการณ์ถือเป็นประวัติศาสตร์สำคัญของชุมชนในช่วงสร้างบ้านแปงเมืองตั้งชุมชน ตั้งวัดสร้างสิม สิมจึงถือเป็นสื่อที่แสดงความเป็นตัวตน และการรักษาความเป็นตัวเอง (Autonomy) ของคนในชุมชน

3. **คุณค่าทางวิชาการและการศึกษา** ในการก่อสร้างสิมซึ่งเป็นอาคารสาธารณะสำคัญของชุมชนต้องอาศัยภูมิปัญญาในการจัดหาวัสดุก่อสร้าง เทคนิคการก่อสร้างและทักษะเชิงช่างก่ออิฐ เเชิงช่างปูนปั้น เเชิงช่างไม้ ช่างเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนัง) ทำให้รูปแบบทางสถาปัตยกรรมแสดงความเป็นของแท้ มีความหายากและเป็นตัวแทนของสิมอีสานที่ยังคงหลงเหลืออยู่ในปัจจุบันที่ควรค่าแก่การเป็นแบบให้ศึกษาถึงวิชาการเชิงช่างของบรรพชน

4. **คุณค่าทางด้านจิตใจ** ด้วยบรรพบุรุษของคนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมต่อการสร้างบ้านแปงเมือง ตั้งชุมชน ตั้งวัด สร้างสิมเพื่อเป็นจุดกำเนิดสงฆ์ในพิธีอุปสมบท ให้พระสงฆ์ได้ใช้ประกอบกิจของสงฆ์ ทำวัตรเช้า วัตรเย็น เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปอันเป็นพระประธานให้พุทธศาสนิกชนเข้าไปทำการสักการะ เป็นศูนย์รวมแห่งความศรัทธาเป็นที่พึ่งทางจิตใจและจิตวิญญาณ อีกทั้งวัดยังมีบทบาทเป็นแหล่งประกอบกิจกรรมในวันสำคัญทางพุทธศาสนา กิจกรรมทางประเพณี เช่น วันสงกรานต์ วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา วันลอยกระทง อีกทั้งเป็นแหล่งพักผ่อนหย่อนใจของชีวิตให้กับบรรพบุรุษที่ล่องล่ำของชนในชุมชน วัดจึงเป็นศูนย์กลางของชุมชนที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตของคนในชุมชน สิมจึงเป็นสื่อแทนความผูกพันที่ชุมชนมีต่อสถานที่ (Sense of place) ที่คนในชุมชนเคยดำรงชีวิตมาอย่างแน่นแฟ้น จนเกิดความรู้สึกยึดถือเอาสถานที่เหล่านั้นเป็นถิ่นของตน (Sense of belonging) หยั่งรากฝังลึกในจิตใจจนยึดมั่นเป็นคุณค่าของชีวิต

สังฆกรรมในสิม หมายถึง พิธีกรรมการใช้เขตสีมา การประกอบพิธีกรรมในอุโบสถซึ่งมีลักษณะแตกต่างตามวาระที่นำเข้าสู่การพิจารณาในที่ประชุมสงฆ์ ได้แก่ การสวดพระปาติโมกข์ การปวารณา การกรานกฐิน การอุปสมบท การระงับอธิกรณ์ สามารถสรุปรายละเอียดได้ดังตารางที่ 5.1

ตารางที่ 5.1 การกำหนดจำนวนสงฆ์ในการสังฆกรรมตามพระวินัย

จำนวนสงฆ์	ชื่อเรียก	กรรมทั้งปวง เช่น สวดพระปาติโมกข์ กรานกฐิน เป็นต้น	การให้อุปสมบท	การปวารณา	การสวดถอนการอาบัติสังฆาติเสส
4 รูป	-	กระทำได้	ยกเว้น	ยกเว้น	ยกเว้น
5 รูป	สงฆ์ปัญจวรรค	กระทำได้	ยกเว้นในกลุ่มมัธยมประเทศ	กระทำได้	ยกเว้น
10 รูป	สงฆ์ทศวรรค	กระทำได้	กระทำได้	กระทำได้	ยกเว้น
20 รูปขึ้นไป	-	กระทำได้	กระทำได้	กระทำได้	กระทำได้

ตารางที่ 5.2 รายละเอียดของสังฆกรรม 5 ประเภทตามพระวินัย

	ประเภท	กิจกรรม	ชื่อเรียก	จำนวนสงฆ์ร่วมในพิธี	กำหนดวันประกอบพิธี
1	การสวดปาติโมกข์	เป็นการทบทวนศีลทั้ง 227 ข้อที่พระภิกษุสงฆ์ถือปฏิบัติ	สังฆอุโบสถ	มีองค์แสดงพระปาติโมกข์ 1 รูป องค์ทวน 1 รูป และสงฆ์ร่วมกันทำตั้งแต่ 4 รูปขึ้นไป	ทุกกึ่งเดือน และสิ้นเดือน
			ปารีสฐิติอุโบสถ	พระภิกษุ 2-3 รูป ร่วมกันทำเป็นการคณะ ห้ามสวดพระปาติโมกข์	
			อธิษฐานอุโบสถ	พระภิกษุมีรูปเดียวเท่านั้น ทำเป็นการบุคคล	
2	การปวารณา	เป็นการที่ภิกษุเปิดโอกาสให้ภิกษุอื่นว่ากล่าวตักเตือนตนเองได้	สังฆปวารณา	เป็นกรรมที่ต้องทำโดยสงฆ์ตั้งแต่ 5 รูปขึ้นไป	ในวันสุดท้ายของการอยู่จำพรรษา คือ ในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 (หรือในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 12 สำหรับผู้เข้าจำพรรษาในพรรษาหลัง)
			คณปวารณา	ปวารณาที่ทำโดยคณะ คือ มีภิกษุ 2 - 4 รูป	
			บุคคลปวารณา	ปวารณาที่ทำโดยบุคคล คือ มีพระภิกษุรูปเดียว	
4	การให้อุปสมบท	เป็นพิธีที่ให้ชายเมื่ออายุ 20 ปี บริบูรณ์ขึ้นไป ที่มีต้องข้อห้ามเป็นพระภิกษุ เพื่อสืบต่ออายุพระพุทธศาสนา	สงฆ์ทศวรรค	ในพิธีประกอบด้วยพระอุปัชฌาย์ 1 รูป พระคู่สวดอีก 2 รูป และสงฆ์อีก 10 รูปขึ้นไป เป็นพระอันดับ	ตลอดปี
			สงฆ์ปัญจวรรค	ในถิ่นที่ขาดแคลนสงฆ์ ในพิธีประกอบด้วยพระอุปัชฌาย์ 1 รูป พระคู่สวดอีก 2 รูป และสงฆ์อีก 2 รูปขึ้นไป เป็นพระอันดับ	
5	การระงับอธิกรณ์	เป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นในหมู่สงฆ์ ที่สงฆ์ต้องจัดการสะสางหรือดำเนินการทำให้สงบหรือเป็นไปด้วยดี เช่น การสวดถอน การอาบัติสังฆาทิเสส	-	เป็นกรรมที่ต้องทำโดยสงฆ์ตั้งแต่ 20 รูปขึ้นไป	ตลอดปี

หมายเหตุ : การทำสังฆกรรมยังมีรายละเอียดปลีกย่อยอยู่มากที่ยังมิได้แจกแจง ข้อมูลในตารางได้จากข้อมูลจากการทบทวนวรรณกรรมในบทที่ 2

ในการวิจัยครั้งนี้จึงได้ทำการรวบรวมข้อมูลภาคสนามโดยการวัดระยะการนั่งของภิกษุในท่านั่ง 4 อิริยาบถ ได้แก่ ท่าพับเพียบ ท่ากระโหย่ง ท่ากระโหย่งกราบ และท่าขัดสมาธิ ด้วยเครื่องมือวัด วัดระยะความกว้าง ความยาวในการนั่งของภิกษุจำนวน 124 รูป มาวิเคราะห์ข้อมูลด้วยค่าสถิติ เปอร์เซ็นต์ไทล์ที่ 5 และเปอร์เซ็นต์ไทล์ที่ 95 เสนอแนะให้ใช้ระยะการนั่งของภิกษุที่ค่าเปอร์เซ็นต์ไทล์ที่ 95 พบว่า ท่านั่งพับเพียบมีความกว้างมากที่สุดและทำนั่งกระโหย่งกราบแบบเบญจางคประดิษฐ์มี

ความยาวมากที่สุดกว่าท่อนั่งอื่น จึงได้ระยะการนั่งของภิกษุ กว้าง 800 มิลลิเมตร ยาว 1,067.5 มิลลิเมตร รวมพื้นที่นั่ง 0.854 ตารางเมตร รวมระยะหัตถบาสน์ไม่เกิน 500 มิลลิเมตร ได้พื้นที่นั่ง 1.38 ตารางเมตรต่อรูป (รวมระยะหัตถบาสน์และระยะกราบ) จากนั้นนำมาคำนวณเพื่อระยะทางสัญจร ร้อยละ 30 รวมเป็นพื้นที่ใช้สอยขั้นต่ำ 1.794 ตารางเมตรต่อรูป **สรุปได้พื้นที่นั่ง 1.794 ตารางเมตรต่อรูป** ดังนั้น **สรุปได้ว่าการสร้างสิม ควรมีพื้นที่ภายในไม่น้อยกว่า 38 ตารางเมตร เพื่อประกอบสังฆกรรมที่บรรจุกษุ 21 รูป นั่งหัตถบาสน์ได้** เมื่อนำพื้นที่นั่งดังกล่าวทดสอบในขนาดพื้นที่ภายใน สิมกรณีศึกษา พบว่า

1) สิมวัดโคกพระ มีขนาดพื้นที่ภายใน มีขนาดพื้นที่ภายในโดยวัดความยาวของพื้นที่ตั้งแต่ด้านหน้าฐานชุกชีที่ประดิษฐานพระพุทธรูปจนถึงริมผนังด้านที่มีประตูทางเข้าสิม สามารถจุพระสงฆ์ 33 รูป ซึ่งได้ไม่น้อยกว่า 21 รูป

2) สิมวัดสระแก มีขนาดพื้นที่ภายในโดยวัดความยาวของพื้นที่ตั้งแต่ด้านหน้าฐานชุกชีที่ประดิษฐานพระพุทธรูปจนถึงริมผนังด้านที่มีประตูทางเข้าสิม สามารถจุพระสงฆ์ 15 รูป ซึ่งน้อยกว่า 21 รูป

3) สิมวัดหลักศิลา มีขนาดพื้นที่ภายในโดยวัดความยาวของพื้นที่ตั้งแต่ด้านหน้าฐานชุกชีที่ประดิษฐานพระพุทธรูปจนถึงริมผนังด้านที่มีประตูทางเข้าสิม สามารถจุพระสงฆ์ 22 รูป ซึ่งได้ไม่น้อยกว่า 21 รูป

ทั้งนี้ รูปแบบของผังการนั่งของภิกษุในแต่ละสังฆกรรมเป็นธรรมเนียมปฏิบัติ และขึ้นกับปัจจัยหลายประการ เช่น ขนาดและรูปร่างของอุโบสถ จำนวนสงฆ์และสมณศักดิ์ของสงฆ์ที่ร่วมพิธีในคราวนั้น ธรรมเนียมนิยมของแต่ละท้องถิ่นซึ่งปัจจัยเหล่านี้ทำให้มีการพิจารณาจัดรูปแบบการนั่งที่ต่างออกไปได้

5.2 อภิปรายผล

จากผลการวิจัยสามารถสรุปประเด็นนำไปสู่การอภิปรายผลได้ ดังนี้

5.2.1 ขนาดพื้นที่ใช้สอยภายในสิมของวัดกรณีศึกษามีความแตกต่างกัน

จากพระวินัยที่ว่า

“...ห้ามไม่ให้สมมุติสีมาเล็กเกินไป จนจุภิกษุ 21 รูป นั่งหัตถบาสน์กันไม่ได้และห้ามไม่ให้สมมุติสีมาใหญ่เกินไปกว่า 3 โยชน์ หากว่าสีมาเล็กหรือใหญ่เกินไปอย่างนี้ เป็นสีมาวิบัติ ใช้ไม่ได้...”

วิโรฒ ศรีสโร (2536 : 74)

หากลำดับจากอาคารที่มีขนาดเล็กไปหาขนาดใหญ่สามารถเรียงได้จาก สิมวัดสระแก สิมวัดหลักศิลา และสิมวัดโคกพระ ซึ่งแสดงถึงสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเป็นผลผลิตทางวัฒนธรรมที่สะท้อนถึงสภาพวิถีชีวิต การเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมในช่วงเวลา (Time) สถานที่ (Space) ที่

สถาปัตยกรรมนั้นก่อรูปขึ้นได้เป็นอย่างดี ดังเช่น สิมวัดโคกพระตั้งอยู่ที่อำเภอจักราช อยู่เส้นทางระหว่างเมืองพิมายไปยังเมืองนางรอง ซึ่งเป็นเส้นทางหลักที่สมัยอยุธยาถึงรัตนโกสินทร์ใช้ในการคมนาคม แพร่ขยายอิทธิพลสู่เมืองนครราชสีมา ทำให้รูปแบบทางสถาปัตยกรรมของสิมวัดโคกพระได้รับอิทธิพลจากอยุธยา แต่ด้วยความเป็นเมืองที่มีได้เป็นเมืองหลัก รายละเอียดของการก่อสร้างจึงมีได้ดำเนินการโดยช่างหลวง เช่น สิมวัดตะคุ อำเภอปักธงชัย หรือวัดอัมพวัน อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา ในขณะที่สิมวัดหลักศิลาดำเนินการโดยช่างพื้นถิ่นจึงมีอิสระในการสร้างสรรค์รูปทรงอาคารและรูปทรงหลังคาที่เป็นเอกลักษณ์ที่นักวิชาการเห็นว่าอาจได้รับอิทธิพลจากศิลปะพม่า ขณะที่สิมไม้วัดสระแกได้รับการออกแบบและก่อสร้างโดยเจ้าอาวาสซึ่งเดิมเป็นช่างไม้ ประกอบกับสภาพสังคมที่เป็นชุมชนขนาดเล็ก พระภิกษุสงฆ์มีจำนวนไม่มาก จึงสร้างสิมที่มีขนาดพื้นที่ใช้สอยภายในจำกัด แต่คงสัดส่วนทางสถาปัตยกรรมที่เหมาะสม สะท้อนถึงเอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมของสิมอีสาน ได้แก่การใช้พื้นที่ใช้สอยที่กะทัดรัดเหมาะสม การใช้รูปทรงที่เรียบง่ายแต่ได้สัดส่วน การใช้วัสดุอย่างเข้าใจคุณค่าและมีสัจจะ และการตกแต่งที่พอดีและรู้พอสอดคล้องกับแนวคิดของวิโรฒ ศรีสุโร (2536 : 427)

5.2.2 ขนาดพื้นที่ใช้สอยภายในสิมมีขนาดจำกัดทำสังฆกรรมได้ตามนัยแห่งการอนุโลม โดยสิมวัดโคกพระ มีขนาดพื้นที่ประมาณ 90 ตารางเมตร สิมวัดหลักศิลา มีขนาดพื้นที่ประมาณ 61 ตารางเมตร และสิมวัดสระแก มีขนาดพื้นที่ประมาณ 30 ตารางเมตร ซึ่งพื้นที่ภายในประกอบด้วย พื้นที่สังฆกรรม (บริเวณที่พระสงฆ์ 21 รูป นั่งในระยะหัตถบาส) ฐานชุกชีที่ประดิษฐานพระพุทธรูปอันเป็นองค์ประธานของสิม และพื้นที่สัจจกร (หากมีขนาดกว้างใหญ่อาจเพิ่มพื้นที่นั่งสำหรับฆราวาสในการเข้าร่วมบางพิธีกรรม)

ทั้งนี้ ผลการวิจัยระบุว่า สิมวัดสระแกมีพื้นที่ที่ไม่สามารถให้พระสงฆ์จำนวน 21 รูปประกอบพิธีในระยะหัตถบาสได้ เมื่อพิจารณากับพระวินัยพบว่า ขนาดและรูปแบบของอุโบสถไม่มีกำหนดไว้ในพระวินัย เพราะพระวินัยกำหนดสีมาให้เป็นเครื่องกำหนดขอบเขตสำหรับทำสังฆกรรม ส่วนอุโบสถเป็นเพียงอาคารที่สร้างครอบพื้นที่สีมาเพื่อกันแดดกันฝน พระวินัยจึงให้ความสำคัญและมีกฎเกณฑ์เกี่ยวกับสีมาเท่านั้น ในสมัยโบราณนั้นถึงแม้จะมีการสร้างวัดเป็นจำนวนมากมาย แต่กลับมีเพียงบางวัดเท่านั้นที่มีอุโบสถ นอกจากจะเป็นเพราะมีคนบวชเป็นพระภิกษุไม่มากนักแล้ว อีกสาเหตุหนึ่งน่าจะมาจากการที่คนนิยมสร้างวัดขึ้น ก็เพียงเพื่อใช้เป็นที่เก็บรักษาอัฐิธาตุของบรรพบุรุษเท่านั้น โดยมีการสร้างพระสถูปเจดีย์ขึ้นเพื่อบรรจุพระบรมธาตุ หรือศาสนวัตถุสำคัญไว้ส่วนบนแล้วบรรจุอัฐิธาตุของผู้เป็นต้นสกุลหรือสมาชิกในสกุลไว้บริเวณส่วนล่างของพระเจดีย์นั้น พร้อมทั้งสร้างพระวิหารไว้ด้านหน้าพระเจดีย์เพื่อใช้เป็นที่สำหรับให้เครือญาติทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ ซึ่งวัตถุประสงค์เหล่านี้ล้วนไม่เกี่ยวข้องกับการทำสังฆกรรมของพระสงฆ์โดยตรง อุโบสถจึงไม่มีความจำเป็นที่จะต้องสร้าง พระภิกษุสงฆ์ซึ่งประจำแต่ละวัดเมื่อจะทำสังฆกรรม ก็มักอาศัยการไปชุมนุมรวมกัน ณ ที่วัดใดวัดหนึ่งซึ่งมีอุโบสถในบริเวณหรือละแวกที่ใกล้เคียงนั้นทำพิธีกรรม ต่อมามีคนบวชพระมากขึ้น เพราะศาสนาเจริญขึ้นและเกิดประเพณี

การบวชเรียนเพิ่ม จากเดิมซึ่งมีแต่การบวชตลอดชีวิต ทำให้ความต้องการอุโบสถมีมากขึ้นและเพิ่มบทบาทของอุโบสถตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้นเรื่อยมา ด้วยขนาดที่ใหญ่โตขึ้น ตำแหน่งที่ตั้งก็มาอยู่ตำแหน่งสำคัญของฝั่ง คืออยู่ในแกนประธาน

สมัยอยุธยาตอนกลาง อุโบสถเพิ่มบทบาทขึ้นจนเข้าไปสวมแทนตำแหน่งที่ตั้งของวิหาร คือด้านหน้าเจดีย์ประธาน ส่วนวิหารลดบทบาทลง ถูกย้ายไปอยู่ด้านหลัง ด้านข้าง หรือตัดออกไปเลย สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น บทบาทและความสำคัญของอุโบสถเพิ่มขึ้น จนกลายเป็นหลักประธานของวัดแทนพระเจดีย์ซึ่งเป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธองค์ในที่สุด เพราะอุโบสถสามารถใช้ประโยชน์ใช้สอยและมีสัญลักษณ์แทนพระพุทธองค์คือพระประธานด้วย บทบาทของอุโบสถถึงแม้ว่าจะไม่ได้ถูกวางเป็นกฎเกณฑ์ตายตัวเฉพาะ แต่สิ่งสำคัญก็คือ การทำให้เกิดคุณค่าในทางสถาปัตยกรรมในลักษณะที่แตกต่าง กัน สามารถสื่อหรือสะท้อนให้ชนรุ่นหลัง สามารถประเมินแนวความคิดของคตินิยมในแต่ละยุคสมัยได้อย่างชัดเจน แต่อุโบสถในยุคต้น ๆ ของประเทศไทยมักมีขนาดเล็กมากบางแห่งจุพระสงฆ์ได้ไม่เกิน 10 รูป เช่นเดียวกับสิมแลบอีสานที่มีขนาดเล็ก ซึ่งความจริงแล้วการมีอุโบสถขนาดเล็กก็ไม่มีผลกระทบต่อการทำสังฆกรรมประเภทหลักที่ต้องปฏิบัติอยู่เสมอ ไม่ว่าจะเป็นการอุปสมบท หรือการปวารณา ฯลฯ เพราะใช้จำนวนพระภิกษุเพียงประมาณ 10 รูปเท่านั้น ยกเว้นแต่ในกรณีเดียวที่พระภิกษุต้องสังฆาภิเสก (ซึ่งมีน้อยมาก) จึงใช้พระสงฆ์ร่วมทำพิธีไม่น้อยกว่า 20 รูป (สมคิด จิระทัศนกุล. 2543 : 64-65) เช่นในถิ่นที่ขาดแคลนภิกษุในพิธีอุปสมบทต้องประกอบด้วยภิกษุอย่างน้อย 5 รูป เรียกว่า “สงฆ์ปลุกจวรรค” ถ้าในถิ่นที่มีภิกษุมากต้องประกอบไปด้วยภิกษุ 10 รูป เรียกว่า “สงฆ์ทศวรรค” ภิกษุที่เข้าร่วมพิธีสังฆกรรมดังกล่าว ถ้ามากกว่าจำนวนที่กำหนดถึงจะใช้ได้ ถ้าขาดจำนวนใช้ไม่ได้ (สมใจ นิ่มเล็ก. 2547 : 12) สอดคล้องกับการศึกษาของ วิโรฒ ศรีสุโร (2536 : 76) ที่ระบุว่า เมื่อพิจารณาขนาดของสิมอีสานน่าจะขัดกับพระวินัย เพราะสิมอีสานขนาดเล็กมาก เท่าที่ได้พบเห็นจากการสำรวจสิมขนาดเล็กสุด เช่น สิมวัดโพธิ์พิพัฒน์ อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์มีขนาดกว้าง 3.84 เมตร ยาว 4.87 เมตร รวมพื้นที่ภายในสิมเพียง 18.70 ตารางเมตรเท่านั้น ซึ่งหากจะให้พระสงฆ์นั่งหัตถบาสนันจริงๆ แล้วจำนวน 21 รูปก็พอจะนั่งเบียดกันได้ แต่ก็ดูอึดอัดเต็มที หรือการศึกษาเดิมของผู้วิจัยและคณะ พบว่า สิมวัดหนองบัวเจ้าป่ามีพื้นที่ใช้สอยภายใน 27 ตารางเมตร (สมบัติ ประจัญสานต์และคณะ. 2556 : 67) และสิมวัดท่าเรือ มีพื้นที่ใช้สอยภายใน 24.15 ตารางเมตร (สมบัติ ประจัญสานต์และคณะ. 2558 : 78) อย่างไรก็ตามมีข้อยกเว้นอนุโลมให้สำหรับสิมในเขตปัจจุบันประเทศ ซึ่งหาพระภิกษุลงทำสังฆกรรมได้น้อยกว่ามัชฌิมประเทศ จึงสร้างสิมขึ้นมาให้มีขนาดเล็กพอบรรจุพระภิกษุได้จำนวนไม่เกิน 10 รูป ทำสังฆกรรมได้ตามนัยแห่งการอนุโลมดังกล่าวแล้ว

สรุปได้ว่า สิมอีสานถือเป็นผลผลิตทางวัฒนธรรมที่สะท้อนถึงสภาพวิถีชีวิต การเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมในช่วงเวลา และสถานที่ ที่สถาปัตยกรรมนั้นก่อรูปขึ้น แม้ว่าจะมีขนาดจำกัดแต่สามารถใช้ทำสังฆกรรมได้ตามนัยแห่งการอนุโลม

5.2.3 ระยะการนั่งของภิกษุที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้เมื่อเปรียบเทียบกับข้อมูลสัดส่วนร่างกายประชากรไทยเพื่อการออกแบบสถาปัตยกรรม มีระยะการนั่งที่ควรอภิปรายผล กล่าวคือ

1) ระยะความกว้างของการนั่งแบบพับเพียบที่ค่าเปอร์เซ็นต์ไทม์ที่ 95 ในการวิจัยมีความกว้างมากกว่า ข้อมูลสัดส่วนร่างกายประชากรไทย เนื่องจากการนั่งพับเพียบของภิกษุจะกางขากว้างกว่าโดยปลายเท้าข้างหนึ่งจะชนหัวเข่าของขาอีกข้างหนึ่ง มิได้ใช้ปลายเท้าข้างหนึ่งซ้อนใต้หัวเข่าของขาอีกข้างหนึ่ง (กุสุมา ธรรมธำรงและคณะ. 2552 : 2-26) อาจใช้มืออีกข้างหนึ่งทำพื้นช่วยเพื่อการทรงตัว ทำให้เกิดการนั่งพับเพียบของภิกษุสามารถทำให้ลำตัวตรง ซึ่งยังพบการนั่งพับเพียบลักษณะนี้กับนักดนตรีไทยขณะเล่นเครื่องดนตรีด้วย

2) ระยะความกว้างของการนั่งแบบกระโห่งที่ค่าเปอร์เซ็นต์ไทม์ที่ 95 ในการวิจัยมีความกว้างน้อยกว่า ข้อมูลสัดส่วนร่างกายประชากรไทย เนื่องจากการนั่งแบบเทพพนมหรือท่ากระโห่งของภิกษุมิได้กางศอกกว้างอย่างในภาพกราฟิก (กุสุมา ธรรมธำรงและคณะ. 2552 : 2-29)

5.3 ข้อเสนอแนะ

5.3.1 ผลการวิจัยทำให้อธิบายถึงการกำหนดพื้นที่ใช้สอยภายในสิมอีसानที่แลดูมีขนาดพื้นที่จำกัดว่า บรรพชนได้อาศัยภูมิปัญญาในการออกแบบซึ่งต้องอาศัยปัจจัยที่เกี่ยวข้องหลายประการในการกำหนดรูปร่าง รูปทรงทางสถาปัตยกรรม รวมถึงข้อบัญญัติแห่งพระวินัย ทำให้ชุมชนท้องถิ่นเจ้าของมรดกทางวัฒนธรรมสิมอีसानที่บรรพชนสร้างสรรค์ไว้ได้บังเกิดความภาคภูมิใจ เน้นย้ำให้มีความสำคัญต่อการอนุรักษ์สิมอีसानต่อไป โดยต้องอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการร่วมพิจารณาสร้างเครือข่ายอนุรักษ์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอย่างเป็นทางการต่อไป

5.3.2 ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป สามารถดำเนินการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสิมอีसानได้เป็นจำนวนมาก เช่น กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการสร้างเครือข่ายอนุรักษ์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น การสำรวจรูปแบบทางสถาปัตยกรรม การวิเคราะห์ทางวิศวกรรมโครงสร้างของสิมอีसानอาคารที่มีการชำรุดทรุดโทรม การศึกษาคุณสมบัติทางกลของวัสดุก่อสร้าง การศึกษาภูมิปัญญาการกำหนดสัดส่วนของอาคาร กระบวนการอนุรักษ์สิมอีसान เป็นต้น

5.4 ผลผลิต

การวิจัยครั้งนี้ได้ผลผลิตที่เป็นผลงานที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน ดังนี้

5.4.1 ผลการวิจัยจากการสำรวจ วัดขนาดและจัดทำแบบทางสถาปัตยกรรมของสิมวัดโคกพระ อำเภोजักราช จังหวัดนครราชสีมา สิมวัดสระแก อำเภอพุทไธสง และสิมวัดหลักศิลา อำเภอบ้านใหม่ไชยพจน์ จังหวัดบุรีรัมย์ ได้ผลผลิตเป็นแบบทางสถาปัตยกรรม ประกอบด้วย แปลนพื้น แปลนหลังคา รูปด้าน รูปตัดของอาคาร โดยผู้วิจัยได้มอบให้กับวัดเจ้าของอาคารและส่งมอบแผ่นบันทึกข้อมูลให้กับสำนักศิลปากรที่ 12 นครราชสีมา เพื่อใช้ประกอบในการอนุรักษ์อาคารต่อไป

5.4.2 การนำเสนอผลการวิจัยต่อชุมชนในรูปแบบของนิทรรศการ ส่งเสริมให้เกิดความภาคภูมิใจกับคนในชุมชนว่ามีนักวิชาการและนักศึกษาให้ความสำคัญ เพิ่มแรงจูงใจในการอนุรักษ์สิมพื้นถิ่นของชุมชน อันอาจส่งผลต่อกระบวนการอนุรักษ์สิมพื้นถิ่นในอนาคต

ภาพที่ 5.1 บรรยากาศการนำเสนอผลการวิจัยต่อชุมชน

5.4.3 การร่วมกับชุมชนจัดทำประวัติและภาพถ่ายของอาคารเพื่อขอรับการพิจารณารางวัลอนุรักษ์ศิลปะสถาปัตยกรรมดีเด่น ปรากฏว่าสิมวัดหลักศิลา ได้รับรางวัลอนุรักษ์ศิลปะสถาปัตยกรรมดีเด่นประจำปี พ.ศ.2559 ซึ่งเป็นรางวัลพระราชทานส่งผลต่อความภาคภูมิใจในการอนุรักษ์สืบทอดและสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีทรงมีต่อการมรดกวัฒนธรรมไทยด้านสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

ตามที่สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์ โดยคณะกรรมการอนุรักษ์ศิลปะสถาปัตยกรรมจัดให้มีการพิจารณารางวัลอนุรักษ์ศิลปะสถาปัตยกรรมดีเด่นประจำปี พ.ศ.2559 ซึ่งพิจารณาคัดเลือกอาคาร ชุมชน บุคคลและองค์กรที่มีคุณค่าทางสถาปัตยกรรม ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมอันสะท้อนให้เห็นถึงมรดกทางสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมของประเทศไทยนั้น ผู้วิจัย คณาจารย์และนักศึกษาสาขาวิชาเทคโนโลยีสถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ได้ร่วมกับเจ้าของอาคาร ผู้ดูแลอาคารและชุมชนร่วมจัดทำประวัติอาคาร แบบแผนผังและข้อมูลประกอบเพื่อนำเสนอให้คณะกรรมการคัดเลือก โดยมีผลการดำเนินการดังนี้

1) ผู้วิจัย คณาจารย์และนักศึกษาสาขาวิชาเทคโนโลยีสถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ได้ร่วมกับเจ้าของอาคาร ผู้ดูแลอาคารและชุมชนร่วมจัดทำประวัติอาคารเบื้องต้นและภาพถ่ายของอาคาร นำเสนอแก่สมาคมฯ

2) ผู้วิจัยได้อำนวยความสะดวก และประสานงานกับเจ้าของอาคารหรือผู้ดูแลอาคารในการให้คณะปฏิบัติงานถ่ายภาพอาคาร และสัมภาษณ์ชุมชนถึงกระบวนการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์อาคาร

3) ผู้วิจัยได้เรียบเรียงประวัติอาคาร แบบแผนผังและข้อมูลประกอบจัดส่งให้สมาคมฯ เพื่อเป็นเอกสารอ้างอิงประกอบการพิจารณาในรอบสุดท้ายจากคณะกรรมการ

4) สมาคมฯ ประกาศผลรางวัลอนุรักษ์ศิลปะสถาปัตยกรรมดีเด่นประจำปี

5) คณะกรรมการอนุรักษ์ศิลปะสถาปัตยกรรม สมาคมฯ จัดแสดงประวัติและภาพถ่ายอาคารที่ได้รับรางวัลอนุรักษ์ศิลปะสถาปัตยกรรมดีเด่น ในงานสถาปนิก '59 ซึ่งเป็นงานประชุมสัมมนาและจัดแสดงผลงานของสถาปนิกระดับชาติและนานาชาติ ระหว่างวันที่ 26 เมษายน ถึง 1 พฤษภาคม พ.ศ. 2559 ณ ศูนย์ประชุมและจัดแสดงสินค้าอิมแพ็ค เมืองทองธานี จังหวัดปทุมธานี

6) สำนักพระราชวังส่งหนังสือแจ้งหมายกำหนดการเข้ารับพระราชทานรางวัลอนุรักษ์ศิลปะสถาปัตยกรรมดีเด่น จากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ในลำดับต่อไป

ภาพที่ 5.2 นิทรรศการอาคารอนุรักษ์ศิลปะสถาปัตยกรรมดีเด่นประจำปี พ.ศ.2559

asa

ประกาศผลรางวัลอาคารอนุรักษ์ศิลปสถาปัตยกรรมดีเด่น ประจำปี 2559

1. อาคารที่ได้รับรางวัล

ประเภทอาคาร

อาคารสถาบันและอาคารสาธารณะ

1. อาคารที่หยุดรถไฟแม่พริก	จังหวัดแพร่
2. สถานีตำรวจสวรรคโลก	จังหวัดสุโขทัย
3. อาคารสายสุสานพตล พระวิมาดาเธอ สำนักศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา	กทม.
4. ศาลาพระเกี้ยว	กทม.
5. อาคารคีตราชนครินทร์ สถาบันดนตรีกัลยาณีวัฒนา	กทม.
6. อาคารเรียน 1919 โรงเรียนวัฒนาวิทยาลัย	กทม.
7. อาคารศูนย์ป่าภูกลางประดิษฐ์ เขยจิตร (ตึกพีททอง) มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์	จังหวัดสงขลา
8. ตึกสตางค์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่	จังหวัดสงขลา

อาคารพาณิชย์

9. อาคารพาณิชย์ สี่แยกประตูน้ำเข้ม	จังหวัดน่าน
10. บ้านสี่แยกหัวตะเข้	กทม.
11. ตึกแถวท่าเตียน	กทม.

อาคารเคหะสถานและบ้านเรือนเอกชน

12. โสภเจ้าฟองคำ	จังหวัดน่าน

อาคารวัดวาอารามและปูชนียสถาน

13. กุฏิไม้ วัดศรีมุนทา	จังหวัดมุกดาหาร
14. อุโบสถพื้นถิ่น วัดหลักศิลา	จังหวัดบุรีรัมย์
15. พุทธาวาส วัดวัดคิณีนารถวิหาร	กทม.
16. มัสยิดบางอ้อ	กทม.

ภาพที่ 5.3 สิมวัดหลักศิลารางวัลอนุรักษ์ศิลปสถาปัตยกรรมดีเด่นประจำปี พ.ศ. 2559

5.4.4 การดำเนินการวิจัย คณะผู้วิจัยในฐานะอาจารย์ผู้สอนในระดับอุดมศึกษาได้ดำเนินการโครงการในลักษณะบูรณาการกับการเรียนการสอน การวิจัย การบริการวิชาการ และการทำนุบำรุง ศิลปวัฒนธรรม เกิดรูปแบบการเรียนการสอนแบบบูรณาการ (Intergrade learning) ซึ่งเป็นการบูรณา การพันธกิจของมหาวิทยาลัย และบูรณาการระหว่างรายวิชา โดยอาศัยการทำงานของนักศึกษาที่ต่าง ชั้นปีต่างทักษะทางวิชาชีพพร้อมกับทำงานสำรวจสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นและผู้วิจัยต่อยอดด้วยการอธิบาย ความตามหลักการทางสถาปัตยกรรมและวิทยาศาสตร์ ส่งผลให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่าง นักศึกษา ผู้วิจัยและชุมชน สถาบันคลังสมองแห่งชาติ ได้เชิญผู้วิจัยเป็นวิทยากรบรรยาย ให้นำเสนอ "การศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในจังหวัดบุรีรัมย์" เพื่อเป็นกรณีศึกษาในการอบรมเชิงปฏิบัติการ หลักสูตร "นักวิชาการเพื่อสังคม" ในวันอังคารที่ 22 มีนาคม พ.ศ. 2559 เวลา 13.00-16.00 น. ณ โรงแรมปทุมวันพรินเซส กรุงเทพฯ โดยมี ศ.ดร.ปิยะวัติ บุญ-หลง และอาจารย์ ดร.จเร สุวรรณชาติ ร่วม แลกเปลี่ยนมุมมองการทำงาน

ภาพที่ 5.4 บรรยากาศการอบรมเชิงปฏิบัติการ

5.4.6 คณะผู้วิจัย ได้ส่งมอบผลการวิจัย ประกอบด้วย ข้อมูลประวัติ ข้อมูลจากการสำรวจ รั้ววัด อาคาร แบบแสดงทางสถาปัตยกรรมทั้ง 2 มิติ และ 3 มิติ ของสิมวัดโคกพระ สิมวัดสระแก และสิมวัดหลักศิลาไปยังผู้อำนวยการสำนักศิลปากรที่ 12 นครราชสีมา เนื่องจากหน่วยงานดังกล่าวยังมีได้ดำเนินการจัดทำ เพื่อให้ประกอบการพิจารณาดำเนินการอนุรักษ์สิมอีสานต่อไป

5.4.7 ในการดำเนินการวิจัยที่ได้รับการสนับสนุนจากโครงการการบูรณาการวิจัยจากฐานภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่นวัตกรรมด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี (Cheinno) สำนักบริหารโครงการส่งเสริมการวิจัยในอุดมศึกษาและพัฒนามหาวิทยาลัยวิจัยแห่งชาติ สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา (HERP) ตั้งแต่ปีงบประมาณ 2556-2559 ผู้วิจัยได้ดำเนินการแบบบูรณาการตามโครงการบูรณาการการเรียนการสอน การวิจัย การบริการวิชาการและการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมของสาขาวิชาเทคโนโลยีสถาปัตยกรรม คณะเทคโนโลยีอุตสาหกรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ ตั้งแต่ปีการศึกษา 2555-2558 และได้ขอเสนอโครงการบูรณาการการเรียนการสอน การวิจัย การบริการวิชาการและการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมของสาขาวิชาเทคโนโลยีสถาปัตยกรรม คณะเทคโนโลยีอุตสาหกรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ : กรณีศึกษา การศึกษาเพื่อการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในจังหวัดบุรีรัมย์ เพื่อเป็นกรณีศึกษาพันธกิจสัมพันธ์มหาวิทยาลัยกับสังคม (University Engagement Case Studies) ต่อสำนักงานเลขาธิการเครือข่ายพันธกิจสัมพันธ์มหาวิทยาลัยกับสังคม (Engagement Thailand : EnT) ปรากฏว่า โครงการได้รับการคัดเลือกเป็น 1 ใน 50 กรณีศึกษา พันธกิจสัมพันธ์มหาวิทยาลัยกับสังคมประจำปี 2558

ที่ ศธ ๐๕๔๕.๑๒/ว ๕๑๖

คณะเทคโนโลยีอุตสาหกรรม
มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์
อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์
๓๑๐๐๐

๒๔ พฤษภาคม ๒๕๕๙

เรื่อง ขอส่งมอบแบบทางสถาปัตยกรรมเพื่อประกอบการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

เรียน ผู้อำนวยการสำนักศิลปากรที่ ๑๒ นครราชสีมา

ด้วยสาขาวิชาเทคโนโลยีสถาปัตยกรรม คณะเทคโนโลยีอุตสาหกรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ ได้ดำเนินโครงการบูรณาการเรียนการสอน การวิจัย และบริการวิชาการ ปีที่ ๔ โดยได้มีการสำรวจจริงวัดและเขียนแบบทางสถาปัตยกรรม จำนวน ๔ อาคาร ได้แก่

๑. อุโบสถวัดโคกพระ อำเภอจักราช จังหวัดนครราชสีมา
๒. อุโบสถวัดหลักศิลา อำเภอบ้านใหม่ไชยพจน์ จังหวัดบุรีรัมย์
๓. อุโบสถวัดหนองบัวเจ้าป่า อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์
๔. อุโบสถวัดกลางนางรอง (หลังเดิม) อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์

บัดนี้ การดำเนินการดังกล่าวได้แล้วเสร็จ จึงขอส่งมอบแผ่นบันทึกข้อมูลแบบทางสถาปัตยกรรมของอาคารดังกล่าวให้สำนักศิลปากรที่ ๑๒ นครราชสีมา เพื่อใช้ประกอบการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นต่อไป

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขอแสดงความนับถือ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์วิระ เนตราทิพย์)
คณบดีคณะเทคโนโลยีอุตสาหกรรม
ปฏิบัติราชการแทน อธิการบดีมหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์

สาขาวิชาเทคโนโลยีสถาปัตยกรรม
คณะเทคโนโลยีอุตสาหกรรม
โทรศัพท์ ๐ ๔๕๖๓ ๓๒๒๓ ต่อ ๓๐๐๓
โทรสาร ๐ ๔๕๖๓ ๒๘๕๘

ภาพที่ 5.6 หนังสือนำเสนอผลการวิจัยเพื่อให้หน่วยงานใช้ประโยชน์

รายงานสรุปการเงิน ประจำปีงบประมาณ 2559

สัญญาเลขที่ 117/2559

โครงการส่งเสริมการวิจัยในอุดมศึกษาและพัฒนามหาวิทยาลัยวิจัยแห่งชาติ

สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา

ชื่อมหาวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์

ชื่อโครงการ : ภูมิปัญญาการกำหนดพื้นที่ภายในลิมอีสถาน

ชื่อหัวหน้าโครงการ รองศาสตราจารย์ สมบัติ ประจัญสานต์

รายงานในช่วงตั้งแต่วันที่ 11 มกราคม พ.ศ. 2559 ถึงวันที่ 10 กรกฎาคม พ.ศ. 2559

ระยะเวลาดำเนินการ 7 เดือน ตั้งแต่วันที่ 11 มกราคม พ.ศ. 2559 ถึงวันที่ 10 กรกฎาคม พ.ศ. 2559

รายจ่าย

หมวด	งบประมาณทั้งหมด โครงการ	ค่าใช้จ่ายงวดปัจจุบัน	คงเหลือ (หรือเกิน)
1.ค่าตอบแทนผู้วิจัย 15%	27,600	27,600	-
2.ค่าจ้างชั่วคราว เจ้าหน้าที่โครงการ	-	-	-
3.ค่าเบี้ยเลี้ยง ค่าเช่าที่พัก ค่าพาหนะ	31,680	31,680	-
4.ค่าจ้างเหมาบริการ บริจาคทำบุญวัด ค่าอาหาร	46,450	46,450	-
5.ค่าวัสดุสำนักงาน	48,270	48,270	-
6.ค่าน้ำมันเชื้อเพลิง	30,000	30,000	-
7.ค่าร่วมกิจกรรมของเครือข่าย	23,000	23,000	-
8.ค่าบริหารจัดการของมหาวิทยาลัย 10%	23,000	23,000	-
รวม	230,000	230,000	-

จำนวนเงินที่ได้รับและจำนวนเงินคงเหลือ

จำนวนเงินที่ได้รับ

งวดที่ 1	138,000 บาท	เมื่อ 15 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2559
งวดที่ 2	46,000 บาท	เมื่อ 30 พฤษภาคม พ.ศ. 2559
งวดที่ 3	46,000 บาท	เมื่อ 26 สิงหาคม พ.ศ. 2559
รวม	230,000 บาท	

(รองศาสตราจารย์ สมบัติ ประจัญสานต์)

หัวหน้าโครงการ

(อาจารย์ วิสาข์ แผงเวียง)

เจ้าหน้าที่การเงินโครงการ

บรรณานุกรม

- กรมการศาสนา. (2541 ก). **อธิบายวิชาวินัยสำหรับนักธรรมชั้นตรี**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา.
- (2541 ข). **อธิบายวิชาวินัยสำหรับนักธรรมชั้นโท**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา.
- (2541 ค). **อธิบายวิชาวินัยสำหรับนักธรรมชั้นเอก**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา.
- กฤษ เหลือลมัย. (2549). “แม้อังคค์พระปฐมมายังราคิน สิมสุรินทรก็ยอมสิ้นไปตามกาล.” **จอมสุรินทร์**. ปีที่ 5 ฉบับที่ 30 (มิ.ย. - ก.ค. 2549) : 28-33.
- กองทุนสิ่งแวดล้อมวัฒนธรรม. (2548). ปาฐกถาของอานันท์ ปันยารชุน. [Online]. ค้นจาก <http://www.tei.or.th/cef/aboutus/abouts.html>. เมื่อ 18 มีนาคม 2548.
- กิจชัย จิตขจรวานิช. (2546). “ว่าด้วยความร่วมสมัย.” **วารสารหน้าจั่ว**, (19), หน้า 109-114.
- (2547). **สภาน่าสบายและการปรับตัวเพื่ออยู่แบบสบายของคนในท้องถิ่น**. กรุงเทพฯ : คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- กัญจณี ญาณะชัย. (2546). “ธาตุลม หนึ่งในธาตุสี่กับการสร้างสภาวะความสบายในงานสถาปัตยกรรม.” **วารสารวิชาการสถาปัตย์วิชาการ**. มหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิตม, 46(4), 186-201.
- กุสุมา ธรรมธำรง และคณะ. (2552). **ข้อมูลสัดส่วนร่างกายประชากรไทยเพื่อการออกแบบทางสถาปัตยกรรม**. กรุงเทพฯ : พลัส เพรส.
- คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ. (2542). **วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดบุรีรัมย์**. กรุงเทพฯ : กระทรวงมหาดไทย กระทรวงศึกษาธิการและกรมศิลปากร.
- คุณ โทจันทร์. (2548). **พุทธศาสนพิธี**. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.
- โครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนโดยพระประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. (2550). “พระพุทธรูป” **สารานุกรมสำหรับเยาวชน ฉบับเสริมการเรียนรู้ เล่ม 8**. กรุงเทพฯ : ด้านสุทการพิมพ์. หน้า 7-87.
- (2556). “วัดไทย”. **สารานุกรมสำหรับเยาวชน ฉบับเสริมการเรียนรู้ เล่ม 19**. กรุงเทพฯ : ด้านสุทการพิมพ์. หน้า 7-65.
- จังหวัดบุรีรัมย์. (2556). **ข้อมูลทั่วไปของจังหวัดบุรีรัมย์**. [Online]. ค้นจาก <http://www.buriram.go.th>. เมื่อ 17 มกราคม 2559.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- จารุวรรณ ธรรมวัตร. (2538). **ภูมิปัญญาอีสาน**. มหาสารคาม: โรงพิมพ์นางนวลออฟเซต.
- จิราภรณ์ อรัณยธนา. (2547). **การดูแลรักษาทรัพย์สินทางวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ: เอกสารการประชุมทางวิชาการ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร.
- จักรรด (ม.ร.ว.) จิตรพงศ์. (2548). “สัมภาษณ์”. **วารสารภาษา**, (02 :48-03:48), หน้า 99-101.
- จำเนียร วรรัตน์ชัยพันธ์และคณะ. (2548). **การกระจายอำนาจโอกาสและช่องว่างในการจัดการสิ่งแวดล้อมของท้องถิ่น**. [Online]. ค้นจาก<http://www.oepp.go.th/>. เมื่อ 16 พฤษภาคม 2559.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2553). **เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต**. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ : ด้านสุทธาการพิมพ์.
- ชวลิต อธิปัตยกุล. (2553). “รูปแบบอุโบสถ ช่วง พ.ศ.2484-2510 ในจังหวัดอุดรธานี : กรณีศึกษา กลุ่มรูปแบบอิทธิพลช่างญวนและพื้นถิ่น” **วารสารดำรงวิชาการ**. 9 ฉบับที่ 1 (ม.ค.-มิ.ย. 2553) : หน้า 103-116.
- (2555). **stupแต่มีอีสาน : มุมมองทางด้านประวัติศาสตร์ศิลปะพื้นถิ่นบนแผ่นดินอีสาน**. อุดรธานี : เต้า-โล้.
- (2556 ก). **แผนผังวัดและรูปแบบอุโบสถในประเทศไทยกับความเชื่อมโยงในลิมอีสาน**. มหาสารคาม : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม.
- (2556 ข). **ลิมญวนในอีสาน : ความเชื่อมโยงพัฒนาการจากที่มาที่ไปและสิ้นสุดในห้วงมิติเวลาบนภาคอีสานของประเทศไทย**. อุดรธานี : เต้า-โล้.
- (2558). **ลิมรูปแบบฝีมือช่างญวน 161 หลังกับช่วงเวลาหนึ่งในภาคอีสาน**. อุดรธานี : โรงพิมพ์บ้านเหล่าการพิมพ์..
- (2559). “ลิมอีสาน: สังเขปรูปแบบพัฒนาการงานช่างสถาปัตยกรรมในอีสาน”. **พัฒนาการของศิลปะในภาคอีสาน**. อุดรธานี : โรงพิมพ์บ้านเหล่าการพิมพ์. หน้า 109-136.
- ชาติรี ประกิตนนทการ. (2558). **สถาปัตยกรรมไทยหลังรัฐประหาร 19 กันยา 49**. กรุงเทพฯ : อ่าน.
- ชาญวิทย์ สุขพร. (2558). “การวิเคราะห์รูปแบบสถาปัตยกรรมลิมอีสานที่ได้รับอิทธิพลจากช่างญวน”. รายงานสืบเนื่องจากการประชุมวิชาการระดับชาติ “สถาปัตยกรรมบวชนทัศน์”. หน้า 147-164.
- ชาโรณี อรรถจินดา. (2556). **โครงการศึกษารูปแบบสถาปัตยกรรมอุโบสถ วิหารและศาลาการเปรียญในภาคอีสาน**. **วารสารวิชาการโสมภูมิ**. 1(1) : หน้า 243-252.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- ดวงนภา ศิลปสาย และคณะ. (2550). **โครงการศึกษาสัมพันธไมตรีในเขตวัฒนธรรมไทย-ลาว**. นครราชสีมา : สถาบันเทคโนโลยีราชมงคลอีสาน นครราชสีมา.
- ดวงนภา ศิลปสาย. (2552). “สถาปัตยกรรมพอเพียง กรณีศึกษา : สัมพันธไมตรีในเขตวัฒนธรรมไทย-ลาว”. **อาษา**. (12:51-01:52) : 90-105.
- ไตรรัตน์ จารุทัศน์และคณะ. (2548). **รายงานวิจัยมาตรฐานขั้นต่ำสำหรับที่พักอาศัยและสภาพแวดล้อมผู้สูงอายุ**. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เทศบาลตำบลพุทไธสง. (2556). **ประวัติความเป็นมาของอำเภอพุทไธสง**. [Online]. ค้นจาก <http://www.phutthaisongmncp.go.th>. เมื่อ 27 กุมภาพันธ์ 2559.
- ไธพัตย์ ภูชีษฐ์ชวกรณ์. (2554). “สมิอีสาน... จากวาทกรรมถึงบทวิเคราะห์ : แฝงฝัง ที่ว่าง รูปด้าน รูปทรง และการดำรงอยู่”. **วารสารหน้าจั่ว ว่าด้วยประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมและสถาปัตยกรรมไทย**. คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. 7 (ก.ย. 2553 - ส.ค. 2554) : 189-214.
- นฤมล สารการบริรักษ์. (2557). “สังฆกรรมวิธีในจิตรกรรมฝาผนังวัดปทุมวนาราม”. **หน้าจั่ว**. 11 : 2557. หน้า 265-267.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2536). **การศึกษาของชาติกับภูมิปัญญาท้องถิ่น**. กรุงเทพฯ : อมรินทร์ พรินต์ริ่ง.
- ปิ่นรัชฎ์ กาญจนันธุ์จิตติและคณะ. (2542). **โครงการอนุรักษ์พัฒนานครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา**. กรุงเทพฯ : คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปิ่นรัชฎ์ กาญจนันธุ์จิตติและคณะ. (2542). “แนวคิดในการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมในสหรัฐอเมริกา”. **การอนุรักษ์ศิลปะสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ : สมาคมสถาปนิกสยามฯ หน้า 3-66-3-75.
- พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). (2548). **พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุดคำวัด**. กรุงเทพฯ : วัดราชโอรสาราม.
- พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2533). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. (พิมพ์ครั้งที่ 6) กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระบาลีวินัยปิฎก มหาวรรค (ปฐมภาค). (2530). กรุงเทพฯ : กรมศาสนา.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2558). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. [Online]. ค้นจาก <http://www.geocities.ws/tmchote/tpd-mcu/buddict/tig341.html>. เมื่อ 15 สิงหาคม 2558.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- พระธรรมปิฎก (ปยุตฺโต). (2538). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหานัธินิติ สุมน. (2558). **สังฆกรรม**. [Online]. ค้น จาก <http://mahaoath.com>. เมื่อ 12 ตุลาคม 2558.
- พระราชบัญญัติมาตราข่ง ตวง วัด พระพุทธศักราช 2466**. ราชกิจจานุเบกษา 40. 27 ธันวาคม พ.ศ. 2466. หน้า 183-218.
- ยงธนิศร์ พิมลเสถียร. (2544). “สัมภาษณ์”. **วารสารอาษา**. (02 :44), หน้า 40-41.
- ยงธนิศร์ พิมลเสถียร. (2544). “พื้นที่อนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมเมืองเก่าภูเก็ต”. **วารสารอาษา**. (02 :44), หน้า 21-25.
- รัตนา โตสกุล และคณะ. (2548). **เดินที่ละก้าว กินข้าวทีละคำ : ภูมิปัญญาในการจัดการความรู้ของชุมชน**. ขอนแก่น : ขอนแก่นการพิมพ์.
- เร่งพื้นสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม วางแผนจัดการก่อนเสียหายหมดถึงชุมชนร่วมรักษาสมบัติชาติ. (2548, กุมภาพันธ์ 11). **ไทยรัฐ**, หน้า 15.
- รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง. (2559). “คติความเชื่อและหน้าที่อันหลากหลายของหลักหินทวารวดีอีสาน: สังเขปรูปแบบพัฒนาการงานช่างสถาปัตยกรรมในอีสาน”. **พัฒนาการของศิลปะในภาคอีสาน**. อุดรธานี : โรงพิมพ์บ้านเหล่าการพิมพ์. หน้า 43-64.
- ลักษณะไทย. (2559). **การสร้างอุโบสถ**. [Online]. ค้นจาก <http://www.laksanathai.com/book2/p380.aspx>. เมื่อ 27 มกราคม 2559.
- วงเดือน ทองเขียว. (2545). **ความเชื่อเรื่องบุญและพิธีกรรมเกี่ยวกับอุโบสถของชาวพุทธในเขตจังหวัดสุพรรณบุรี**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาไทยคดีศึกษา. นครปฐม : สถาบันราชภัฏนครปฐม.
- วาทัญญู ณ ถลาง. (2544). “สัมภาษณ์”. **วารสารอาษา**. (02 :44), หน้า 36-37.
- วสันต ยอดอ้อม. (2545). **สัมพันธในเขตภาคอีสานตอนบน**. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- วัดทิพยรัฐนิมิต. (2557). **คณะสงฆ์ทำการอุปโลกษ์และสวดญัตติกฐิน**. [Online]. ค้นจาก http://www.watthip.com/katina_2557/index.php. เมื่อ 5 พฤษภาคม 2559.
- วัดธรรมมงคล. (2559). **การปวารณา**. [Online]. ค้นจาก <http://www.dhammadongkol.com>. เมื่อ 24 พฤษภาคม 2559.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- วัดประยูรวงศาวาสวรวิหาร. (2559). การสวดพระปาติโมกข์. [Online]. ค้นจาก <http://www.watprayoon.com/main.php?url=news>. เมื่อ 4 พฤษภาคม 2559.
- วารุณี หวัง, ทรงยศ วีระทวีมาศ และกุลศรี ตั้งสกุล. ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในลุ่มน้ำโขงใหญ่ จังหวัดกาฬสินธุ์ และแนวทางการอนุรักษ์. วารสารสังคมลุ่มน้ำโขง. 8(3) : 103-119.
- วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี. (2559). คีบพระสุคต. [Online]. ค้นจาก <http://th.wikipedia.org>. เมื่อ 18 กุมภาพันธ์ 2559.
- วิเชียร สุวรรณรัตน์. (2544). “คติการสร้างพระอุโบสถในประเทศไทย” . วารสารวิชาการสถาปัตยกรรมศาสตร์. (3), 47-59.
- วิโรฒ ศรีสุโร. (2536). สิมอีสาน. กรุงเทพฯ : มุลนิธิโตโยต้า.
- . (2547). “วิกฤตสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในดินแดนอีสาน”. วารสารอีสานศึกษา, 2 (5 ต.ค.- ธ.ค.), 9-15.
- วิทยาลัยครูบุรีรัมย์. (ม.ป.ท.). สถาปัตยกรรมท้องถิ่นจังหวัดบุรีรัมย์. บุรีรัมย์: เรวัตการพิมพ์.
- วิสาข์ แฝงเวียงและคณะ. (2557). โครงการวิจัยพัฒนาสื่อสารสนเทศชุดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการออกแบบอุโบสถพื้นถิ่นที่สร้างสภาวะสบาย : กรณีศึกษา อุโบสถในจังหวัดบุรีรัมย์. บุรีรัมย์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์.
- วีรพันธุ์ ชินวัตร. (2547). “คิดดัง ๆ : ใครว่า “เก่า” อยู่กับ “ใหม่” ไม่ได้?”. วารสารภาษา, (02 :47-03 :47), หน้า 102 – 105.
- เว็บไซต์พุทธะ. (2559). สังฆกรรม. [Online]. ค้นจาก <http://www.phuttha.com>. เมื่อ 7 มกราคม 2559.
- ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (2555). เจดีย์ พระพุทธรูป ฮูปแต้ม สิม ศิลปะลาวและอีสาน. กรุงเทพฯ : มิวเซียมเพลส.
- ศุภชัย ชัยจันทร์. (2546). จิตวิญญาณแห่งสถานที่ในการออกแบบศาลาชุมชนอีสาน. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิตสาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ศูนย์บริการข้อมูลอำเภอ. (2558). ข้อมูลพื้นฐานอำเภอพุทไธสง. [Online]. ค้นจาก <http://www.amphoe.com>. เมื่อ 27 กุมภาพันธ์ 2558.
- สามารถ จันทร์สุรีย์. (2536). ภูมิปัญญาชาวบ้าน ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท เล่ม 1. กรุงเทพฯ: อัมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- สภาวัฒนธรรมอำเภอเมืองบุรีรัมย์. (2543). **วัฒนธรรมเมืองบุรีรัมย์**. นครราชสีมา : สมบูรณ์การพิมพ์.
- สมคิด จิระทัศน์กุล. (2543). **วัด : พุทธศาสนสถาปัตยกรรมไทย**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สมคิด จิระทัศน์กุล และคณะ. (2550). **รูปแบบทางสถาปัตยกรรมของวัดในพระพุทธศาสนาในชุมชนท้องถิ่น**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สมใจ นิมเล็ก. (2547). **อุโบสถสถาปัตยกรรมไทย**. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ.
- (2549). “**สิม : สถาปัตยกรรมอีสาน**.” **วารสารหน้าจั่ว** : ฉบับประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมและสถาปัตยกรรมไทย 3. 4 (ก.ย. 2549) หน้า 17-33.
- สมบัติ ประจัญสานต์. (2549). **การศึกษาสภาพการอนุรักษ์อุโบสถพื้นถิ่น ในจังหวัดบุรีรัมย์**.
บุรีรัมย์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์.
- สมบัติ ประจัญสานต์. (2555). **สภาพการอนุรักษ์อุโบสถพื้นถิ่นในจังหวัดบุรีรัมย์**. **รายงานสืบเนื่องการประชุมทางวิชาการ ประจำปี พ.ศ.2555** สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษาร่วมกับมหาวิทยาลัยขอนแก่น. ขอนแก่น : โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา. หน้า 173.
- สมบัติ ประจัญสานต์ และคณะ. (2556). **โครงการวิจัยภูมิปัญญาท้องถิ่นในการออกแบบอุโบสถพื้นถิ่นที่สร้างสภาวะสบาย : กรณีศึกษา อุโบสถในจังหวัดบุรีรัมย์**.
บุรีรัมย์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์.
- (2558). **โครงการวิจัยภูมิปัญญาท้องถิ่นในการวางทิศทางสิมอีสาน : กรณีศึกษาจังหวัดบุรีรัมย์**.
บุรีรัมย์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2533). **พลังลาว ชาวอีสานมาจากไหน?**. กรุงเทพฯ : มติชน.
- (2543). **บุรีรัมย์มาจากไหน?**. กรุงเทพฯ : แม่คำผาง.
- (2558). **โคราชของเรา**. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ : มติชน.
- สุชีพ ปุญญานุภาพ. (2539). **พระไตรปิฎกสำหรับประชาชน เล่ม 2**. พิมพ์ครั้งที่ 16. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย.
- สุภีร์ สมอนา. (2559). **สังคมวิทยาอีสาน**. อุดรธานี : ศักดิ์ศรีอักษรการพิมพ์.
- สุมาลี เอกชนนิยม. (2548). **ฮูปแต้มในสิมอีสาน งานศิลปะสองฝั่งโขง**. กรุงเทพฯ : มติชน.
- สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา. (2529). **น้ำ บ่อเกิดแห่งวัฒนธรรมไทย**. กรุงเทพฯ : เอ็น เอส พีพรินติ้งกรุ๊ป.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- สุวิทย์ จิระมณี. (2530). “ประเพณี คติความเชื่อมีอิทธิพลต่องานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอีสาน”.
- สถาปัตยกรรมอีสาน. เอกสารประกอบการสัมมนาของกรมวิชาการสถาปนิกอีสาน : หน้า 1-7.
- . (2545). ศิลปะสถาปัตยกรรมอีสานในวัฒนธรรมไทย-ลาว. ชลบุรี : มหาวิทยาลัยบูรพา.
- แสง จันทร์งาม. (2539). พระไตรปิฎกสำหรับประชาชน เล่ม 2. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช.
- สำนักงานมาตรฐานผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม. (2558). รายงานสำรวจและวิจัยขนาดโครงสร้างร่างกายคนไทยระยะที่ 4 ช่วงปี พ.ศ. 2543-2544. [Online]. ค้นจาก e-book.ram.edu/e-book/a/AE313/ae313-supplement.pdf เมื่อ 15 สิงหาคม 2558.
- สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. (2557). จำนวนพระภิกษุสงฆ์ สามเณรทั่วประเทศ. [Online]. ค้นจาก https://www.m-society.go.th/ewt_news.php?nid=13651 เมื่อ 12 สิงหาคม 2558.
- หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมจังหวัดบุรีรัมย์. (2533). สถาปัตยกรรมท้องถิ่นจังหวัดบุรีรัมย์. บุรีรัมย์ : เรวัตการพิมพ์.
- อรศิริ ปาณินท์. (2529). “การอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและสภาพแวดล้อม.” วารสารหน้าจั่ว, (3), 63-78.
- อรศิริ ปาณินท์. (2541). “ศักยภาพในการคงอยู่ของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น.” วารสารสารศาสตร์สถาปัตย์, (02 :41), 22-39.
- อภิศักดิ์ โสมอินทร์. (2537). โลกทัศน์อีสาน. พิมพ์ครั้งที่ 2. มหาสารคาม : อภิชาติการพิมพ์.
- อุดม บัวศรี. (2547). ฮูปแต้มสินไช. ขอนแก่น. : ธนาคารแห่งประเทศไทย สำนักงานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.
- อุ่ทอง ประศาสน์วินิจฉัย. (2553). สิมม่วนซื่น. นครปฐม : คณะบุคคลบ้านเรียนน้ำริน.
- เอกวิทย์ ณ ถลาง. (2536). ภูมิปัญญาสี่ภาค. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- อำนาจ ขำปรางค์. (2543). วิทยาศาสตร์กับพระพุทธศาสนา. เพชรบุรี : สถาบันราชภัฏเพชรบุรี.
- Ernst Neufert. (1980) *Architects' Data*. London : BSP professional book.
- Sombat Prajonsant, Visar Feangwiang, Pipat Prajonsan. (2015). “ Local Wisdom in Designing Vernacular Buddhist Holy Temples that Creating the Thermal Comfort : case study of Khun Kong temple’s Sim in Nang Rong district, BuriRam province ” *KKU International Journal of Humanities and Social Sciences*. 5 (1 January-April). p. 31-47.

บุคคลานุกรม

กาญจนา บาทขุนทด. (2559, กุมภาพันธ์ 18). แกนนำนุรักษ์สืบบ้านโคกพระ. สมบัติ ประจวบศานต์.
สัมภาษณ์.

คำสำน พัฒนะแสง. (2559, มีนาคม 1). ผู้อาวุโสบ้านหลักศิลา. สมบัติ ประจวบศานต์. สัมภาษณ์.

จอย แฝงทองกลาง. (2559, กุมภาพันธ์ 18). ผู้อาวุโสบ้านโคกพระ. วิภาดา เหล็กหลิม. สัมภาษณ์.

ซิ่น แสงทะเล. (2559, กุมภาพันธ์ 22). ผู้อาวุโสบ้านโคกพระ. วิภาดา เหล็กหลิม. สัมภาษณ์.

ณัฐวุฒิ กาลไธสง. (2558, ธันวาคม 18). ชาวบ้านบ้านสระเกศ. จินดารัตน์ การไธสง. สัมภาษณ์.

ทอง ยงกลาง. (2559, กุมภาพันธ์ 22). ผู้อาวุโสบ้านโคกพระ. วิภาดา เหล็กหลิม. สัมภาษณ์.

ทองใจ แพนแก้ว. (2559, กุมภาพันธ์ 19). ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหลักศิลา. สมบัติ ประจวบศานต์.

สัมภาษณ์.

ถวิล บาทขุนทด. (2559, กุมภาพันธ์ 18). แกนนำนุรักษ์สืบบ้านโคกพระ. สมบัติ ประจวบศานต์.

สัมภาษณ์. พระบุญเลิศ กุศลรักษา. (2558, ธันวาคม 18). รักษาการณเจ้าอาวาสวัดสระแก. สมบัติ

ประจวบศานต์. สัมภาษณ์.

ละมุน สระทองกลาง. (2559, กุมภาพันธ์ 22). ผู้อาวุโสบ้านโคกพระ. วิภาดา เหล็กหลิม. สัมภาษณ์.

ไว พิมพา. (2559, กุมภาพันธ์ 19). ผู้อาวุโสบ้านหลักศิลา. สมบัติ ประจวบศานต์.

สัมภาษณ์.

ศิริศักดิ์ มาตรนอก. (2559, กุมภาพันธ์ 22). ผู้ใหญ่บ้านหลักศิลา (หมู่ที่ 13). นุจรินทร์ แหลมไธสง.

สัมภาษณ์.

สิน ชิดไธสง (2559, กุมภาพันธ์ 22). ผู้อาวุโสบ้านหลักศิลา. สมบัติ ประจวบศานต์.

สัมภาษณ์.

สมเจตน์ ไกรกลาง. (2559, กุมภาพันธ์ 18). แกนนำนุรักษ์สืบบ้านโคกพระ. สมบัติ ประจวบศานต์.

สัมภาษณ์.

สมถวิล ดีทองกลาง. (2559, กุมภาพันธ์ 18). แกนนำนุรักษ์สืบบ้านโคกพระ. สมบัติ ประจวบศานต์.

สัมภาษณ์.

สมัย ภายไธสง, ทอง เลิศไธสง. (2558, ธันวาคม 18). ชาวบ้านบ้านสระเกศ. จินดารัตน์

การไธสง. สัมภาษณ์.

สมัย ภายไธสง. (2558, ธันวาคม 18). ชาวบ้านบ้านสระเกศ. จินดารัตน์ การไธสง. สัมภาษณ์.

โสดา มะณี. (2559, กุมภาพันธ์ 24). ผู้ใหญ่บ้านหินตั้ง (หมู่ที่ 11). นุจรินทร์ แหลมไธสง.

สัมภาษณ์.

หลอด ครุบา. (2559, กุมภาพันธ์ 19). ผู้อาวุโสบ้านโคกพระ. วิภาดา เหล็กหลิม. สัมภาษณ์.

ประวัติผู้วิจัย

1. หัวหน้าโครงการวิจัย

ชื่อผู้วิจัย นายสมบัติ ประจัญสานต์ **ตำแหน่ง** รองศาสตราจารย์

หน่วยงานที่สังกัด มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ ถ.จิระ ต.ในเมือง อ.เมือง จ.บุรีรัมย์ 31,000

ที่อยู่ สาขาวิชาเทคโนโลยีสถาปัตยกรรม คณะเทคโนโลยีอุตสาหกรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ โทรศัพท์ 0-4461-121 ต่อ 3500 E-mail address: sombatprajonsant@gmail.com

ประวัติการศึกษาระดับอุดมศึกษา

1) ครุศาสตร์อุตสาหกรรมบัณฑิต (สถาปัตยกรรมเกียรตินิยมอันดับ 1) ปีการศึกษา 2538 สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง

2) ครุศาสตร์อุตสาหกรรมมหาบัณฑิต (สถาปัตยกรรม) ปีการศึกษา 2544 สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง

ผลงานทางวิชาการ

บทความทางวิชาการ บทความวิจัย

1) สมบัติ ประจัญสานต์. (2545). “แนวทางการยกระดับภูมิปัญญาท้องถิ่น : กรณีศึกษาผลิตภัณฑ์ผ้าไหมของอำเภอนาโพธิ์ จังหวัดบุรีรัมย์”. วารสารบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์. 2 (1).

2) สมบัติ ประจัญสานต์. (2546). “มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์กับการวางผังแม่บททางกายภาพ”. วารสารบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์. 2(2). หน้า 2-12.

3) สมบัติ ประจัญสานต์. (2547). “สถาปัตยกรรมร่วมสมัยที่มีแนวความคิดการออกแบบจากปราสาทขอม”. วารสารบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์. 1(1).

4) สมบัติ ประจัญสานต์. (2547). “การรับรู้ทางสถาปัตยกรรมและความคิดเห็นที่มีต่อสถาปัตยกรรมร่วมสมัยที่มีแนวความคิดการออกแบบจากปราสาทขอม”. วารสารบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์. 3(1).

5) สมบัติ ประจัญสานต์. (2547). “การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนากระบวนการผลิตให้ได้คุณภาพมาตรฐานผลิตภัณฑ์ระดับชุมชน กรณีศึกษา: ผลิตภัณฑ์ผ้าไหมมัดหมี่เครือข่ายกลุ่มผู้ผลิตเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ”. รายงานสืบเนื่องจากการประชุมทางวิชาการ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมาเกี่ยวกับการวิจัยเพื่อท้องถิ่น. หน้า 66-77.

6) สมบัติ ประจัญสานต์. (2549). “เสื่อดำ ตำแพร ชิ่นไหม : ฐานข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่น”. วารสารสังคมลุ่มน้ำโขง . ศูนย์วิจัยพหุลักษณะสังคมลุ่มแม่น้ำโขง คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น. 2(2). หน้า 125-138.

- 7) สมบัติ ประจักษ์ศานต์. (2550). “สภาพการอนุรักษ์อุโบสถพื้นถิ่นในจังหวัดบุรีรัมย์”. **วารสารวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์**. 2(1).
- 8) สมบัติ ประจักษ์ศานต์. (2552). “แนวทางพัฒนาหลักสูตรที่เหมาะสมกับสภาพผู้เรียน”. **วารสารวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์**. 4(1). หน้า 71-83.
- 9) สมบัติ ประจักษ์ศานต์. (2553). “วิธีการคำนวณ ค่า K ที่สถาปนิกควรรู้”. **วารสารอาษา**. สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์ ฉบับที่ 06: 53- 07: 53. หน้า 109-110.
- 10) สมบัติ ประจักษ์ศานต์. (2553). “ค่า K กับงานก่อสร้างอาคารราชการที่สถาปนิกควรรู้”. **วารสารอาษา**. สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์ ฉบับที่ 10: 53- 11: 53. หน้า 110-113.
- 11) สมบัติ ประจักษ์ศานต์. (2551). “แนวทางการจัดการภูมิสถาปัตยกรรมทางการท่องเที่ยวในเขตอีสานใต้”. **รวบรวมบทความวารสารวิชาการการท่องเที่ยวไทยนานาชาติ**. หน้า 350-360.
- 12) สมบัติ ประจักษ์ศานต์. (2555). “สภาพการอนุรักษ์อุโบสถพื้นถิ่นในจังหวัดบุรีรัมย์”. **รายงานสืบเนื่องการประชุมทางวิชาการ ประจำปี พ.ศ.2555**. สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา ร่วมกับมหาวิทยาลัยขอนแก่น. หน้า 173.
- 13) สมบัติ ประจักษ์ศานต์. (2555). “การออกแบบลวดลายเรขศิลป์ 2 มิติจากลวดลายส่วนประดับปราสาทขอมในจังหวัดบุรีรัมย์”. **รายงานสืบเนื่องการประชุมทางวิชาการ ประจำปี พ.ศ. 2555**. สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา ร่วมกับมหาวิทยาลัยขอนแก่น. หน้า 159-160.
- 14) สมบัติ ประจักษ์ศานต์. (2555). “การจัดโครงสร้างในผลิตภัณฑ์ผ้าทอพื้นบ้าน”. **รายงานสืบเนื่องการประชุมทางวิชาการระดับชาติเครือข่ายวิจัยสถาบันอุดมศึกษา ประจำปี พ.ศ.2555**. สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา ร่วมกับเครือข่ายบริหารการวิจัยภาคเหนือตอนบน. หน้า 301-302.
- 15) สมบัติ ประจักษ์ศานต์. (2556). “การออกแบบลายผ้าทอพื้นบ้านจากต้นแบบลวดลายเรขศิลป์ 2 มิติจากลวดลายส่วนประดับของปราสาทขอมในจังหวัดบุรีรัมย์”. **รายงานสืบเนื่องการประชุมทางวิชาการระดับชาติและนานาชาติ ประจำปี พ.ศ.2556**. สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา ร่วมกับมหาวิทยาลัย ขอนแก่น. หน้า 149-150.
- 16) สมบัติ ประจักษ์ศานต์. (2556). “การยอมรับผลิตภัณฑ์ผ้าไหมมัดหมี่ลวดลายเรขศิลป์ 2 มิติจากลวดลายส่วนประดับของปราสาทขอมในจังหวัดบุรีรัมย์”. **รายงานสืบเนื่องการประชุมทางวิชาการระดับชาติและนานาชาติ ประจำปี พ.ศ.2556**. สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา ร่วมกับมหาวิทยาลัย ขอนแก่น. หน้า 147-148.
- 17) สมบัติ ประจักษ์ศานต์. (2556). “การออกแบบต้นแบบลวดลายเรขศิลป์ 2 มิติจากลวดลายส่วนประดับของปราสาทหินพิมายในจังหวัดนครราชสีมา”. **รายงานสืบเนื่องการประชุมทาง**

วิชาการวิชาการระดับชาติ ประจำปี พ.ศ.2556. สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษาร่วมกับมหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์. หน้า 94.

18) สมบัติ ประจัญสานต์. (2556). “การออกแบบผลิตภัณฑ์ผ้าไหมมัดหมี่ลวดลายเรขศิลป์ 2 มิติจากลวดลายส่วนประดับของปราสาทปราสาทหินพิมายในจังหวัดนครราชสีมา”. **รายงานสืบเนื่องการประชุมทางวิชาการระดับชาติ ประจำปี พ.ศ.2556.** สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา ร่วมกับมหาวิทยาลัย ราชภัฏบุรีรัมย์. หน้า 94.

19) วิสาข์ แฝงเวียง, สมบัติ ประจัญสานต์, ปิยชนม์ สังข์ศักดิ์ และกิตติฤกษ์ ปิตาทะสังข์. (2556). “โครงการประเมินความสำเร็จของโครงการบูรณาการเรียนการสอน การวิจัย การบริการ วิชาการและการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมของสาขาวิชาเทคโนโลยีสถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์”. **รายงานสืบเนื่องการประชุมทางวิชาการระดับชาติ ประจำปี พ.ศ.2556.** สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษาร่วมกับมหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์. หน้า 93.

20) Sombat Prajonsant. (2013). “Designing Color Scheme for Contemporary Mudmee Silk Products”. **proceedings in The 1th Asia Color Association Conference “ACA2013 Thanyaburi Blooming Color for Life”.** Patoomthani: Rajamangala University of technology Thanyaburi. P.227-230.

21) Sombat Prajonsant. (2014). “Unique Mudmee Silk Desing from Khmer Temples Plan in BuriRam Province”. **proceedings in The 6th International Conference “ASEAN in The Next Decade”.** Surin: Surindra Rajabhat University. P.65-69.

22) Sombat Prajonsant. (2014). “Mud-Mee Silk Design of Graphic Patterns Adopting from Architectural decoration of Khmer Temples in Buriram Province”. **proceedings in The 7th Silpakorn University International Conference on Academic Research and Creative Arts : Integration of Art and Science “Decades of silpakorn Creativity Framing sand Reframing for ASEAN”.** Sinlapakorn University. P.PE-1-PE-6.

23) สมบัติ ประจัญสานต์, วิสาข์ แฝงเวียง, ปิยชนม์ สังข์ศักดิ์ และกิตติฤกษ์ ปิตาทะสังข์. (2557). “รูปแบบการเรียนการสอนที่บูรณาการกับการวิจัย การบริการวิชาการและการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมของสาขาวิชาเทคโนโลยีสถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์”. **วารสารการพัฒนารวมชนและคุณภาพชีวิต.** 2(2 พฤษภาคม-สิงหาคม 2557). หน้า 215-224.

24) สมบัติ ประจัญศานต์, นลินทิพย์ พิมพกัลด, คคนางค์ ช่อชู, ฟ้าประทาน เต็มขุนทด. (2557). “แนวทางการพัฒนาสุขภาวะด้านสังคมของผู้สูงอายุในพื้นที่ลุ่มน้ำห้วยจรเข้มาก จังหวัดบุรีรัมย์”. วารสารวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์. 9(2). หน้า 21-29.

25) วิสาข์ แผงเวียง, สมบัติ ประจัญศานต์, ปิยชนม์ สังข์ศักดิ์ และกิตติฤกษ์ ปิตาทะสังข์. (2558). “ประเมินความสำเร็จของโครงการบูรณาการเรียนการสอน การวิจัย การบริการวิชาการและการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมของสาขาวิชาเทคโนโลยีสถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ ปีที่ 2”. รายงานสืบเนื่องการประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับชาติและนานาชาติ พ.ศ.2558 (National and International Research Conference 2015 : NIRC2015). มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ ร่วมกับสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา (สกอ.). หน้า 547-554.

25) สมบัติ ประจัญศานต์. (2558). “การยอมรับผลิตภัณฑ์ผ้าพิมพ์ลายเรขศิลป์จากลวดลายส่วนประดับของปราสาทขอม”. รายงานสืบเนื่องการประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับชาติและนานาชาติ พ.ศ.2558 (National and International Research Conference 2015 : NIRC2015). มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ ร่วมกับสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา (สกอ.). หน้า 997-1005 .

26) สมบัติ ประจัญศานต์. (2558). “สุขภาพของผู้สูงอายุในพื้นที่ลุ่มน้ำห้วยจรเข้มาก จังหวัดบุรีรัมย์”. รายงานสืบเนื่องการประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับชาติและนานาชาติ พ.ศ.2558 (National and International Research Conference 2015 : NIRC2015). มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ ร่วมกับสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา (สกอ.). หน้า 1006-1014 .

27) สมบัติ ประจัญศานต์. (2558). “การออกแบบผลิตภัณฑ์แปรรูปจากผ้าไหมมัดหมี่ลวดลายเรขศิลป์ส่วนประดับของปราสาทขอม”. รายงานสืบเนื่องการประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับชาติและนานาชาติ พ.ศ.2558 (National and International Research Conference 2015 : NIRC2015). มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ ร่วมกับสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา (สกอ.). หน้า 992-996 .

28) สมบัติ ประจัญศานต์. (2558). “ผ้าไหมมัดหมี่ลวดลายเรขศิลป์จากผังพื้นของปราสาทขอมในเขตอีสานใต้ ประเทศไทย”. รายงานสืบเนื่องการประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับชาติและนานาชาติ พ.ศ.2558 (National and International Research Conference 2015 : NIRC2015). มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ ร่วมกับสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา (สกอ.). หน้า 555-562 .

29) สมบัติ ประจัญศานต์. (2558). “แนวทางสภาพแวดล้อมและที่พักอาศัยที่เป็นมิตรของผู้สูงอายุในพื้นที่ลุ่มน้ำห้วยจรเข้มาก จังหวัดบุรีรัมย์”. รายงานสืบเนื่องการประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับชาติและนานาชาติ พ.ศ.2558 (National and International Research Conference

2015 : NIRC2015). มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ ร่วมกับสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา (สกอ.). หน้า 563-570.

30) สมบัติ ประจัญสานต์ และคณะ. (2557). “แนวทางสุขภาวะของผู้สูงอายุในพื้นที่ลำน้ำห้วยจรเข้มาก จังหวัดบุรีรัมย์”. วารสารวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์. 9. 2 กรกฎาคม-ธันวาคม. หน้า 21-29 .

31) Sombat Prajonsant, Visar Feangwiang, Pipat Prajonsan. (2015). “ Local Wisdom in Designing Vernacular Buddhist Holy Temples that Creating the Thermal Comfort : case study of Khun Kong temple’s Sim in Nang Rong district, BuriRam province ” *KKU International Journal of Humanities and Social Sciences*. Vol.5.No.1 January-April. p. 31-47.

32) สมบัติ ประจัญสานต์. (2558). “การออกแบบโครงสร้างในผ้าไหมมัดหมี่ร่วมสมัย”. การประชุมวิชาการระดับชาติ และนานาชาติโครงการราชภัฏวิจัย ครั้งที่ 3 “INACRU III”. เครือข่ายมหาวิทยาลัยราชภัฏ ร่วมกับสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา (สกอ.). หน้า 1-7.

33) สมบัติ ประจัญสานต์. (2558). “การออกแบบลายผ้าไหมมัดหมี่ลวดลายเรขศิลป์จากลวดลายส่วนประดับของปราสาทเมืองต่ำในจังหวัดบุรีรัมย์”. การประชุมวิชาการระดับชาติ และนานาชาติโครงการราชภัฏวิจัย ครั้งที่ 3 “INACRU III”. เครือข่ายมหาวิทยาลัยราชภัฏ ร่วมกับสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา (สกอ.). หน้า 1-6.

34) สมบัติ ประจัญสานต์, วิสาข์ แผงเวียง, ปิยชนม์ สังข์ศักดิ์ และกฤษณ์ ปีตาทะสังข์. (2558). “รูปแบบเรียนการสอนที่บูรณาการการวิจัย การบริการวิชาการและการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมของสาขาวิชาเทคโนโลยีสถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์”. วารสารวิชาการ โสมภูมิ. 2(2) . หน้า 45-57.

35) สมบัติ ประจัญสานต์. (2558). “ลวดลายเรขศิลป์ส่วนประดับปราสาทขอมบนผ้าไหมมัดหมี่ต่อการออกแบบเครื่องแต่งกาย”. วารสารการพัฒนาชุมชนและคุณภาพชีวิต. 3(3 กันยายน-ธันวาคม 2558). หน้า 331-338.

36) สมบัติ ประจัญสานต์. (2559). “การก่อรูปลวดลายในงานผ้าไหมมัดหมี่”. วารสารวิชาการ AJNU ศิลปะสถาปัตยกรรมศาสตร์มหาวิทยาลัยนเรศวร. 7(1). หน้า 173-183.

ผลงานวิจัย

1) สมบัติ ประจัญสานต์, นันทนัช พิเชฐวิทย์, พันธุ์ศักดิ์ พ่วงพันธ์, กรรธันน์ พ่วงพันธ์, รุ่งฤดี อนุสรณ์ และสมเกียรติ ศรีปัดดา. (2545). โครงการวิจัยเพื่อศึกษาแนวทางการยกระดับภูมิปัญญาท้องถิ่น กรณีศึกษา: ผลิตภัณฑ์ผ้าไหมของอำเภอนาโพธิ์ จังหวัดบุรีรัมย์ เสนอต่อ สำนักงานพัฒนา

วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติร่วมกับสำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจ. บุรีรัมย์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์.

2) สมบัติ ประจัญสานต์ และณัชชอิสร์ ศรีสุขพรชัย และณัฐพล ตริรัตน์กุล. (2545).

โครงการจัดทำผังแม่บททางกายภาพมหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์. เสนอต่อสถาบันราชภัฏบุรีรัมย์. บุรีรัมย์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์.

3) สมบัติ ประจัญสานต์, นันทนัช พิเชฐวิทย์, พันธุ์ศักดิ์ พ่วงพันธ์, กรรรัตน์ พ่วงพันธ์ และรุ่งฤดี อนุสรณ์. (2546). โครงการจัดทำฐานข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่น ทัศนศึกษา : ผ้าทอพื้นบ้านที่มีชื่อเสียงจำแนกตามกลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดบุรีรัมย์. เสนอต่อ สถาบันราชภัฏบุรีรัมย์. บุรีรัมย์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์.

4) สมบัติ ประจัญสานต์, นันทนัช พิเชฐวิทย์, รุ่งรัตน์ หัตถกรรม และวัชระ วชิรภัทรกุล. (2546).โครงการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนามาตรฐานคุณภาพผลิตภัณฑ์ชุมชน ทัศนศึกษา: ผลิตภัณฑ์ผ้าไหมของเครือข่ายกลุ่มผู้ผลิตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. เสนอต่อ สำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม กระทรวงอุตสาหกรรม. บุรีรัมย์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์.

5) สมบัติ ประจัญสานต์, นันทนัช พิเชฐวิทย์, รุ่งรัตน์ หัตถกรรม และวัชระ วชิรภัทรกุล. (2547). โครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนากระบวนการผลิตให้ได้คุณภาพ มาตรฐานผลิตภัณฑ์ระดับในผ้าทอพื้นบ้าน ทัศนศึกษา: ผลิตภัณฑ์ผ้าไหมมัดหมี่ บ้านหนองตาไ้ ตำบลหนองกง อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์. เสนอต่อ สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา (สกอ.). บุรีรัมย์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์.

6) สมบัติ ประจัญสานต์. (2547). โครงการวิจัยประเมินผลกลุ่มอาชีพสหกรณ์ โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ปี พ.ศ. 2544-2545 ทัศนศึกษา: ผลิตภัณฑ์ประเภทผ้าและเครื่องแต่งกาย. เสนอต่อ กรมส่งเสริมสหกรณ์ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. บุรีรัมย์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์.

7) อนันต์ ลิขิตประเสริฐ และสมบัติ ประจัญสานต์. (2548). โครงการวิจัยประเมินผลโครงการพัฒนาพื้นที่พึ่งตนเองอย่างยั่งยืน จังหวัดบุรีรัมย์ (ADP) อำเภอบ้านกรวด จังหวัดบุรีรัมย์. เสนอต่อ มูลนิธิศุภนิมิตแห่งประเทศไทย . บุรีรัมย์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์.

8) สมบัติ ประจัญสานต์. (2548). โครงการพัฒนาคุณภาพผลิตภัณฑ์ OPC ปี 2547 การพัฒนาผลิตภัณฑ์ผ้ามัดหมี่ กลุ่มแม่บ้านประชาสามัคคี หมู่ที่ 5 ตำบลรอบเมือง กลุ่มปลูกหม่อนเลี้ยงไหมบ้านวังใหม่ ตำบลกกโพธิ์ และการพัฒนาผลิตภัณฑ์ผ้าห่มทอมือกลุ่มแม่บ้านประชาสามัคคี หมู่ที่ 1 ตำบลรอบเมือง และกลุ่มสตรีทอผ้าตำบลภูเขาทอง อำเภอนางรอง จังหวัด

ร้อยเอ็ด. เสนอต่อ คณะอนุกรรมการมาตรฐานและพัฒนาคุณภาพผลิตภัณฑ์ในคณะกรรมการ
อำนวยการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์แห่งชาติ. บุรีรัมย์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์.

9) สมบัติ ประจวบศานต์. (2549). **โครงการวิจัยสภาพการอนุรักษ์อุบสถพื้นถิ่น จังหวัด
บุรีรัมย์.** เสนอต่อ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์. บุรีรัมย์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์.

10) อนันต์ ลิขิตประเสริฐ, ผดุงชาติ ยิงดี และสมบัติ ประจวบศานต์. (2550). **โครงการวิจัย
ประเมินผลโครงการพัฒนาพื้นที่พึ่งตนเองอย่างยั่งยืน จังหวัดสุรินทร์ (ADP) อำเภอปราสาท
จังหวัดสุรินทร์.** เสนอต่อ มูลนิธิศุภนิมิตแห่งประเทศไทย. บุรีรัมย์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์.

11) สมบัติ ประจวบศานต์, ดนัย นิลสกุล และจักรกริช พรหมราชฤทธิ์ (2550).
โครงการวิจัยแนวทางการจัดการภูมิสถาปัตยกรรมทางการท่องเที่ยวในเขตอีสานใต้. เสนอต่อ
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.). บุรีรัมย์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์.

12) อนันต์ ลิขิตประเสริฐ และสมบัติ ประจวบศานต์. (2552). **โครงการวิจัยเพื่อการพัฒนา
และเสริมสร้างความเข้มแข็งในการบริหารจัดการงานพัฒนาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพื่อ
การพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน.** เสนอต่อสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ ประจำปี 2551. บุรีรัมย์
: มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์.

13) สมบัติ ประจวบศานต์. (2552). **โครงการวิจัยแนวทางพัฒนาหลักสูตรที่เหมาะสมกับ
สภาพผู้เรียน.** เสนอต่อมหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์. บุรีรัมย์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์.

14) อนันต์ ลิขิตประเสริฐ และสมบัติ ประจวบศานต์. (2552). **โครงการสังเคราะห์วิจัยการ
จัดการความรู้เพื่อพัฒนาระบบการป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติดโดยเครือข่ายองค์กรชุมชน
อย่างยั่งยืนเขตชายแดน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง.** เสนอต่อ สำนักงานป้องกันและ
ปราบปรามยาเสพติด ภาค 3. บุรีรัมย์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์.

15) อนันต์ ลิขิตประเสริฐ, สมบัติ ประจวบศานต์ และสุจิตรา ยางนอก. (2552).
**โครงการวิจัยรูปแบบวิธีการสนับสนุนทุนวิจัยเพื่อท้องถิ่นในการทำวิทยานิพนธ์ สำหรับนักศึกษา
ปริญญาโท จังหวัดบุรีรัมย์.** เสนอต่อ สำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นชุดโครงการวิจัย
การพัฒนารูปแบบการสนับสนุนทุนวิจัยเพื่อท้องถิ่นในการทำวิทยานิพนธ์ ของนิสิตนักศึกษาปริญญาโท
พื้นที่ภาคอีสาน (CBMAG : Community Based Master Research Grant) . บุรีรัมย์ : มหาวิทยาลัย
ราชภัฏบุรีรัมย์.

16) อนันต์ ลิขิตประเสริฐ, สมบัติ ประจวบศานต์, สุจิตรา ยางนอก และขวัญภา ศิริไพศาล
กุล. (2552). **โครงการวิจัยการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนต่อการจัดการด้านท่องเที่ยวอุทยาน
ลำน้ำมาศ อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์.** เสนอต่อเครือข่ายสถาบันอุดมศึกษาภาคตะวันออกเฉียง
เหนือตอนล่าง และสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา (สกอ.) . บุรีรัมย์ : มหาวิทยาลัย
ราชภัฏบุรีรัมย์.

17) อนันต์ ลิขิตประเสริฐ, สมบัติ ประจัญสานต์, สุจิตรา ยางนอก และขวัญภา ศิริไพศาลกุล. (2553). **โครงการสำรวจความพึงพอใจของประชาชนเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่างที่มีต่อการดำเนินการป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติดของรัฐบาล.** เสนอต่อ สำนักงานป้องกันและปราบปรามยาเสพติด ภาค 3. บุรีรัมย์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์.

18) สมบัติ ประจัญสานต์. (2554). **โครงการพัฒนาและวิจัยเพื่อสุขภาวะชุมชนอยู่ดีมีสุขปีที่1.** เสนอต่อสำนักงานกองทุนสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) พื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลหนองคู อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ . บุรีรัมย์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์.

19) สมบัติ ประจัญสานต์. (2554). **โครงการวิจัยพัฒนาต้นแบบลดลายเรขศิลป์ 2 มิติจากลดลายส่วนประดับของปราสาทขอมในจังหวัดบุรีรัมย์.** เสนอต่อมหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ . บุรีรัมย์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์.

20) สมบัติ ประจัญสานต์. (2555). **โครงการวิจัยอัตลักษณ์ผ้าทอบุรีรัมย์.** เสนอต่อมหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ. บุรีรัมย์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์.

21) สมบัติ ประจัญสานต์. (2555). **โครงการวิจัยการออกแบบลายผ้าทอพื้นบ้านจากต้นแบบลดลายเรขศิลป์ 2 มิติจากลดลายส่วนประดับของปราสาทขอมในจังหวัดบุรีรัมย์.** เสนอต่อมหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์. บุรีรัมย์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์.

22) สมบัติ ประจัญสานต์. (2556). **โครงการวิจัยการออกแบบผลิตภัณฑ์แปรรูปจากผ้าไหมมัดหมี่ลดลายเรขศิลป์ 2 มิติจากลดลายส่วนประดับของปราสาทขอมในจังหวัดบุรีรัมย์.** เสนอต่อ สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา (สกอ.). บุรีรัมย์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์.

23) วิสาข์ แฝงเวียง, สมบัติ ประจัญสานต์, ปิยชนม์ สังข์ศักดิ์ และกฤษณ์ ปิตาทะสังข์. (2556). **โครงการประเมินความสำเร็จของโครงการบูรณาการการเรียนการสอน การวิจัย การบริการวิชาการและการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมของสาขาวิชาเทคโนโลยีสถาปัตยกรรม.** บุรีรัมย์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์.

24) สมบัติ ประจัญสานต์. (2556). **โครงการวิจัยการออกแบบลดลายเรขศิลป์ 2 มิติจากลดลายส่วนประดับของปราสาทหินพิมายในจังหวัดนครราชสีมา.** บุรีรัมย์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์.

25) สมบัติ ประจัญสานต์, นลินทิพย์ พิมพักัด, คคนางค์ ช่อชู และฟ้าประทาน เดิมขุนทด. (2556). **โครงการวิจัยแนวทางพัฒนาสุขภาวะด้านสังคมของผู้สูงอายุในพื้นที่ลำน้ำห้วยจรเข้มาก จังหวัดบุรีรัมย์.** บุรีรัมย์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์.

26) สมบัติ ประจัญสานต์. (2556). **โครงการวิจัยแนวทางจัดสภาพแวดล้อมและที่พักอาศัยที่เป็นมิตรสำหรับผู้สูงอายุ พื้นที่ในลำน้ำห้วยจรเข้มาก จังหวัดบุรีรัมย์.** บุรีรัมย์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์.

- 27) สมบัติ ประจัญสานต์, วิสาข์ แผงเวียง และพิพัฒน์ ประจัญสานต์. (2558). **โครงการวิจัยภูมิปัญญาท้องถิ่นในการออกแบบอุโบสถพื้นถิ่นที่สร้างสภาวะสบาย : กรณีศึกษา อุโบสถในจังหวัดบุรีรัมย์** เสนอต่อ สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา (สกอ.). บุรีรัมย์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์.
- 28) วิสาข์ แผงเวียง, สมบัติ ประจัญสานต์, ปิยชนม์ สังข์ศักดิ์ และกฤษณ์ ปิตาทะสังข์. (2557). **โครงการประเมินความสำเร็จของโครงการบูรณาการการเรียนการสอน การวิจัย การบริการวิชาการและการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมของสาขาวิชาเทคโนโลยีสถาปัตยกรรม ปีที่ 2.** บุรีรัมย์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์.
- 29) สมบัติ ประจัญสานต์. (2557). **โครงการวิจัยการยอมรับผลิตภัณฑ์ผ้าพิมพ์ลาย ลวดลายเรขศิลป์จากส่วนประดับปราสาทขอม .** บุรีรัมย์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์.
- 30) สมบัติ ประจัญสานต์. (2558). **โครงการวิจัยการออกแบบโครงสร้างในผ้าไหมมัดหมี่ร่วมสมัย** เสนอต่อ เครือข่ายสถาบันอุดมศึกษาภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่างและสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา (สกอ.). บุรีรัมย์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์.
- 31) วิสาข์ แผงเวียง, สมบัติ ประจัญสานต์ และกฤษณ์ ปิตาทะสังข์. (2558). **โครงการวิจัยพัฒนาสื่อสารสนเทศชุดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการออกแบบอุโบสถพื้นถิ่นที่สร้างสภาวะสบาย : กรณีศึกษา อุโบสถในจังหวัดบุรีรัมย์** เสนอต่อ สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา (สกอ.). บุรีรัมย์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์.
- 32) สมบัติ ประจัญสานต์. (2558). **โครงการวิจัยการออกแบบผ้าไหมมัดหมี่ที่มีลวดลายเรขศิลป์จากผนังของปราสาทในเขตอีสานใต้ ประเทศไทย** เสนอต่อ สำนักงานคณะกรรมการกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) และสำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ (วช.). บุรีรัมย์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์.
- 33) สมบัติ ประจัญสานต์, วิสาข์ แผงเวียง และพิพัฒน์ ประจัญสานต์. (2559). **โครงการวิจัยภูมิปัญญาการวางทิศทางอาคารสิมอีสาน กรณีศึกษา จังหวัดบุรีรัมย์** เสนอต่อ สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา (สกอ.). บุรีรัมย์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์.
- 34) วิสาข์ แผงเวียง, สมบัติ ประจัญสานต์, ปิยชนม์ สังข์ศักดิ์ และกฤษณ์ ปิตาทะสังข์. (2558). **โครงการประเมินความสำเร็จของโครงการบูรณาการการเรียนการสอน การวิจัย การบริการวิชาการและการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมของสาขาวิชาเทคโนโลยีสถาปัตยกรรม ปีที่ 3.** บุรีรัมย์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์.
- 35) สมบัติ ประจัญสานต์. (2558). **โครงการวิจัยการออกแบบผ้าไหมมัดหมี่จากลวดลายเรขศิลป์ 2 มิติจากลวดลายส่วนประดับของปราสาทขอมในเขตอีสานใต้.** เสนอต่อ สำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ (วช.). บุรีรัมย์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์.

36) สมบัติ ประจักษ์สานต์. (2559). **โครงการวิจัยการพัฒนาสินค้าผ้าไหมมัดหมี่เพื่อการท่องเที่ยวจังหวัดบุรีรัมย์ : อิทธิพลของสีไหมเส้นยืนในงานผ้าไหมมัดหมี่** เสนอต่อ เครือข่ายสถาบันอุดมศึกษาภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่างและสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา (สกอ.). บุรีรัมย์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์.

37) ปิยชนม์ สังข์ศักดิ์ดา, สมบัติ ประจักษ์สานต์, วิสาข์ แผงเวียง และกฤษณ์ ปีตาทะสังข์. (2559). **โครงการวิจัยแนวทางการจัดการสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเพื่อการท่องเที่ยวโดยชุมชน จังหวัดบุรีรัมย์** เสนอต่อ สำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ (วช.). บุรีรัมย์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์.

การเผยแพร่ผลงานวิจัยและงานสร้างสรรค์สู่สาธารณะ

1) ปี พ.ศ. 2556 ได้รับคัดเลือกจากเครือข่ายสถาบันอุดมศึกษาภาคตะวันออกเฉียงเหนือให้เป็นตัวแทนนำเสนอนิทรรศการผลงานวิจัย “การออกแบบผ้าไหมมัดหมี่ลวดลายเรขศิลป์ 2 มิติจากลวดลายส่วนประดับของปราสาทขอม จังหวัดบุรีรัมย์” ในงานการประชุมวิชาการระดับชาติเครือข่ายวิจัยสถาบันอุดมศึกษาทั่วประเทศ ประจำปี 2556 จัดโดยสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา (สกอ.) ระหว่างวันที่ 27-28 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2556 ณ โรงแรมสามพรานริเวอร์ไซด์ นครปฐม.

2) ปี พ.ศ. 2556 ได้รับคัดเลือกจากมหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ ให้ร่วมนำเสนอนิทรรศการผลงานวิจัย “การออกแบบผ้าไหมมัดหมี่ลวดลายเรขศิลป์ 2 มิติจากลวดลายส่วนประดับของปราสาทขอม จังหวัดบุรีรัมย์” ในงานมหกรรมงานวิจัยแห่งชาติ 2556 จัดโดยสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) ระหว่างวันที่ 23-27 สิงหาคม พ.ศ. 2556 ณ เซ็นทรัลเวิลด์ แกรนด์ คอนเวนชั่น กรุงเทพมหานคร

4) สมบัติ ประจักษ์สานต์. (2557). “ไหมมัดหมี่ลายเรขศิลป์จากปราสาทขอม.” **วารสารฉบับพิเศษราชภัฏมหกรรมวัฒนธรรมสมบัติอีสานใต้สู่อาเซียน**. 14-17 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2557. บุรีรัมย์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์. หน้า 39-43.

5) ปี พ.ศ.2557 ได้รับคัดเลือกจากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) ให้ร่วมนำเสนอ นิทรรศการผลงานออกแบบสร้างสรรค์ “ผ้าไหมมัดหมี่ลวดลายเรขศิลป์จากส่วนประดับทางสถาปัตยกรรมของปราสาทขอม ” ในงานวันนักประดิษฐ์ ประจำปี พ.ศ. 2557 ระหว่างวันที่ 23-26 มิถุนายน พ.ศ. 2557 ณ ศูนย์การประชุม อิมแพ็ค ฟอรั่ม เมืองทองธานี จังหวัดนนทบุรี

6) ปี พ.ศ.2557 ได้นำเสนอนิทรรศการวิจัย เรื่อง “ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการออกแบบอุโบสถพื้นถิ่นที่สร้างสภาวะสบาย ทัศนศึกษา : อุโบสถพื้นถิ่นในจังหวัดบุรีรัมย์ ” ในการประชุมใหญ่โครงการส่งเสริมการวิจัยในอุดมศึกษา ครั้งที่ 2 โดยความร่วมมือของ 70 มหาวิทยาลัย HERP CONGRESS II (The Second Higher Education Research Promotion Congress) ที่จัดขึ้นระหว่างวันที่ 22-24 มกราคม พ.ศ. 2557 ณ โรงแรมมิราเคิล แกรนด์ คอนเวนชั่น กรุงเทพมหานคร

7) ปี พ.ศ. 2557 ได้นำเสนอนิทรรศการวิจัย เรื่อง “ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการออกแบบอุโบสถพื้นถิ่นที่สร้างสภาวะสบาย กรณีศึกษา : อุโบสถพื้นถิ่นในจังหวัดบุรีรัมย์ ” ในการประชุมในงานมหกรรมอุดมศึกษา 2557 ระหว่างวันที่ 23-24 เมษายน พ.ศ. 2557 ณ ศูนย์แสดงสินค้าและการประชุมอิมแพ็ค เมืองทองธานี

8) ปี พ.ศ. 2557 ได้นำเสนอนิทรรศการวิจัย เรื่อง “ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการออกแบบอุโบสถพื้นถิ่นที่สร้างสภาวะสบาย กรณีศึกษา : อุโบสถพื้นถิ่นในจังหวัดบุรีรัมย์ ” ในการประชุมในงานมหกรรมอุดมศึกษา 2557 ระหว่างวันที่ 23-24 เมษายน พ.ศ. 2557 ณ ศูนย์แสดงสินค้าและการประชุมอิมแพ็ค เมืองทองธานี

9) ปี พ.ศ. 2557 นำเสนอโปสเตอร์ผลงานวิจัย “การออกแบบผลิตภัณฑ์แปรรูปจากผ้าไหมมัดหมี่ลวดลายเรขศิลป์จากลวดลายส่วนประดับของปราสาทขอม” ในงานมหกรรมงานวิจัยแห่งชาติ 2557 จัดโดยสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) ระหว่างวันที่ 7-11 สิงหาคม พ.ศ. 2557 ณ เซ็นทรัลเวิลด์ แกรนด์ คอนเวนชั่น กรุงเทพมหานคร

10) ปี พ.ศ. 2557 นำเสนอโปสเตอร์ผลงานวิจัย “ภูมิปัญญาการออกแบบอุโบสถพื้นถิ่นที่สร้างสภาวะสบาย กรณีศึกษา จังหวัดบุรีรัมย์” ในงานประชุมวิชาการโครงการวิจัยเพื่อต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่นวัตกรรมด้วยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2557 “Cheinno Congress II” ในวันที่ 19-20 ธันวาคม พ.ศ. 2557 จัดโดยสำนักบริหารโครงการส่งเสริมการวิจัยในอุดมศึกษาและพัฒนามหาวิทยาลัยวิจัยแห่งชาติ สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา ณ ห้องประชุมสุพรรณนิการ์ อาคารเฉลิมพระเกียรติ 50 พรรษามหาชราวลงกรณ์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์

11) ปี พ.ศ. 2558 จัดแสดงผลงานสร้างสรรค์งานศิลป์ “ผ้าไหมมัดหมี่ลวดลายเรขศิลป์จากผังพื้นของปราสาทขอม ” ในรูปแบบนิทรรศการและนำเสนอผลงานวิจัยแบบบรรยายในการประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับชาติและนานาชาติ พ.ศ. 2558 (National and International Research Conference 2015 : NIRC2015) ในงานมหกรรมราชภัฏบุรีรัมย์วิชาการและวัฒนธรรมนานาชาติ (Buriram Rajabhat International Conference and Cultural Festival 2015 : BRICC Festival 2015) จัดโดย มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ ร่วมกับสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา (สกอ.) ระหว่างวันที่ 19-23 มกราคม พ.ศ. 2558 ณ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์

12) ปี พ.ศ.2558 นำเสนอโปสเตอร์ เรื่อง “รูปแบบการเรียนการสอนที่บูรณาการกับการวิจัย การบริการวิชาการ และการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมของสาขาวิชาเทคโนโลยีสถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ ” ในงานสถาปนิกอีสาน58 เมื่อวันที่ 9-11 ตุลาคม พ.ศ. 2558 ณ ศูนย์การค้าเซ็นทรัลพลาซ่า จ.อุดรธานี จัดโดย กรมการสถาปนิกอีสาน

13) ปี พ.ศ. 2558 จัดนิทรรศการนำเสนอ Best Practices ด้านการบูรณาการการเรียนการสอน การวิจัย และบริการวิชาการ และ Best Practices ด้านการวิจัย เพื่อต้อนรับคณะกรรมการการ

อุดมศึกษา (กกอ.) ติดตามการดำเนินงานของมหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ เมื่อวันที่ 8 ธันวาคม พ.ศ. 2558

14) ปี พ.ศ. 2559 จัดแสดงผลงานสร้างสรรค์งานศิลป์ “ผ้าไหมมัดหมี่ลวดลายเรขศิลป์จากผืนผ้าของปราสาทขอม ” ในรูปแบบนิทรรศการในการประชุมวิชาการและเสนอผลงานวิจัยและสร้างสรรค์ระดับชาติและนานาชาติ ศิลปากรวิจัยและสร้างสรรค์ ครั้งที่ 9 : บูรณาการศาสตร์และศิลป์ จัดโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ระหว่างวันที่ 11-21 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2559 ณ หอศิลป์สนามจันทร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์ จังหวัดนครปฐม

15) ปี พ.ศ. 2559 จัดแสดงผลงานวิจัยแบบนิทรรศการ “ภูมิปัญญาการวางทิศทางอาคารสิมอีสาน กรณีศึกษา จังหวัดบุรีรัมย์” ในการประชุมใหญ่ประจำปี “HERP Congress IV” ในวันที่ 28-29 มกราคม พ.ศ. 2559 จัดโดยสำนักบริหารโครงการส่งเสริมการวิจัยในอุดมศึกษาและพัฒนา มหาวิทยาลัยวิจัยแห่งชาติ สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา ณ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี

ผลงานทรัพย์สินทางปัญญา

- 1) ปี พ.ศ. 2555 ลิขสิทธิ์ประเภทงานศิลปกรรม จำนวน 24 ผลงาน
- 2) ปี พ.ศ. 2556 ลิขสิทธิ์ประเภทงานศิลปกรรม จำนวน 192 ผลงาน
- 3) ปี พ.ศ. 2557 ลิขสิทธิ์ประเภทงานศิลปกรรม จำนวน 246 ผลงาน
- 4) ปี พ.ศ. 2558 สิทธิบัตร การออกแบบผลิตภัณฑ์ จำนวน 6 ผลงาน